

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2023

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2023

**HISTORIA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE
PRAGENSIS**

Tomus LXIII. Fasc. 2

**Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy**

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Výkonná redaktorka svazku:
Blanka Zilynská (Ústav dějin a archiv UK, Praha)

Svazek je součástí řešení programu COOPERATIO HIST, obor History and Philosophy of Science.

Na obálce použit výřez fotografie z kolejního života – čítárna Hradčanské koleje v Donucovací pracovně v Loretské ulici 180/6 ve 20. letech 20. století (AUK, fond Vřestudentský archiv, kart. A 314; viz článek J. Kynkorové).

<http://www.karolinum.cz/journals/hucp>

© Univerzita Karlova, 2024
ISSN 0323-0562 (Print)
ISSN 2336-5730 (Online)

OBSAH

Články

- 11 Ivan Boháč – Adéla Boháčová, Neznámá univerzitní teze rytecké rodiny Rugendasů ve sbírce Národní knihovny
- 33 Marek Hlaváč, Zkušební komise pro učitelství na středních školách v Praze
- 71 Michal V. Šimůnek – Milan Novák, Německý univerzitní patolog v přemětech mimořádné doby. K biografii Franze X. Lucksche (1872–1952)
- 107 Tomasz Pudłocki, The World of Czech Intellectuals in the Life of Roman Dyboski
- 131 Jana Kynkorová, Vysokoškolská kolej na Hradčanech (1919–1949). Institucionální dějiny koleje pro nemajetné posluchače vysokých škol v Praze
- 159 Michal Továrek, Příspěvek k pražským vysokoškolským kolejím v letech 1945–1951

Materiály

- 199 Zdeněk Pousta, Vzpomínkami inspirované vzpomínání. Jana Štroblová, Rok sem, rok tam. Vzpomínky, Praha 2018

Kronika

- 211 Konference „Katholische Erfahrungsräume und Bildungswirklichkeiten. Jesuitische Studentenkulturen und akademischer Alltag in Mittel- und Ostmitteleuropa vom 16. bis 18. Jahrhundert“, 29.–30. 11. 2022, Praha (Marek Brčák – Marek Ďurčanský)

Recenze a zprávy

- 217 Jan Cinglbauer (ed.), Carmina clericorum: latinské duchovní písně 14. až 15. století ve středoevropském univerzitním a školském prostředí = Sacred Latin Songs from the 14th and 15th Centuries in the Central European University and School Milieu, Chomutov 2020 (Jan Boukal)
- 218 Robert Gramsch-Stehfest, Bildund, Schule und Universität im Mittelalter, Berlin – Boston 2019 (Jan Boukal)
- 218 Maria Theisen (Hg.), Gotteskrieger: der Kampf um den rechten Glauben rund um Wien im 15. Jahrhundert, Klosterneuburg [2022] (Jan Boukal)
- 219 Marta Vaculínová – Martina Šárovcová – Alena Nachtmannová, Portréty předbělohorských intelektuálů = Portraits of intellectuals between 1516 and 1620, Praha 2021 (Jan Boukal)
- 221 Dva životopisy českých historiků husitství: Jaroslav Hrdlička, Historik a diplomat Vlastimil Kybal, Praha 2020; Jaroslav Hrdlička, Historik František Michálek Bartoš, [Chomutov] 2023 (Jan Boukal)
- 223 Martin Nodl – Vladimír Urbánek (edd.), Josef Válka a myšlení o dějinách, Praha 2022 (Jan Boukal)
- 224 Ingo Runde – Heike Hawicks (Hgg.), Max Weber in Heidelberg, Heidelberg 2022 (Michal Továrek)
- 229 Maria-Élizabeth Ducreux, Kultura – zbožnost – symbolická politika. Proměny společnosti ve střední Evropě v 17. a 18. století, edd. Ivana Čornejová – Zdeněk Hojda, Praha 2023 (Marek Brčák)
- 232 Šárka Velhartická (ed.), 100 let české staroorientalistiky. České klinopisné bádání, předovýchodní archeologie a spřízněné obory v dokumentech, Praha 2021 (Jana Ratajová)

Cizojazyčná shrnutí

- 32 Ivan Boháč – Adéla Boháčová, Ein unbekanntes Thesenblatt der Kupferstecherfamilie Rugendas in der Sammlung der Tschechischen Nationalbibliothek
- 70 Marek Hlaváč, Die Prüfungskommission für das Lehramt an den Mittelschulen Prags
- 105 Michal V. Šimůnek – Milan Novák, Ein deutscher Universitätspathologe in einer sich überschlagenden außerordentlichen Zeit. Zur Biografie von Franz X. Lucksch (1872–1952)
- 128 Tomasz Pudłocki, Svět českých intelektuálů v životě Romana Dyboského / Die Welt der tschechischen Intellektuellen im Leben des Roman Dyboski
- 157 Jana Kynkorová, Das Studentenwohnheim auf dem Hradschin (1919–1949). Institutionengeschichte des Wohnheims für mittellose Hochschüler in Prag
- 194 Michal Továrek, Ein Beitrag zu den Prager Studentenwohnheimen in den Jahren 1945–1951

Autoři

Ing. Ivan Boháč, Praha

Mgr. Adéla Boháčová, Fakulta humanitních studií UK, Praha

Mgr. Jan Boukal, Ph.D., Ústav dějin a archiv UK, Praha

PhDr. Marek Brčák, Ph.D., Ústav dějin a archiv UK, Praha

Marek Ďurčanský, Ph.D., Ústav dějin a archiv UK, Praha

Bc. Marek Hlaváč, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Mgr. Jana Kynkorová, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

MUDr. Milan Novák, Společnost pro dějiny věd a techniky, Praha

PhDr. Zdeněk Poustka, Praha

Dr hab. Tomasz Pudłocki, prof. UJ, Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego /
Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie

Mgr. Jana Ratajová, Ph.D., Ústav dějin a archiv UK, Praha

Mgr. M. Šimůnek, Ph.D., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., Praha

Mgr. Michal Továrek, Ústav dějin a archiv UK, Praha

Články

NEZNÁMÁ UNIVERZITNÍ TEZE RYTECKÉ RODINY RUGENDASŮ VE SBÍRCE NÁRODNÍ KNIHOVNY

IVAN BOHÁČ – ADÉLA BOHÁČOVÁ

AN UNKNOWN THESIS PRINT BY THE RUGENDAS FAMILY OF ENGRAVERS IN THE COLLECTIONS OF THE NATIONAL LIBRARY, PRAGUE

This article presents a previously unknown thesis print which includes a depiction of the Holy Family. This thesis was produced by the Rugendas, a famous Augsburg family of engravers: in particular, we know it had been engraved by Georg Philipp Rugendas the Elder and Christian Rugendas. The article describes the Rugendas family and university theses as graphic images. The core of the contribution, however, focuses on the previously unknown thesis print no. 527 and its comparison with the Dresden thesis no. 1215, which was produced by the same engravers and likewise depicts the Holy Family. In 2022, this thesis had been added to the collection of university theses of the National Library of the Czech Republic, which is the largest compact collection of its kind in the world and as such is on the World Heritage List of the UNESCO. In the past 250 years, only eight new theses have been added to it.

Keywords: University theses – thesis print – Thesenblatt – Holy Family – National Library of the Czech Republic – Rugendas – Haidt – Haid – Marchesini – Charles-Ferdinand University of Prague – Augsburg – Prague

DOI: 10.14712/23365730.2024.1

Sbírka univerzitních tezí v Národní knihovně v Praze je největší ucelenou sbírkou na světě a čítá 526 exemplářů. Za posledních dvě stě padesát let se rozrostla pouze o osm nových tezí. V říjnu roku 2022, po čtyřiceti letech od posledních přírůstků,¹ byla sbírka obohacena o darovaný grafický list a celkový počet tezí tak vzrostl na 527. Darovaná teze byla doposud neznámá, proto také nebyla nikde publikována.² Rytci této teze pocházeli z dynastie protestantských umělců Rugendasů a tvořili v Augsburgu převážně pro katolickou klientelu. Rodina Rugendasů byla vedle svých uměleckých kvalit jedinečná tím, že její členové byli nepřetržitě po dobu téměř dvou set let významnými rytci, malíři i nakladateli. V české odborné literatuře se podrobnější informace o této rodině nevyskytují.³

¹ Dne 26. října roku 1982 byly v Národní knihovně zaznamenány poslední dva přírůstky do sbírky tezí (525, 526). Podrobněji níže.

² Tato teze není uvedena ani v souborném soupisu grafik, viz Andrea TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas. Werkverzeichnis zur Druckgraphik*, Augsburg 1998.

³ Podrobněji je Georg Philipp Rugendas st. zmiňován na webových stránkách Lovecký řád svatého Huberta v souvislosti s tezí 264 ze sbírky tezí Národní knihovny Praha: *Vidění sv. Huberta, patrona loveckého řádu*, dostupné online <<http://www.radvstatehohuberta.cz>> [cit. 2023-01-22], a v časopise *Myslivost* 02/2006:

V tomto článku bychom chtěli stručně představit univerzitní teze jako takové. Těžištěm našeho zájmu je však výše zmíněná nově přibýváající teze, kterou v textu označujeme jako tezi 527 s předpokladem, že pod tímto číslem bude Národní knihovnou oficiálně katalogizována. Chceme se pokusit tuto tezi zařadit autorsky a námětově do kontextu tezí té doby a vyhledat teze stejných rytců s ikonografickou podobností, případně i stejným textem z Evangelia podle Jana, který je na tezi 527 použit. Okrajově jsme si pak položili i otázku, jak byly teze druhotně využity, ať už kvůli nadměrnému nákladu nebo z důvodu opadnutí zájmu po zrušení jezuitského řádu.

V celém textu pracujeme jednak s číslováním univerzitních tezí Národní knihovny 1–526, které zavedla knihovnice a historička Anna Fechtnerová (1918–2016), jež vypracovala čtyřdílný *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených v Státní knihovně ČSR v Praze*,⁴ dále pak pracujeme s číslováním 1165–1273, které použila dr. Andrea Teuscherová z Bavorského národního muzea (Bayerisches Nationalmuseum) v soupisu grafik umělecké rodiny Rugendasů.⁵ Pro vyčerpávající výklad o univerzitních tezích Národní knihovny odkazujeme čtenáře na odborníky, jako byla výše zmíněná historička Fechtnerová nebo jako je historička umění Petra Zelenková, která se touto tematikou soustavně zabývá již řadu let.

Univerzitní teze jako grafický list

Pro úplnost bychom chtěli nejprve obecně představit univerzitní teze jakožto grafické listy.⁶ Univerzitní teze ve formě grafických jednolistů (*něm. Thesenblatt*) byly v 17. a 18. století používány k oznámení veřejné univerzitní disputace, tedy obhajoby konané na závěr bakalářských nebo magisterských studií na univerzitách. Univerzitní teze sloužily nejen jako program obhajoby, ale také jako pozvánky a po obhajobě jako děkovní a pamětní list urozeným hostům a patronům studentů. Na tezích vždy muselo být uvedeno místo a datum konání disputace a její hlavní účastníci – tedy jméno a titul studenta (*defendenta*), učitele (*praesida*) a patrona, jemuž byla teze věnována. Dále tyto listy obsahovaly citáty z Bible nebo z děl antických autorů a v neposlední řadě také výčet vlastních tezí, které student musel při disputaci obhájit.

Ukončení bakalářského a magisterského studia bylo slavnostní událostí, kterou intelektuální Praha žila. Na Karlo-Ferdinandově univerzitě se tyto disputace konaly vždy ve velké aule Karolina. Veřejné disputace byly hojně navštěvovány a účast na nich byla často společenskou povinností – pro mnohé i příjemnou, protože bylo zvykem disputace zakončovat bohatou hostinou. Dr. Zelenková ve své publikaci *Sbírka univerzitních tezí z Národní knihovny ČR* poznamenává, že „slavnostní disputace byly atraktivním multimedialním představením, které obsahovalo složky intelektuální zábavy, rétoriky, poezie, hudby a výtvarného umění“.⁷ Podrobný popis scénáře barokní doktorské promoce s košatými

Myslivecká výročí v roce 2006, dostupné online <[https://www.myslivo.cz/Casopis-Myslivo/Myslivo-zabavy/2006/Myslivo-zabavy-02--2006/%20Myslivo-vyroci-v-roce-2006](https://www.myslivo.cz/Casopis-Myslivo/Myslivo/zabavy/2006/Myslivo-zabavy-02--2006/%20Myslivo-vyroci-v-roce-2006)> [cit. 2023-01-22].

⁴ ANNA FECHTNEROVÁ, *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*, I–IV, Praha 1984.

⁵ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*.

⁶ Článek se nezabývá počátky univerzitních tezí, které byly nejprve psány ručně a od 16. století byly vydávány tiskem v knižní podobě.

⁷ PETRA ZELENKOVÁ, *Sbírka univerzitních tezí z Národní knihovny ČR*, Praha 2020, s. 32.

rétorskými exhibicemi, sponzí i popisem gest a rekvizit je uveden v díle pražského mědirytce a nakladatele A. P. Neurätterera (1673–1749) z roku 1711.⁸

Obecně lze univerzitní teze rozdělit na takzvané teze individuální a konfekční. Individuální teze byly zhotovovány na objednávku pro obhajobu konkrétního studenta či skupinu studentů. Motiv teze měl tedy obvykle vztah k patronovi studenta. Odkaz na patrona mohl být vyjádřen historickým, alegorickým, náboženským nebo heraldickým tématem. Kresebné návrhy individuálních tezí vytvářeli uznávaní umělci té doby, u nás například Karel Škréta (1610–1674), Martin Antonín Lublinský (1636–1690), Petr Jan Brandl (1668–1735) a jiní. K univerzitním tezím individuálním měly blízko i jiné druhy grafik, například gratulační listy. Příkladem uvádím ikonograficky bohatý gratulační list *Pantheon Karlo-Ferdinandovy univerzity* z roku 1676 rytce Melchiora Küsela (1626–1684), který vznikl podle předlohy Cornelia Müncka (?–?)⁹ (obr. 1).

Na přelomu 17. a 18. století se začal objevovat druhý typ univerzitních tezí, takzvané konfekční teze. Obrazové zpodobnění a text postupně nabývaly stále většího významu. Na tezích se text zakomponovaný do vyobrazení nakonec osamostatnil a přesunul se, včetně dedikace, na spodní okraj teze do textového pole s integrovanou středovou kartuší. To zjednodušilo a zlevnilo tvorbu těchto konfekčních tezí – do prázdného textového pole (*něm. Blanco-Thesenliste*) byly později dotištěny konkrétní informace. Tyto teze tedy mohli k disputaci použít různí *defendenti* na různých univerzitách. V průběhu 18. století zcela převládla tvorba konfekčních tezí nad tvorbou tezí individuálních. Tomu odpovídaly i náměty, které musely být obecnější. Jednalo se o náměty podle obrazů známých malířů, převážně s náboženskou tematikou, jež se šířily Evropou prostřednictvím rytin.

Tvorba tezí byla tak lukrativní záležitostí, že někteří malíři přestali malovat obrazy a věnovali se výhradně grafickému řemeslu – tvorbě tezí. To je i případ jednoho z rytců teze 527 Georga Philippa Rugendase st., který se věnoval tvorbě tezí po dobu dvaceti let od roku 1715.¹⁰ O výnosnosti této činnosti svědčí žádost Karla Škréty ml. (1646–1691), syna Karla Škréty st., z roku 1678 adresovaná Českému místodržitelství, aby vymohlo zaplacení sedmdesáti pěti zlatých, které dlužil apelační rada Balthasar Türchner z Müllenu za návrhové kresby univerzitní teze od Karla Škréty st. pro nejstaršího syna Balthasara Türchnera. Žádost podal Škrétův syn čtyři roky po smrti svého otce.¹¹ Průměrný plat kvalifikovaného řemeslníka té doby byl sto zlatých ročně, méně výstavní dům v Praze se dal pořídit i pod tisíc zlatých. Spor se asi vyřešil, protože se v Národní knihovně pod číslem 427 nachází teze z roku 1682, kterou vytvořil Karel Škréta ml. pro člena rodiny Türchnerů, Balthasara Christophu.

V zájmu zachování reprezentativnosti byly grafické listy stále větší, velikost přes dva metry nebyla neobvyklá. Tisklo se až ze šesti desek (například teze 1168 a 1169 u Teuscherové). Celý náklad mohl dosahovat až několika stovek exemplářů.¹² Významné osobnosti

⁸ Josef PETRÁŇ – Blanka ŠACHOVÁ (edd.), *A. P. Neurätterer, Promotio doctoralis A. I. Schamsky*, překlad Karel BERÁNEK, Praha 2001.

⁹ Na gratulačním listu je vyobrazen pantheon významných absolventů Karlo-Ferdinandovy univerzity mezi lety 1370 a 1676. Rytíři, dámy, pážata, trpaslík, bůh Času a na velbloudu jedoucí černoušek s rohem hojnosti míří ke skupině osob, které představují svobodná umění (archiv autora).

¹⁰ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, s. 15.

¹¹ Tomáš SEKYRKA, *Abý živnosti své užítku tím lépe hleděti mohli*, Praha 2021, s. 114.

¹² Teze 527 má rozměry 95 × 72,2 cm a váží zhruba 130 g. Dvoumetrová teze papíru stejné gramáže by tedy vážila zhruba 250–300 g. Náklad 100 kusů by pak vážil 25–30 kg.

si univerzitní teze nechávaly tisknout na hedvábí. V bratislavské Slovenské národní galerii byla například mezi lety 2004 a 2005 restaurována hedvábná univerzitní teze františkánských mnichů z roku 1738 s motivem kajícího se sv. Petra, kterou vytvořil Christian Rugendas podle návrhu Johanna Lorenze Haida, jemuž se podrobněji věnuji níže.

Německý malíř a historik umění Joachim von Sandrart (1606–1688) ve své knize *Teutsche Academie*¹³ napsal, že v Praze na starobylé univerzitě byly univerzitní teze používány mnohem častěji než jinde: „die fürnehmste Conclusiones und Emblemata (dern auf dieser uralten Universität mehr als an andern Orten herfür kommen)“.¹⁴ Rozkvět tvorby univerzitních tezí skončil v době osvětenství, po zrušení jezuitského řádu v roce 1773, na jehož univerzitách probíhala většina disputací.

Sbírka tezí v Národní knihovně

Sbírka univerzitních tezí v Národní knihovně čítá 526 grafických listů, které vznikaly mezi lety 1637 a 1754. Jedná se o nejobsáhlejší ucelenou sbírku univerzitních tezí na světě a jako taková byla 25. května 2011 zapsána v registru Paměti světa Světové organizace UNESCO. Pojistná hodnota této sbírky je údajně téměř jedna miliarda.¹⁵

Základ sbírky tvoří dar z roku 1810 Filozofické fakultě od Matyáše Karla Ehrlicha (1762–1833), tehdejšího děkana Filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity. Filozofická fakulta následně 13. dubna 1863 darovala Univerzitní knihovně (nyní Národní knihovna) podstatnou část sbírky – 518 listů. V Archivu Univerzity Karlovy se zachovalo sedm mědirytinových listů z let 1683–1750.¹⁶ Od roku 1810 do roku 2022 byla sbírka univerzitních tezí v Národní knihovně obohacena pouze o osm dalších exemplářů. Posledním přírůstkem do sbírky byly univerzitní teze 525 a 526, které darovalo Národní knihovně Okresní vlastivědné muzeum v Ústí nad Labem 26. října roku 1982.¹⁷

Ve sbírce tezí Národní knihovny je celkem jednatřicet tezí, které vytvořili rytci z rodiny Rugendasů pro Karlo-Ferdinandovu univerzitu.¹⁸ A. Teuscherová ve své publikaci *Die Künstlerfamilie Rugendas* uvádí, že rodina Rugendasů vytvořila celkem sto devět univerzitních tezí.¹⁹ Nová teze Národní knihovny v tomto soupise však není uvedena. Prakticky

¹³ Archiv autora.

¹⁴ Joachim von SANDRART, *Teutsche Academie der Bau-, Bild- und Mahlerey-Künste*, 1675, s. 327.

¹⁵ Český rozhlas, 11. září 2011, Michaela VĚTESKOVÁ, *Grafické listy z Národní knihovny zařadilo UNESCO mezi Paměť světa*, dostupné online <https://www.irozhlas.cz/kultura_literatura/graficke-listy-z-narodni-knihovny-zaradilo-unesco-mezi-pamet-sveta_201109112017_kwinklerova> [cit. 2022-09-20].

¹⁶ Josef PETRÁŇ, *Památky Univerzity Karlovy*, Praha 1999, s. 189.

¹⁷ A. FECHTNEROVÁ, *Katalog grafických listů*, I, s. I a Příloha 2 na nečíslované straně před s. 3.

¹⁸ Grafická díla členů rodiny Rugendasů se vyskytují na území Čech a Moravy sporadicky. Nacházejí se nejčastěji v majetku institucí jako je Národní knihovna, Zemský archiv v Opavě, Moravská galerie v Brně nebo Vojenský historický ústav. K neočekávaným nálezům dochází i v současnosti. V roce 2017 prováděla historička architektury Mgr. Lucie Augustinková, Ph.D., v kostele Nejsvětější trojice v Klimkovicích výzkum krovů. Za krovky kostela našla jedenáct grafik Křížové cesty z původních šestnácti. Jedná se o díla Georga Philippa Rugendas ml. (1701–1774) a jeho syna Johanna Lorenze st. (1730–1799) v cenných rámech zdobených rokokovým dekorem. Rokaje jsou z pálené hlíny a glazované, což není běžné. Restaurované grafiky s původními rámy byly v roce 2019 nainstalovány zpět v místě nálezu. Slovo starosty (Jaroslav VARGA), *Nález Rugendasovy křížové cesty z 18. století*, Zpravodaj lázní a města Klimkovic, 4/2017, s. 1.

¹⁹ Georg Philipp Rugendas st. vytvořil 43 tezí, Georg Philipp Rugendas st. jako navrhovatel předlohy – 1 tezi, Georg Philipp Rugendas st. se svým synem Christianem – 19 tezí, Georg Philipp Rugendas ml. – 5 tezí,

všichni Rugendasové v 18. století používali pro tvorbu grafik mezzotintu. Mělo to svoje důvody – tvůrci pracovali v té době převážně na konfekčních tezích a mezzotinta byla pro svůj měkce působící šerosvit ideální pro grafický přepis malířských děl.

Umělecká rodina Rugendasů

Augsburg byl v 17. a 18. století důležitým centrem produkce univerzitních tezí pro oblast střední Evropy, připadalo na něj údajně až 80 % všech vytvořených tezí. Žili zde slavní rytci, ale také rodiny, které se této činnosti věnovaly. Znamé jsou rodiny Kiliánů, Bodehnrů, Haidů, Küssellů, Rugendasů, Thelottů, Wollfgangů a Klauberrů.²⁰ Jednalo se převážně o protestantské umělce, kteří pracovali pro katolické instituce.

Augsburská umělecká rodina Rugendasů byla jedinečná tím, že se v ní po sedm generací nepřetržitě vyskytovali malíři a rytci. Zakladatelem této významné umělecké dynastie 18. a 19. století byl Georg Philipp Rugendas st. (1666–1742). Z rodiny později pocházeli další známí výtvarní umělci, například Johann Lorenz Rugendas (1775–1826) a jeho syn Moritz (1802–1858), který maloval krajiny a etnografické předměty v několika zemích Ameriky. Moritz zemřel, aniž by zanechal potomka, s jeho smrtí byla ukončena tato dlouhá řada umělců.²¹ Podrobněji se nicméně věnujeme pouze Rugendasům, kteří vytvořili tezi 527, tedy Georgu Philippovi st., jeho synovi Christianovi a vzdálenějšímu členovi rodiny, Johannu Lorenzovi Haidovi.

Georg Philipp Rugendas st. byl malířem, rytcem, tvůrcem mezzotint a také nakladatelem. Narodil se v Augsburgu jako druhý syn hodináře Nikolase II. Rugendase (1619–1695). Vzhledem ke koncovce jména *-as*, která se obvykle nevyskytuje ani ve francouzštině, ani v němčině, se předpokládá, že rod pocházel ze severozápadního Španělska. Jeho předkové přišli do Augsburgu přes Francii a hesenské město Melsungen pravděpodobně z náboženských důvodů, protože rodina byla protestantská. Technice rytí do mědi se naučil od svého otce již v raném věku. Georg Philipp st. byl zcestovalý. Jsou doloženy jeho pobyty v Itálii – v Benátkách a v Římě, kde se v roce 1693 stal členem umělecké skupiny *Schildersbent*.²² Mezi lety 1690 a 1692 působil ve Vídni.

První pokusy Georga Philippa st. o tisk z hloubky v sérii leptů *Capricci* (1698) a *Diversi Pensieri* (1699) vydal augsburský nakladatel Jeremias Wolff (1663–1724). Georg Philipp st. se nespécializoval na v té době tak populární historickou malbu, ale na malbu bitev a zejména na koní (obr. 2). Tyto obrazy se staly tak slavnými, že mu získaly přízvisko „*Rugendas – malíř bitevních scén*“ (něm. *Bataillen-Mahler*). Dokonce i na svém portrétu je Rugendas Johannem Lorenzem Haidem vyobrazen s bitevním jezdeckým výjevem za zády (obr. 3).

Ve svých obrazech poukazyval také na negativní stránky válek, jako byly její decimující následky, rabování nebo životy prostitutek ve vojenských táborech. Jeho pověst bitevního

Christian Rugendas – 28 tezí, Christian a Philipp Sebastian Rugendas – 3 teze, Jeremias Gottlob Rugendas – 6 tezí, Peter Rugendas – 4 teze.

²⁰ Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 345–346. Autor zde uvádí chronologická data rytců rodin Kiliánů, Küssellů, Wollfgangů, Bodehnrů a Klauberrů.

²¹ Více viz Rodokmen, tab. 1.

²² Schildersbent (malířská klika) byla komunita zahraničních umělců, převážně vlámských a nizozemských, kteří působili v Římě mezi lety 1620 a 1720. Členem Schildersbentu se stal v roce 1634 i Karel Škréta při svém pobytu v Římě. Jaromír NEUMANN, *Karel Škréta 1610–1674*, Praha 1974, s. 21.

malíře byla založena na vyobrazeních historických bitev, jako je například *Dobytí Stralsundu 1715* (1717, Kodaň, Statens Museum for Kunst). Svě obliíbené koně zobrazoval i na univerzitních tezích. O tom svědčí i několik téměř jeden metr širokých tezí, které jsou taktéž uloženy v Praze (č. 1196, 259; 1199, 264; 1200, 255). Jeho nejproduktivnější tvůrčí období spadá do let 1702–1716, což se zhruba shoduje s obdobím války o španělské dědictví (1701–1714), která proměnila polovinu Evropy ve válečné bojiště. Mezi jeho zákazníky patřila významná knížata. Jedním z nich byl lichtenštejnský kníže, který má obraz Georga Philippa Rugendase st. dodnes ve své sbírce.²³

Jeho obrazy často odkazují na obléhání měst, které sám zažil v Augsburgu v letech 1703 a 1704. Traduje se, že při tomto obléhání maloval bitevní scény s nasazením vlastního života. Tyto zkušenosti se odrazily v jeho malířském stylu – líčil válku s větší znalostí, podrobněji a méně heroicky.

Georg Philipp Rugendas st. byl úspěšný také na akademické půdě. V roce 1710 byl jmenován protestantským ředitelem nově založené Císařské městské akademie umění v Augsburgu (*Reichsstädtische Kunstakademie*). Vyučil řadu umělců, z nichž nejslavnějším byl patrně německý rytec a malíř Johann Elias Ridinger (1698–1760).

V roce 1715 upustil od malování obrazů a následujících dvacet let (až do roku 1735) se věnoval téměř výhradně výnosnější tvorbě grafik – mezzotint a zejména univerzitních tezí, kterých vytvořil rozsáhlou řadu. V té době měl již devět ze svých deseti dětí, které musel uživit. Georg Philipp Rugendas st. zemřel roku 1742 ve věku sedmdesáti šesti let na mozkovou mrtvici.

Syn Georga Philippa a druhý rytec neznámé teze 527, Johann Christian Rugendas (1708–1781), byl též malířem, rytcem a uměleckým vydavatelem (na tezích signace pouze Christian). Na rozdíl od svého staršího bratra Georga Philippa ml. (1701–1774) se Johan Christian neučil u svého otce, ale u Johanna Balthasara Probsta (1673–1748/50).²⁴ Od roku 1719, od svých jedenácti let, spolupracoval se svým otcem na tvorbě univerzitních tezí, později jeho obrazy reprodukoval a vydal v sérii šedesáti čtyř listů grafik s válečnými a bitevními výjevy. Tato série představuje důležitý základ pro rekonstrukci díla Georga Philippa Rugendase st., protože přesně reprodukuje data a označení originálů. Typickou bojovou scénou jezdců na koni z této série je okrová mezzotinta,²⁵ která reprodukuje obraz Georga Philippa st. vytvořený roku 1694 v Římě (obr. 2).

K rodině Rugendasů měl velmi blízko také inventar teze 527, malíř a rytec Johann Lorenz Haid (či Haidt, 1702–1750), který se v Rugendasově dílně vyučil a s rodinou Rugendasů spolupracoval celý život. Za manželku si vzal nejstarší dceru zakladatele rodiny Georga Philippa, Marii Rosinu (1698–?). Jak Georg Philipp Rugendas st., tak Johann Lorenz Haid vzhlíželi ke vzorům benátského malířství 18. století. Haid se proslavil sérií podobizen apoštolů podle předloh italského malíře Giovanni Battisty Piazzetty (1682/3–1754), jednoho z hlavních představitelů benátského rokoka. Národní galerie z této série vlastní mezzotintu svatého Matouše. V Národní knihovně se ve sbírce tezí nachází čtrnáct tezí s Haidovým

²³ *Bitva jezdeckva*, olej na plátně, 280 × 405 cm, Liechtenstein, The Princely Collections, Vaduz–Vienna, inventární číslo G 69. Fürstliche Sammlungen Art Service GmbH, Fürstengasse 1, 1090 Vienna, Austria.

²⁴ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, s. 145.

²⁵ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, pořadové číslo 607, s. 154 (archiv autora).

jménem a poznámkou *inv.* (*inventit* – vymyslel)²⁶ nebo *del.* (*delineavit* – nakreslil),²⁷ popřípadě *inv et del.*²⁸

Univerzitní teze 527

Historička umění Sibylle Appuhn-Radtke ve své stěžejní práci o univerzitních tezích dělí náměty tezí do dvou základních tematických skupin. První skupina se týká náboženství a církve, druhá se zaměřuje na chválu vladaře.²⁹ Teze 527 (obr. 4) náleží do první skupiny s křesťanskou tematikou.

Appuhn-Radtke upozornila i na rozdílnost vzhledu tezí v zemích mluvících románsky a německy.³⁰ Porovnávala stejný druh tezí, tedy stavebnicové teze (něm.: *Baukastensysteme*), pro které je v češtině zavedený název konfekční teze.³¹ Ve všech porovnávaných zemích mají tyto stavebnicové teze v horní části umístěné obrazové pole a v dolní části textové pole. Rozdíl jsou však patrné v orientaci listu a v zobrazení textového pole. Italské a francouzské teze jsou orientovány ve formátu pouze na výšku, zatímco v německy mluvících zemích se vyskytují teze orientované jak na výšku, tak i na šířku. Textové pole italských a francouzských tezí na rozdíl od německých je celé obklopeno lemem z iluzivního vellumu, zvířecí kůže nebo podstavce, do kterého se umisťují dedikace, data událostí a texty tezí. Textové pole německých tezí není orámované. Zjištění Appuhn-Radtke bychom chtěli v článku demonstrovat na srovnání teze 527 (obr. 4) s tezí italskou³² a francouzskou³³ (obr. 6 a 7).

²⁶ Inventor, který obrazovou skladbu vymyslel.

²⁷ Kreslíř, který daný obraz reprodukoval nebo vypracoval samostatně předlohu.

²⁸ Jedná se o těchto čtrnáct tezí s označením podle číslování A. Fechtnerové: 003, 008, 077, 110, 195, 317, 337, 348, 351, 362, 371, 451, 481, 526.

²⁹ Sibylle APPUHN-RADTKE, *Das Thesenblatt im Hochbarock. Studien zu einer graphischen Gattung am Beispiel der Werke Bartholomäus Kilians*, Weissenhorn 1988, s. 60–63.

³⁰ Sibylle APPUHN-RADTKE, *Thesenblatt*, in: RDK Labor (2020), dostupné online <<https://www.rdklabor.de/w/?ol-did=105043>> [05.12.2022].

³¹ P. ZELENKOVÁ, *Sbírka univerzitních tezí*, s. 17.

³² Italská teze je zajímavá tím, že se nejedná o tezi ve scholastickém smyslu, ale o fyzikální teorii, kterou předložil auditor filozofie Badia Fiorentina, Francesco Fallerini, k veřejné diskusi v dubnu 1741 v benediktinském opatství Santa Maria ve Florencii, které bylo známé právě pod názvem Badia Fiorentina. V dolní části jsou umístěny písemné teze, které jsou rozděleny do tří částí: metafyzika, obecná fyzika a konkrétní fyzika. V první části se hovoří o duši, ve druhé o gravitaci těles a ve třetí o vzniku světa. V horní části teze je vyobrazen mechanismus, který by snad mohl sloužit k otáčení astrolábu. Jméno na hřbetu knihy „Archimedes“ a zobrazení kladek by mohlo poukazovat i k možnosti, že se jedná o zvedací mechanismus. Opatství Badia Fiorentina se ve své více jak tisícileté existenci stalo v 15. století centrem humanistické kultury. I v dalších stoletích bylo opatství důležitým centrem vědění. Např. v roce 1784, pouhý rok po objevu bratří Montgolfiérů, ohromili mnozí celou Florencii lety s aerostatem. Výše uvedené bylo písemně konzultováno s dr. FRANCESCO CARRARA, spoluautorkou knihy Fulvia ZEULI (ed.), *La Badia Fiorentina. Vicende storiche e architettoniche dal Quattrocento all'Ottocento e i moderni cantieri di restauro*, Firenze 2021. F. Carrara zdůrazňuje, že správně popsat a vysvětlit tuto tezi by mohl pouze odborník na toto období se znalostí fyziky.

³³ Právnických tezí z občanského a kanonického práva se nedochovalo mnoho. Profesorka Véronique Meyer ve svém katalogu ilustrovaných právnických tezí, obhájených v Paříži za Ancien Régime (přibližně od 16. století do roku 1789) podrobně popisuje 138 jednodlistových právnických tezí, z nichž 54 jsou bakalářské teze. Bakalářská teze Charlese-Henriho de Savary du Gavre, 1770 (obr. 7) není v soupisu uvedena. Véronique MEYER, *Catalogue des thèses de droit, illustrées, soutenues à Paris sous L'ancien Régime*, Revue d'histoire des facultés de droit et de la science juridique 27, 2007, s. 93–393. Dochovaný zápis ze zasedání vedení fakulty ze dne 19. června 1681 uložený v Archives de la Faculté de Droit de Paris (reg. 6, séance du 19 juin 1681) stanovil, že

Protagonisté Svaté rodiny, Josef, Marie a Ježíš, se poprvé objevují vyobrazení společně v římské bazilice Santa Maria Maggiore.³⁴ Na triumfálním oblouku baziliky se nachází šest mozaik, které zobrazují scény z Ježíšova života. Tyto mozaiky byly vytvořeny za vlády papeže Sixta III. v období mezi lety 432 a 440. Brzy poté, pravděpodobně pod vlivem teologických debat a heretických událostí, došlo k výrazné marginalizaci postavy Josefa. Tesařský světec z Nazaretu byl na dlouhou dobu, na rozdíl od Ježíše a Marie, odsunut na místo vedlejší postavy. Dokládá to i skutečnost, že prakticky žádná slavná osobnost mezi papeži, císaři, králi, biskupy, opaty, teology, filozofy, básníky nebo malíři nenese jeho jméno. Ve středověku mu nebyly zasvěceny žádné kostely. Dokonce ani Dante v Božské komedii Josefa přímo nezmiňuje.³⁵ V humanistickém a renesančním období získala postava Josefa opět pozornost.³⁶ V roce 1479 se papež Sixtus IV. (1414–1484) rozhodl vyhlásit liturgický svátek svatého Josefa.³⁷

Tridentský koncil se zabýval mnoha otázkami, problematika rodiny byla jednou z nich. Koncil zavedl řadu reforem v oblasti rodinného života, ve svých dekretech zdůraznil svátost manželství a rodiny.³⁸ Před Tridentským koncilem byla Svatá rodina na obrazech idealizována nadpřirozenou krásou a dokonalostí, po koncilu se však tato praxe začala měnit. Zobrazení Svaté rodiny se zaměřovalo na zachycení intimních a každodenních okamžiků rodinného života. Vyobrazení zdůrazňovala emoce, oddanost a vzájemnou lásku, která mezi jednotlivými členy Svaté rodiny panovala. Námět Svaté rodiny byl po Tridentském koncilu doporučován jako příklad hodný následování rodinami katolických křesťanů.³⁹

Neznámou univerzitní tezi 527 (obr. 4) se zobrazením Svaté rodiny, kterou chceme představit, vyryl Georg Philipp Rugendas st. společně se synem Christianem, jak jsme výše předeslali, inventorem teze byl Johann Lorenz Haid. Vlevo dole je vyobrazen sedící Kristus jako jinoch. Za ním se nachází Panna Maria se svatozáří nad hlavou. Je oděná v plášti se závojem. Levou ruku má položenou na hrudi, pravou ruku má ve výši pasu dlaní otevřenou k divákovi. Po levici Krista se nachází Josef se svatozáří nad hlavou, jehož pravá ruka spočívá na pravém rameni Krista a levou rukou kyne k nebi. Po pravici Krista je vyobrazen anděl držící kříž, který odkazuje na Kristovu smrt na kříži. Po levici Krista je vyobrazen druhý anděl, který drží otevřenou knihu s latinským veršem 6:38 z Janova evangelia: „Descendi de Coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem Ejus, qui misit Me. Io: c. 6. v. 38.“ (Neboť jsem sestoupil z nebe, ne abych činil vůli svou, ale vůli toho, který mne poslal.⁴⁰) Kniha je vyobrazena mezi Kristem a Josefem. Postavy jsou zachyceny čelně. Jak Marie, tak Ježíš vzhlížejí k nebi. Vpravo dole jsou vyobrazeny tesařské nástroje, které

Theses propugnandas aliqua semper imagine ornari, tedy že teze měly být ilustrovány. Ve sbírce tezí Národní knihovny se nachází jediná právnická teze. P. ZELENKOVÁ, Sbírkka univerzitních tezí, s. 15.

³⁴ Vincenzo FRANCA, *La Santa Famiglia attraverso la pittura*, Milano 2021, s. 18.

³⁵ V XXXIII. zpěvu Ráje je Josefovo jméno ukryto v počátečních písmenech tercín. Akrostich začíná veršem 19 a končí s modlitbou svatého Bernarda ve verši 37. Tvoří jméno „IOSEPC“, následují písmena „AV“, snad zkrácená forma pozdravu Ave. Více viz Franco NEMBRINI, *Dante, poeta del desiderio. Conversazioni sulla Divina Commedia*, Volume III, *Paradiso*, Itaca 2013.

³⁶ *Ibid.*, s. 20.

³⁷ V této souvislosti bych chtěl připomenout, že papež František (1936) vyhlásil roky 2021–2022 Rokem rodiny a Rokem svatého Josefa.

³⁸ Ignác Antonín HRDINA, *Dokumenty tridentského koncilu*, Praha 2015, s. 203–214.

³⁹ Hidegard ERLEMANN, *Die Heilige Familie: ein Tugendvorbild der Gegenreformation im Wandel der Zeit: Kult und Ideologie*, Münster 1993, s. 16.

⁴⁰ *Evangelium podle Jana*, Český ekumenický překlad, Praha 2001.

odkazují na Josefovo povolání. V levém horním rohu mezi závěsem a pilastrem s obloukem je umístěna police s knihami. V pravém horním rohu je vyobrazen Bůh Otec se svatozáří ve tvaru rovnoramenného trojúhelníku, vznášející se na oblaku. Jeho levý loket spočívá na zeměkouli, pravou rukou kyne směrem ke Svaté rodině. Je obklopen několika anděly a cherubíny. Nad jeho hlavou je vyobrazena holubice symbolizující Ducha Svatého. Pod celým námětem se nachází prázdné textové pole s velkou kartuší uprostřed zdobenou rokajovým motivem.

Na tezi je zachycena Svatá rodina po návratu z Egypta, o čemž svědčí stáří Ježíše. Je zde akcentován vztah Ježíše a Josefa. Josefova ruka spočívá na Ježíšově rameni a v neverbální komunikaci navozuje atmosféru důvěry. Markus Friedrich se ve své práci *Ideály raně novověké poslušnosti. Maria a Svatá rodina* zabývá otázkami genderových rolí v rámci Svaté rodiny a jejich vývojem v čase. Zaměřuje se na hierarchii mezi mužem a ženou, mezi manželem a manželkou a na vztahy mezi rodiči a dítětem. Tvrdí, že s postupem času se role mužské hlavy rodiny stále zřetelněji projevovala ve vztahu Marie a Ježíše k Josefovi jako k uznávané autoritě.⁴¹ Tomuto odpovídá i obrazová kompozice Svaté rodiny v případě teze č. 527. Zdůrazňuje se zde důležitost úlohy Josefa, naopak Marie je odsunuta do role vedlejší postavy.

Tezi 527 jsme komparovali s jinými tezemi rodiny Rugendasů se stejným námětem. Celkem je doloženo sedm⁴² univerzitních tezí s námětem Svaté rodiny, které vytvořili členové Rugendasovy rodiny. Z těchto sedmi tezí však pouze čtyři teze vytvořili stejní rytci jako neznámou tezi 527, tedy Georg Philipp Rugendas st. se synem Christianem, tři z těchto čtyř tezí se nacházejí ve sbírce Národní knihovny (1212, 110; 1213, 021; 1214, 362).⁴³ Pro své účely jsme nicméně vybrali tezi, která se v Národní knihovně nenachází, protože dle našeho soudu vykazuje nejvíce shodných prvků s tezí 527.⁴⁴ Jedná se o tezi 1215 Svatá rodina,⁴⁵ uloženou v Kupferstich-Kabinetu v Drážďanech. Pro účely komparace s tezí 527 provádíme ikonografický popis a rozbor i této drážďanské teze.

Na drážďanské tezi 1215 (obr. 5) je stejně jako na tezi 527 vyobrazena Svatá rodina. Uprostřed se nachází Panna Marie v tunice se závojem. Levou ruku má přitisknutou na hrudi, pravou přidržuje knihu. Níže vpravo od Panny Marie je vyobrazen Josef sedící zády

⁴¹ Markus FRIEDRICH, *Ideale frühneuzeitlichen Gehorsams. Maria und die Heilige Familie*, in: Bernhard Jahn – Claudia Schindler (Hgg.), *Maria in den Konfessionen und Medien der Frühen Neuzeit (Frühe Neuzeit 234)*, Berlin 2020, s. 157–184.

⁴² Podle číslování A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, se jedná o teze: č. 1189, *Svatá rodina v tesařově dílně*, rok 1733; č. 1212, *Svatá rodina se sv. Janem Křtitelem* s dotiskem, rok 1738; č. 1213, *Svatá rodina, Ježíšek žehná chléb*, rok 1737; č. 1214, *Svatá rodina se sv. Janem Křtitelem*, rok 1734; č. 1215, *Svatá rodina*, bez vrocení; č. 1230, *Svatá rodina*, bez vrocení; č. 1241, *Svatá rodina na útěku*, bez vrocení, s poznámkou, že byla vytvořena podle originální předlohy: „*Quido Reni pinxit*“ (namaloval Quido Reni).

⁴³ U každé teze užíváme značení ze soupisu jak Fechtnerové, tak Teuscherové, teze odděleny středníkem.

⁴⁴ Do počtu sedmi vybraných rytců ani do užšího výběru dvou srovnávaných tezí jsme nezahrnuli grafiku se zobrazením Svaté rodiny (Teucher, s. 338, č. 1343), která je od roku 1936 neznámá. Jsou o ní známy pouze tyto údaje: Svatá rodina, Bůh a anděl, rytec: Rugendas Christian, inventor: Haid, Johann Lorenz, rozměr: 95 × 69 cm. Původně byla uložena v Staats- und Stadtbibliothek v Augsburgu. Sice vykazuje některé shodné prvky, ale z důvodu odlišnosti rytců (chybí zde jméno Rugendase st.), odlišnosti popisu výjevu (je zde postava anděla), nejasnosti o rozměru (nelze určit, zda se jedná o velikost tisku nebo listu) i toho, že nevíme, zda se jednalo o tezi, ji nemůžeme zařadit do našeho porovnání.

⁴⁵ A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, s. 309. Teze je doložena v evidenci (*Inventarbuch*) od roku 1860. Levý dolní roh teze je označen razítkem s korunkou a zkratkou *K.S.K.C.* (Königlich Sächsisches Kupferstich Cabinet). Toto razítko se používalo do roku 1885. Teze není v Drážďanech digitalizována. Naopak v Národní knihovně Praha je digitalizováno všech 526 tezí.

k divákovi, pravou rukou podpírá zesponu knihu, levou rukou ukazuje k nebi. V otevřené knize je latinský verš 6:38 z Janova evangelia, tedy stejný, který se nachází na tezi 527. Po levici Panny Marie je vyobrazen Kristus jako jinoch. V levé ruce drží velký dřevěný kříž jako odkaz na pozdější pašijové události. V horním levém rohu se vznáší holubice Ducha Svatého, které od zobáku vedou tři paprsky směřující k Marii, Josefovi a otevřené knize. Vpravo nahoře jsou vyobrazeni dva cherubové, kteří shlížejí z nebe. Pod celým vyobrazením se nachází prázdné textové pole s velkou kartuší uprostřed.

Obě výše vybrané teze, tedy č. 527 a 1215, jsou konfekční, mají obecný náboženský námět – vyobrazení Svaté rodiny. Na obou tezích se nachází stejný verš Janova evangelia a kříž jakožto odkaz na pozdější pašijové události. Shodné je také vyobrazení Krista jako jinocha, se kterým Josef rozmlouvá nad knihou. V obou případech má Josef levou ruku zdviženou k nebi. Na tezi 527 je na nebi kromě holubice Ducha Svatého vyobrazen i Bůh Otec, který na drážďanské tezi chybí. S tímto vyobrazením Svaté rodiny jakožto Trojice pozemské ve vztahu k Trojici nebeské se setkáváme vzácně. Na zemi je v tomto případě vyobrazen Josef, Marie a malý Kristus, který zároveň reprezentuje druhou božskou osobu také na nebi.⁴⁶

Prostorové uspořádání obou tezí vykazuje příbuzné rysy. Na první pohled je zřejmé, že dosud neznámá teze 527 je ikonograficky mnohem bohatší než teze 1215. Nachází se na ní také dvojnásobně více postav. Tomu odpovídá také rozměr teze 527, která je plošně o 60 % větší než teze 1215. Nově získaná teze na rozdíl od té drážďanské zaujme práci se světlem, která je tak typická pro italské mistry, které Rugendasové i Haid obdivovali. Oči diváka přitahuje otevřená kniha a postavy Krista a Josefa. Inventor teze Haid tím diváka nenásilně směřuje k tomu, aby četl text a zamyslel se nad jeho poselstvím: „Neboť jsem sestoupil z nebe, ne abych činil svou vůli, ale vůli toho, který mne poslal.“ Podle teologa Jana Roskovce tento verš vyjadřuje Ježíšovu jednotu s Bohem jako absolutní poslušnost, podřízenost Boží vůli.⁴⁷ S tímto textem se mohl ztotožnit prakticky jakýkoliv člověk té doby. Cílová skupina případných objednavatelů této teze, *defendentů*, tedy byla široká.

Obě tyto teze s vyobrazením Svaté rodiny musely vzniknout mezi lety 1719, kdy začal Christian spolupracovat se svým otcem, a rokem 1742, kdy jeho otec Georg Philipp zemřel. Porovnáním se sbírkou tezí v Národní knihovně bychom se přikláněli k zařazení do třetího desetiletí 18. století. Z třicátých let se ve sbírce nachází osm tezí vyrytých Rudengasovými podle Haida. Podporu pro toto časové zařazení bychom hledali mimo jiné i v podobnosti zobrazení sv. Josefa na tezi 008, kterou také vytvořila trojice autorů Johann Lorenz Haid, Georg Philipp Rugendas st. a Christian Rugendas a která je příkladem raně rokokové idealizace a je datována do roku 1737 (obr. 8). Pokud by se v budoucnu objevily tyto teze s dotištěným textovým polem pro konkrétního studenta, pak by bylo možné datace upřesnit.

Nemůžeme se ztotožnit s názorem A. Teuscherové, která tezi 1215 připsala inventorovi Alessandru Marchesinimu (1663–1738).⁴⁸ Pokud by Marchesini byl inventorem této teze, nezdá se nám pravděpodobně, že by jeho slavné jméno na tezi chybělo. V Národní knihovně

⁴⁶ Jan ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2013, s. 273.

⁴⁷ Jan ROSKOVEC, *Evangelium podle Jana*, Praha 2020, s. 287; John MACARTHUR, *Evangelium podle Jana. Komentář verš po verši*, Kroměříž 2012, s. 42.

⁴⁸ Mnohá Marchesiniho díla se nacházejí v kostelech a palácích ve Veroně, v Bolzanu a v Benátkách. V zahraničí je zastoupen svými obrazy i v Louvru a Ermitáži. Jeho první zakázka z roku 1687 se týkala kostela San Domenico ve Veroně, kde vytvořil fresky na stropě s výjevy svatého Dominika a svaté Kateřiny Sienské.

se nachází čtyřicet jedna tezí od různých rytců, které jsou signovány v desce *Alessandro Marchesini pinxit*. V Moravské sbírce je dalších patnáct tezí signovaných jménem Marchesini.⁴⁹ Tyto teze svědčí o tom, že Marchesini byl velice oblíbený a ceněný, a to nejen v českých a moravských zemích. A. Teuscherová se odkazuje na Naglera⁵⁰ s tím, že se jedná o práci připisovanou A. Marchesinimu (*Zuschreibung nach A. Marchesini*). Nagler však u životopisných údajů Marchesiniho uvádí, že „Rugendas stach nach ihm ein Paar heil. Familien“, tedy „Rugendas vyryl podle něj několik Svatých rodin“. Proč by právě tato teze měla být vyryta podle Marchesiniho, není doložené žádným konkrétním argumentem nebo údajem. Nejsme tedy přesvědčeni o tom, že by teze 1215 měla být připisována Marchesinimu.

Z komparace vyvstala řada shodných prvků obou tezí. Jedná se především o identický text z Evangelia podle Jana, prostorové rozvržení námětu, obdobná kompozice zobrazených postav, zobrazení Krista jako jinocha. Dovolujeme si tedy vyjádřit názor, že inventorem drážďanské teze není Marchesini, nýbrž že obě teze, jak č. 527 Národní knihovny v Praze, tak č. 1215 z Drážďan, by mohly pocházet od stejného autora (inventora) – Johanna Lorenze Haida.

Je jisté, že obě teze vyryli stejní rytci, Georg Philipp Rugendas st. a jeho syn Christian, kteří s inventory spolupracovali. Johann Lorenz Haid byl součástí dílny, která v té době v podstatě platila za rodinu. Je však doloženo, že intenzivně spolupracovali také s Marchesinim.⁵¹ Můžeme formulovat hypotézy o tom, která z těchto tezí mohla vzniknout první.

Pátráním v Itálii se nám podařilo objevit další tisk této neznámé teze 527 (obr. 9). Je uchován v kostele Giovanni Battista (Jana Křtitele) v obci s 1500 obyvateli v Pieve di Teco v Ligurii. Kromě toho, že je velice nepravděpodobné objevit druhý tisk doposud neznámé teze Rugendasů, je překvapující také to, že se ve středověké kartuši nachází dotištěný verš 6:40 z Janova evangelia: „qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam“ (Neboť to je vůle mého Otce, aby každý, kdo vidí Syna a věří v něho, měl život věčný⁵²). Ve vyobrazené otevřené knize (obr. 4 a 9) se tedy na obou tezích nachází verš 6:38 z Janova evangelia, na tezi v Itálii je však v kartuši dotištěn ještě verš 6:40. S tímto tiskem neznámé teze jsme v Pieve di Teco objevili další tři teze rodiny Rugendasů, které mají ve středověké kartuši místo dedikačního textu dotištěn text z Bible.

Jedná se o velice zajímavý jev, jelikož dotištění biblických textů poukazuje na sekundární využití tezí. V soupise A. Teuscherové, který obsahuje sto devět tezí rodiny Rugendasů,⁵³ se nevyskytuje ani jedna teze, kde by byl později dotisknut v kartuši biblický text.

⁴⁹ Článek je zaměřen na sbírku tezí v Národní knihovně v Praze. Na Moravě se v Zemském archivu v Opavě nachází velká sbírka 237 tezí olomoucké jezuitské univerzity, kde se Marchesini vyskytuje 15×, Rugendas 5×. Teze s námětem Svaté rodiny od těchto autorů se v Opavě nevyskytují.

⁵⁰ Georg Kaspar NAGLER, *Neues allgemeines Künstler-Lexicon, oder Nachrichten von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinarbeiter, etc.*, München 1835–1852, IX, s. 310.

⁵¹ Marchesini po setkání s italským obchodníkem s hedvábím a sběratelem umění Stefanem Contim (1654–1739) v roce 1705 začal malovat četná díla s mytologickými náměty pro zahraniční trh, zejména pro ten německý. Marchesini je také známý dopisem Contimu z července 1725, v němž mu doporučoval mladého Giovanni Antonia Canala (1697–1768), řečeného „Canaletto“, a tvrdil, že Canaletto je „jako Luca Carlevarijs, ale spolu s ním vidíme svítit slunce“ (it. „vi si vede luzer dentro il sole“). Franca Zava BOCCAZZI, *I veneti della galleria Conti di Lucca (1704–1707)*, in *Saggi e memorie di storia dell'arte*, XVII, 1990, s. 130.

⁵² *Evangelium podle Jana*, Český ekumenický překlad, Praha 2001.

⁵³ Celkem popisuje 1385 děl této rodiny.

Teze, které pro své původní účely, ať již kvůli nadměrnému nákladu nebo kvůli opadnutí zájmu o tuto komoditu po zrušení jezuitského řádu, našly následně využití jako výzdoba sakrálních interiérů. Takto druhotně využití univerzitní teze mají často odštířený spodní okraj, kde se nacházelo prázdné textové pole. Dotisky textů ve středových kartuších nalezené v Itálii naznačují, že v některých případech byl využit i prázdný prostor teze, původně určený k dotisku konkrétních informací k dané obhajobě.

V Itálii jsme identifikovali celkem padesát čtyři⁵⁴ různé konfekční teze rytců Rugendasů. Překvapivé je, že se vyskytují na rozsáhlém území Itálie od Lombardie na severu, přes Toskánsko, Marche a Lazio až po Kampánii na jihu Itálie. Všechny tyto grafiky jsou uchovány v původním stavu i s prázdnými tiskovými poli, které byly typické pro konfekční teze. Nejsou nazývány tezemi, Italové je považují za obrazy s náboženskými výjevy. Velká většina těchto tezí je nalepena na plátno, zarámována a umístěna v církevních objektech (obr. 9). Řada z nich se nachází v sakristii, kde jsou bohužel skryty návštěvníkům kostelů a chrámů.⁵⁵ Vazba Rugendasů na Itálii byla zřejmě a velice silná.⁵⁶

Zdokumentování tezí nalezených v Itálii a upřesnění soupisu univerzitních tezí Rugendasů A. Teuscherové by mělo být předmětem dalšího výzkumu.⁵⁷ Dle písemného sdělení dr. Nichta z Grafische Sammlung v Augsburgu se nikdo touto aktualizací v současné době nezabývá. Zajímavý by byl také výzkum sekundárního využití tezí.

Závěr

Sbírka univerzitních tezí v Národní knihovně v Praze je největší ucelenou sbírkou na světě a čítá 526 exemplářů, jako taková je zapsána na seznam světového dědictví Unesco. Za posledních dvě stě padesát let se rozrostla pouze o osm nových tezí. Posledním přírůstkem do sbírky byly univerzitní teze č. 525 a č. 526, které darovalo Národní knihovně Okresní vlastivědné muzeum v Ústí nad Labem v roce 1982.

Cílem článku bylo představit a popsat dosud nepublikovanou neznámou tezi z této sbírky s katalogovým číslem 527 a zároveň ji zařadit do kontextu dalších univerzitních tezí augsburské rodiny Rugendasů. V drážďanském Kupferstich-Kabinettu jsme našli tezi 1215 se stejným námětem, tedy s vyobrazením Svaté rodiny, a s identickým veršem 6:38 z Evangelia podle Jana. Dovolujeme si pochybovat o tvrzení A. Teuscherové, která jako inventora teze 1215 uvedla Marchesiniho na základě nekonkrétní poznámky G. K. Naglera. Z komparace teze 527 a 1215 lze formulovat hypotézu, že inventorem teze 1215 mohl být Haid stejně jako u teze 527.

⁵⁴ Všechny jsou uchovány s prázdnými tiskovými poli. Předpokládám, že existují i další, kde došlo k ustřížení tiskového pole pod vlastní grafikou, což ztěžuje jejich zařazení mezi univerzitní teze.

⁵⁵ Naopak v grafické sbírce Museo Francesca v Římě se nachází sbírka 136 zdokumentovaných, velkoformátových univerzitních tezí s texty, vydaných u příležitosti slavnostních disputací na univerzitách v Itálii. Ve sbírce je i teze 1247, evidovaná A. TEUSCHER, *Die Künstlerfamilie Rugendas*, jako Mystické zasnoubení svatě Kateřiny od Christiana Rugendase.

⁵⁶ Přehled zahraničních pobytů Georga Philippa Rugendase st.: 1689 – studijní cesta Řím; 1690–1692 Vídeň; 1692–1693 (14 měsíců) Benátky, studium u Antonia Molinari, známého jako il Caraccino; 1693–1695 Řím, studium Accademia di San Luca.

⁵⁷ Italská evidence obsahuje i úsměvné chyby jako např. zkratka Aug. Vindel je vysvětlena jako Augustýn Vindel.

Kromě původního záměru článku se však objevily další zajímavé poznatky, jako je vzácný nález druhého identického výtisku teze 527 v Itálii v Pieve di Teco. Italská teze je v kartuši doplněna o verš 6:40 z Janova evangelia, který odkazuje na následné využití univerzitních tezí jako takových. Tento jev se v soupisu děl rodiny Rugendasů A. Teusche-rové nevyskytuje. Vedle této teze jsme v Pieve di Teco dohledali další tři teze s dotištěným biblickým textem ve středové kartuši.

Téměř všechny nalezené teze rodiny Rugendasů v italských církevních objektech jsou podlepeny plátnem, zaskleny, zarámovány a visí na zdech těchto objektů. Zjistili jsme, že některé z těchto tezí jsou upraveny k tomu, aby byly neseny v průvodu při církevních procesích. Italské církevní úřady tyto grafiky neevidují jako univerzitní teze, nýbrž jako církevní předměty. Nejsou popsány dle svého původního účelu jako univerzitní teze, což stěžuje jejich identifikaci. Dá se tedy předpokládat, že se v budoucnu objeví další neznámé teze, které jsou uloženy v archivech a muzeích nebo visí na zdech v církevních a zámeč-kých prostorách po Evropě.⁵⁸

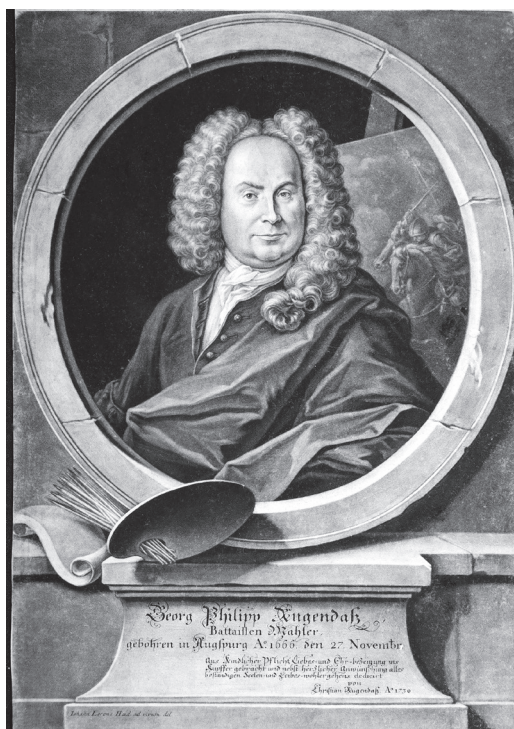

Obr. 1: Pantheon Karlo-Ferdinadovy univerzity: Melchior Küsel podle Cornelia Müncka, mědiryt, 49,2 × 70,1 cm, 1676. Značeno vlevo dole: *Cornelius Münck del. Pragae.*; vpravo dole: *M. Küsell f.* (archiv autora)

⁵⁸ Za laskavé zajištění fotografií grafik pro tento článek děkuji Mgr. T. Klimkovi, Ph.D., a RNDr. J. Vackárové.

Obr. 2: Bojová scéna: Christian Rugendas podle obrazu Georga Philippa Rugendase st., který namaloval roku 1694 v Římě, okrová mezzotinta, 10 × 23,5 cm, cca 1740? Značeno vlevo dole: *G.P. Rugendas pinx. Roma A°. 1694.*; vpravo dole: *Christiano Rugendas Sculp. et excudit Aug. Vind.* (archiv autora)

Obr. 3: Portrét Georga Philippa Rugendase: Johann Lorenz Haid, mezzotinta, 37 × 25 cm, 1730. Značeno vlevo dole: *Johann Lorenz Haid ad vivum del.* (archiv autora)

Obr. 4: Neznámá teze 527, Svatá rodina: Georg Philipp Rugendase st. a Christian Rugendas podle Johanna Lorenze Haida, mezzotinta, 84,4 × 60,4 cm, mezi lety 1719–1742. Značeno vlevo dole: *Iohann Lorenz Haidt inv.*; vpravo dole: *G. P. et Christ. Rugendas Pater et Filius sculp. et exc. Aug. Vind.* (archiv autora)

Obr. 5: Teze 1215, Svatá rodina: Georg Philipp Rugendase st. a Christian Rugendas, mezzotinta, 65,2 × 48,2 cm, mezi lety 1719–1742. Značeno vpravo dole: *G. P. Senior et Christian Rugendas Pater et Filius Sculp. et excudit Aug. Vind.* (SDK Kuperstich-Kabinett, Drážďany A 11042 Foto: Herbert Boswank)

THESES PHILOSOPHICÆ
 QUAS PUBLICE DISPUTANDAS PROPOSIT
FRANCISCUS FALLERINI
 IN ABBATIA FLORENTINA PHILOSOPHIÆ AUDITORI
 DATA OMNIBUS ARGUENDI FACULTATE.

EX METAPHYSICA.

- I. **N**ima que Corpus informat, facultatem quidem cognitali habet; non tamen demonstrat potest, ejus essentiam in actuali cognitione esse collocandam.
- II. Hanc Animam ejus nature luminis immortalis futuram probari potest.
- III. Aristotelem adherentes juxta quem, nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in re, idea a sensibus repetitur; ea vero, que a sensibus haberi non posse videtur, à mente reflectione orti dicimus.
- IV. Unde principia non innas eunt; sed facies temporis acquirit.

EX PHYSICA GENERALI.

- I. **A**teriam dicimus id, quod est extenditum in longum latum, & profundum, & est impenetrabile.
- II. Dicitur enim extensum aliud, quod non est impenetrabile, quod vacuum vocamus.
- III. Corporis itaque essentia, non in sola tria dimensionibus potest consistere.
- IV. Quoniam formam Corporis à varia partium dispositione, figura, motu, &c. originem trahere arbitramur.
- V. Quamquam principium gravitatis in principium ignoretur; effectus tamen clarissime innotescunt; quod sic ex g. pro ratione motus corporis, ad que fit gravitas, quod fit inverso, ut quadrata distantiarum à Centro, quod fit pondus corporum proportionem, quod alio fit universalis, ut elementa etiam sensibilia in propriis locis gravitatem excutunt, &c.

EX PHYSICA PARTICULARI.

- I. **U**ndus à Deo conditus æterius dici non potest.
- II. Quomodo Cœlestium Systematum nullum neque Ptolemaicum, neque Tychoenicum, neque Copernicanum demonstratum fit; licet nobis amplecti, ut hypothesein, que Ptolemaica facilius quam in aliis spectantur, Copernicanam à Keplero reformatam, à Newtono vicio diluamur.
- III. Comete non ex habitibus terrestribus componi videntur, sed inter Cœlestia Corpora haberi putantur; quumque eorum periodos non aliter accurate innotescit.
- IV. Fœtes, ex Fluvio, qui terrestris superficiem partes adiunt ab aquis enim pluvio, inebique soluto, neque respectibus repetendi esse videtur.
- V. Flamma est Corpus organicum, quod à nulla distincta Anima informetur, ea è seipsum quilibet ex semine nascitur.

Obr. 6: Teze Francesca Falleriniho: B.S., F.R., Mechanismus pro otáčení, horní část lept, dolní část mědiryt, 76,2 × 52,3 cm, 1741. Značeno vlevo dole: *Scul. B.S.*; vpravo dole: *inven. F.R.* (archiv autora)

Obr. 7: Teze Charlese-Henriho de Savary du Gavre: autor neznámý, Karel I. Veliký, mědiryt, 66,8 x 42,8 cm, 1770 (archiv autora)

1. Mariae sedens ad d.

2. Philipp. et Christiana Rugendas del. et P. Rugendas sculp.

I. Iamque ad cunctas artes et omnia officia...
 II. Quia vero in hac vita non est nisi...
 III. Quia vero in hac vita non est nisi...
 IV. Quia vero in hac vita non est nisi...
 V. Quia vero in hac vita non est nisi...
 VI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 VII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 VIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 IX. Quia vero in hac vita non est nisi...
 X. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XIV. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XV. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XVI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XVII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XVIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XIX. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XX. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXIV. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXV. Quia vero in hac vita non est nisi...

THESES
 ex Universa Aristotelis Philosophia
 Americis et Honoribus
 VIRI Excellentissimi et Reverendissimi IUSTI
 LEONARDI CHRISTI IESU Natus:
 DOMINI MARCI ANTONII
 BACII Episcopi AUSTRIACI
 Devotissimi in christum reverentia
 In Alma, Caesarea, Regia, et
 Universitate Carolo-Boroviana Pragae
 Praeside
 Reverendi et Excellentissimi Patris et Rectoris RUDOLPHI A. Suetani
 HONORABILIS et Philosophiae Doctoris, Episcopi, in ead. Universitate Cath.
 Caelestis Praesens Praeceptoris Regis, Publici et Ordinaris
 Praeceptoris Philosophiae Licentiae, et Magnae Aulae Censurae
 Praesidis, et Confessoris Archiepiscopi
 Eugenii Dominici Leopoldi Aulapreceptoris, Theologiae Christianae Aul.
 et Philosophiae Doctorum, et Praeceptoris et Educatoris Au-
 ditor
 Anno MDCCXXXVII. Mense
 martiano conuersa.

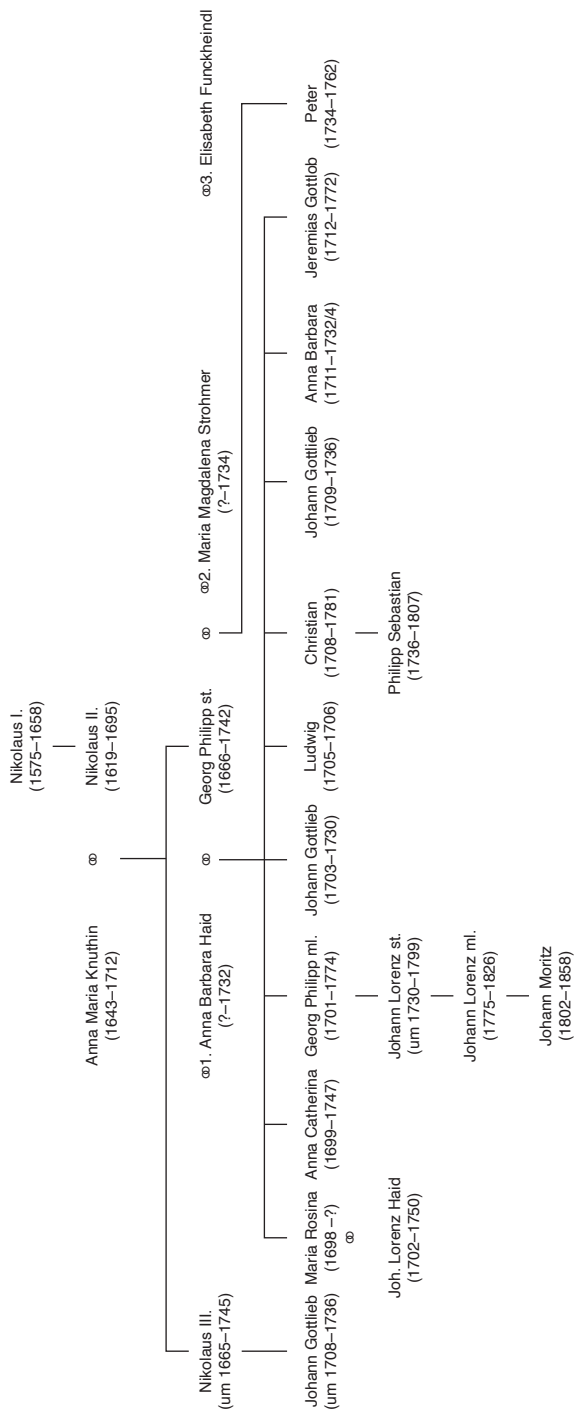
XXVI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXVII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXVIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXIX. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXX. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXIV. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXV. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXVI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXVII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXVIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XXXIX. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XL. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLIV. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLV. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLVI. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLVII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLVIII. Quia vero in hac vita non est nisi...
 XLIX. Quia vero in hac vita non est nisi...
 L. Quia vero in hac vita non est nisi...

Obr. 8: Teze 008, Sv. Josef: Georg Philipp Rugendas st. a Christian Rugendas podle Johanna Lorenze Haida, mezzotinta, 69 x 49,6 cm, 1737 (Národní knihovna, Praha, Th. 008)

Obr. 9: Teze 527 s dotiskem (srv. obr. 4): Georg Philipp Rugendase st. a Christian Rugendas podle Johanna Lorenze Haida, mezzotinta, 84,4 × 60,4 cm, mezi lety 1719–1742. Značeno vlevo dole: *Iohann Lorenz Haidt inv.*; vpravo dole: *G. P. et Christ. Rugendas Pater et Filius sculp. et exc. Aug. Vind.* (San Giovanni Battista, Pieve di Tecò, Liguria)

Rodokmen rodiny Rugendasů

Obr. 10: Rodokmen rodiny Rugendasů (převzato od A. Teuscherové a doplněno)

Ein unbekanntes Thesenblatt der Kupferstecherfamilie Rugendas in der Sammlung der Tschechischen Nationalbibliothek

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel macht mit einem bislang unbekanntem Thesenblatt mit Darstellung der Heiligen Familie bekannt. Die These stammt aus der Werkstatt der berühmten Augsburger Kupferstecherfamilie Rugendas und wurde konkret von Georg Philipp Rugendas d.Ä. und Christian Rugendas gestochen. In dem Beitrag werden die Familie Rugendas und grafische Thesenblätter vorgestellt. Der Schwerpunkt des Beitrags liegt indessen auf dem unbekanntem Thesenblatt Nr. 527 und seinem Vergleich mit der Dresdner These Nr. 1215, die von denselben Kupferstechern stammt und auf der ebenfalls die Heilige Familie dargestellt ist. Seit Oktober 2022 stellt diese These für die Sammlung der Universitätsthese in der Nationalbibliothek der Tschechischen Republik, der weltgrößten vollständigen Sammlung ihrer Art, die in der Liste des UNESCO-Weltkulturerbes verzeichnet ist, einen neuen Zuwachs dar. In den vergangenen 250 Jahren hatte diese Sammlung lediglich 8 neue Thesen als Anschaffung zu verzeichnen.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

*Ing. Ivan Boháč, Praha
ivanbohac@gmail.com*

*Mgr. Adéla Boháčová
Fakulta humanitních studií UK, Praha
adelabohacova@email.cz*

ZKUŠEBNÍ KOMISE PRO UČITELSTVÍ NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH V PRAZE

MAREK HLAVÁČ

EXAMINATION COMMITTEES FOR TEACHING AT SECONDARY SCHOOLS IN PRAGUE

This article describes the legislative and organisational development of examinations of fitness to teach at secondary schools. Such exams were administered to students of universities and technical universities by the Examination Committee for Teaching at Secondary Schools in Prague in 1850–1950. A committee that examined in the Czech language was established in 1871 by splitting from the German-speaking committee. Since 1870, these examinations had to be taken also by candidates wishing to teach at *Realschulen* (practically oriented secondary schools). In 1911–1948, these examinations had to be taken by university students who wished to teach at any type of a secondary school.

Keywords: Gymnasiums – Realschulen – secondary schools – teachers – state examinations – Prague – Charles-Ferdinand University – Charles University – German University in Prague

DOI: 10.14712/23365730.2024.2

Současný stav bádání a pramenná základna

K tématu zkušebních komisí pro učitelství na středních školách existuje česká i cizojazyčná (především německy psaná) literatura. Mezi zahraniční autory patří rakouský historik Wolfgang Brezinka, který se ve své dvoudílné knize *Pädagogik in Österreich* zabývá celkovým vývojem zkušebních komisí pro učitelství na středních školách na území habsburského soustátí a na území Rakouska po roce 1918. Zmiňuje se mj. o stavu vzdělávání gymnaziálních učitelů před i po vzniku pražské zkušební komise v roce 1850.¹ Jiným rakouským historikem, jenž zkoumá vývoj vzdělávání středoškolských učitelů v habsburské monarchii a v Rakousku od roku 1918 do současnosti je Gerald Grimm.² Počátky pražské zkušební komise stručně popisuje Karel Kazbunda ve *Stolici dějin na pražské univerzitě* a autoři *Dějin Univerzity Karlovy*. Druzí jmenovaní přebírají mnoho informací z *Nástinu dějin*

¹ Wolfgang BREZINKA, *Pädagogik in Österreich: die Geschichte des Faches an den Universitäten vom 18. bis zum Ende des 20. Jahrhunderts*, I, *Einleitung: Schulwesen, Universitäten und Pädagogik im Habsburger-Reich und in der Republik; Pädagogik and der Universität Wien*, Wien 2000; II, *Pädagogik an den Universitäten Prag, Graz und Innsbruck*, Wien 2003.

² Gerald GRIMM, *Universitäre Lehrerbildung in Österreich. Zur Genese des pädagogischen Begleitstudiums für Lehrer an höheren Schulen von 1848 bis zur Gegenwart*, in: *Tertium comparationis* 6/2, 2000, s. 151–171. Online: <https://www.pedocs.de/volltexte/2011/2901/pdf/TC_2_2000_grimm_D_A.pdf> (24. 9. 2021).

filozofické fakulty.³ Můžeme zmínit také Kateřinu Řezníčkovou, která se zabývá mj. přípravou středoškolských profesorů na jejich činnost,⁴ a Milana Peřinu, jehož bakalářská práce je sondou mezi kandidáty učitelské způsobilosti pro střední školy, kteří skládali zkoušky v letech 1900–1905 a v roce 1930.⁵

Vznik a vývoj pražské zkušební komise není stále dostatečně probádán. Proto se mu věnuji ve své studii, která vychází z bakalářské práce *Zkušební komise pro učitelství na středních školách v Praze*.⁶ Čerpám: 1) z pramenů uložených v Archivu Univerzity Karlovy (AUK) – z fondu Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), z fondu Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze (1886–1945), z fondu Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953); 2) z pramenů uložených v Národním archivu (NA) – z fondu Českého místodržitelství Praha (1856–1883).

Fond Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871) obsahuje osobní spisy kandidátů učitelské způsobilosti a knihu normálií, která zachycuje komunikaci mezi zkušební komisí a státními úřady ve finančních věcech, ohledně předpisů a ve věcech odvolání kandidátů učitelské způsobilosti. Kniha se vedla od vzniku komise v roce 1850 až do roku 1880. Od roku 1871, kdy byla dosud jednotná zkušební komise rozdělena na zkušební komisi s českým a zkušební komisi s německým vyučovacím jazykem, se kniha zaměřuje jen na komisi s německým vyučovacím jazykem.⁷ Fond Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze (1879–1945) tvoří osobní spisy kandidátů učitelské způsobilosti, podací deníky, různé statistické údaje a výkazy a knihy zkušebních protokolů. Jedna z těchto knih informuje o zkouškách, které skládali kandidáti učitelské způsobilosti s českým vyučovacím jazykem před německou zkušební komisí v letech 1942–1945.⁸ Naproti tomu fond Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953) je rozsáhlejší. Obsahuje osobní spisy kandidátů učitelské způsobilosti, předpisy, zápisy zkušební komise, personálie examinatorů, korespondenci zkušební komise se státními úřady, vysokými školami a jinými institucemi, výroční zprávy a další dokumenty agendy vedení komise.⁹

³ Jan HAVRÁNEK (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, 1802–1918, Praha 1997; Josef PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*, Praha 1983; Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské universitě*, II, Praha 1965.

⁴ Kateřina ŘEZŇÍČKOVÁ, *Študáci a kantoři za starého Rakouska*, Praha 2007.

⁵ Milan PEŘINA, *Profily kandidátů pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy*, bakalářská práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2019, online: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/109398>> (26. 4. 2022).

⁶ Marek HLAVÁČ, *Zkušební komise pro učitelství na středních školách v Praze*, bakalářská práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 2022, online: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/177101?locale-attribute=cs>> (9. 2. 2022).

⁷ Archiv Univerzity Karlovy, fond Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), Kniha normálií, i. č. 437.

⁸ Jana RATAJOVÁ, *Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze (knihy zkušebních protokolů) 1886–1945. Dílčí inventář*, Praha 2019, online: <https://is.cuni.cz/webapps/files/help/Archiv/arc_inventar_57_Zkg.pdf> (4. 9. 2021); AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze (1879–1945), k. 299–305; AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze, online: <<https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1071453748768879/1/?lang=cs>> (9. 2. 2022).

⁹ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), Předpisy a zápisy, k. 1–3.

Klíčovým zdrojem informací je také fond Českého místodržitelství (1856–1883). Obsahuje dokumenty o vzniku české zkušební komise, které se nedochovaly v AUK.¹⁰

Stav přípravy gymnaziálních učitelů před rokem 1848 a vznik pražské zkušební komise

V době předbřeznové dohlížely na vzdělávání středoškolských učitelů církevní řády, např. piaristé a benediktini, a absolutistický stát. Záměry se ucházeli o post středoškolského učitele v „konkurzu“, do kterého se hlásili po prokázání úspěšné docházky na gymnázium a po absolvování filozofických studií na univerzitě či lyceu. Pokud chtěli vyučovat v tzv. „humanitních třídách“ (tj. na vyšších stupních gymnázia), museli doložit studium všeobecných a rakouských dějin, klasické literatury, řecké estetiky a filologie. Skládali „konkurzní zkoušky“, které se dělily na dvě části. V písemné části zájemci překládali a interpretovali latinský a řecký text, odpovídali na otázky z dějepisu a zeměpisu a také plnili úkol z aritmetiky a geometrie. V ústní části přednášeli na zvolené téma. „Konkurzní zkoušky“ však nebyly vhodným nástrojem pro výběr schopných středoškolských učitelů, neboť prověřovaly jen nazpaměť naučené znalosti a nikoli didakticko-pedagogické dovednosti.¹¹

Proces vědeckého vzdělávání středoškolských učitelů na území habsburského soustátí začal v roce 1849, což bylo relativně pozdě ve srovnání s Bavorskem a Pruskem, kde byly zkušební předpisy vydány už v letech 1809–1810. Byl reakcí na revoluční události roku předešlého.¹²

V roce 1848 první ministr školství Franz von Sommaruga povolal Franze Exnera, aby se provedly změny ve středním a vysokém školství.¹³ Tehdy v rámci nich došlo k rozšíření počtu gymnaziálních ročníků z šesti na osm, čímž filozofické fakulty přišly o břemeno tzv. „lycejních tříd“, jejichž program se nezměnil. Pro vstup na filozofickou fakultu, která sloužila hlavně k přípravě středoškolských profesorů, či jinou univerzitní fakultu bylo nutné tyto třídy absolvovat.¹⁴ V reformách dále pokračoval ministr Lev Thun Hohenstein, člen politické strany šlechticko-konzervativní, jenž nastoupil do svého úřadu dne 28. července 1849. Tehdy došlo k přejmenování na Ministerstvo kultu a vyučování, neboť pod tento úřad začaly spadat i církevní záležitosti.¹⁵

Na základě Exnerova návrhu Thunem vypracovaný provizorní zákon číslo 380 z 30. srpna 1849 o zkoušení kandidátů učitelství na gymnáziích vymezuje vědecké a pedagogické zkoušky gymnaziálních učitelů. Tento zákon, inspirovaný systémem vzdělávání v Bavorsku a Prusku, platil pro Dolní a Horní Rakousko, Čechy, Moravu, Halič, Krakov, Bukovinu,

¹⁰ Národní archiv, f. České místodržitelství Praha (1856–1883), k. 1023, sign. 26/4/16; NA, ČMP (1884–1900), k. 3674.

¹¹ G. GRIMM, *Universitäre Lehrerbildung in Österreich*, s. 3; Thomas MAISEL, *Lehr – und Lernfreiheit und die ersten Schritte zu einer Universitäts- und Studienreform im Revolutionsjahr 1848*, in: Brigitte Mazohl – Christof Aichler, *Die Thun-Hohenstein'schen Reformen 1849–1860. Konzeption – Umsetzung – Nachwirkungen*, Wien – Köln – Weimar 2017, online: <<https://fedora.e-book.fwf.ac.at/fedora/objects/o:963/methods/bdef:Content/get>> (4. 9. 2021), s. 101–102.

¹² G. GRIMM, *Universitäre Lehrerbildung in Österreich*, s. 3.

¹³ Walter HÖFLECHNER, *Die Thun'schen Reformen im Kontext der Wissenschaftsentwicklung in Österreich*, in: Brigitte Mazohl – Christof Aichler, *Die Thun-Hohenstein'schen Reformen 1849–1860*, s. 35.

¹⁴ G. GRIMM, *Universitäre Lehrerbildung in Österreich*, s. 4; J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy*, III, s. 100.

¹⁵ W. BREZINKA, *Pädagogik in Österreich*, I, s. 64.

Štýrsko, Kraňsko, Klagenfurt, Přimoří, Tyrolsko a Dalmácii.¹⁶ Jeho jednotlivé odstavce byly jedním z předmětů korespondence mezi ministrem kultu a vyučování a řediteli zkušebních komisí (k tomu níže).

Provizorní zákon uvádí, že kandidáti učitelské způsobilosti pro střední školy, k nimž tehdy patřili výhradně muži, se museli podrobit zkoušce před zkušebními komisemi, které zřídilo Ministerstvo kultu a vyučování v různých městech habsburského soustátí. Z řad vysokoškolských pedagogů, popřípadě jiných odborníků v oblasti školství jmenovalo ministerstvo examinátory, kteří dostávali pracovní smlouvu na jeden akademický rok s možností si ji po vypršení lhůty prodloužit. Ministerstvo jmenovalo jednoho z examinátorů ředitelem komise, jenž předsedal zkouškám, vedl jednání zkušebních komisí a zodpovídal za řádné vedení a uchovávání spisů kandidátů učitelské způsobilosti a korespondence se státními úřady.¹⁷

Paragraf 2 provizorního zákona stanovoval podmínky pro přípuštění kandidáta ke zkoušce učitelské způsobilosti. Musel předložit řediteli příslušné zkušební komise žádost, jejíž součástí bylo maturitní vysvědčení, doklad o tříletém studiu na univerzitě a doklad o mravní bezúhonnosti. Dále kandidát předkládal písemný životopis, ve kterém popisoval své dosažené vzdělání, uvedl aprobační skupinu a jazyk, ve kterém hodlal vyučovat. Pokud nemohl přinést některý z výše uvedených dokumentů, potřeboval souhlas ministerstva o přípuštění ke zkoušce.¹⁸

Kandidát si mohl vybrat jednu z následujících aprobačních skupin: klasická filologie, dějepis a zeměpis, matematika, fyzika a přírodověda. Pokud si vybral klasickou filologii, musel umět latinu a řečtinu slovem i písmem, znát antické dějiny, klíčová díla antické literatury, antickou mytologii a metriku.¹⁹ Znalost antických dějin, znalost světových dějin, schopnost zařazovat události do dobového kontextu, přehled o přírodních vlastnostech planety Země a politickém členění států a zevrubnou znalost geografie habsburského soustátí prokazovali kandidáti, kteří chtěli vyučovat dějepisu a zeměpisu.²⁰ Kandidáti učitelské způsobilosti matematiky, fyziky a přírodovědy museli osvědčit znalosti z aritmetiky a geometrie, (které jsou základními obory elementární matematiky), schopnost provádět diferenciální a integrální výpočty, znalosti experimentální fyziky a základů chemie a jejich využití v praxi, znalosti přírodních jevů, znalosti anatomie a fyziologie živočichů a rostlin a jejich geografického rozšíření a přehled z geologie.²¹

Po všech kandidátech požadovala zkušební komise znalosti z filozofie a vyučovacích jazyků, kterými byla němčina, čeština, polština, rutenština, slovinština, ilyrština,²² chorvatština, srbština, valaština²³ a rumunština. U těchto jazyků se požadovala znalost gramatiky

¹⁶ *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849*, Wien 1850, s. 684; G. GRIMM, *Universitäre Lehrerbildung in Österreich*, s. 3.

¹⁷ *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849*, s. 684–685.

¹⁸ Tamtéž, s. 685.

¹⁹ Nauka o metru veršů. Metrum se v antice používalo jako rytmická jednotka; in: Jiří KRAUS, *Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*, Praha 2005, s. 518.

²⁰ *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849*, s. 687.

²¹ Používá metody analýzy (rozboru); in: J. KRAUS, *Nový akademický slovník cizích slov*, s. 51; *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849*, s. 687–688.

²² Ilyrismus má za cíl vytvořit jednotný ilyrský národ, který vznikne spojením jihoslovanských národů; in: Richard PRAŽÁK, *Dějiny Uher a Maďarska v datech*, Praha 2010, s. 188.

²³ Je odvozena ze středověké rumunštiny; in: *Die Umgangssprachen der Habsburgermonarchie in Mitteleuropa ab 1521*, online: <<https://www.familia-austria.at/index.php/forschung-und-service>>

a příslušné národní literatury. Na nižším gymnáziu stačilo pouze umět jazyk používat při výuce. Naproti tomu zájemce všech ročníků gymnázia musel znát jeho historický vývoj, počátky a krásnou literaturu. Učitelé německého jazyka museli znát německé dialekty a snadno přečíst středověké básně v původním znění, např. Píseň o Nibelunzích. Pro výuku v češtině bylo důležité znát staročeskou gramatiku, nejstarší literární díla (Libušin soud, Královedvorský rukopis, Dalimilovu kroniku, Rožmberskou knihu). Kandidáti slovenského jazyka nepotřebovali znalost českého jazyka a jeho literatury. Při zkouškách z filozofie museli kandidáti osvědčit znalosti z logiky, psychologie, morálky a pedagogiky. Kandidáti pro výuku filozofie ve vyšších ročnících gymnázia dále potřebovali znát dějiny filozofie, logiku, empirickou psychologii a přečíst jedno významné filozofické dílo.²⁴

Zkouška učitelské způsobilosti se skládala celkem ze třech částí – domácí práce, klauzurní zkoušky a ústní zkoušky. Pokud kandidáti u některé části neuspěli, opakovali ji. Na napsání dvou domácích prací měli kandidáti lhůtu šest až osm týdnů. Po jejím vypršení odevzdali rukopisy prostřednictvím ředitele Zkušební komise examinátorům k posouzení. Pokud obdrželi hodnocení „výborně“, „velmi dobře“, „dobře“ či „dostatečně“, postoupili ke klauzurní zkoušce, jejíž téma vycházelo z kandidátovy specializace. Klauzurní práci kandidát vypracovával pod dohledem examinátorů po dobu dvanácti hodin bez jakýchkoliv pomůcek. Po klauzurní zkoušce následovala zkouška ústní, již se kromě dvou examinátorů účastnil ředitel, který vedl o průběhu zkoušky protokol. Zkušební proces uzavíraly tzv. zkušební lekce na gymnáziu, při kterých ředitel komise, examinátor příslušného oboru a ředitel či třídní učitel gymnázia posuzovali, zda kandidát dokáže v praxi vyučovat.²⁵

Pokud kandidát uspěl u všech částí státní zkoušky učitelské způsobilosti, obdržel od zkušební komise aprobační vysvědčení, které ho opravňovalo zúčastnit se zkušebního roku. Tento rok sloužil k ověření vyučovacích schopností daného kandidáta na gymnáziu. Kandidát si mohl vybrat pro své působení jednu korunní zemi, ale korunní země mu vybrala gymnázium. Tito kandidáti nesměli vyučovat více než devět hodin týdně, a to maximálně ve dvou různých třídách. Výjimkou byla pouze nezbytná suplování, jež mu byla řádně započítána a mohla probíhat ve více třídách. Pokud se dotýčný kandidát na daném ústavu osvědčil, mohl hospitovat v dalších třídách. V rámci toho, když bylo potřeba, mohl kandidát lehčí tresty udělovat sám. Měl je však za povinnost oznámit třídnímu nebo hlavnímu učiteli. Kandidát se zodpovídal řediteli gymnázia a zároveň měl povinnost navštěvovat odborná školení. V případě problému s kandidátem měl ředitel právo ukončit zkušební výuku již po prvním semestru. Potom kandidáta zemské úřady přemístily na jiné gymnázium nebo jeho případ nechaly posoudit Ministerstvo kultu a vyučování. Po uplynutí zkušebního roku vyhotovil ředitel kandidátovi neúplné vysvědčení s informacemi o této praxi. Kandidát neměl jakýkoliv nárok na finanční odměnu za uplynulý zkušební rok.²⁶

Požadavky v prozatímním zákoně ohledně zkoušek učitelství na gymnáziích předpokládaly, že daný kandidát absolvoval dostatečné studium na gymnáziu a poté na univerzitě. Prozatímní zákon však umožňoval do odvolání určitě výjimky, protože gymnáziím by chyběly vyučující, a ne všichni kandidáti se mohli okamžitě novým požadavkům přizpůsobit.

/das-alte-oesterreich/974-die-umgangssprachen-der-habsburgermonarchie-in-mitteleuropa-ab-1521> (1. 7. 2023).

²⁴ *Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849*, s. 688–689.

²⁵ Tamtéž, s. 690–693.

²⁶ Tamtéž, s. 693–696.

Pokud kandidát složil zkoušku pro učitelství na gymnáziích v daném jazyce pro danou oblast výuky, mohl se stát vedlejším učitelem pro další předměty. Počítalo se však s tím, že tento výkon bude dočasný. Byl zproštěn všeobecné a jazykové zkoušky. Když se kvůli nedostatku studentů na dané škole nekonala zkušební výuka, kandidát byl zproštěn zkušebnímu roku.²⁷

Za necelý rok, dne 3. května 1850, vydal Lev Thun Hohenstein zákon číslo 186 ohledně učitelských zkoušek, pro dolnorakouského, hornorakouského, salcburského, tyrolského, štýrského, korutanského, kraňského, terstského a přímořského, dalmatského, moravského, slezského, haličského, krakovského, bukovinského místodržitele a Český zemský školní úřad (*Landesschulbehörde von Böhmen*), který ustanovuje suplujícím na gymnáziích lhůtu pro odložení učitelské zkoušky. Ministr tento zákon ustanovil, protože mnoho suplujících kandidátů žádalo odložit učitelské zkoušky kvůli zkušební výuce, při které měli málo času se připravit na zkoušky. Proto ve školním roce 1850/1851 až na zákonné výjimky nikdo nesměl suplovat bez složené učitelské zkoušky. K výjimkám patřili ti kandidáti, kteří dokázali vyučovat na vysoké úrovni a nedělali to příliš dlouho.²⁸

Počátky pražské Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích

Výše citovaným provizorním zákonem se řídila Zkušební komise pro učitelství na středních školách v Praze. Jak vyplývá z Knihy normálií, tato komise vznikla 9. března 1850 výnosem Ministerstva kultu a vyučování č. 2188. Podle tohoto výnosu jmenoval Thun Jakoba Beera ředitelem pražské zkušební komise, Georga Curtiuse examinátorem pro klasické jazyky a literaturu, Františka Ladislava Čelakovského examinátorem českého jazyka a literatury, Karla Augusta Hahna examinátorem německého jazyka a literatury, Wilhelma Matzka examinátorem matematiky, Františka Adama Petřinu examinátorem fyziky, Augusta Emanuela Reusse examinátorem mineralogie a botaniky, Jana Evangelistu Purkyně examinátorem zoologie a Řehoře Zeithammera examinátorem filozofie.²⁹

Podle Karla Kazbundy zřídil Vědeckou gymnaziální komisi v Praze ministr Thun v březnu 1850. Zástupcem ředitele komise generála velmistra křížovníků Beera byl Jan Evangelista Purkyně. Zkoušky se konaly na staroměstském gymnáziu.³⁰ Místo průběhu zkoušek potvrzuje též kniha normálií.³¹ Naproti tomu Jana Ratajová uvádí až 3. května 1850, protože Gerald Grimm pražskou zkušební komisi zmiňuje ve svém článku o univerzitním vzdělávání učitelů teprve s výnosem tohoto data. Ten však neustanovuje výše zmíněnou komisi.³²

Kandidáti psali dvě domácí práce – jednu z předmětů své specializace, druhou z filozoficko-pedagogické problematiky. V životopise kandidát popsal svoji dosavadní vědeckou činnost. Examinátoři drželi kandidáta u tématu a bránili jeho odbočování. První otázka měla

²⁷ Tamtéž, s. 697–699.

²⁸ *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1850. Zweiter Theil*, Wien 1850, s. 873–874.

²⁹ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), Kniha normálií, i. č. 437, s. 1–2.

³⁰ K. KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské universitě*, II, s. 22.

³¹ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), Kniha normálií, i. č. 437, s. 14–15.

³² J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 3; G. GRIMM, *Universitäre Lehrerbildung in Österreich*, s. 5.

být na jeho předmět a druhá z pedagogicko-psychologické oblasti.³³ Cizinci či absolventi zahraničních škol museli komisi poskytnout nezbytné osobní údaje a splňovat stejné podmínky jako všichni ostatní. Své případné nedostatky museli napravit dodatečným studiem odborných předmětů, vychovatelské vědy a filozofie na univerzitě.³⁴

Změny v roce 1856

Výnos Ministerstva kultu a vyučování číslo 143 ze dne 24. července 1856 s celoříšskou platností se stal díky rozhodnutí císaře ze 17. dubna 1856 konečným zákonem o zkoušce kandidátů učitelství na gymnáziích. Kandidáti, kteří se ode dne vyhlášení tohoto zákona přihlásili ke zkoušce, se jím řídili. Dříve přihlášení kandidáti konali zkoušku podle provizorního zákona z roku 1849.³⁵

V kategorii živých jazyků výnos uvádí němčinu s ostatními zemskými jazyky, jimiž se v dané zemi mluvilo. U nich musel kandidát znát jejich literaturu, reálie, starší gramatiku, nejstarší jazykové památky a umět kriticky zhodnotit krásnou literaturu psanou v daném jazyce. Kandidát ze slovanského jazyka musel vedle všeobecných podmínek ještě ovládat staroslověnskou gramatiku, a u zkoušky proto měl přeložit staroslověnský text. U zkoušky z jazyka pro výuku měl kandidát znát jeho nejnovější krásnou literaturu. Na německých gymnáziích se německy vyučovalo ve všech osmi ročnících. Na ne-německých gymnáziích se němčina používala ve vyšších ročnících.³⁶

Zkoušky z vyučovacího jazyka u pražské komise

Ministerstvo kultu a vyučování dne 14. března 1850 uvedlo, že počítá s rozvojem češtiny, aby se v ní mohlo vyučovat na středních a vysokých školách. Ministerstvo předpokládalo, že vzniknou vzdělávací ústavy pro Slovany, aby si všechny národy v monarchii byly rovné. Z tohoto důvodu kandidát mohl u této komise konat zkoušku v češtině nebo v němčině. Počet česky mluvících examinátorů postupně stoupal. Byl jich však nedostatek, protože málokdo s dostatečnou kvalifikací uměl dostatečně česky. Proto podle Karla Kazbundy předseda komise rozhodoval o tom, jaká část zkoušky se konala v češtině. Ostatní části zkoušky před pražskou komisí skládali kandidáti v němčině, ve které byla napsána veškerá dostupná odborná literatura.³⁷

K posílení postavení češtiny došlo díky ministerskému nařízení z 13. ledna 1855, které zavedlo ve třetí a čtvrté třídě nižšího gymnázia výuku v češtině kvůli lepšímu pochopení latiny. Kandidát pro výuku latiny v češtině měl proto dokázat porovnat českou a latinskou

³³ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), Kniha normálií, i. č. 437, s. 10–14.

³⁴ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), Kniha normálií, i. č. 437, s. 26–27.

³⁵ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1856*, Wien 1856, s. 513, <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1856&size=45&page=601>> (5. 2. 2022).

³⁶ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1856*, s. 18–520.

³⁷ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), Kniha normálií, i. č. 437, s. 7–10; K. KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské universitě*, II, s. 23.

gramatiku.³⁸ Na základě výnosu ze 17. října 1854 skládali kandidáti zkoušky pro výuku v češtině na reálných školách v Čechách u pražské komise.³⁹

Vznik české zkušební komise

Příčiny zmíněné v předchozí kapitole vedly ke vzniku české komise pro učitelství na gymnáziích a středních školách. Ve svých pamětech píše Tomek ohledně vzniku komise, že 27. září 1871 mu přišel dekret z ministerstva vyučování, jenž ho jmenoval předsedou této nově zřízené komise. Poté 4. října 1871 odeslal seznam jím navržených zkušebních komisařů do Vídně k potvrzení. Ve své nové funkci se představil 6. října 1871 místodržiteli, hraběti Bohuslavu Chotkovi.⁴⁰ Vedle doktora Tomka měl značný vliv na personální obsazování profesor Jan Kvíčala. Lze si též povšimnout významu mimouniverzitního pracoviště Národního muzea, což upevňovalo spojitost muzea s českou fakultní vědou v exaktních a přírodovědných oborech.⁴¹ Významnou úlohu pro personální obsazení zkušební komise hrálo též akademické gymnázium. Členové komise měli docela často osobní zkušenosti s učitelskými zkouškami. Ministerský výnos ze 13. října 1871 uložený v místodržitelském fondu schvaluje Tomkem navržené personální obsazení české zkušební komise ze dne 4. října 1871. Zkoušejícím pro klasické jazyky se stal profesor pražské univerzity Jan Kvíčala, pro všeobecné dějiny a zeměpis profesor na téže univerzitě doktor Antonín Gindely, pro český jazyk též profesor z pražské univerzity Martin Hattala, pro matematiku profesor z téhož ústavu Josef Studnička, pro zoologii docent zemského polytechnického institutu doktor Antonín Frič, pro botaniku docent téhož institutu Ladislav Čelakovský, pro mineralogii docent z téhož ústavu Jan Krejčí, pro filozofickou propedeutiku docent pražské univerzity doktor Josef Durdík, pro německý jazyk profesor české vyšší reálné školy Jan Gebauer, pro fyziku profesor staroměstského akademického gymnázia Ignác Axamit. Gindelyho při zkouškách ze všeobecného dějepisu a zeměpisu zastupoval ředitel českého vzdělávacího institutu a pražský gymnaziální profesor Jan Lepař.⁴²

Německá sekce Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích vznikla z původní komise, která existovala před rozdělením. Ministerský výnos ze dne 27. října 1872 uvádí, že u ní z české komise Václav Vladivoj Tomek zkoušel rakouské dějiny a zeměpis, Martin Hattala český jazyk. Jan Kvíčala se tu dokonce seznamoval s funkcí examinátora.⁴³

³⁸ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), *Kniha normálií*, i. č. 437, s. 49.

³⁹ Tamtéž, s. 47.

⁴⁰ V. V. TOMEK, *Paměti z mého života*, II, s. 220–221.

⁴¹ J. PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty*, s. 182.

⁴² NA, ČMP (1856–1883), k. 1023, sign. 26/4/16; J. PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty*, s. 186–188; Pavel VLAŠIMSKÝ – Jiří MARTÍNEK, *Frič Antonín 30. 7. 1832 – 15. 11. 1913*, online: <http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/FRI%C4%8C_Anton%C3%ADn_30.7.1832-15.11.1913> (10. 2. 2022); heslo *Krejčí Jan*, in: Österreichisches Biographisches Lexikon, online: <<https://www.biographien.ac.at/oebl?frames=yes>> (10. 2. 2022); *Axamit Ignác 31. 7. 1819–1904*, online: <http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/AXAMIT_Ign%C3%A1c_31.7.1819-1904> (10. 2. 2022); heslo *Jan Lepař*, in: *Slovník českých filozofů*, online: <www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/lepar.html> (10. 2. 2022); J. PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty*, s. 186–189.

⁴³ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), *Kniha normálií*, i. č. 437, s. 122–123.

Změny v roce 1870, 1884 a 1897

Nařízení Ministerstva kultu a vyučování číslo 122 z 6. října 1870 se týkalo i zájemců o vyučování na reálných školách, podle čehož se komise pro učitelství na gymnáziích přejmenovala na komisi pro učitelství na gymnáziích a reálných školách.⁴⁴ Reálné školy, fungující již od roku 1805,⁴⁵ připravovaly své studenty oproti gymnáziím ke studiu na polytechnických ústavech (později technických univerzitách). To se promítalo v rozdílných požadavcích ohledně výuky přírodních věd, zeměpisu, dějin a cizích jazyků. Specifickými požadavky ohledně výuky cizích jazyků na reálných školách se však řád nezabýval.⁴⁶

Teprve až nařízení Ministerstva kultu a vyučování číslo 26 ze dne 7. února 1884 přihlíží ke specifickým potřebám při výuce cizích jazyků na reálných školách. Zmiňuje výuku „moderních“ světových jazyků jako byla francouzština, italština, angličtina a na neněmeckých ústavech též němčina.⁴⁷ K dalším změnám patřilo, že předchází studium filozofie (zejména psychologie, která do filozofie tehdy spadala), pedagogiky, vyučovacího jazyka a studium předmětů aprobace se staly nezbytnými vstupními požadavky ke zkoušce.⁴⁸ Došlo též k zavedení povinnosti napsat domácí práci z filozofie nebo pedagogiky.⁴⁹

Zkušební řád z roku 1897⁵⁰ se od svých předchůdců lišil zejména v tom, že určil k vykonání učitelské zkoušky čtyři roky univerzitního studia, tedy osm semestrů, místo dosavadních třech roků. Pro přírodovědné předměty, ke kterým náležela matematika, chemie a fyzika, šlo započítat i studium na technice, jež pro výuku kreslení a deskriptivní geometrie bylo nezbytné.⁵¹ Nařízení z roku 1897 však uvádí zkrácení doby studia na sedm semestrů.⁵² Povinnost, kterou obsahoval předtím vydaný zkušební předpis, totiž napsat domácí práci z filozofie nebo pedagogiky, řád z roku 1897 nezmiňuje.⁵³ Sepsání práce z předmětu požadované aprobace zůstávalo povinným nadále, což svědčí o důrazu spíše na odbornost vědeckou než pedagogickou. Nařízení z roku 1897 usnadnilo zkoušky učitelské způsobilosti kvůli nedostatku kvalifikovaných vyučujících.⁵⁴ Vedle toho mnohé věci upřesňuje, a to zejména záležitosti reálných škol.⁵⁵

⁴⁴ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1870*, Wien 1870, s. 271, online: <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1870&page=301&size=45>> (6. 2. 2022); kniha *Pedagogika pro učitele* to zmiňuje až v roce 1884.

⁴⁵ Thomas WINKELBAUER (Hg.), *Geschichte Österreichs*, Stuttgart 2015, s. 333.

⁴⁶ T. WINKELBAUER (Hg.), *Geschichte Österreichs*, s. 463.

⁴⁷ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1884*, Wien 1884, s. 25, 35, online: <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=18840004&seite=00000025>> (6. 2. 2022).

⁴⁸ Tamtéž, s. 25–30.

⁴⁹ A. VALISOVÁ – H. KASÍKOVÁ, *Pedagogika pro učitele*, s. 35; *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1884*, s. 28.

⁵⁰ Též nařízení Ministerstva kultu a vyučování z 30. srpna 1897 číslo 220.

⁵¹ J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 5.

⁵² *Zákoník říšský. Rok 1897*, Vídeň 1897, s. 1294, online: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1897&size=45&page=1345>> (6. 2. 2022); A. VALISOVÁ – H. KASÍKOVÁ, *Pedagogika pro učitele*, s. 35.

⁵³ A. VALISOVÁ – H. KASÍKOVÁ, *Pedagogika pro učitele*, s. 35; *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1884*, s. 28; *Zákoník říšský. Rok 1897*, Vídeň 1897, s. 1295, online: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1897&size=45&page=1345>> (6. 2. 2022).

⁵⁴ A. VALISOVÁ – H. KASÍKOVÁ, *Pedagogika pro učitele*, s. 35.

⁵⁵ *Zákoník říšský. Rok 1897*, s. 1293–1307.

Změny v roce 1911

Nařízení z 15. června 1911 změnilo název komisí pro učitelství na gymnáziích na komise pro učitelství na středních školách, protože zkoušky se staly povinnými pro učitele na všech druhích gymnáziích, reálkách i dívčích lyceích.⁵⁶ Od roku 1903 existovalo u německé komise oddělení pro zkoušky vyučujících na dívčích lyceích. Jeho zachovaný odlišný zkušební protokol se používal až do roku 1916, a to navzdory zániku tohoto oddělení kvůli nařízení z roku 1911.⁵⁷ Tehdy kandidát musel opět studovat alespoň osm semestrů, aby byl připuštěn ke zkoušce.⁵⁸ Před samotnými zkouškami měl kandidát ještě nově absolvovat filozoficko-pedagogickou zkoušku. Ta se zabírala hlavními pojmy a zásadami práce učitele, základy psychologie, logiky a dějinami pedagogiky do 16. století.⁵⁹

Tehdy došlo k vylepšení přípravy budoucích středoškolských učitelů, neboť se praktická část výuky přenesla z univerzit na střední školy.⁶⁰ Tehdy proto po úspěšném splnění učitelské zkoušky kandidát absolvoval pedagogický seminář, též zvaný rozšířený zkušební rok, aby získal zkušenosti v praxi. Tyto semináře existovaly na jednotlivých středních školách ve Vídni a dalších univerzitních městech. Seminář spravoval ředitel daného gymnázia či jiná osoba pověřená ministrem. Ten se společně s odbornými učiteli podílel na jednotlivých částech semináře. První částí bylo, že se kandidát účastnil vyučovacích hodin jako pozorovatel. Následně se podle osnovy a pod dohledem odborného vyučujícího pokoušel vyučovat. Poté mohl kandidát provádět samostatnou výuku v součinnosti s ostatními vyučujícími. Jednou týdně probíhaly konference všech kandidátů a všech odborných institucí, na nichž se na základě referátů jednotlivých kandidátů přednášelo o provozu školského zařízení. Kandidáti v místech, kde scházely středoškolské semináře, měli možnost absolvovat tzv. jednoduchý zkušební rok, v rámci něhož si mohl kandidát vybrat korunní zemi svého působení a zdejší školský úřad ho poslal na školu, kde nebyl dostatek vyučujících.⁶¹

Změny za první republiky

Po roce 1918 nedošlo v problematice zkušebních komisí až do vydání výnosu Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 8. října 1930 k zásadní změně. Na území tehdejšího Československa existovala komise s vyučovacím jazykem československým, a to v Praze, Brně, Bratislavě, a německým jazykem v Praze.⁶²

Tento zkušební řád nově zavedl dvě státní zkoušky. První státní zkouška se konala po absolvování alespoň tří semestrů. Skládala se z vyučovacího jazyka (pokud nebyl součástí aprobace) a z předmětů aprobace (např. vyučovacím jazyk a další živý jazyk, matematika a chemie, jazyk latinský a dějepis). Zkouška z předmětů aprobace probíhala zpravidla ústně, z vyučovacího jazyka ústně a písemně. Druhé státní zkoušky se mohl kandidát zúčastnit

⁵⁶ J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 6; G. GRIMM, *Universitäre Lehrerbildung in Österreich*, s. 7; *Zákoník říšský. Rok 1911*, Vídeň 1911, s. 425, online: <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1911&size=45&page=461>> (19. 2. 2022).

⁵⁷ J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 3.

⁵⁸ *Zákoník říšský. Rok 1911*, s. 426; A. VALISOVÁ – H. KASÍKOVÁ, *Pedagogika pro učitele*, s. 35.

⁵⁹ *Zákoník říšský. Rok 1911*, s. 429.

⁶⁰ G. GRIMM, *Universitäre Lehrerbildung in Österreich*, s. 7–8.

⁶¹ *Zákoník říšský. Rok 1911*, s. 443–445.

⁶² J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 6; Rudolf NEUHÖFER, *Střední školství*, Praha 1935, s. 99.

nejdříve po sedmém semestru a zároveň alespoň tři semestry po absolvování první státní zkoušky. K žádosti připojoval doklad o absolvování sedmi semestrů a zápis do studia v osmém semestru. Součástí druhé zkoušky byly písemné domácí práce (z obou předmětů), jejichž témata zadávala komise. Na vyhotovení domácí práce měl kandidát tři měsíce, tato lhůta však kvůli naléhavé situaci mohla být prodloužena o další tři měsíce. Po schválení práce se přihlásil kandidát ke klauzurním písemným zkouškám, po kterých následovala zkouška ústní. Požadavky ke státním zkouškám vymezoval zkušební řád včetně rozsahu zkoušené látky či počtu absolvovaných cvičení.⁶³

Od roku 1936 zkoušela česká komise v Praze také novohebrejský jazyk.⁶⁴ S připojením Slovenska a Podkarpatské Rusi se v těchto oblastech objevil problém, že se zde v rámci Uherska zkoušela jako vyučovací jazyk pouze maďarština. Pokud chtěli zdejší profesori nadále vyučovat, museli si udělat zkoušku z češtiny nebo slovenštiny jako vyučovacího jazyka v letním semestru roku 1921.⁶⁵ Všeobecně je známo, že tehdejší Československo bylo mnohonárodnostní. Existence zkušební komise pro výuku v němčině v Praze již byla zmíněna. Česká zkušební komise pro učitelství na středních školách v Praze zkoušela vedle češtiny jako vyučovacího jazyka od roku 1922 také slovenštinu, od roku 1924 podkarpatoruštinu a maďarštinu.⁶⁶ Stejný problém měla též německá komise s dodatečnými zkouškami z němčiny jako vyučovacího jazyka pro obyvatele Slovenska a Podkarpatské Rusi. Vedle toho však musela vyřizovat nostrifikace zkoušek z Innsbrucku a Vídně, případně jejich dokončení. Proto ředitel německé komise Holzinger Ministerstvu školství a národní osvěty navrhoval zavést poplatky za nostrifikace, což ministerstvo vzhledem ke vzniku československé republiky a odtržení od monarchie zamítlo.⁶⁷

Zkušební rok byl zrušen zákonem ze 7. října 1919 číslo 541 o státních zaměstnancích. Teprve až výnos z 29. března 1922 číslo 10.153 nahradil zkušební rok zkušební praxí. Každý prozatímní profesor v rámci své služby měl první rok výkonu své funkce jako čekatelství, kdy počet jeho vyučovacích hodin měl až na nezbytné výjimky odpovídat zákonem vyměřenému minimu.⁶⁸ Roku 1938 se sloučily komise pro učitelství tělocviku na středních školách s vědeckými zkušebními komisemi pro učitelství na středních školách.⁶⁹

Období nacistické okupace

Česká zkušební komise pro učitelství na středních školách vykonávala nadále svou činnost pod správou protektorátního Ministerstva školství a národní osvěty až do uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939.⁷⁰

⁶³ J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 6; R. NEUHÖFER, *Střední školství*, s. 100–104.

⁶⁴ J. PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty*, s. 333.

⁶⁵ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), Předpisy a zápisy, k. 1.

⁶⁶ J. PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty*, s. 333; AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), osobní spisy kandidátů. Podkarpatoruštinou je míněna ruština a ukrajinština.

⁶⁷ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze (1879–1945), k. 299.

⁶⁸ R. NEUHÖFER, *Střední školství*, s. 137–139.

⁶⁹ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), Předpisy, zápisy, personálie členů a složení zkušební komise, k. 1–3.

⁷⁰ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), Předpisy, zápisy, personálie členů a složení zkušební komise, k. 1–3.

Po roce 1939 se německá komise přejmenovala na *Wissenschaftliches Prüfungsamt für das Lehramt an höheren Schulen*. Nadále fungovala při německé univerzitě, jež byla nařízením z 2. srpna 1939 převzata německou správou. Během válečného období se komise změnila na úřad se dvěma odděleními, a to pro učitele v župě Sudety a pro budoucí učitele na území protektorátu. Říšské ministerstvo školství (*Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*), pod které komise tehdy spadala, se snažilo různými nařízenými postupně sjednotit vzdělávání ve všech obsazených územích. Učitelů v bývalém Československu se však tyto změny příliš nedotkly.⁷¹

Od 28. května 1942 německá komise zkoušela též kandidáty učitelství na školách s českým vyučovacím jazykem,⁷² což souvisí s nástupem říšského protektora Reinharda Heydricha a aktivně kolaborujícího ministra školství Emanuela Moravce. Samotný zkušební řád se však nezměnil.⁷³

Období po válce

Německá zkušební komise pro učitelství na středních školách byla společně s německou univerzitou a jejími ústavy zrušena zpětně ke dni 17. listopadu 1939 prezidentským dekretem číslo 122 ze dne 18. října 1945.⁷⁴

Na schůzi české zkušební komise pro učitelství na středních školách dne 8. června roku 1945 vedení a examinační primárně řešili neodkladné věci. Ohledně kandidátů, kteří byli zapsáni před zavřením vysokých škol nebo maturovali nejpozději v roce 1942, se zmínila možnost vykonat státní kolokvia bez skutečného absolvování příslušné přednášky. Podle zasedajících bylo ve prospěch všech kandidátů nutné zkrátit časové období mezi první a druhou státní zkouškou na dva semestry. Zkrácení na tři semestry povolil již ministerský výnos z roku 1939, aby nedocházelo k rozdělování první státní zkoušky podle předmětů. Toto zkrácení souviselo s navrhovaným promíjením domácích úkolů a umožnilo by věnovat oba následující semestry přípravě pro klausurní a ústní zkoušku. Též zasedající žádali o zmocnění zkušební komise promíjet kandidátům na žádost obě písemné práce domácí kvůli problému s rychlým opatřením příslušné literatury, a to pouze u kandidátů přímo postižených uzavřením vysokých škol a s časovým omezením na 5 let.⁷⁵

Vyučovacími jazyky se staly pouze čeština, slovenština a ruština, kterou se také myslela rusínština a ukrajinština. Zrušily se zkoušky z němčiny, mohli je dokončit pouze kandidáti studující tento jazyk od akademického roku 1937/1938. Doporučilo se jim však vykonat

⁷¹ J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 3–4; Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, 1918–1990, Praha 1998, s. 215.

⁷² J. Ratajová uvádí v dílčím inventáři, že osobní složky těchto kandidátů jsou uloženy zvlášť a do fondu byly zařazeny dodatečně.

⁷³ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze, sign. 1//15, *Kniha zkušebních protokolů – učitelství na středních školách s českým vyučovacím jazykem*, online: <<https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1071453748768879/1/?lang=cs>> (28. 4. 2022); *Chronologické přímky*, 2016, online: <<https://skolakemvprotektoratu.pamatnik-terezin.cz/index.php/chronologicke-pimky>> (26. 2. 2022); J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 3; AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), osobní spisy kandidátů.

⁷⁴ J. RATAJOVÁ, *Zkušební komise*, s. 3; *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé. Vydaná dne 15. listopadu 1945*, online: <<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1945/053-1945.pdf>> (18. 3. 2022), s. 295.

⁷⁵ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), *Předpisy a zápisy*, k. 1; tamtéž, os. spisy kandidátů.

rozšiřující zkoušku z dalšího jazyka, aby mohli být plně využitelní pro výuku. Na další schůzi konané dne 24. srpna 1945 navrhnul Jiří Král pro zeměpis nové kombinace, a to s matematikou a fyzikou, což členové komise schválili. Předmět zeměpis předtím totiž ztratil kombinaci s tělocvikem a kreslením. Dále byl přijat návrh Jiřího Malého, aby se somatologie stala součástí druhé státní zkoušky z přírodopisu. Návrh Istituto hispano-iberoamericano ohledně zavedení španělštiny jako zkušebního předmětu ve stejném rozsahu jako italština komise podpořila, což definitivně potvrdil výnos Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 25. září 1946.⁷⁶

Spis Ministerstva školství a osvěty ze dne 28. března roku 1946 zmiňuje začlenění výtvarné sekce ke zkušební komisi pro učitelství na středních školách. Z důvodu platnosti nařízení od 5. května 1945 jsou v příloze uvedeni zkoušející členové této sekce již od roku 1945.⁷⁷ Díky tomuto začlenění mohl vzniknout výnos ministerstva školství a osvěty ze 4. srpna 1946, který umožnil kombinaci výtvarné výchovy jako hlavního předmětu a deskriptivní geometrie nebo modelování jako předmětu vedlejšího.⁷⁸

Komise na schůzi 8. června 1945 dále požadovala zrušit platnost vysvědčení, jež museli členové komise vydat kvůli nařízení protektorátního režimu bez zkoušek, a nařízení protektorátního ministerstva školství z března 1942, června 1943 a července 1944, jež donucovala napřed němčináře a později ostatní kandidáty působící s více než šesti semestry dokončit zkoušky u německého zkušební úřadu. Bylo proto nutné jednotlivé případy posoudit zvlášť.⁷⁹ Za tímto účelem vznikla vyšetřující komise posuzující národnostní a politickou spolehlivost kandidáta v období nacistické okupace. Komise měla tři členy, a to člena za studenty delegovaného Všestudentským národním výborem, člena za středoškolské profesory, jenž znal prostředí středoškolských kandidátů za okupace, člena za zkušební komisi, jímž byl navržen místopředseda komise profesor Antonín Salač. Řízení se neprovádělo u vysokoškoláků, kteří prošli vyšetřováním při zápisu na fakultu. K podkladům pro tato řízení patřil dotazník společně s potvrzením místních národních výborů, případně závodních rad škol, ústavů nebo závodů, kde po dobu zavření českých vysokých škol daný uchazeč pracoval. V dotazníku musel uchazeč vyplnit osobní, rodinné, studijní a sociální údaje, informace o členství ve fašistických organizacích, přihlášce ke studiu na německých vysokých školách a ke zkoušce před německou komisí, u níž měl uvést důvod podání přihlášky.⁸⁰

Vyšetřující komise rozhodovala, zda kandidát bude připuštěn ke zkoušce. Rozhodnutí o nepřipuštění kandidáta zdůvodňovala na základě spisů bývalé německé zkušební komise. V případě nepřipuštění musela odůvodnit své rozhodnutí. Pro tento účel poskytoval sekretář spisy nalezené v místnosti bývalé německé zkušební komise, i když je průběh těchto řízení ve spise uveden pouze jako návrh. Tak se oproti dřívějším letům stal dotazník národní spolehlivosti nedílnou součástí žádosti o připuštění ke státním zkouškám učitelské způsobilosti. Ti, kdo studovali na německých, maďarských či slovenských vysokých školách po 17. listopadu 1939, měli až na výjimky zákaz studia či skládání zkoušek. Osoby, jež se provinily proti Československé republice, měly až na mimořádné výjimky rovněž zakázáno

⁷⁶ Tamtéž, Předpisy a zápisy, k. 1.

⁷⁷ Tamtéž, Personálie členů a složení zkušební komise, k. 3.

⁷⁸ Tamtéž, Předpisy a zápisy, k. 1.

⁷⁹ Tamtéž, Předpisy a zápisy, k. 1; tamtéž, os. spisy kandidátů.

⁸⁰ Tamtéž, Předpisy a zápisy, k. 1; tamtéž, os. spisy kandidátů.

studovat. Osoby německé a maďarské národnosti s německým, rakouským či maďarským občanstvím nemohly vůbec studovat, a to i pokud získali československé občanství.⁸¹

Ministr školství Zdeněk Nejedlý stanovil 13. července 1945 úlevy při zkouškách pro učitelství na středních školách. Kandidátům, postiženým přerušением zkoušek mezi lety 1939 až 1945, se zkrátil počet semestrů k připuštění ke druhé státní zkoušce na dva. Kandidátům zapsaným v zimním semestru 1939/40 a maturantům z roku 1940 byl určen pro vykonání druhé státní zkoušky počet semestrů pět, maturantům z let 1941 až 1942 šest a maturantům z let 1943 až 1944 sedm. Kandidáti, zapsaní v zimním semestru 1939/40, a maturanti z let 1940 až 1942 mohli konat první státní zkoušku po třech semestrech a praktickou zkoušku z tělocviku po čtyřech semestrech. Kandidáti tělocviku a kreslení se mohli zúčastnit druhé státní zkoušky z tělocviku či kreslení, aniž by absolvovali první státní zkoušku z druhého předmětu své aprobační skupiny. Praktickou zkoušku z tělocviku mohli vykonat před výkonem teoretické zkoušky. Prominutí obou písemných domácích prací se týkalo kandidátů zapsaných v pátém nebo vyšším ročníku svého studia. Prominutí jedné písemné domácí práce se týkalo zapsaných v prvním a vyšším ročníku.⁸²

Do června 1947 šlo prominout písemnou domácí práci i při rozšiřovací zkoušce. U schválených prací se prodloužila platnost na šest let. Byl umožněn i třetí pokus pro vykonání zkoušky. Zkušební komise mohla zrušit některé zvláštní podmínky, které odkládaly nástup ke zkoušce. Kandidát si mohl změnit aprobační skupinu pro první státní zkoušku, nově zvolený předmět však musel vykonat v rozsahu první a druhé státní zkoušky. Zkušební komise mohly aprobační vysvědčení antedatovat, tj. uvádět, kdy by kandidát pravděpodobně dosáhl učitelské působnosti, pokud by nedošlo k uzavření českých vysokých škol a přerušení zkušební činnosti. Počet semestrů pro druhou státní zkoušku platil stejně jako počet semestrů pro vykonání rigorózního řízení. Absolventům reálék u přírodovědeckých fakult se zvýšil tento počet semestrů na dva.⁸³ Podle ministerského výnosu z 22. prosince 1945 mohli kandidáti činní po dobu dvou let ve funkci zatímního nebo suplujícího profesora skládat zkoušku. Kandidát mohl být zproštěn praktické zkoušky ve škole, pokud komise uznala jeho odbornost při výuce.⁸⁴

Výnos Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 7. března 1946 zrušil ministerské výnosy z období nacistické okupace, jež donucovaly kandidáty pro učitelství na českých středních školách skládat zkoušky u *Wissenschaftliches Prüfungsamt für das Lehramt an höheren Schulen des Protektorats Böhmen und Mähren*. Ministr rovněž zrušil platnost všech vysvědčení, vydaných tímto úřadem mezi lety 1942 až 1945, čímž byl uznán pouze stav zkoušek u těchto kandidátů do 17. listopadu 1939.⁸⁵

Dne 21. dubna 1948 vstoupil v platnost zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon). Podle něj se vyučoval jazyk český, ve kterém se zároveň vyučovalo, ruský, matematika, přírodní vědy, obory technické, estetické, zdravotní a tělovýchovné. Je značně matoucí, že zákon používá pojem střední škola pro dnešní druhý stupeň základní školy, tedy 6. až 9. třídu. Pojem školy třetího stupně znamená obdobu dnešních středních škol. Do této kategorie náležely základní odborné školy, odborné školy, vyšší odborné školy a gymnázia.

⁸¹ Tamtéž, Předpisy a zápisy, k. 1; tamtéž, os. spisy kandidátů.

⁸² Tamtéž, Předpisy a zápisy, k. 1.

⁸³ Tamtéž, Předpisy a zápisy, k. 1.

⁸⁴ *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, Praha 1945, s. 4.

⁸⁵ *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, Praha 1946, s. 103.

Gymnázia měla poskytovat všestranné vzdělání a sloužit jako příprava na vysokou školu. Zde se vyučoval vyučovací, ruský, latinský, další cizí jazyk, matematika, přírodní vědy, filozofie, obory technické, estetické, zdravotní a tělovýchovné.⁸⁶ Na nově vzniklou situaci reagoval ministerský výnos z 21. června 1948, který byl zkušebním řádem pro národní a střední školy na přechodnou dobu. V něm se píše o zřízení zkušebních komisí pro národní a střední školy.⁸⁷ Stávající komise s vyšší náročností nadále existovaly, ministr školství jim však s platností od 1. září 1948 vymezil působnost pouze na gymnázia, a přejmenoval je na *Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích v ...*⁸⁸

Konec zkušební komise

Ministerstvo školství, věd a umění nařídilo dne 29. září 1950 zrušit komisi pro učitelství na gymnáziích v Praze podobně jako ostatní samostatné zkušební komise k 15. říjnu 1950. Její činnost převzaly nově vzniklé komise fakult, tedy filozofické, přírodovědecké a pedagogické fakulty. Předsedou každé jednotlivé komise se stal děkan a místopředsedou proděkan. Členové předchozí zrušené komise byli zproštěni výkonu funkce. Členy nově vzniklých komisí jmenoval ministr školství na návrh děkana. Administrativní agenda náležela děkanství. Návrh na začlenění pracovníků komisí, rozdělení spisů a zařízení měli děkani povinnost podat rovněž Ministerstvu školství, věd a umění do 15. října 1950, což nakonec bylo prodlouženo do 31. prosince 1950. Nově zřízené zkušební komise se úředně nazývaly *Děkanát filozofické/ přírodovědecké/ pedagogické fakulty – Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích*. Zkušební řád z roku 1930 pozměněný několika výnosy s řády pro tělesnou, hudební a výtvarnou výchovu zůstal nadále v platnosti i po roce 1950.⁸⁹

Závěr

Reforma vzdělávání gymnaziálních profesorů byla nutná, jelikož na různých školách byly na profesory kladeny rozdílné požadavky a mnohdy byly opomíjeny požadavky na pedagogickou odbornost vyučujících. Tento postup byl také jedním z pilířů, kvůli kterým Rakousko celkově zaostávalo oproti Prusku a Bavorsku, kde jednotný postup učitelských zkoušek obstarávaly specializované komise. Efektivní kvalifikaci gymnaziálních profesorů po vzoru Pruska a Bavorska se v Rakouském císařství povedlo ustanovit až v roce 1849. Na základě toho studenti univerzitních fakult a technických vysokých škol skládali zkoušky učitelské způsobilosti pro gymnázia před speciálními komisemi. Pražskou komisi ustanovuje Thun 9. března 1850. Zrovnoprávnění češtiny s němčinou zapříčinilo roku 1871 vznik komise pro zkoušení v českém jazyce, jež se oddělila od německojazyčné. Od roku 1870 se museli k těmto zkouškám dostavit též zájemci o vyučování na reálných školách. Od roku 1911 do roku 1948 se zkoušky vztahují na všechny typy středních škol. Dne

⁸⁶ *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*, vydaná 10. května 1948, online: <<http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=318>> (25. 3. 2022), s. 832–833.

⁸⁷ *Věstník Ministerstva školství a osvěty*, s. 283.

⁸⁸ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), Předpisy a zápisy, k. 1.

⁸⁹ Tamtéž.

17. listopadu 1939 se činnost české komise pozastavila. Od roku 1942 zkouší německá komise i české kandidáty. V roce 1945 se obnovila činnost české komise, a naopak německé komise se ukončila. Od roku 1948 do svého konce komise zkouší opět pouze kandidáty pro učitelství na gymnáziích. V roce 1950 komise definitivně zanikla a její agendu převzaly děkanáty jednotlivých fakult.

Příloha č. 1:

Členové Vědecké zkušební komise pro učitelství na gymnáziích,

od roku 1871 německé sekce Vědecké zkušební komise pro učitelství na gymnáziích, od roku 1882 Německé vědecké zkušební komise pro učitelství na gymnáziích, od roku 1911 Německé vědecké zkušební komise pro učitelství na středních školách, od roku 1940 Vědeckého zkušebního úřadu pro učitelství na vyšších školách

System tohoto přehledu vychází z Nástinu dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze od Josefa Petráňe.⁹⁰ Nejstarší údaje byly zjištěny v knize normálií.⁹¹ Další informace pocházejí z fondu německé zkušební komise.⁹² Údaje o vedení komise na počátku 20. století byly čerpány z fondu místodržitelství.⁹³ Seznamy zkoušejících od dvacátých let 20. století se vyskytují v příručkách s názvem Personalstand der Deutschen Universität in Prag.⁹⁴ Zde však scházejí předměty, jež se zkoušely. Ty jsou určeny podle ročních přehledů a návrhů na personální obsazení z roku 1940 ve fondu německé zkušební komise. Někteří členové komise byli zjištěni podle životopisu, což označuje poznámka pod čarou. Všechny údaje o členech německé komise však zachovány nejsou.

Ředitelé:

Jacob Beer 1850–1856

Konstantin Höfler 1856–1860

August Reuss 1860–1864

Viktor Pierre 1864–1866

Friedrich Volkmann 1866–1869

Alfred Ludwig 1869–1870

Friedrich Volkmann 1870–1877

Konstantin Höfler, předseda u zkoušek Václav V. Tomek 1877–

Johann Kelle 1887–1900

(Konstantin Höfler 1890–)?

Ferdinand Lippich 1900

Wilhelm Gintl 1900–

Karl Holzinger 1910⁹⁵–1928

Theodor Mayer 1929–1930

Wilhelm Wostry 1930–1939

⁹⁰ J. PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty*, s. 332–334.

⁹¹ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), *Knih normálií*, i. č. 437.

⁹² AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Německé univerzity v Praze (1879–1945), k. 299, 301–305.

⁹³ NA, ČMP (1884–1900), k. 3674.

⁹⁴ *Personalstand der Deutschen Universität in Prag 1924/25–1930/1931, Personal- und Vorlesungsverzeichnis zweites Trisemester 1940 – Sommersemester 1945.*

⁹⁵ Heslo: *Holzinger von Weidich, Carl (1849–1935)*, *Altphilologe*, in: Österreichisches Biographisches Lexikon, online: <https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_H/Holzinger-Weidich_Carl_1849_1935.xml;internal&action=hilite.action&Parameter=karl%20holzinger> (27. 3. 2022).

Josef Peschek 1940–1943, předseda zkušební komise pro protektorát (Praha)
 Gottfried Preissler 1940–1945, předseda pro župu Sudety (Liberec)
 Josef Willinger 1943–1945, předseda zkušební komise pro protektorát (Praha)

Tajemníci:

Ignaz Jechl 1849–

Zástupci ředitele:

Wilhelm Gintl 1900
 Beck Mannagetta Günther 1918–1919
 Franz Wagner-Kremsthal 1924–1925
 Karl Cori 1925–1935
 Alois Rieber 1933–1935
 Adolf Pascher 1935–1939
 Wilhelm Wostry 1940–1944, pro protektorát (Praha)

Pověřený pozorovatel pro župu Sudety (Liberec):

Karl Rother 1942–1943

Komise pro	Členové	od	do
Klasická filologie	Georg Curtius	1850	1854
	Georg Bippart	1853	
	August Schleicher	1854	1855
	Ludwig Lange Ř ⁹⁶	1855	1860
	Alfred Ludwig	1860	1869
	Jan Kvíčala	1860	[1871] ⁹⁷ 1873
	Gustav Linker	1870	
	Otto Benndorf	1872	
	Friedrich Schubert Ř	1878	
	Eugen Petersen	1879	
	Karl Holzinger	1908	1928
	Alfred Klotz	1918	
	Alois Rzach	1909	1928
	Sigfried Reiter	1924	1934
	Edgar Martini	1924	1931
	Theodor Hopfner	1927	1943
	Maximilian Adler	1937	
	Richard Mathiowetz	1941	1943
Bruno Bayer (Brno)	1940	1943	

⁹⁶ Zkoušky z řečtiny.

⁹⁷ Uvolněn z funkce.

Komise pro	Členové	od	do
jazyk český	František Ladislav Čelakovský	1850	1852
	Václav V. Tomek	1852	1854
	Martin Hattala	1854	
	Franz Spina	1918	1937
	Reinhold Trautmann	1918	1919
	Gerhard Gesemann	1924	1937
	Ferdinand Liewehr	1930	1937
	Eugen Rippl	1933	1943
	Konrad Bittner	1940	1941
češtinu a slovenštinu	Karl Hofmann	1941	1943
jazyk německý	Karl August Hahn	1850	1851
	August Schleicher	1851	1857
	Konstantin Höfler L ⁹⁸	1853	1870
	Johann Kelle	1857	1900
	Ernst Martin	1874	
	Adolf Hauffen	1918	1929
	Primus Lessiak	1918	1919
	August Sauer	1918	1926
	Erich Gierach	1924	1935
	Josef Wihan	1924	1929
	Gustav Jungbauer V	1927	1942
	Ernst Schwarz	1936	1942
	Herbert Cysarz	1929	1937
	Erich Trunz	1941	1943
	Vinzenz Vogt	1940	1943
francouzštinu a italštinu (po roce 1932 pouze francouzštinu)	Gustav Rolin	1918	1935
	francouzštinu (od roku 1940 též italštinu)	Erhard Preißig	1935
jazyk anglický	Rudolf Brotanek	1918	1919
	Otto Funke	1919	1926
	Leo Hibler ⁹⁹	1928	
	Adolf Rotter	1933	1943
	Rudolf Ullrich	1940	1943
ruštinu	Gerhard Gesemann	1940	1943
	Edmund Schneeweis	1940	1943

⁹⁸ Literatura.

⁹⁹ Utz MAAS, *Hibler-Lebmannsport, Leo von*, 3. 5. 2018, <<https://zflprojekte.de/sprachforscher-im-exil/index.php/catalog/h/258-hibler-lebmannsport-leo-von>> (6. 3. 2022).

Komise pro	Členové	od	do	
filozofii (a světový názor, od 1940)	Řehoř Zeithammer	1850	1852	
	Robert Zimmermann	1853	1861	
	Johan Heinrich Löwe	1856		
	Wilhelm Volkmann	1861	1877	
	Otto Willmann	1874		
	Oskar Kraus	1918	1937	
	Wendelin Toischer	1918	1919	
	Ernst Otto	1926	1942	
	Rudolf Carnap	1933	1937	
	Johannes Lindworsky	1929	1937	
	Emil Utitz	1935	1937	
	Kurt Schilling	1940	1941	
	Hans Günther	1941	1943	
pedagogiku	Josef Hampel	1924	1932 (1938)	
	Ernst Otto	1926	1942	
	Johannes Lindworsky	1929	1937	
všeobecný dějepis	Karl Johann Vietz	1850	1862	
	Otto Hirschfeld	1873		
a zeměpis	Konstantin Höfler	1853	zeměpis 1877	
	Václav V. Tomek	1853	1873	
rakouský dějepis	Karl Johann Vietz	1861	1862	
	Konstantin Höfler	1874	zeměpis 1877	
a zeměpis dějepis	Samuel Steinherz	1918	1927	
	Heinrich Swoboda	1918	1926	
	Emil Werunsky	1918	1926	
	Hans Hirsch	1924	1926	
	Theodor Mayer	1924	1929	
	Wilhelm Wostry	1924	1943	
	Arthur Stein	1927	1937	
	Anton Ernstberger	1936	1943	
	Josef Pfitzner	1930	1942	
	Heinz Zatschek	1930	1941	
		1943		
	Viktor Ehrenberg	1931	1937	
	Rudolf Kubitschek (od r. 1942 Plzeň)	1941	1943	
	dějiny umění	Alois Grünwald	1918	1919
		Ernst Swoboda	1936	
Karl Maria Swoboda		1940	1942	

Komise pro	Členové	od	do
dějiny umění a praktická estetika	Rudolf Hönigschmi(e)d	1933	1937
kreslení aktů, figurální kreslení	Anton Hönich	1933	1937
nauku o harmonii	Alois Rieber	1933	1937
barev a kompozice			
ornamentální kreslení	Fritz Lehmann	1933	1942
a malbu akvarelů			
anatomie při zk. z kreslení	Otto Grosser	1933	1942
kreslení	Alois Rieber	1940	1942
	Heinrich Hönich	1940	1943
	Friedrich Kausek	1940	1943
zeměpis	Dionys Grün	1877	
	Friedrich Machatschek	1918	1924
	Rudolf Spitaler	1924	1930
	Franz Wähner	1924	1927
	Bernhard Brandt	1926	1937
	Karl Adalbert Sedlmeyer	1936	1943
	Roman Lucerna	1938	1943
	Erich Spengler	1940	1942
	Hans Spreitzer	1940	1943
	Willi Czajka	1941	1943
	Adolf Knöbel	1941	1943
geologii	Franz Wähner	1924	1927
	Adalbert Liebus	1928	1937
	Erich Spengler	1929	1940
paleontologii	Adalbert Liebus	1940	1942
matematiku	Vilém Matzka	1850	1873
	Joseph Georg Böhm	1853	1855
	Heinrich Durége	1873	
	Karl Carda	1918	1937
	Anton Grünwald	1918	1919
	Gerhard Kowalewski	1918	
		1940	1943
	Georg Pick	1918	1930
	Ludwig Berwald	1923	1937
	Karl Löwner	1931	1937
	Paul Funk	1931	1937
	Ernst Lammel	1939	

Komise pro	Členové	od	do
matematiku	Karl Mack	1940	1943
	Hans Petersson	1941	
	Hugo Knobloch	1941	1943
deskriptivní geometrii	Anton Grünwald	1918	1919
	Karl Mack	1918	1937
fyziku	František Adam Petřina	1850	1855
	Karl Wersin	1855	1856
	Viktor Pierre	1856	1867
	Ernst Mach	1867	
	Ferdinand Lippich	1879	
	Frank Philipp	1918	1937
	Anton Lampa	1918	1919
	Heinrich Rausch-Traubenberg	1924	1930
	Reinhold Fürth	1933	1937
	Walter Glaser	1939	
		1942	1943
	Bernhard Gudden	1940	1943
Karl Lichtenecker	1940	1942	
Hugo Waniek	1941	1943	
mineralogii a botaniku	August Emanuel Reuss	1850	1863
	Viktor Pierre	1863	1863
botaniku	Fridrich Stein	1863	1873
	Adolf Weiss	1874	
	Beck Mannagetta Günther	1918	1926
	Ernst Georg Pringsheim	1923	1937
	Fritz Knoll	1923	1932
	Adolf Pascher	1924	1943
	Viktor Czurda	1939	1942
	Josef Gicklhorn	1940	1943
	Franz Nickerl	1863	1864
mineralogii	Wiktor Zepharovich	1864	
	Michael Stark	1919	1942
zoologii	Jan Evangelista Purkyně	1850	1856
	Fridrich Stein	1856	
	Franz Wagner-Kremsthal	1924	1925
	Karl Cori	1921	1935
	Emanuel Trojan	1924	1937
biologii	Franz Peterschilka	1941	

Komise pro	Členové	od	do
chemii	Hans Meyer	1918	1936
	Ludwig Storch	1918	1932
	Alfred Kirpal	1936	
	Karl Ludwig Wagner	1936	1938
	Ernst Waldschmidt-Leitz	1938	1943
	Kurt Braß	1940	1943
	Konrad Benhauer	1940	1943
	Hans Waldmann	1941	1943
	Otto Mather	1941	1943
tělesnou výchovu	Bruno Saurbier	1940	1943
	Fritz Schellong	1940	
	Edgar Tusch	1940	1943
	Bruno Ferch	1941	1943
muzikologii a dějiny hudby housle klavír hudební teorii hudbu	Guistav Becking	1941	1942
	Johann Koch	1941	1942
	Franz Langer	1941	1942
	Theodor Veidl	1941	1942
	Josef Peschek	1941	
?	Robert Anger (Ústí nad Labem)	1942	1943
	Franz Bogner	1942	1943
	Leo Böhm (Liberec)	1942	1943
	Viktor Denk	1942	1943
	Emil Funeck (Liberec)	1942	1943
	Alfred Grimm	1942	1943
	(Jablonec nad Nisou)		
	Josef Hanika	1943	
	Franz Hüller (Ústí nad Labem)	1942	1943
	Willi Hüttl	1942	1943
	Friedrich Kabesch (Česká Lípa)	1942	1943
	Max Klinger (Děčín)	1942	1943
	Gottfried Koller	1942	1943
	Eugen Lemberg (Liberec)	1942	1943
	Herbert Peukert (Liberec)	1942	1943
	Hans Rohrbach	1942	1943
Karl Rother (Liberec)	1942	1943	
Josef Wagner (Ústí nad Labem)	1942	1943	

Příloha č. 2:

Členové české sekce Vědecké zkušební komise pro učitelství na gymnáziích,

od roku 1882 České vědecké zkušební komise pro učitelství na gymnáziích a od roku 1911 středních školách

System tohoto přehledu a členy komise činné na české filozofické fakultě mezi lety 1882 až 1939 je přejet z Nástinu dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze od Josefa Petráň.¹⁰⁰ Některé letopočty byly však na základě získaných údajů z jiných pramenů upraveny. Josef Petráň ve svém přehledu neuvedl členy komise působící mimo filozofickou fakultu, které jsem doplnil ze seznamů osob.¹⁰¹ Profesor Petráň ve svém přehledu čerpal ze seznamů osob Karlovy univerzity, jež se vydávaly na daný akademický rok. Časový údaj o působení v komisi proto může být uveden až následující rok, než tomu bylo ve skutečnosti. V případě Masaryka se jedná o akademický rok 1914/15. Petráň totiž v případě konce působení uvedl rok 1915, což znamená, že T. G. Masaryk působil velmi pravděpodobně až do svého útěku v roce 1914 ve zkušební komisi.¹⁰² Starší údaje byly získány díky dokumentům z kartonu při fondu Českého místopředsednictví,¹⁰³ které však nejsou zachovány v úplnosti, a knihy normálií.¹⁰⁴ Údaje z let 1938 až 1939 pochází z fondu české zkušební komise a případně jejich předmět byl zjištěn ze seznamu osob v roce 1948.¹⁰⁵ Pokud se nepodařilo vyhledat konkrétní údaj o zkoušejícím, určil se podle zdroje uvedeného v poznámce pod čarou.

Ředitelé (předsedové):

Václav Vladivoj Tomek 1871–1891

Čeněk Strouhal 1892–1922

Josef Janko 1923–1939

Viktor Trkal 1939

Tajemníci:

Emil Frida 1882–1890

Emanuel Čuban 1891–1916

JUC Jaroslav Bechyně 1917

¹⁰⁰ J. PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty*, s. 332–334.

¹⁰¹ *Seznam osob a ústavů Univerzity Karlovy v Praze jakož i státních zkušebních komisí*, Praha 1919–1937; *Seznam osob a ústavů Univerzity Karlovy v Praze jakož i státních zkušebních komisí*, Praha 1919–1935; *Osobní stav c. k. České univerzity Karlo-Ferdinandovy*, Praha 1905–1918.

¹⁰² J. PETRÁŇ, *Nástin dějin filozofické fakulty*, s. 332.

¹⁰³ NA, ČMP (1856–1883), k. 1023, sign. 26/4/16.

¹⁰⁴ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích Karlo-Ferdinandovy univerzity (1850–1871), *Knihy normálií*, i. č. 437.

¹⁰⁵ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), *Personálie členů a složení zkušební komise*, k. 2–3; *Seznam osob a ústavů Univerzity Karlovy v Praze jakož i státních zkušebních komisí*, Praha 1948.

Náměstek:

František Josef Studnička 1885–1903

Místoředitelé:

Josef Král 1907–1917

Josef Janko 1921–1922

Karel Petr 1923–1939

Jan Bělehrádek 1938–1939

František Kadeřávek 1933–1935

Oldřich Blažíček 1936

Karel Vávra 1937–1939

Komise pro	Členové	od	do
filozofii	Josef Durdík	1882	1884
	Gustav Lindner	1882	1884
filozofickou propedeutiku filozofii a pedagogiku	Josef Durdík	1871	1874
	Josef Durdík	1880	1902
	Gustav Lindner	1885	1887
	Tomáš G. Masaryk	1891	1914
	František Drtina	1903	1925
	František Krejčí	1917	1926
	Otakar Kádner	1917	1926
	Josef Hendrich	1925	1926
filozofii	František Krejčí	1927	1929
	Jan Kozák	1929	1939
	Vilém Forster	1932	
	František Šerácký	1932	1939
	Josef Král	1933	1939
	Albína Dratvová	1938	1939
pedagogiku	Otakar Kádner	1927	1936
	Josef Hendrich	1927	1928
		1938	1939
	Václav Příhoda	1927	1935
		1938	1939
	Jiří Klíma	1929	1935
	1938	1939	
dějepis všeobecný a zeměpis	Antonín Gindely	1871	1871
	Jan Lepař (1871)	1874	1880
	Jaroslav Goll	1879	

Komise pro	Členové	od	do
dějepis rakouský a zeměpis	Václav V. Tomek	1874	
dějepis	Václav Vladivoj Tomek	1885	1888
	Jaroslav Goll	1885	1890
	Josef Konstantin Jiřeček	1888	1890
dějepis všeobecný	Jaroslav Goll	1880	1891
	Josef Konstantin Jiřeček	1891	
dějepis rakouský	Václav V. Tomek	1880	1891
	Antonín Rezek	1891	
dějepis	Jaroslav Goll	1892	1914
	Josef Konstantin Jiřeček	1892	1893
	Antonín Rezek	1892	1896
	Josef Pekař	1899	1936
	Jaroslav Bidlo	1905	1938
	Josef Šusta	1907	1939
	Emanuel Peroutka	1910	1913
	Václav Novotný	1919	1932
	Gustav Friedrich	1933	1939
	Josef Dobiáš	1933	1939
	Otakar Odložilík	1932	1939
	Milada Paulová	1938	1939
	Karel Stloukal	1938	1939
zeměpis	Jan Lepař	1880	
	Jan Palacký	1885	1902
	Karel Kořistka	1892	1902
	František Augustin	1903	1909
	Jan N. Woldřich	1903	1905
	Filip Počta	1901	1923
	Václav Švamberský (1908) ¹⁰⁶	1910	1937
	Viktor Dvorský	1920	1933
	Jiří V. Daneš	1925	1926
	Bedřich Šalomon	1930	1939
	Václav Dědina	1932	1939
	Josef Pohl	1937	1939
	Jiří Král	1939	
dějiny umění	Bohumil Matějka	1905	1910

¹⁰⁶ Údaje uvedené v závorkách se vztahují k činnosti koexaminátora.

Komise pro	Členové	od	do
klasickou filologii	Jan Kvičala	1871	1905
	Fridrich Niederle	1874	1877
	(Eduard Novotný	1875) ¹⁰⁷	
	František Velišský	1876	1878
	Eduard Kastner	1877	1890
	Josef Král	1892	1917
	Robert Novák	1897	1915
	František Groh	1907	1935
	Otakar Jiráni	1917	1934
	Karel Wenig	1921	1929
	Antonín Salač	1933	1939
	Bohumil Ryba	1935	1939
	Karel Svoboda	1936	1939
jazyk český	Martin Hattala	1871	1874
zemské jazyky	Martin Hattala	1882	1884
	Jan Gebauer	1880	1884
jazyk český	Martin Hattala	1880	1892
	Jan Gebauer	1885	1907
	František Pastrnek	1899	1923
	Jiří Polívka	1907	1923
	Emil Smetánka (1907)	1910	1923
	Jan Voborník	1913	1923
	Jan Jakubec	1923	
	Karel Híkl	1923	
jazyk slovenský	Jaroslav Vlček	1922	1923
jazyk československý	František Pastrnek	1924	1926
	Jiří Polívka	1924	1926
	Emil Smetánka	1924	1939
	Jan Jakubec	1924	1932
	Jaroslav Vlček	1924	1930
	Jan Voborník	1924	1925
	Karel Híkl V ¹⁰⁸	1924	1939
	Jan Menšík V	1925	1939
	Miloš Weingart	1928	1939
	Miloslav Hýsek	1929	1939

¹⁰⁷ Zastupoval Niederleho kvůli nemoci.

¹⁰⁸ Symbol „V“ za jménem znamená examinátor vyučovacího jazyka.

Komise pro	Členové	od	do
jazyk československý	Albert Pražák	1933	1939
	Vladimír Šmilauer	1938	1939
jazyk ukrajinský	František Pastrnek	1924	1929
	Jiří Polívka	1926	1928
	Alexander Kolessa	1929	1939
jazyky jihoslovanské	Matyáš Murko	1924	1932
	Frank Wollmann	1933	1935
	Jiří Horák	1936	1939
	Miloš Weingart	1938	1939
jazyk ruský a polský a jazyk podkarpatoruský jako vyučovací	Jiří Polívka	1924	1925
	Vladimír Francev	1924	1925
jazyk ruský a podkarpatoruský	Jiří Polívka	1926	1928
	Vladimír Francev V	1926	1939
	Eugen A. Ljackij	1932	1939
	Jiří Horák	1936	1937
jazyk ruský	Bohumil Mathesius	1938	1939
jazyk polský	Vladimír Francev	1926	
	Maryan Szyjkowski	1926	1939
jazyk maďarský	František Brábek V	1924	1926
	Pavel Bujnák V	1927	1932
	František Jančovič	1935	1939
jazyk francouzský	Jan Urbaník Jarník	1885	1923
	Maxmilián Křepinský	1921	1939
	Jaroslav Hruška	1924	1929
	Josef Dvořák	1930	1939
	Karel Titz	1933	1939
	Josef Kopal	1938	1939
jazyk německý	Jan Gebauer	1871	1885
	Václav Em. Mourek	1885	1912
	Arnošt Kraus	1899	1929
	Josef Janko	1910	1939
	Jaroslav Hruška	1913	1923

Komise pro	Členové	od	do
jazyk německý	Otakar Fischer	1929	1937
	Vojtěch Jirát	1937	1939
	Ladislav Hegr	1938	1939
jazyk anglický	Vilém Mathesius	1911	1939
	Bohumil Trnka	1933	1939
jazyk italský	Maxmilián Křepinský	1921	1939
	Arturo Cronia	1936	1937
jazyk novohebrejský	Rudolf Růžička	1935	1939
	Isidor Hirsch	1935	1939
matematiku	František Studnička	1871	1874
matematicko-přírodovědecké obory	František Studnička	1882	1884
	Augustin Seydler	1882	1884
	Antonín Frič	1882	1884
	Ladislav Čelakovský	1882	1884
	Karel Vrba	1882	1884
matematiku	František Studnička	1880	1903
	Eduard Weyr	1892	1903
	Gabriel Blažek	1904	1907
	Karel Petr	1904	1937
	Jan Sobotka	1905	1930
	Augustin Pánek	1906	1909
	Matěj Norbert Vaněček	1910	1921
	Bohumil Bydžovský	1921	1939
	Miloš Kössler	1925	1939
	Vojtěch Jarník	1930	1939
	Václav Hlavatý	1932	1939
Vladimír Kořínek	1936	1939	
deskriptivní geometrii	Josef Šolín	1885	1901
	František Tilšer	1886	1895
	Karel Pelz	1897	1907
	Vincenc Jarolímek	1908	1914
	Bedřich Procházka	1910	1924
	František Kadeřávek	1926	1939
	Jan Sobotka	1930	
	Josef Kounovský	1932	1939
	Václav Hlavatý	1932	1939

Komise pro	Členové	od	do
fyziku	Ignác Axamit	1871	1878 ¹⁰⁹
	Čeněk Strouhal	1885	1921
	Augustin Seydler	1878	1891
	František Kolářček	1892	1914
	Karel Domalíp	1902	
	Bohumil Kučera	1910	1920
	František Záviška	1920	1939
	Václav Posejpal	1920	1934
	Augustin Žáček	1923	1939
	Vojtěch Jarník	1930	1932
	Viktor Trkal	1930	1939
	Václav Dolejšek	1935	1939
zoologii	Antonín Frič	1871	1902
	František Vejvodovský	1892	1921
	Alois Mrázek	1920	1923
	Jaromír Wenig	1923	1932
	Julius Komárek	1930	1939
	Viktor Janda	1933	1939
	Václav Breindl ¹¹⁰	1938	1939
botaniku	Ladislav Čelakovský	1871	1902
	Josef Velenovský	1898	1926
	Bohumil Němec	1920	1939
	Karel Domin	1920	1939
mineralogii	Jan Krejčí	1871	1872
	Emanuel Bořický	1872	1874
	Karel Vrba	1885	1917
	František Slavík	1917	1939
	Josef Kratochvíl	1926	1939
geologii	Radim Kettner	1924	1939
	Jaroslav Perner	1930	1939
	Josef Augusta ¹¹¹	1938	1939
	Odolen Kodým ¹¹²	1939	

¹⁰⁹ Heslo: *Axamit, Ignác*, in: OSN II. Praha 1889, s. 1115.

¹¹⁰ Zdeněk KOLEŠKA, *Breindl Václav 29. 12. 1890 – 14. 6. 1948*, online: <http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BREINDL_V%C3%A1clav_29.12.1890-14.6.1948> (18. 3. 2022).

¹¹¹ Heslo: *Josef Augusta*, in: Slovník české literatury po roce 1945, online: <<http://www.slovnikeskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=271&hl=Josef+Augusta>> (18. 3. 2022).

¹¹² Jan CHODĚJOVSKÝ, *Odolen Kodým*, 17. 1. 2013, online: <<http://abicko.avcr.cz/2013/01/10/>> (18. 3. 2022).

Komise pro	Členové	od	do	
chemii	Vojtěch Šafařík	1885	1892	
	Karel Preis	1885	1907	
	Bohuslav Brauner	1898	1920	
	Bohuslav Raýman	1898	1910	
	Emil Votoček	1910	1924	
		1932	1937	
	Jan Štěrba-Böhm	1920	1936	
	František Plzák	1921	1939	
	Jaroslav Heyrovský	1923	1939	
	Jindřich Křepelka	1926	1939	
	Oldřich Tomíček	1930	1939	
	kreslení:			
	perspektivu	František Kadeřávek	1932	1937
geometrii	Josef Kounovský	1932	1939	
se zvl. zřetelem ke kreslení				
plastickou anatomii	Karel Weigner	1932	1936	
	Karel Žlábek	1937		
dějiny umění	Antonín Matějček	1932	1937	
figurální kresbu	Oldřich Blažíček	1932	1939	
pro modelování	Josef Drahoňovský	1932	1937	
ornamentální kreslení	Jan Beneš	1932	1934	
	Karel Vávra	1935	1939	
technologii materiálů	František Petr	1932	1937	
používaných ve výtvarnictví				
praktickou estetiku	Vilém Dvořák	1932	1937	
nauku o barvách,	Bořivoj Hnátek	1932	1937	
barevnou harmonii a kompozici				
somatologii a hygienu	Jindřich Matiegka	1905	1931	
tělocvik:	Karel Hala	1938	1939	
	Ferdinand Horák	1938	1939	
	Eduard Tauc	1938	1939	
	Marie Provazníková-Kaloušová	1938	1939	
	Eduard Šimon	1938	1939	
	Rudolf Žáček	1938	1939	
anatomii	Ladislav Borovanský	1938	1939	
kandidátky	Eleonora Hájková – Buddeusová	1938	1939	
	Jiřina Kněnická – Houšková	1938	1939	
šerm	Adam Sokolowski	1938	1939	
plavání	Vladimír Hanák	1938	1939	
	Vladimír Wiedermann	1938	1939	
lehkou atletiku	Zdeněk Dalibor	1938	1939	
první pomoc	Jan Zahradníček	1938	1939	

Příloha č. 3:

Členové Zkušební komise pro učitelství na středních školách 1945–1948,

od roku 1948 Zkušební komise pro učitelství na gymnáziích

Přehled končí rokem 1948, protože poté činnost komise postupně upadala a přecházela na jednotlivé fakulty. Z důvodu platnosti nařízení od 5. května 1945 jsou v příloze uvedeny zkoušející členové sekce pro výtvarnou výchovu již od roku 1945, navzdory tomu, že zmínka o této sekci pochází až z roku 1946. Data byla získána díky personáliím z fondu české zkušební komise a seznamu osob a ústavů Univerzity Karlovy z roku 1948.¹¹³

Předseda:

Viktor Trkal 1945–1948

Místopředseda:

Antonín Salač 1945–1948

Tajemník komise:

Jindřich Roubal 1948

Náměstek předsedy v sekci pro hudební výchovu:

Josef Hutter 1945–1948

Bohumil Liebich 1948

Adolf Cmíral 1948

Náměstek předsedy v sekci pro tělesnou výchovu:

Jan Bělehrádek 1945–1948

Jiří Malý 1946

Eduard Šimon 1946–1948

Jiří Malý 1948

Náměstek předsedy v sekci pro výtvarnou výchovu:

František Kadeřávek 1945–1946

František Vyčichlo 1946–

Martin Salcman 1948

¹¹³ AUK, f. Zkušební komise pro učitelství na středních školách Univerzity Karlovy (1876–1953), Personálie členů a složení zkušební komise, k. 2–3; *Seznam osob a ústavů Univerzity Karlovy v Praze jakož i státních zkušebních komisí ve studijním roce 1948*, s. 168–174.

Komise pro	Členové	od	do
klasickou filologii	Antonín Salač	1945	1948
	Karel Svoboda	1945	1948
	Bohumil Ryba	1945	1948
	Zdeněk Vysoký	1948	
jazyk český	Emil Smetánka	1945	1946
	Albert Pražák	1945	1948
	Jiří Horák	1945	1948
	Bohuslav Havránek	1945	1948
	Julius Dolanský (Heidenreich)	1945	1948
	J. B. Čapek	1945	1948
	Vladimír Šmilauer	1945	1948
	Václav Vážný	1945	1948
	František Jílek (Oberpfalcer)	1945	1948
	František Ryšánek	1948	
	Karel Krejčí	1948	
	Felix Vodička	1947	1948
	Antonín Grund	1947	1948
jazyk český vyučovací	Jan Menšík	1945	1947
	Julius Dolanský (Heidenreich)	1945	1946
	Jindřich Haller	1945	1948
	Vladimír Šmilauer	1948	
	Jiří Haller	1948	
	Jan Kaňka	1947	1948
	Agathon Koníř	1947	
jazyk slovenský vyučovací	Želmíra Gašparíková (V. Polák)	1947 1947)	1948
jazyk ruský a polský, též jako jazyky vyučovací	Jiří Horák	1945	1948
	Bohuslav Havránek	1945	1948
	Julius Dolanský (Heidenreich)	1945	1948
	Bohumil Mathesius	1946	1948
	Leontij Kopeckij	1948	
	Karel Horálek	1947	1948
	Ivan Paňkevyč	1948	
	Ivan Zilynskyj	1948	
jazyk polský, též jako jazyk vyučovací	Marjan Szykowski	1945	1948
	Karel Krejčí	1945	1948

Komise pro	Členové	od	do
jazyk srbochorvatský	Bohumil Havránek	1945	1948
	Julius Dolanský (Heidenreich)	1945	1948
	Otakar Kolman	1945	1948
jazyk anglický	Bohumil Trnka	1945	1948
	Otakar Vočadlo	1945	1948
	Zdeněk Vančura	1945	1948
jazyk francouzský	Maxmilián Křepinský	1945	1946
	Vladimír Buben	1946	1948
jazyk francouzský a italský	Josef Kopal	1945	1948
	Josef Dvořák	1945	1948
jazyk italský a španělský	Václav Černý	1946	1948
jazyk německý	Antonín Beer	1945	1948
	Ladislav Hégr	1945	1946
	Hugo Siebenschlein	1945	1948
	Leopold Zatočil	1948	
filozofii	Josef Král	1945	1946
	Jan Blahoslav Kozák	1945	1948
	Otakar Matoušek	1945	1946
	Albína Dratvová	1945	1948
	Ladislav Rieger	1948	
	Josef Stavěl	1947	1948
	Jan Doležal	1947	1948
	Jan Patočka	1948	
Josef Beneš	1948		
pedagogiku	Josef Hendrich	1945	1948
	Václav Příhoda	1945	1948
dějepis	Václav Chaloupecký	1945	1948
	Josef Dobiáš	1945	1948
	Otakar Odložilík	1945	1948
	Karel Stloukal	1945	1948
	Milada Paulová	1945	1948
zeměpis	Bedřich Šalomon	1945	1948
	Josef Pohl	1945	1946

Komise pro	Členové	od	do
zeměpis	Jiří Král	1945	1948
	Josef Kunský	1945	1948
	Karel Kuchař	1945	1948
	Vladimír J. Novák	1945	1948
	Josef Doberský	1948	
matematiku	Bohumil Bydžovský	1945	1948
	Miloš Kössler	1945	1948
	Vojtěch Jarník	1945	1948
	Václav Hlavatý	1945	1948
	Vladimír Kořínek	1945	1948
	Eduard Čech	1948	
fyziku	August Žáček	1945	1946
	Viktor Trkal	1945	1948
	Alois Wangler	1945	1946
	Václav Petržílka	1948	
deskriptivní geometrii	František Kadeřávek	1945	1946 K
	Josef Kounovský	1945	1946
	Václav Hlavatý	1945	1948
	František Vyčichlo	1945	1948
	Eduard Čech	1948	
	Karel Havlíček	1948	
přírodopis	Julius Komárek	1945	1948
	Václav Breindl	1945	1946
	Jiří Malý	1945	1948
	František Slavík	1945	1948
	(Jiří Novák	1946)	
	Josef Kratochvíl	1945	1948
	Radim Kettner	1945	1948
	Odolen Kodým	1945	1948
	Josef Augusta	1945	1948
	Sylvestr Prát	1948	
Otta Jírovec	1948		
chemii	Jindřich Křepelka	1945	1946
	Oldřich Tomíček	1945	1948
	Josef Frejka	1945	1948
	Rudolf Brdička	1948	

Komise pro	Členové	od	do
hudební výchovu:			
sborový zpěv a praktický výstup	Oldřich Hilmer	1945	1946
	František Lesek	1948	
klavír	Albín Šíma	1945	1948
	A. Dolínská	1948	
housle	Jindřich Feld	1945	1946
	J. Micka	1948	
intonaci	Method Doležil	1945	1946
varhany	Bedřich Wiedermann	1945	1946
harmonii a kontrapunkt	Karel Janeček	1945	1948
hudební formy	František Pícha	1945	1948
hudební pedagogiku			
a metodu školské výchovy	Bohumil Liebich	1945	1948
	Adolf Cmíral	1948	
dějiny hudby a estetiku	Josef Hutter	1945	1948
	Antonín Sychra	1948	
harmonii a nauku o nástrojích	Eduard Herzog	1948	
hru a čtení partitur,			
klavírní doprovod z listu			
a improvizace doprovodu			
ke klavírní písni	Bohumil Špidra	1948	
výchova hlasu	Jarmila Tomášková	1948	
	Věra Mráčková	1948	
výchova sluchová a zpěv z listu	František Sýkora	1948	
	František Zrno	1948	
tělesnou výchovu:			
anatomii	Ladislav Borovanský	1945	1946
	Jaroslav Fleischmann	1948	
fyzologii	Jan Bělehrádek	1945	1948
	Vladimír Kruta	1945	1948
zdravovědu	Jiří Král	1945	1948
	?(Oldřich Hradil	1947)	
hygienu	Miloš Kredba	1948	
obecný úvod do teorie			
tělesné výchovy	Jiří Wála	1948	
teorii, systematiku a metodiku	Ferdinand Horák	1945	1946
dějiny a literaturu / organizaci			
tělesné a branné výchovy	Karel Hala	1945	1948
praktický výcvik v tělocvičně	Rudolf Žáček	1945	1946
	Ladislav Serbus	1948	
	Marie Kaloušnicková-Provazníková	1945	1946

Komise pro	Členové	od	do
lehkou atletiku	Eduard Šimon	1945	1948
	Dalibor Zdeněk	1945	1946
	Karel Kněnický	1947	1948
LA u žen	Zdeněk Dalibor	1945	1946
	Eleonora Buddeusová	1946	1948
tělocvičné a sportovní hry	Zdeněk Dalibor	1945	1948
	Jiřina Kněnická – Houšková	1945	1948
plavání, skoky do vody, záchrana tonoucích	Vladimír Wiedermann	1945	1946
	Vladimír Hanák	1945	1946
	Vladimír Vltavský	1945	1946
	Rudolf Štorkán	1947	1948
	Miloslav Hoch	1947	1948
první pomoc šerm	Miroslav Jaroš	1945	1948
	Adam Sokolowski	1945	1946
výtvarnou výchovu: kreslení figurální a studie akvarelem	Oldřich Blažíček	1945	
	Cyril Bouda	1948	
	Martin Salcman	1945	1948
kreslení ornamentální	Josef Sejpka	1945	1948
	Alois Houba	1945	1946
architektoniku modelování	Alois Houba	1948	
	Karel Lidický	1945	1948
geometrii se zvláštním zřetelem na kreslení deskriptivní geometrii	Josef Kounovský	1945	1946
	Karel Havlíček	1948	
	František Kadeřávek	1945	1946
perspektivu s naukou o osvětlení	František Vyčichlo	1945	1946
	Ladislav Borovanský	1945	1946
plastickou anatomii	Josef Zrzavý	1947	1948
	Vladimír Denkstein	1945	1948
dějiny umění a historických slohů praktickou estetiku	František Kovárna	1945	1946
	František Kovárna	1945	1946
technologii materiálů používaných ve výtvarnictví	Miloslav Hégr	1945	1948
	Miloslav Hégr	1945	1948
nauku o barevné harmonii a kompozici	Bořivoj Hnátek	1945	1946
	Karel Hanuš	1945	1948
metodiku výtvarné výchovy	Václav Živec	1948	

Die Prüfungskommission für das Lehramt an den Mittelschulen Prags

ZUSAMMENFASSUNG

Ziel dieses Beitrags ist es, die Tätigkeit der Prüfungskommission für das Lehramt an den Prager Mittelschulen aufzuzeigen. Der Unterricht an den Gymnasien im kaiserlichen Österreich blieb wegen der uneinheitlichen Vorbereitung ihrer Lehrer hinter Preußen und Bayern zurück. Aus diesem Grunde wurde 1849 ein Gesetz erlassen, das die wissenschaftliche und pädagogische Fachkenntnis der künftigen Gymnasiallehrer zu sichern hatte. Auf seiner Grundlage wurden an den Universitäten in der damaligen Monarchie Fachprüfungskommissionen eingerichtet, vor denen die Studenten der Universitätsfakultäten und der technischen Hochschulen Prüfungen ablegten, die sie zum Unterrichten an den Gymnasien berechtigten. Minister Thun stellt am 9. März 1850 die Prager Kommission auf. Im Jahre 1871 wurde eine Kommission ins Leben gerufen, die in tschechischer Sprache prüfte und sich von der bestehenden Kommission absonderte, die danach nur eine deutschsprachige Kommission war. Ab 1870 mussten sich diesen Prüfungen auch Interessenten unterziehen, die an Realschulen zu unterrichten beabsichtigten. Ab 1911 galten dann diese Prüfungen für alle Mittelschultypen. Die Tätigkeit der tschechischen Prüfungskommission wurde am 17. November 1939 eingestellt. Ab 1942 wurden tschechische Lehramtskandidaten von der deutschen Prüfungskommission geprüft. Im Jahre 1945 wurde die deutsche Prüfungskommission aufgelöst und die tschechische erneuert. Nach 1948 prüfte die Kommission lediglich Interessenten für das Lehramt an Gymnasien. 1950 kam es zur Auflösung der Prüfungskommission, deren Agenda von den Dekanaten der einzelnen Fakultäten übernommen wurde.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Bc. Marek Hlaváč
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
marhlavac98@gmail.com

NĚMECKÝ UNIVERZITNÍ PATOLOG V PŘEMETECH MIMOŘÁDNÉ DOBY. K BIOGRAFII FRANZE X. LUCKSCHE (1872–1952)

MICHAL V. ŠIMŮNEK – MILAN NOVÁK

A GERMAN UNIVERSITY PATHOLOGIST IN THE TWISTS AND TURNS OF EXTRAORDINARY TIMES: ON THE BIOGRAPHY OF FRANZ X. LUCKSCH (1872–1952)

The pathologist Franz Xaver Lucksch (1872–1952) seems to have been in many ways a rather distinctive personality within the academic landscape of German medicine and medical research in Bohemia. As a member of the generation that grew up during the belle époque, he witnessed all the dramatic turnovers of Central Europe in the twentieth century. A man of considerable scientific ambitions, he became assistant professor (1904) and extraordinary professor (1914) at the Institute of Pathology (*Institut für Pathologie*) of the German Medical Faculty in Prague under Professor Hans Chiari (1851–1916).

Having researched pellagra endemics in Romania in 1910, he returned there in the late 1930s thanks to the support of the Rockefeller Foundation. To the best of our knowledge, he published 48 academic contributions in his lifetime, infectious diseases (including tuberculosis) being the most frequent subject. Lucksch fought in the First World War, ending his military service as a lieutenant colonel of the Austro-Hungarian imperial army. Although he at first considered a professional military career in Austria even after 1918, he eventually returned from Vienna to Prague in 1919. There, he continued his medical work and research as a first assistant, which was the position he held for many years.

In public life, he was active in spreading awareness of public health issues – probably in reaction to the autopsies he was carrying out. He emphasised the importance of nutrition and prevention of tuberculosis, a disease highly prevalent in Czechoslovakia at the time. But above all, he focused on physical training (*Leibesübungen*). In 1929–36, he headed the University Physical Training Centre (*Hochschulzentrale für Leibesübungen*) at the German University in Prague and the German Educational Course for Physical Training of Teachers. Aside from that, he was also a member of the German Association of Gymnasts. This is how Lucksch became acquainted and rather unfortunately politically involved with Konrad Henlein (1898–1945) and his Nazi movement among the Sudeten Germans of Czechoslovakia. At first, he was an active member but shortly after the German occupation of Bohemia and Moravia in March 1939, he found himself in a rather awkward position when the political movement he had previously endorsed started making problems for his Jewish wife and two children. His son, Franz Lucksch Jr. (1916–1966), became also a physician and made a notable scientific career after 1945.

In 1936, Lucksch was appointed interim director of the Institute of Pathology. In the spring of 1939, he retired. As an emeritus, he had two part-time jobs: aside from publishing, he still did some teaching and research at the Institute during the academic year, and, in the remaining period, he worked as a pathologist at the Provincial Institute for the Mentally Ill (*Landesanstalt für Geistesranke*) in Kosmonosy (Kosmanos), 65km from Prague. At this institution he performed autopsies of patients who died mainly due to extremely bad conditions.

After the war, Lucksch was allowed to stay in Prague, but under rather difficult conditions, including financial issues. In connection with the prosecution of Nazi ‘euthanasia’ crimes in the 1960s, a suspicion emerged that he may have conducted tuberculosis experiments on psychiatric patients. Given the particular circumstances, however, this was highly improbable, neither has anything of that kind been proved in connection with Lucksch.

Keywords: History of Medicine – Pathology – Bohemia – Prague

DOI: 10.14712/23365730.2024.3

Franz Xaver Lucksch představuje v řadě ohledů pozoruhodný osud v rámci českého vysokého školství i medicíny, v mnohém ilustrující dobu a společnost v jejích dramatických zvratech ve 20. století.

Muž původně nepochybně značných vědeckých ambicí, zajímající se o aktuální otázky zdravotně-politické, respektive osvětu a prevenci, národnostně vyhraněný a zapletený do počátků Henleinova hnutí, s nímž ho spojovala především národně angažovaná tělovýchova v jahnovském pojetí (*Turnen*), který nakonec profesně nepřekročil stín 1. asistenta patologicko-anatomického ústavu Lékařské fakulty (LF) Německé univerzity (*Deutsche Universität*; dále jen NU). Muž, pocházející v zemském rámci ze severočeské periferie, který absolvoval příslušnou univerzitu, avšak následně působil jako řada kolegů i v dalších částech předlitavské části habsburské monarchie. Následně se vrátil do Prahy, do jejíž slovenské většiny „(...) bylo vklíněno německé střední město, v němž se zase nalézalo malé univerzitní městečko, na které byl člověk sociálně odkázaný (...) Čechy a Němce oddělovala absolutní dělicí zeď, především nejněmečtější z Němců, profesory Německé univerzity.“¹ Muž, jenž generačně zažil na začátku kariéry naplno *belle époque*, aby následně strávil čtyři roky vojenské služby v širším frontovém zázemí jako lékař a zažil tak její hrůzy z bezprostřední blízkosti. Návrat do civilního života pak měl být současně restartem akademické kariéry, během níž ale dosáhl pouze na zástupce při hledání nového přednosty, aniž by jen vzdáleně připadal sám v úvahu. Nástup nových poměrů ho zastihl na konci kariéry v hlavním městě Československa jako víceméně penzistu, aniž by přitom patřil ke skupině tamních intelektuálních „kulturních prostředkovatelů“, i když jeho rodinné vazby na židovské kruhy byly zřejmé.² Před německou okupací byl zřejmým sympatizantem Henleinova hnutí. Po ní v podstatě *emeritus*, střídající roli přednášejícího na *alma mater* v době prohlubující se válečné personální nouze a patologa ústavu pro duševně choré s převážně německou, do značné míry sudetskou klientelou v Kosmonosích, oboje v částečných úvazcích. Závěr života pak strávil po bezpříkladné porážce režimu, který mu v lecčems patrně konvenoval, ve zcela změněných podmínkách, avšak – na rozdíl od mnoha svých vrstevníků a současníků – aniž by musel opustit Prahu. Mohl tak sledovat začátky slibně se rozvíjející odborné a publikační dráhy svého syna, který nakonec svého otce profesně v mnohém předčil.

Ačkoli se vědecky rozhodně nejednalo o představitele špičky dobové německé medicíny v habsburské monarchii a později Československu, přesto může být jeho život a působení – včetně společenského a politického angažmá – příznačné pro celou řadu akademicky působících lékařů. Konkrétně těch, kteří sice nedosáhli na kýžené akademické mety ani nezískali

¹ Dopis filozofa a psychologa F. Jodla, působícího v Praze jako řádný profesor v letech 1885–1896, C. von Amirovi z 29. 12. 1885, cit. dle Margarethe JODL, *Friedrich Jodl. Sein Leben und Wirken*, Stuttgart – Berlin 1920, s. 117. K tomuto aspektu viz rovněž Miroslav KUNŠTÁT, *Centra a periferie českých Němců ve vědě a vzdělávání*, in: Kristína Kaiserová – Miroslav Kunštát (edd.), *Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem 2011, s. 7–59, zde s. 24–42. Statisticky srov. Jan HAVRÁNEK, *Sociální struktura pražských Němců a Čechů, křesťanů a Židů ve světle statistik z let 1890–1930*, *Český časopis historický* 93/3, 1995, s. 470–480. K proměnám národnostního složení Prahy v období 1897–1914 srov. Gary B. COHEN, *Němci v Praze 1861–1914*, Praha 2000, s. 178–211.

² K této skupině blíže viz Innes KOELTZSCH, *Praha rozdělená i sdílená. Česko-židovsko-německé vztahy 1918–1938*, Praha 2015, s. 151. K dobové Praze jako multietnickému městu viz tamtéž, s. 14–25. K problematice a pojetí multietnicity v kulturním kontextu viz např. Johannes FEICHTINGER – Gary B. COHEN, *Introduction. Understanding Multiculturalism: The Habsburg Central European Experience*, in: titíž (eds.), *Understanding Multiculturalism. The Habsburg Central European Experience (= Austrian and Habsburg Studies, Vol. 17)*, New York – Oxford 2017, s. 1–14, zde s. 1–9.

žádoucí kolegiální a společenské uznání, nicméně představovali onu příslovečnou „šedou zónu“ v období prohlubující se profesionalizace, specializace a rapidní proměny medicíny na přelomu 19. a 20. století, bez níž je ovšem lékařská praxe a udržení její kontinuity nemyslitelné. To vše v období vrcholící národní emancipace českého etnika a následné reorganizace za nových státoprávních poměrů.³

Ona „šedá zóna“ jako by se ovšem v tomto případě nevztahovala pouze na působení odborné, ale také jeho společenskou, potažmo politickou angažovanost v sudetoněmeckých kruzích. Zatímco dobově v nich byl bezesporu známou figurou, z „velkých dějin“ českých zemí ve 20. století v podstatě zmizel. I proto považujeme za přínosné věnovat jeho biografii a působení tuto studii, jež snad může být v mnoha ohledech chápána i jako záležitost *pars pro toto*.⁴

1. Rodinné zázemí, studium a vědecké začátky

Franz Xaver Josef Johann Lucksch, někdy psáno zjednodušeně také Luksch, se narodil 16. února 1872 v severočeských Libědicích (Liebotitz/Lieboditz) u Kadaně (Kaaден), č. p. 1,⁵ které měly v roce 1890 jen 587 obyvatel.⁶ Jeho domovskou obcí byly Libořice (Liboritz) u Podbořan (Podersam). Otcem byl Franz Lucksch, hospodářský správce (*Wirtschaftsverwalter*) na černínském panství v rodné obci, později v Brodech (Pröllas)⁷, a matkou Amalie, rozená Bretterová.⁸

Po obecné škole F. X. Lucksch absolvoval gymnázium na Novém Městě pražském, kde maturoval v roce 1890.⁹ Následně pokračoval ve studiu na německé LF, kde byl 21. prosince 1895 promován doktorem všeobecného lékařství; jeho promotorem byl profesor

³ Petr SVOBODNÝ, *Lékaři v českých zemích 1848–1939*, in: týž – Jan Havránek (edd.), *Professionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*, Praha 1996, s. 126–146, zde s. 133–143.

⁴ Biograficky doposud nejpodrobněji jeho heslo v Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Biographisches Lexikon der Deutschen Medizinischen Fakultät in Prag 1883–1945*, Praha 1998, s. 135 (dále jen BLDMPF); Walter KOERTING, *Die Deutsche Universität in Prag. Die letzten hundert Jahre ihrer Medizinischen Fakultät* (= Schriftenreihe der Bayerischen Landesärztekammer, Bd. 11), Bonn 1968, s. 145–146. Dále srov. Michal V. ŠIMŮNEK, *Planung der nationalsozialistischen „Euthanasie“ im Protektorat Böhmen und Mähren im Kontext der Gesundheits- und Bevölkerungspolitik der deutschen Besatzungsbehörden (1939–1942)*, in: týž – Dietmar Schulze (Hgg.), *Die nationalsozialistische „Euthanasie“ im Reichsgau Sudetenland und Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945* (= Studies in the History of Sciences and Humanities, Vol. 22), Praha 2008, s. 117–198, zde s. 169–170, pozn. č. 201.

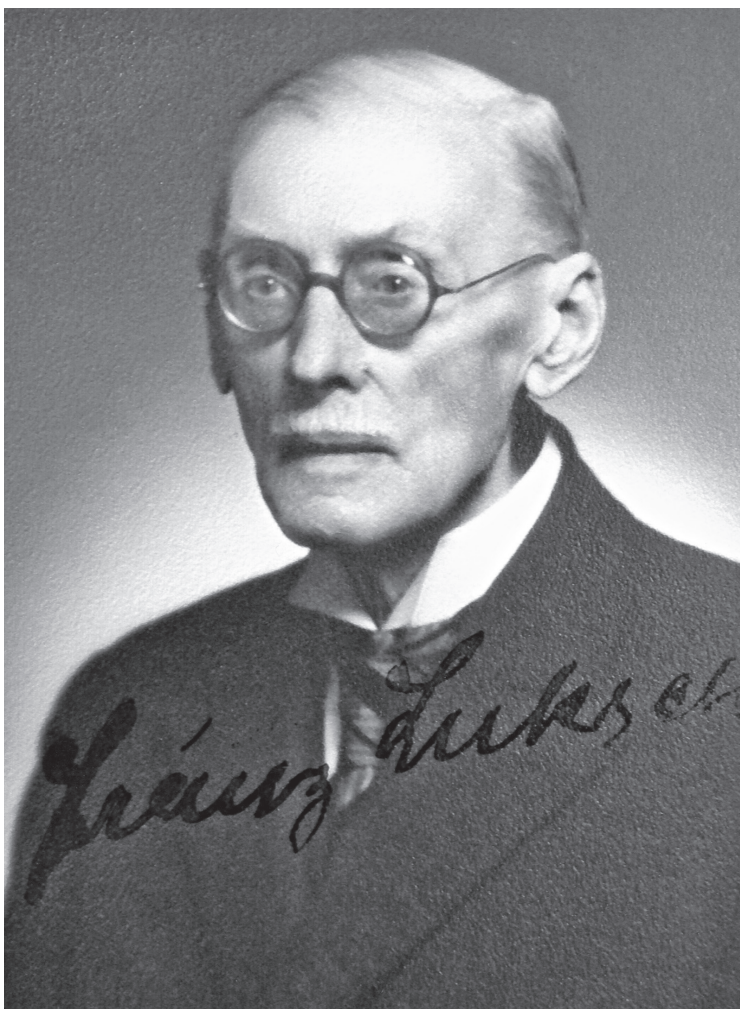
⁵ Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, matrika narozených, inv. č. 4192, sign. L85/5 1872–1896 Libědice, s. 6. Dostupné na <<http://vademecum.soalitomericice.cz/vademecum/permalink?xid=09ddd7cea03b9b8d:30bdd2c7:1201ea2ef5b:-7727&scan=5abfbea20de54bc09963270ddb2de68e>> [13-9-2023]. Viz též Národní archiv (NA) Praha, f. PŘ II – EO, Lucksch Franz (1872), policejní přihláška, 1. 12. 1904.

⁶ Heslo *Libědice*, in: Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, XV, Praha 1900, s. 1010–1011, zde s. 1010.

⁷ Rod Černínů koupil toto panství v roce 1845 a měl ho v držení do roku 1925. Brody jsou dnes částí obce Krásný Dvůr (dříve Schönhof).

⁸ NA Praha, f. PŘ II – EO, Lucksch Franz (1872), policejní přihláška, 1. 12. 1904, a tamtéž, žádost o pobyt, 17. 10. 1947.

⁹ Archiv Univerzity Karlovy (AUK) Praha, f. Matrika doktorů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze (1892–1904), kart. 187, s. 106 (Lucksch Franz). Dále srov. BLDMPF, s. 135; zde se uvádí rok Luckschovy maturity 1892, což není vzhledem k promoci v roce 1895 možné.

Obr. 1: F. X. Lucksch, 1946 (NA Praha)

oftalmologie Wilhelm P. Czermak (1856–1906).¹⁰ Lucksch tak absolvoval v období, kdy počet mediků na německé LF začal po dosažení vrcholu v akademickém roce 1892/93 pomalu klesat.¹¹

Poté absolvoval jednorochní vojenskou službu, a to od 1. dubna 1896 do 30. března 1897 v terezínské pevnosti jako plukovní lékař u tyrolských myslivců („Kaiserjäger“).

¹⁰ Tamtéž, os. akta Lucksch F., zpráva komise k Luckschově žádosti o udělení venia docendi, 17. 4. 1904. K W. P. Czermakovi srov. BLDMFP, s. 52–53.

¹¹ P. SVOBODNÝ, *Lékaři*, s. 132.

V letním semestru 1897 pracoval jako volentér v německém hygienickém ústavu v Praze (F. Hueppe), v zimním semestru 1897/98 pak rovněž jako volentér na chirurgickém oddělení dětské nemocnice císaře Františka Josefa I. tamtéž (C. Bayer). Letní semestr 1898 ho zastihl jako volentéra chirurgické kliniky v tyrolském Innsbrucku, kde následně působil od 1. listopadu 1898 do 30. září 1899 v ústavu soudního lékařství (V. v. Hacker). Teprve po těchto zkušenostech získal ve věku sedmadvaceti let první stálé placené místo, neboť 1. října 1899 nastoupil jako 3. asistent patologicko-anatomického ústavu německé LF v Praze (H. Chiari).¹² Dne 1. října 1900 zde byl jmenován 1. asistentem, jímž zůstal téměř čtyřicet let až do odchodu do důchodu 1. března 1939, jak bude pojednáno později.

V roce 1904 následovalo habilitační řízení, k němuž F. X. Lucksch předložil celkem čtrnáct publikací.¹³ Jako habilitační práci prezentoval rozsáhlou studii o experimentální myeloschíze.¹⁴ Řízení proběhlo úspěšně a Lucksch se stal soukromým docentem (*Privatdozent*), což mu oznámil dopisem 30. srpna 1904 tehdejší děkan německé LF profesor psychiatrie Arnold Pick (1851–1924) na základě výnosu Ministerstva kultu a vyučování ze dne 20. srpna 1904.¹⁵

Tento rok byl pro Lucksche důležitý rovněž v osobním životě, neboť se 1. prosince 1904 oženil s Hedvikou, rozenou Bendovou, o osm let mladší, pocházející z prominentní a zámožné pražsko-vídeňské židovské rodiny, jež se krátce předtím nechala pokřtít.¹⁶ O dva roky později se jim narodila dcera Christine¹⁷ a deset let poté následoval syn Franz/

¹² Tento ústav se nacházel v tehdejší Nemocniční ulici (dnes U Nemocnice) 4, kde později sídlil II. patologicko-anatomický ústav profesora V. Jedličky.

¹³ Bližší viz Příloha I.

¹⁴ Franz LUCKSCH, *Über experimentelle Erzeugung von Myeloschisis*, Zeitschrift für Heilkunde 25/6, 1904, s. 105–169; jako samostatný tisk byla tato studie publikována téhož roku nakladatelstvím Wilhelm Braumüller, Wien – Leipzig. Myeloschíza (rozštěp míchy) je jednou z celé řady dysrafismů, tj. uzávěrových poruch neurální trubice v raném embryonálním vývoji. Může být rozsáhlá, neslučitelná se životem, i drobná, lokální, bez poruch pohyblivosti postiženého. Experiment obecně spočívá v zásahu do vývoje embrya pokusného zvířete a následněm zkoumání charakteru a rozsahu způsobených vývojových poruch. Lucksch zvolil metodu mechanického poškození.

¹⁵ K A. Pickovi viz BLDMPF, s. 157.

¹⁶ Hedwig/Hedvika Marie Elisabeth Benda/Bendová se narodila 10. 8. 1880 v Praze v rodině Karla Bendy a Ottilie, roz. von Wiener. Jejím strýcem byl Gustav šlechtic von Benda (1846–1932), vídeňský velkopodnikatel a sběratel umění, a dědeček JUDr. Friedrich rytíř von Wiener (1817–1887) byl významným právníkem, prvním prezidentem Advokátní komory v Království českém v době velké politické a právní reformy a známým veřejným činitelem. Angažoval se v řadě spolků nejen židovských, zvláště vzdělávací a charitativní povahy. Je pohřben na Starém židovském hřbitově na Žižkově, kde má velký náhrobek ve stylu pomníku. H. Luckschová byla povolána jako svědek v procesu s jejím manželem roku 1910. Zemřela v roce 1956 ve věku šestasedmdesáti let, pravděpodobně v Praze; přesné datum není známo. Srov. Stanislav BALÍK, *Friedrich Wiener (1817–1887)*, Bulletin advokacie 32/6–7, 2002, s. 82–87. Ke sňatku viz Archiv hl. m. Prahy, Sbirka matrik sign. JCH 022, matrika oddaných kostela sv. Jindřicha (Nové Město) 1904–1907, fol. 76: záznam o svatbě F. X. Lucksche I. 12. 1904 s informací o pokřtění nevěsty k 31. 10. 1904, dostupné na <<http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=B03FC74528B949B188FE8BF3B5EEAA53&scan=81#scan81>> [14-9-2023].

¹⁷ Christine/Ina Lucksch se narodila 14. 1. 1906 v Černovicích (Bukovina), byla provdána za Herberta Mageru. Roku 1924 maturovala na akademickém gymnáziu ve Štěpánské ulici v Praze. Následně vystudovala Přírodovědeckou fakultu NÚ v Praze (1924–1931) a podílela se na výzkumu řas u významného pražského badatele E. Pringsheima. Po válce měla československé státní občanství. Její další osud není znám. Viz NA Praha, f. PŘ II – EO, Lucksch Franz (1872), policejní přihláška, a AUK Praha, f. Matriky Německé Univerzity v Praze, inv. č. 4, Matrika doktorů Německé Univerzity v Praze (1924–1931), s. 580. Srov. Silvestr PRÁT, *Algarum, Hepaticarum, Muscorumque in culturis collection Plantarum physiologiae institutum Universitatis Carolinae*, in: Preslia 22–23, 1948, s. 61–72, zde s. 63; Ina LUCKSCH, *Ernährungsphysiologische Untersuchungen an einigen Chlamydomonadien*, Lotos 79, 1931, s. 151–152 (referát o obhájené dizertaci).

EDM. B. WILSON,
COLUMBIA UNIVERSITY
NEW YORK.
ÜBER

EXPERIMENTELLE ERZEUGUNG

VON

MYELOSCHISIS.

VON

DR. FRANZ LUCKSCH,

ASSISTENTEN AM PATHOLOGISCH-ANATOMISCHEN INSTITUT DER CZECHISCHEN UNIVERSITÄT IN PRAG.

MIT 22 FIGUREN IM TEXTE UND 3 TAFELN.

WIEN UND LEIPZIG.
WILHELM BRAUMÜLLER,
K. U. K. HOF- UND UNIVERSITÄTS-BUCHHÄNDLER.

Obr. 2: Titulní strana separátu dizertace F. X. Lucksche ze sbírky předního amerického zoologa, cytologa a genetika E. B. Wilsona, 1904 (soukromá sbírka)

Obr. 3: Manželský pár Luckschových, 1910 (Staatliche Museen zu Berlin)

František; obě děti byly pokřtěny.¹⁸ Manželství jeho ženě během německé okupace patrně zachránilo život, i když přišla v podstatě o veškerý majetek, neboť její konta byla obstavena, cenné papíry prodány pod cenou, předměty z drahých kovů musela odevzdat a přiděly potravin jí byly jakožto Židovce kráceny. To však po skončení války nestačilo k tomu, aby jí bylo vydáno osvědčení o československém státním občanství, neboť dle bizarního výkladu příslušného Okresního národního výboru pro Prahu 12 ze dne 4. června 1949 „*netrpěla pod nacistickým terorem*“ a nesplnila tak podmínky dekretu prezidenta republiky č. 33/45.¹⁹

Na tomto místě jistě stojí za to upozornit na skutečnost, že Hedwiga Luckschová byla očividně spolupracovnicí svého muže, který ji podrobně informoval o svých pokusech.²⁰ Významné místo vzhledem ke svému uměleckému nadání zaujímá v dějinách vědecké ilustrace, jak dokládá projekt *Bakteriologische Wandtafeln*, obsahující přes dvacet výkladových, výtvarně i odborně hodnotných školních pomůcek. Ty ve své době a vzhledem k ještě omezeným možnostem fotografie v medicíně představovaly nezbytný nástroj lékařské výuky.²¹

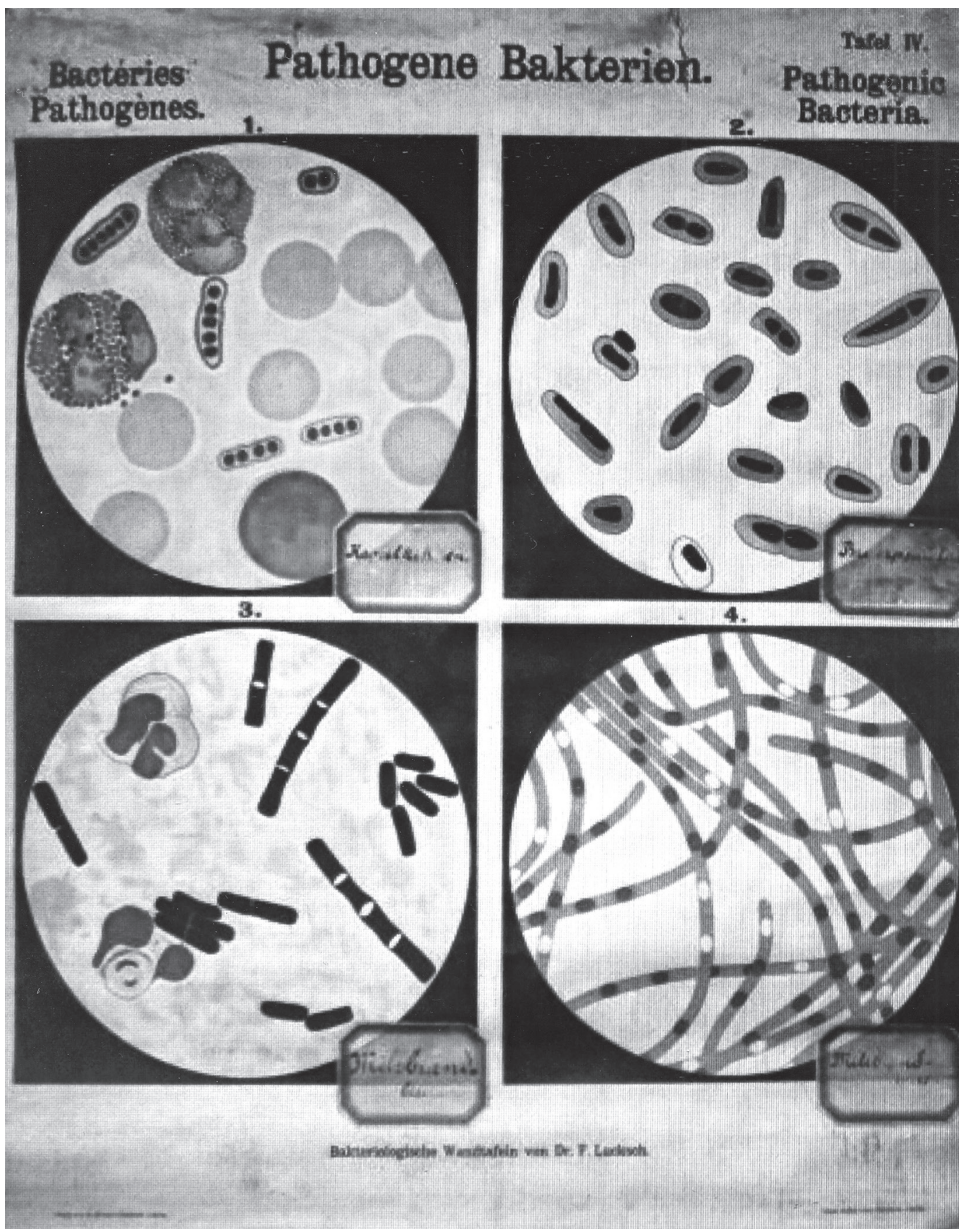
Čerstvý soukromý docent Lucksch měl v Praze začít přednášet od zimního semestru 1904/05, k čemuž ovšem nedošlo. Rozhodl se totiž přijmout nabídku z Černovic (Czer-nowitz), hlavního města korunní země Bukoviny, kde působil v letech 1904–08 jako

¹⁸ Franz/František Lucksch se narodil 3. 5. 1916 v Praze, po absolvování gymnázia vystudoval v letech 1934–1939 Lékařskou fakultu NU tamtéž. Stihl být ještě 4. 12. 1939 aprobován jako řádný člen Lékařské komory, nicméně později již z rasových důvodů nebyl připuštěn k výkonu lékařského povolání. Mezi dubnem a srpnem 1943 učinil Lucksch junior pokus o získání zaměstnání v Dolním Slezsku. Tehdy byl veden jako protektorátní, nikoli říšský příslušník. Zažádal tedy Říšské ministerstvo vnitra (*Reichsministerium des Innern*; RMdI) o povolení výkonu povolání jako cizinec podle § 11 Říšského lékařského řádu (*Reischärzteordnung*), tj. povolení přeshraniční praxe v příhraničních okresech Německa, ale odpovědí byl zákaz. Pokus uplatnit se tedy neprošel ani na tak nenápadném místě, jakou patrně bylo malé plicní „lesní sanatorium“ (*Waldsanatorium*, dnes *Szpital Leśny*) pro léčbu tuberkulózy v rekreačním a lázeňském resortu Obernigk (dnes Oborniki Śląskie). Snad šlo o poněkud „partyzánskou“ akci, neboť lze tušit, že jeho otec měl v těchto krajích jistě kolegiální kontakty. Dne 30. 9. 1944 musel Lucksch junior nastoupit do internačního tábora pro židovské mišence u Benešova, odkud ale 1. 5. 1945 utekl a aktivně se zúčastnil květnového povstání, za což obdržel po skončení války vyznamenání. Od 9. 5. 1945 pak pomáhal v Terezíně jako dobrovolník v době poválečné epidemie skvrnivky. Zde se také seznámil se svou manželkou Karlou, roz. Freiburgovou; následně působil v litoměřické nemocnici. Po válce byl až coby třicátník povolán do vojenské služby (1949). Kvalifikoval se jako gynekolog, rychle se stal jedním z významných průkopníků cytologie u nás. Zveřejnil řadu prací, z toho tři monografie, přičemž poprvé publikoval v němčině již v roce 1938 a podruhé dokonce ještě v roce 1944. Později působil na gynekologicko-porodnické klinice 1. LF UK, pak ve Výzkumném ústavu endokrinologickém v Praze. Byl členem Mezinárodní akademie pro (ex-foliativní) cytologii (*International Academy of Cytology*) v USA, přednášel na kongresech v Halle, Vídni a Paříži. K tomu skvěle překládal českou odbornou lékařskou literaturu do němčiny. Zemřel v nedožitých padesáti letech 26. 3. 1966 v Praze. Viz AUK Praha, f. Matriky Německé Univerzity v Praze, inv. č. 6, Matrika doktorů Německé Univerzity v Praze (1936–1939), s. 555; BArch Berlin, f. RÄK, RÄK Niederschlesien, krajské sdružení Breslau-Land, Lucksch Franz; tamtéž, f. R9361-II/655718; Lucksch Franz; AUK Praha, os. akta Lucksch F, ÚRP rektorovi NKU, 22. 1. 1940; NA Praha, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Lucksch, žádost Ministerstvu financí, 22. 6. 1946; tamtéž, žádost prezidentu republiky, 10. 10. 1949; tamtéž, Lucksch ÚNV v Praze, 30. 9. 1949; tamtéž, f. PZÚ-AMV 207, kart. 1386, sign. 207-1386-9/3, PŘ v Praze prezidiu ZÚ v Praze, 12. 8. 1931.

¹⁹ NA Praha, f. PŘ 1941–51, kart. 6827, sign. L 2802/8, Lucksch Hedvika, Policejní ředitelství v Praze Zemskému úřadu v Praze, 5. 3. 1942; tamtéž, f. MŠK, sign. MUDr. Fr. Lucksch, F. Lucksch Ministerstvu financí, 22. 6. 1945; tamtéž, Lucksch ÚNV v Praze, 30. 9. 1979; tamtéž, žádost prezidentu republiky, 10. 10. 1949.

²⁰ *Der Prozeß gegen den Dozenten Doktor Lucksch*, *Deutsches Volksblatt* 22 (7831), 21. 10. 1910, s. 9 (výpověď H. Luckschové).

²¹ Tyto tabule byly vydány v lipském nakladatelství Klinkhardt. Jedná se o tradiční nakladatelský dům, založený již roku 1834 Friedrichem J. Klinghardtem (1810–1881) a specializující se na produkci odborné výchovné a školské literatury; pod názvem Verlag Julius Klinghardt existuje dodnes. Srov. Uwe SANDFUCHS – Jörg-W. LINK – Andreas KLINGHARDT (Hgg.), *Verlag Julius Klinkhardt 1834–2009. Verlegerisches Handeln zwischen Pädagogik, Politik und Ökonomie*, Bad Heilbrunn 2009.

Obr. 4: Tabule č. 4 s kresbou dvou druhů patogenních bakterií v publikaci *Bakteriologische Wandtafeln*, Leipzig: W. Klinkhardt 1908

Obr. 5: F. Lucksch ml., 1939 (NA Praha)

prosektor tamní Zemské nemocnice (*Landesspital*).²² Vzdal se tak výuky na německé LF v Praze,²³ respektive *venia legendi* obdržel na černovické Filozofické fakultě; přednášel zde bakteriologii.²⁴ Během působení v Bukovině, kdy se mu také narodila dcera, se soustředil na výzkum pelagry²⁵ v nedalekém Rumunsku.²⁶ Výsledky tohoto výzkumu publikoval o rok později (1908). K její příčině, tzn. nutriční poruše, nedospěl, ale alespoň vyloučil diskutovaný infekční původ. Spolu s řadou dalších současníků se domníval, že jde o působení neznámého jedu obsaženého v kukuřičné mouce.²⁷ K výzkumu tohoto onemocnění se opakovaně vracel v meziválečném období, jak bude přiblíženo později.

Luckschovu černovickou kariéru nicméně provázela nepříjemná aféra s dlouhodobými dopady. Dne 23. června 1908 došlo v laboratoři Výzkumného ústavu potravin (*Lebensmitteluntersuchungsanstalt*) v Černovicích k laboratorní nehodě: Při centrifugaci se uvolnila domněle usmrcená bakteriální kultura a došlo k rozptýlení infekčního materiálu, konkrétně vohřivky.²⁸ Lucksch se sám nakazil a málem zemřel.²⁹ Byl léčen a následně ještě izolován i s manželkou a dcerou ve vídeňské Nemocnici císaře Františka Josefa (*Kaiser Franz-Josefs Spital*).³⁰ Bohužel se nepodařilo zachránit jeho asistenta a kancelářského pomocníka, postižen byl také laborant. Lucksch podal sám na sebe oznámení úřadům pro nedodržení předpisů.³¹ Událost vzbudila ve své době značný rozruch a měla soudní dohru u Zemského soudu pro trestní věci (*Landesgericht für Strafsachen*) ve Vídni, kde byl Lucksch v říjnu 1910 osvobozen.³² Státní zástupce se odvolal³³ a Lucksch byl dne 18. května 1911 u Nejvyššího

²² Zemská nemocnice v Černovicích byla otevřena roku 1886 na tehdejší Sedmihradské ulici (*Siebenbürger Str.*), roku 1901 měla 400 lůžek a bylo v ní ošetřeno téměř 4 500 pacientů. Srov. Markus WINKLER, *Landesspital*, dostupné na: <<http://www.bukowina-portal.de/de/ct/488-Landesspital>> [12-12-2022].

²³ AUK, f. LF NU Praha, os. akta Lucksch F., výzva děkana k rezignaci, 15. 10. 1905, a tamtéž, rezignační dopis, 18. 10. 1905.

²⁴ W. KOERTING, *Die Deutsche Universität*, s. 146. Během svého zdejšího pobytu udával adresu Franzensgasse 14. Pelagra (historicky: červené či lombardské malomocenství) je onemocněním vznikající následkem avitaminózy B3 (niacin), respektive jeho prekurzoru, aminokyseliny tryptofanu. Vede k narušení energetického metabolismu, které může být i smrtelné. Vzniká při silně jednostranné výživě, založené pouze či převážně na kukuřici. Srov. Jiří FRÄGNER, *Historie poznání vitamínů*, 11, *Objev v oblasti protipelagrového faktoru (Pellagra Preventive Factor)*, *Výživa lidu* 30/7, 1975, s. 101–102; Walter HADORN (Hg.), *Vom Symptom zur Diagnose. Lehrbuch der medizinischen Symptomatologie*, Basel – New York 1961, s. 95–98.

²⁵ NA Praha, f. PŘ 1941–51, kart. 6825, sign. L 2790/9 (Lucksch Fr.), vízum vydané rumunským konzulátem v Černovicích, 16. 3. 1907. Dobově k jejímu tamnímu výskytu srov. Samuel BERCOVICI, *Ueber Pellagra insbesondere in Rumänien*, Leipzig 1916.

²⁶ Franz LUCKSCH, *Untersuchungen zur Pellagrafrage*, *Zeitschrift für Hygiene* 58, 1908, s. 479–486. Skutečná příčina tohoto onemocnění byla identifikována až roku 1937 americkým lékařem Conradem A. Elvehjemem (1901–1962). K pojetí patogenese na přelomu 19. a 20. století v přehledu viz Victor BABES – Vasile STON, *Die Pellagra* (= *Specielle Pathologie und Therapie*, Bd. 24, H. 2). Wien 1901, a v přehledu také Ernest FINGER, *Pellagra*, in: *Real-Encyclopädie der gesamten Heilkunde*, XI, Berlin – Wien 1911, s. 424–433.

²⁷ Vohřivka (historicky: ozhřivka, *malleus humidus*) je bakteriální onemocnění lichokopytníků, jež je přenosné na člověka. Nejprve postihuje zpravidla plíce, později i sliznice nosu či kůže. Hlavními příznaky jsou vysoké horečky, krvácení, vykašlávání hnisavého sekretu a tvorba vředů. Vzhledem k významu dobové hipotrace u armád byla velmi obávanou a sledovanou nemocí. K dobovému popisu viz heslo *Ozhřivka*, in: Ottův slovník naučný, XVIII, Praha 1902, s. 1023.

²⁸ *Die Katastrophe in der Czernowitzer Lebensmitteluntersuchungsanstalt*, *Prager Tagblatt* 37 (359), 29. 12. 1912, s. 3 (dále citováno jako *Die Katastrophe*).

²⁹ *Prosektor Doz. Luksch – in Prag*, in: *Bohemia* 81 (251), 6. 8. 1908, s. 5.

³⁰ *Die Katastrophe*, s. 3.

³¹ *Der Prozeß gegen den Dozenten Doktor Luksch*, *Deutsches Volksblatt* 22 (7831), 21. 10. 1910, s. 9; *Der Tod zweier Menschen bei wissenschaftlichen Versuchen*, *Grazer Volksblatt* 43 (480), 21. 10. 1910 (večerní vydání), s. 8; *Freispruch des Dozenten Dr. Luksch*, *Bohemia* 83 (290), 21. 10. 1910, s. 9.

³² *Die Katastrophe*, s. 3.

a kasačního soudu ve Vídni odsouzen ke čtrnácti dnům zostřené vězení podle § 335 (přestupek proti bezpečnosti života z nedbalosti) Zákona o zločinech, přečinech a přestupcích (zákon č. 117/1852 Ř. z.), načež požádal panovníka o milost.³⁴ Ta mu byla udělena 6. února 1912, kdy císař změnil trest vězení na relativně vysokou pokutu (2 000 K).³⁵ Nicméně státní zastupitelství současně doporučilo zvýšit Luckschovi diskrétně příjem.³⁶ V tomtéž roce se ještě řešila u příslušného Zemského soudu (*Landesgericht*) v Praze, kam byl po návratu příslušný, občanskoprávní žaloba ve věci odškodnění. V jednom případě se jednalo o trvalé následky, v druhém pak o nároky vdovy. Řízení bylo odročeno a konečný výsledek není znám.³⁷

V následujícím roce se Lucksch vrátil z Černovic do Prahy, kde od 1. dubna 1909 znovu nastoupil jako asistent v ústavu, z něhož před pěti lety odešel, tentokrát u profesora patologické anatomie Richarda Kretze (1865–1920).³⁸ Do letního semestru 1911 působil na pozici 3. asistenta, až potom byl opět jmenován 1. asistentem. Avšak teprve po dořešení černovické aféry mu byla v únoru 1912 navrácena *venia legendi*, a sice na podnět dvorního rady, profesora patologie Hanse Chiariho (1851–1916).³⁹ O dva roky později následovalo 19. září 1914 jmenování mimořádným profesorem na německé LF v Praze. Řádným profesorem se ovšem nikdy nestal; jak již bylo uvedeno, působil stále na pozici 1. asistenta. Toliko ke konci své kariéry byl zastupujícím přednostou ústavu (*supplirender Vorstand des pathologisch-anatomischen Institutes*).⁴⁰

Pokud jde o Luckschův vědecký záběr, byl široký. Celkem lze doložit 60 publikací, z nichž 19 (31,7 %) je věnováno infekcím včetně tuberkulózy, jejich následkům, ale i prevenci. Dlouhodobě nacházel témata z okruhu problematiky, na níž se habilitoval. Jednalo se především o vývojové poruchy (10 prací, tj. 16,7 %), zatímco podobný publikační rozsah (9 prací, tj. 15 %), týkající se nadledvin, byl časově omezen.⁴¹ Dosti energie věnoval otázkám veřejného zdraví, ať již v publikacích o nutričních poruchách (pelagra a saturace vitamínem C; 5 prací, tj. 8,3 %), tak zejména v otázce tehdy nedostatečné prevence velmi rozšířené tuberkulózy, a nakonec i svým aktivním organizačním a pedagogickým úsilím o tělesnou zdatnost (německých) studentů. V posledních dvou tematických okruzích se

³⁴ NA Praha, f. PŘ 1941–1951, kart. 6825, sign. L/2790/9 Lucksch Fr., Zemský soud pro trestní věci v Praze Policejnímu ředitelství v Praze, 6. 8. 1911. Poznámka: I tak se jednalo o trest pod dolní hranicí sazby (tj. 1 měsíc) a mírnější právní kvalifikaci. Mohlo totiž jít i o § 337 (usmrcení nebo těžké poškození na těle z provinění za okolností zvláště nebezpečných) s dolní sazbou 6 měsíců. Dnes by šlo nejspíše o § 153, odst. (3) Trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.) s dolní sazbou 3 roky.

³⁵ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Zemský soud pro trestní věci ve Vídni německé LF v Praze, 22. 2. 1912.

³⁶ NA Praha, f. PŘ 1941–1951, k. 6825, sign. L/2790/9 Lucksch Fr., Zemský soud pro trestní věci v Praze Policejnímu ředitelství v Praze, 6. 8. 1911.

³⁷ *Die Katastrophe*, s. 3.

³⁸ Luckschovi bydleli na Vinohradech, postupně na čtyřech adresách. Ve 20. a počátkem 30. let 20. století v Polské ul. 16, a naposledy od roku 1939 v Ondříčkově ul. 30. Srov. záznam *Lucksch, Franz*, in: Gerhard LÜDTKE (Hg.), *Kürschners Deutscher Gelehrten-Kalender 1928/29*, Berlin – Leipzig 1929, s. 1452, a tamtéž, 1931, s. 1804. K R. Kretzovi viz BLDPMF, s. 122.

³⁹ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., posudek kolegia profesorů ke jmenování Lucksche mimořádným profesorem, 13. 11. 1913. K H. Chiariemu blíže viz BLDMPF, s. 51.

⁴⁰ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Lucksch MŠANO, 15. 6. 1937, a tamtéž, MŠANO děkanátu LF NU (na vědomí F. Lucksch), 6. 9. 1937. K vývoji ústavu v přehledu viz W. KOERTING, *Die Deutsche Universität*, s. 136–137.

⁴¹ AUK Praha, f. LF NU Praha, os. akta Lucksch F., seznam publikací k habilitaci; tamtéž, seznam publikací k profesuře. Viz přílohy I a II.

Obr. 6: Někdejší Sedmihradská ulice v Černovicích s pomníkem věnovaným vojákům tamního pěšího pluku arcivévody Evžena, po 1901 (soukromá sbírka)

ovšem obracel jen na spoluobčany německé národnosti. Profesně zde můžeme spatřovat určitou logiku, kdy patolog po tom všem, co denně vidá, začne se zajímat o prevenci a osvětlu.

V přílohách I–III této studie předkládáme seznamy Luckschových publikací v rozmezí let 1901 až 1950. Nejsou jistě kompletní, obsahují jen ty práce, jež se podařilo dohledat. Datem vydání je nejpozoruhodnější poslední známý Luckschův článek, postavený patrně zjevně na kosmonoském materiálu, který se mu podařilo vydat v Německu ještě v roce 1950, tj. dva roky před smrtí.

Při hodnocení Luckschovy publikační činnosti je ovšem třeba mít na paměti, že odborný tematický rozptyl v případě lékařů v oborech definovaných metodou (patologie, rentgenologie, intenzivní péče, klinická biochemie apod.), jejichž rukama prochází celá medicína, nelze srovnávat s obory definovanými úzce orgánově, respektive orgánovými systémy (kardiologie, nefrologie, ortopedie, neurologie).

2. Vojákem a lékařem ve Velké válce

Tři měsíce po vypuknutí války byl tehdy dvaatřicetiletý Lucksch 12. září 1914 mobilizován, zařazen do *Landsturmu* a nastoupil v Těšíně (Teschen) jako vedoucí lékař infekčního oddělení tamní Zeměbranecké vojenské nemocnice (*Landeswehr Militärspital*),⁴² víceméně nového zařízení, postaveného spolu s kasárnami v roce 1895.⁴³ Císařským rozhodnutím ze dne 13. května 1915 byl povýšen do hodnosti majora (*Stabsarzt*).⁴⁴ Ke konci roku 1918 lze Lucksche nalézt jako prosektora ve vojenské Nemocnici arcivévodý Rainera (*Erzherzog-Rainer-Spital*) ve Vídni-Penzingu (dnes *Hanusch-Krankenhaus*) v hodnosti podplukovníka (*Oberstabsarzt*). Odtud zaslal 20. prosince 1918 dopis děkanátu německé LF v Praze, v němž jako 1. asistent patologicko-anatomického ústavu žádal o rok neplacené dovolené, uchování mimořádné profesury a *venia legendi*, než se vyjasní poměry.⁴⁵ Podle všeho – a nikoli překvapivě – tehdy pravděpodobně stál na rozcestí kariéry: V roce 1918 byl totiž na svou žádost přijat do zdravotnického důstojnického sboru *Landsturmu*, stal se tedy vojákem z povolání.⁴⁶ Jenže monarchie se vzápětí rozpadla a jeho budoucí vojenské uplatnění se stalo velmi nejistým, i když měl úvazek jako prosektor v uvedené vojenské nemocnici ve Vídni.⁴⁷ Nakonec se ale očividně rozhodl pro návrat do svého někdejšího působiště v Praze, nově Československu; z rakouské armády se vyvázal a na svém původním místě začal znovu pracovat od 1. dubna 1919.⁴⁸ Není známo, zda se poté stal záložníkem armády československé.

⁴² Tamtéž, Lucksch kolegiu profesorů LF, 11. 1. 1915. K vzájemnému vnímání Čechů a českých Němců v letech 1914–1918 srov. Jan GALANDAUER, *Čeští vojáci ve velké válce a vzájemný obraz Čechů a českých Němců*, in: Jan Křen – Eva Broklová (edd.), *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998, s. 76–92.

⁴³ Franciszek POPIOLEK, *Szpitala cieszyńskie*, Katowice 1934, s. 41.

⁴⁴ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Ministerstvo kultu a vyučování ve Vídni děkanátu německé LF v Praze, 2. 8. 1915.

⁴⁵ Tamtéž, Lucksch děkanátu německé LF v Praze, 20. 12. 1918.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž, MŠANO děkanátu LF NU, 22. 5. 1925.

3. Akademické působení v Praze

Jak již bylo uvedeno, výrazným vědeckým zájmem F. X. Lucksche byly dva okruhy patologických stavů: infekce (zejména tuberkulózy) a vývojových poruch; doložit tu lze celkem 29 publikací, čili prakticky polovinu.⁴⁹ Mimoto samozřejmě přednášel v odborných společnostech, především v tradičním pražském přírodovědeckém a lékařském spolku *Lotos* či Vědecké společnosti německých lékařů v Praze (*Wissenschaftliche Gesellschaft deutscher Ärzte in Prag*),⁵⁰ jejímž byl před vypuknutím války sekretářem,⁵¹ respektive i pro veřejnost v německém vysílání Československého rozhlasu.⁵²

Z meziválečného období jsou zatím známy dvě práce, konkrétně publikace o virech.⁵³ Doceňována byla jeho studie o poruchách centrálního nervového systému (CNS) následkem očkování proti pravým neštovicím.⁵⁴ Následovala kniha o tuberkulóze, která je osvětově hygienickou příručkou, vysvětlující laikům velmi podrobně podstatu onemocnění spolu s poučením, jak se proti němu chránit.⁵⁵ Zmiňuje vysoký výskyt nemoci v Československu a – na rozdíl od Německa i dalších zemí – nedostatečná opatření k boji s ní.

V letech 1935–1936 se Lucksch vrátil s podporou Ministerstva veřejného zdravotnictví k výzkumu pelagry v Rumunsku. Po vyčerpání subvence zažádal o podporu Ministerstvo školství a národní osvěty (MŠANO). Byl pozván profesorem Leonem Ballifem (1892–1967) na neuropsychiatrickou kliniku LF univerzity v Jasech (Iași).⁵⁶ V žádosti odkázal na svou dřívější práci i publikaci z roku 1936, kdy zjistil stejné, byť lehčí příznaky i u pacientů v ústavech pro duševně choré v Černovicích (tehdy rumunském Cernăuți), v Opavě a v Praze II.⁵⁷ Nešlo tedy jen o endemickou populaci. V této době byl objev nutriční poruchy ve smyslu avitaminózy jako příčiny pelagry novinkou a Lucksch zde naznačil i směr dalšího výzkumu. MŠANO však dotaci z úsporných důvodů zamítlo. Lucksch následně žádal kolegy na LF, aby podpořili jeho pokus získat prostředky od Rockefellerovy nadace (*Rockefeller Foundation*), což se mu podařilo.⁵⁸ K příbuznému tématu vitamínů a veřejného zdraví se pak jistým způsobem vrátil ještě v období druhé světové války, kdy publikoval kratší sdělení k metodice hromadného vyšetřování saturace vitamínem C.⁵⁹

⁴⁹ Viz přílohy. Srov. také Walter KOERTING, *Die Deutsche Universität*, s. 146.

⁵⁰ Vznikla ze Spolku německých lékařů v Praze (*Verein deutscher Ärzte in Prag*) založeného roku 1860.

⁵¹ *Vereins-Nachrichten*, Prager Tagblatt 29 (24), 25. 1. 1914, s. 4.

⁵² Např. *Unsichtbare Krankheitserreger*, Prager Tagblatt 49 (272), 20. 11. 1926, s. 6.

⁵³ Franz LUCKSCH, *Die Virusformen. Filtrierbare Infektionserreger „Ultravirus“*. Eine zusammenfassende Darstellung für Studierende und Ärzte, Prag 1934.

⁵⁴ Franz LUCKSCH, *Über Impfschaden des Zentralnervensystems*, Deutsche Zeitschrift für die gesamte gerichtliche Medizin 7 (2, 3), 1926, s. 203–216. Pro hodnocení v dobové české recenzi viz Otakar JANOTA, *Prof. Fr. Lucksch (Praha). O poruchách nervového systému způsobených očkováním proti variole* (Dtsch. Ztsch. f. d. ges. gerichtl. Medizin. sv. 7, seš. 2, 3), Praktický lékař 6 (8), 1926, s. 483. Postvaccinační encefalitida je autoimunitní zánětlivá reakce mozkové tkáně. Může vést i ke smrti nebo trvalým následkům. Je vzácná, zejména od té doby, co se neočkují právě proti pravým neštovicím (varirole), u nichž bývalo riziko asi nejvýznamnější. O mechanismu vzniku bylo v dané době zcela nejasno.

⁵⁵ Franz LUCKSCH, *Die Volkskrankheit Tuberkulose*, Prag – Reichenberg 1926.

⁵⁶ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Ballif Luckschovi, 17. 2. 1937.

⁵⁷ Franz LUCKSCH, *Untersuchungen über Pellagra*, Zeitschrift für klinische Medizin 130/32, 1936, s. 32.

⁵⁸ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., Lucksch MŠANO, 15. 7. 1937; tamtéž, Lucksch kolegiu profesorů LF NU, 12. 12. 1937.

⁵⁹ Franz LUCKSCH, *Massenuntersuchungen über den C-Vitamin-Haushalt*, Deutsche medizinische Wochenschrift 68 (6), 1942, s. 144–146.

Od roku 1936, kdy přednosta ústavu profesor Anton Ghon (1866–1936) odešel do důchodu a vzápětí zemřel,⁶⁰ působil Lucksch až do svého vlastního penzionování jako zastupující přednosta (*supplirender Vorstand*) patologicko-anatomického ústavu LF NU.⁶¹ To byl vrchol a zároveň konec jeho akademické kariéry. Dne 6. února 1939 ho MŠANO poslalo po snížení věkové hranice pro odchod do důchodu s odkazem na § 24 vládního nařízení z 21. prosince 1938 do výslužby.⁶² Termínově se jednalo o konec zimního semestru 1938/39, plat mu tedy skončil k poslednímu únoru 1939. Současně byl zproštěn akademického úřadu učitelského i funkce ředitele německého Kurzu pro vzdělávání učitelů tělocviku (*Deutscher Turnlehrerbildungskurs*), který vychovával učitele tělocviku na německých středních a měšťanských školách.⁶³

Lucksch to ovšem bral, ostatně jako řada dalších profesorů LF NU (O. Grosser, A. v. Tschermak-Seysenegg ad.), značně úkorně a informoval tehdejšího děkana a pronacistického exponenta v profesorském sboru téže fakulty, profesora ORL Karla Amersbacha (1884–1952), respektive mezitím se ustanovivší nacistický Svaz docentů (*NSD Dozentenbund*), že chce dál vyučovat, přičemž již 21. února 1939 prozíravě použil pozdrav „Heil Hitler“.⁶⁴ Rovněž žádal ponechat k dispozici svou dosavadní místnost v ústavu, aby mohl dále vědecky pracovat, a rovněž chtěl přednášet jako honorární profesor. Prvnímu požadavku Amersbach vyhověl s výhradou dodatečného souhlasu budoucího nového přednosty ústavu, jímž se od 11. září 1939 stal profesor Herwig Hamperl (1899–1976).⁶⁵ K žádosti o pokračování přednášek ovšem lakonicky poznamenal, že by to podle jeho názoru nemělo smysl, jelikož by tam studenti nechodili. Z této korespondence vyplývá patrně všeobecně známá a sdílená neoblíbenost „starého pána“. Jako kdyby byl profesně či společensky člověkem problematickým a jeho penzionování bylo leckým pociťováno jako úleva. Děkan LF NU pak 2. března 1939 už jen formálně poděkoval za dosavadní práci a popřál Luckschovi nerušený a dlouhý podzim života. O výuce, honorární profesuře a výzkumu nepadlo ani slovo. Dne 14. března 1939 se k díkům formálně připojil i stále ještě česko-slovenský ministr školství a národní osvěty profesor Jan Kapras (1880–1947). Lucksch měl ústav předat tehdejšímu 3. asistentovi MUDr. Hansi W. Sachsovi (1912–2000),⁶⁶ a to k 30. červnu

⁶⁰ K A. Ghonovi srov. BLDMF, s. 75.

⁶¹ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., MŠANO děkanátu LF NU, 6. 9. 1937.

⁶² Srov. Michal V. ŠIMŮNEK, „*Mládí vpřed*“ a lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1938–1939, *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 42/1–2, 2002, s. 105–122; Alena MIŠKOVÁ, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchener Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Praha 2007, s. 90. Dále viz AUK Praha, f. RNU, kart. 30, dopis čerstvě penzionovaných profesorů LF NU ÚŘP, 25. 9. 1939.

⁶³ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., MŠANO Luckschovi, 6. 2. 1939.

⁶⁴ Tamtéž, Lucksch Amersbachovi, 21. 2. 1939. Ke K. Amersbachovi srov. BLDMF, s. 32.

⁶⁵ K H. Hamperlovi srov. BLDMF, s. 84. Dále srov. paměti Herwig HAMPERL, *Werdengang und Lebensgang eines Pathologen*, Stuttgart – New York 1972. Připomeňme jen, že Hamperl vstoupil do dějin jako patolog provádějící v červnu 1942 obdukcí R. Heydricha.

⁶⁶ Hans Wolfgang Sachs se narodil 31. 3. 1912 v Ústí nad Labem v rodině ředitele tamního gymnázia dr. Hanse Sachse. Po čtyřech třídách obecné školy pokračoval na ústeckém osmitřídním gymnáziu, které zakončil maturitou 12. 6. 1930. Poté pokračoval ve studiích na LF NU v Praze, kde promoval 11. 2. 1936. Jeden rok působil jako demonstrátor na histologickém ústavu A. Kohna a pak dva roky na patologickém ústavu A. Ghona. Ještě před promocí (1935) se stal třetím asistentem na patologicko-anatomickém ústavu LF NU a od roku 1939, po příchodu H. Hamperla do Prahy, byl jeho prvním (a jediným) asistentem. Roku 1940 narukoval k *Luftwaffe*; působil jako lékař a absolvoval i výsadek na Krétě, kde mj. vedl polní bakteriologicko-sérologickou laboratoř. Dne 24. 3. 1943 se habilitoval na základě práce *Über die autogenen Pigmente, besonders des Lipofuszin und seine Abgrenzung von Melanin*. Jmenován docentem obecné patologie a patologické anatomie byl 11. 6. 1943. Od raného mládí byl politicky velmi agilní a byl na něj počátkem roku 1933 dokonce vydán zatykač v rámci

Obr. 7: H. W. Sachs, 30. léta 20. století (BArch Berlin)

1939; to znamená, že starého pána ani nenechali pracoviště dovést až do nástupu profesora Hamperla.⁶⁷ Kromě nějaké formy vyučování mu však bylo umožněno, aby se v létě 1939 a ve studijním roce 1940/41 podílel i na výzkumu, neboť Lucksch uvádí jako autor publikace svůj (bývalý) ústav stále jako kontaktní adresu.⁶⁸ Se Sachsem, s nímž dříve i společně publikoval, se však zjevně nerozešel ve zlém.⁶⁹ Byl to ostatně právě Sachs, kdo později sepsal Luckschův nekrolog.

Nicméně určitá trpkost provázající od té doby většinu jeho korespondence s děkanátem a úřady není nikterak překvapující. Lucksch po válce prezentoval své penzionování jako předčasné, vynucené a uvádí ho jako příklad nacistické perzekuce, což je samozřejmě nonsens. Událost tehdy navíc časově posunul až na 14. června 1939, ve skutečnosti však šlo jenom o datum vyměření finančních požitků Zemským úřadem (ZÚ). Jedná se zjevně o účelové tvrzení v kontextu dalších „protivenství“, jimiž měl on a jeho manželka údajně projít v letech 1939–1945.⁷⁰ Cílem bylo očividně vylepšit vlastní image a přesvědčit poválečné úřady, že je hoden navrácení československého občanství, jež by mu dovolilo zůstat v Československu a zároveň přineslo obnovení výplaty důchodu.

4. Veřejné angažmá

Před rokem 1918 se Lucksch angažoval ve všenněmeckém hnutí.⁷¹ V meziválečném období působil, jako řada jeho dalších kolegů, v říšskoněmeckých odborných společnostech, konkrétně v Německé patologické společnosti (*Deutsche pathologische Gesellschaft*), což se ve vypjaté době vzestupu nacismu a glajchšaltování občanských i odborných organizací v Německu stalo předmětem pozornosti československých úřadů, nicméně bez jakýchkoli

procesu s *Volkssportem*. Roku 1939 se stal německým státním příslušníkem, vstoupil do NSDAP a později i SS. Od roku 1943 zastával poradní pozici u Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu (*Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren*), aby o rok později avansoval na vedoucího patologa říšského lékaře SS R. Grawitz; měl se podílet na chemických pokusech s tzv. *Normal-Stoff* (N-Stoff). Na konci války vedl rovněž nominálně prosektury v Karlových Varech, respektive Opavě (již od března 1942). Po skončení války byl v zajetí v západní zóně, kde pracoval opět v laboroři; roku 1948 vedl bakteriologicko-sérologickou laboratoř v Bad Mergentheimu. Následujícího roku byl zaměstnán jako vědecký asistent na ústavu pro soudní medicínu LF univerzity v Münsteru. Zde se 25. 7. 1949 podruhé habilitoval, 23. 4. 1951 byl jmenován mimořádným profesorem a vědeckým radou a 16. 4. 1967 řádným profesorem a ředitelem ústavu soudního lékařství. V něm působil do roku 1980, emeritován byl roku 1981. Odborně se mj. věnoval forenzní genetice, patohistologii otrav či bakteriologii v soudní medicíně. Zemřel v Münsteru 11. 9. 2000 ve věku osmaosmdesáti let. Viz Universitätsarchiv Münster, f. 52, č. 287, os. akta Sachs H. W; BArch Berlin, f. R9361-II/867124; tamtéž, f. R9361-III/551823; tamtéž, f. R9361-VI/2556; tamtéž, f. R4901/13275; tamtéž, f. R31/309; NA Praha, f. PŘ 1931–40, k. 10280, S230/8 Sachs H. Srov. BLDMFP, s. 177–178. Srov. Také písemné sdělení prof. F. Mörla autorům, 13. 6. 2012. Nejnověji viz Jens WESTEMEIER – Sebastian SCHEIB – Hendrik UHLENDAHL – Dominik GROSS – Mathias SCHMIDT, *Hans Wolfgang Sachs (1912–2000). From Nazi Volkstumskämpfer and chief pathologist of the Reich Physician SS to chairholder in the Federal Republic of Germany*, *Pathologie* 42 (Suppl 1), 2021, s. 11–19.

⁶⁷ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Lucksch F., ZÚ v Praze děkanátu LF NU, 14. 6. 1939 (zde rukopisná poznámka o nařízení děkana, že k předání dojde mezi Luckschem a Sachsem 30. 6. 1939).

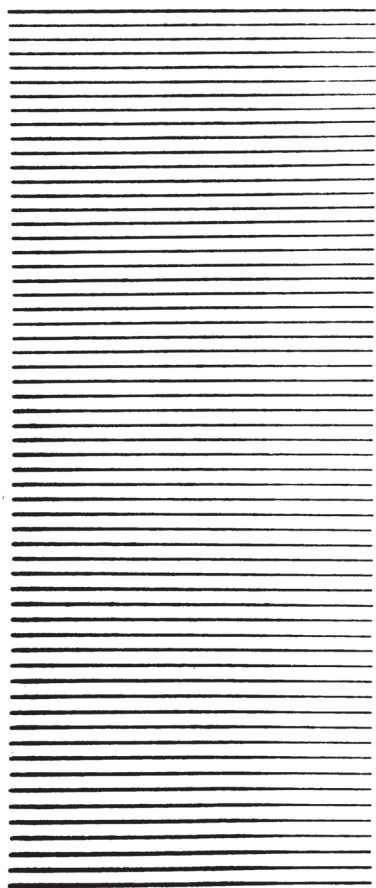
⁶⁸ Franz LUCKSCH, *Massenuntersuchungen über den C-Vitamin-Haushalt*, *Deutsche medizinische Wochenschrift* 68/6, 1942, s. 144–146.

⁶⁹ Franz LUCKSCH – Hans W. SACHS, *Sektionsbefund bei einem fraglichen Fall von einheimischer Sprue*, *Virchows Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medizin* 299, 1937, s. 786–792.

⁷⁰ NA Praha, f. MŠ, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Lucksch, Lucksch Ministerstvu financí, 22. 6. 1946.

⁷¹ M. V. ŠIMÚNEK, *Planung*, s. 169–170.

Akademiker

turnet in den
völkischen
Turnvereinen
Prags!

Obr. 8: Výzva k sudetoněmeckým akademikům studujícím v Praze, aby cvičili ve *völkisch* turnerských spolcích, 1937 (soukromá sbírka)

závadných poznatků či důsledků.⁷² Jak již bylo uvedeno, Lucksche najdeme rovněž na seznamu členů pražského tradičního německého přírodovědného a lékařského spolku *Lotos*.⁷³

Během působení na LF NU se Lucksch angažoval především v turnerském hnutí. Byl členem Německého turnerského svazu (*Deutscher Turnverband*).⁷⁴ Současně zastával funkci vedoucího Pražského vysokoškolského úřadu pro tělesná cvičení (*Prager Hochschulamt für Leibesübungen*), respektive Vysokoškolské centrály pro tělesná cvičení (*Hochschulzentrale für Leibesübungen*).⁷⁵ Ta byla v Praze zřízena roku 1929 v přímé návaznosti na rozhodnutí přijatých na tzv. říšských studentských dnech v Göttingenu (1920) a Erlangenu (1921). Na každé německé vysoké škole měla tato nová instituce garantovat tělesná cvičení, jež se stala povinnou součástí výuky během prvních dvou semestrů.⁷⁶ Lucksch ji vedl od založení do konce roku 1936 a sídlila v budově jeho ústavu.⁷⁷ Ve dnech 19.–30. června 1930 Lucksch organizoval na pozvání tamějšího studentského universitního spolku „poznávací“ zájezd s devíti pražskými studenty do slezské Vratislavi (*Breslau*).⁷⁸ Skupina cestovala na hromadný pas a tato událost vzbudila zájem Policejního ředitelství v Praze.⁷⁹

Z tohoto prostředí pochází patrně Luckschova známost s Konrádem Henleinem (1898–1945), jehož pražské německé akademické elity musely nepochybně politicky zajímat, nota bene pokud měly tak úzkou návaznost právě na turnerské aktivity. Dne 5. října 1933 vstoupil Lucksch do Sudetoněmecké domácí fronty (*Sudetendeutsche Heimatsfront*; SHF), jež byla založena jen o čtyři dni dříve a stala se přímou předchůdkyní pozdější Sudetoněmecké strany (*Sudetendeutsche Partei*; SdP).⁸⁰ Lze ho tedy označit za zakládajícího člena, jak se o něm ostatně měla veřejně zmiňovat i sama jeho manželka.⁸¹ V rámci vyšetřování komunistické Státní bezpečnosti (Stb) ze 60. let 20. století se uvádělo, že ho měl Henlein osobně navrhnout na poslance Národního shromáždění.⁸² Tato nepřilíš konkrétní informace patrně vychází ze starších materiálů, v nichž ovšem byla zmiňována kandidatura do Senátu⁸³ či

⁷² NA Praha, f. PMV-AMV, kart. 1110, sign. 225-1110-3/75, Ministerstvo zahraničních věcí Presidiu Ministerstva vnitra, 9. 7. 1936.

⁷³ Viz seznam dostupný na <http://www.landesmuseum.at/pdf_frei_remote/Lotos_57_VIII-XVIII.pdf> [12-12-2022]. Jeho členy byli mj. i J. E. Purkyně, E. Mach či po dobu svého pražského pobytu i A. Einstein. Patřil k nim i MUDr. Klemens Bergl, který se později stal ředitelem Zemského ústavu pro duševně choré v Kosmonosích.

⁷⁴ M. V. ŠIMŮNEK, *Planung*, s. 169–170.

⁷⁵ Andreas LUH, *Der Deutsche Turnverband in der ersten Tschechoslowakischen Republik*, München 2006, s. 201, 250.

⁷⁶ Heinz BREITENFELDER, *Die Pflege der Leibesübungen innerhalb der Sudetendeutschen Studentenschaft*, in: *Sudetendeutscher Hochschulführer 1927/28*, Prag 1927, s. 223–228, zde s. 223–224.

⁷⁷ Franz MIETHIG, *Aufgaben des Akademikers im Deutschen Turnverbande*, in: *Sudetendeutscher Hochschulführer 1937/38*, Brünn 1937, s. 26–31, zde s. 30; Konrad BERNHAUER, *Die deutsche Hochschulzentrale für Leibesübungen in Prag*, tamtéž, s. 32–37, zde s. 32.

⁷⁸ Mohlo se ovšem jednat právě o aktivity související s vedením Vysokoškolské ústředny pro tělesná cvičení, neboť vratislavská univerzita již roku 1925 bezplatně převzala vedení tělocvičných kursů pro vybrané pražské německé studenty. Srov. K. BREITENFELDER, *Die deutsche Hochschulzentrale*, s. 227.

⁷⁹ NA Praha, f. PZU-AMV, kart. 1386, sign. 207-1386-9/3, Policejní ředitelství v Praze prezidiu ZÚ v Praze, 13. 8. 1931.

⁸⁰ ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

⁸¹ NA Praha, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, zpráva o šetření Národní bezpečnosti ÚNV hl. m. Prahy, 12. 4. 1950.

⁸² ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

⁸³ NA Praha, f. PŘ 1941–51, kart. 6825, sign. L 2790/9 Lucksch F., zpráva oblastní úřadovny Stb (Ostb) cizineckému odd., 18. 4. 1947.

Obr. 9: K. Henlein krátce po vzniku SHF, 1933 (Ernst TSCHERNE, *Das ist Konrad Henlein. 200 Bilder aus dem Leben des sudetendeutschen Einigers*, Karlsbad – Leipzig 1938)

dokonce tvrzení, že senátorem skutečně byl.⁸⁴ Jednalo se však o omyl, respektive o záměnu osob s moravským radikálně nacionalistickým německým agráříkem stejného příjmení,

⁸⁴ Tamtéž, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, zpráva o šetření Národní bezpečnosti ÚNV hl. m. Prahy, 12. 4. 1950.

totiž Josefem Lukschem (1862–1936).⁸⁵ Po válce je naopak profesor Luksch zmiňován jako předválečný německý sociální demokrat.⁸⁶ Snad šlo o záměnu zkratk SdP a SDP.

5. Čas okupace a války

Dne 19. července 1939 si Franz X. Luksch podal žádost o říšské občanství. Obdržel ho však až 11. července 1940, tj. čekal na vyřízení celý rok.⁸⁷ Lze vyjádřit domněnku, že při jeho získání představovala hlavní překážku židovská manželka, respektive potomci z tohoto manželství.

Na konci roku 1939 Luksch ještě vedl zápas o odpovídající finanční výměr; jeho dopis Zemskému finančnímu ředitelství v Praze přitom nepostrádá jistý rys sarkasmu. Cestou nového rektora mezitím přejmenované univerzity se současně obrací na Úřad říšského protektora (*Amt des Reichsprotektors*; ÚŘP), protože mu bylo zastaveno výchovné na syna dřív, než dosáhl povinného roku praxe po promoci, aby mohl začít být sám výdělečně činný; situaci považoval za úřední absurditu.⁸⁸ V téže době rovněž usiloval o umístění svého syna na některé z pražských německých klinik. Dne 22. ledna 1940 na tuto supliku ÚŘP odpověděl v tom smyslu, že žádost Luksche juniora o umístění se ze zásadních důvodů zamítá a nebude ani dále postoupena Říšskému ministerstvu pro vědu, výchovu a vzdělání lidu (*Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*; REM).⁸⁹ Ony zásadní důvody nejsou explicitně vysloveny, ale jsou dobře známy: syn František byl podle norimberských zákonů židovský míšenec 1. stupně (*Mischling des 1. Grades*).

U jeho otce jako by se však zdála afinita vůči nacistickému režimu po okupaci narůstat: stal se čestným členem Národněsocialistického německého svazu docentů (*Nationalsozialistischer Deutscher Dozentenbund*; NSDDB) a bylo mu nakonec umožněno věnovat se v nějakém rozsahu vědecké práci i výuce.⁹⁰

Vedle toho ovšem nová doba nabídla jiné možnosti. Dne 1. listopadu 1940 Luksch poprvé odjel s tehdy nově jmenovaným německým ředitelem MUDr. Klemensem Berglem (1884–1947) do Zemského ústavu pro duševně nemocné v Kosmonosích u Mladé Boleslavi.⁹¹ Bergl jako designovaný ředitel s sebou pravděpodobně na základě předchozí známosti či doporučení přibral Luksche jako ústavního patologa, kterážto pozice musela být teprve zřízena. Nejednalo se ovšem o zaměstnání na plný, nýbrž pouze částečný úvazek, takže

⁸⁵ NS RČS, Senát, stenoprotokoly, dostupné na <<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/psse/stenprot/001schuz/s001001.htm>> [12-12-2022]; <https://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_00950/index.shtml> [12-12-2022]. K osobě J. Luksche viz heslo dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Luksch> [12-12-2022].

⁸⁶ Ema HOLEČKOVÁ, *Mé dvacáté století*, Praha 2001, s. 87–88.

⁸⁷ ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

⁸⁸ AUK Praha, f. LF NU, os. akta Luksch F., Luksch Finančnímu ředitelství v Praze, 29. 12. 1939.

⁸⁹ Tamtéž, ÚŘP rektorovi NKU, 22. 1. 1940.

⁹⁰ M. V. ŠIMŮNEK, *Planung*, s. 169–170.

⁹¹ Podrobně viz Milan NOVÁK – Michal V. ŠIMŮNEK, *Die Letzten waren die Ersten. Die Ausweitung der nationalsozialistischen Euthanasie auf das Protektorat Böhmen und Mähren und die Anstalt Kosmanos (Kosmonosy)*, in: Boris Böhm – Michal V. Šimůnek (Hgg.), *Verlegt – Verstorben – Verschwiegen. Tschechische und deutsche Psychatriepatienten in Böhmen als vergessene Opfer der NS-„Euthanasie“* (= *Studies in the History of Sciences and Humanities*, Vol. 32), Praha 2016, s. 112–152.

Obr. 10: Klemens Bergl, 30. léta 20. století (NA Praha)

ve skutečnosti zde Lucksch pitval jen od května do října.⁹² Akademický rok trávil v Praze, kde jako profesor stále vyučoval na LF NKU.⁹³ Za sezónu 1941 obdržel honorář 600 RM (6000 K), k tomu měl v Kosmonosích zdarma bydlení a další zaopatření. Nebylo to málo,

⁹² NA Praha, f. Bergl, kart. 1, Bergl prezidiu ZÚ v Praze, 7. 2. 1944.

⁹³ ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

protože jeho důchod činil 3700 K (370 RM) měsíčně.⁹⁴ Pro srovnání: od roku 1930 dostával ročně 48 600 Kč, k tomu výchovné vždy alespoň na jedno z dětí (1800) a penzijní příspěvek (2916), takže na vrcholu příjmů pobíral měsíčně nejméně 4400 Kč.⁹⁵ Zdá se, že odchod do penze nepředstavoval tehdy zdaleka takový propad jako dnes.

Na tomto místě uvedme, že pitva (sekce, obdukcce) může být jednak soudní, jednak patologicko-anatomická. V tomto případě budeme mít na mysli druhý z uvedených typů, jenž slouží k poznání chorob jak individuálně, k ověření příčiny smrti ve všech jejích souvislostech, to jest dalších přidružených chorobných stavů a jejich forem u jednotlivého pacienta, tak i v obecné rovině, tedy za účelem vědeckým. Součástí je histologie (odběr vybraných tkání k mikroskopickému vyšetření), což vyžaduje technické vybavení (fixace, jemné nařezání tkáně mikrotomem, její barvení a příprava preparátu k mikroskopii).⁹⁶ Ústavy pro duševně nemocné se v tomto ohledu od nemocnic neodlišovaly, neboť důvody k existenci pitevnů tu byly stejné. Tak např. v Horních Beřkovicích byla zřízena kolem roku 1895 patrně jen márnice, pitevna byla vybudována při stavbě nové v roce 1901.⁹⁷ V Kosmonosích byla pitevna postavena v roce 1904.⁹⁸ V dalších ústavech pak byla již součástí výstavby areálu, tzn. v Dobřanech (1876–1883)⁹⁹, Bohnicích (1905–1924)¹⁰⁰, Brně-Černo-
vicích (1861–1863)¹⁰¹ a Kroměříži (1905–1909).¹⁰²

K Luckschovi bylo v roce 2015 podáno osobní svědectví bývalé pracovnice ústavu, a sice pro období od srpna 1942 do podzimu 1944.¹⁰³ Čeští zaměstnanci kosmonoského ústavu dali německému profesorovi z Prahy přezdívku „Pérák“, jež je zřejmou aluzí na protektorátní mýtus o Pérákově. Důvodem byl jeho zvláštní způsob chůze. Byl to vysoký, hubený starý pán, který se typicky hrbil; povahově se jevil jako „charakterní člověk“. Spolu s ním přibylí do Kosmonos také němečtí studenti-stážisté z Prahy, kteří přihlíželi pitvám

⁹⁴ NA Praha, f. PŘ 1941–51, kart. 6827, sign. L 2802/8, Lucksch H.

⁹⁵ AUK Praha, f. LF NU, os. spis Lucksch F., ZÚ v Praze F. Luckschovi, 23. 5. 1927; tamtéž, ZÚ v Praze F. Luckschovi, 17. 5. 1930; tamtéž, ZÚ v Praze F. Luckschovi, 28. 6. 1938; tamtéž, MŠANO F. Luckschovi, 6. 2. 1939.

⁹⁶ Pitva je tak základem lékařského poznání a kontroly výsledků vyšetření i léčby. V medicíně minulosti, před érou vyspělých vyšetřovacích metod, zvláště zobrazovacích, to byl de facto dokonce zdroj jediný. Pitevna (prosektura) a celý obor patologické anatomie tak odjakživa slouží především živým. Proto měly nemocnice již dávno v 19. století pitevnů, obvykle spojené s márnici. V menších zařízeních ovšem nebýval patolog, lékaři (většinou chirurgové) pitvali sami. Úmrtnost v psychiatrických ústavech nebyla nikdy malá, v kritických obdobích (obě světové války) pak může být označena za masivní. Úmrtí přímo na duševní chorobu není běžné, psychiatrickí pacienti umírají na obvyklé tělesné choroby, jejichž výskyt, respektive jeho riziko, je u nich vyšší, jen spektrum se mění.

⁹⁷ Srov. Jiří KŇAZOVČÍK – David VAČILJA – Lukáš ZÁVESKÝ, *Kronika PL Horní Beřkovic 1891–2011*, s. 7, dostupné na <http://www.plhberkovic.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=51> [18-12-2022]. Dále viz Antonín PANKRATZ, *Zemský ústav pro choromyslné v Horních Beřkovicích*, in: Antonín Heveroch – František S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Praha 1926, s. 167–176, zde s. 171.

⁹⁸ Antonín PANKRATZ, *Zemský ústav pro choromyslné v Kosmonosích*, in: A. Heveroch – F. S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Praha 1926, s. 116–127, zde s. 118.

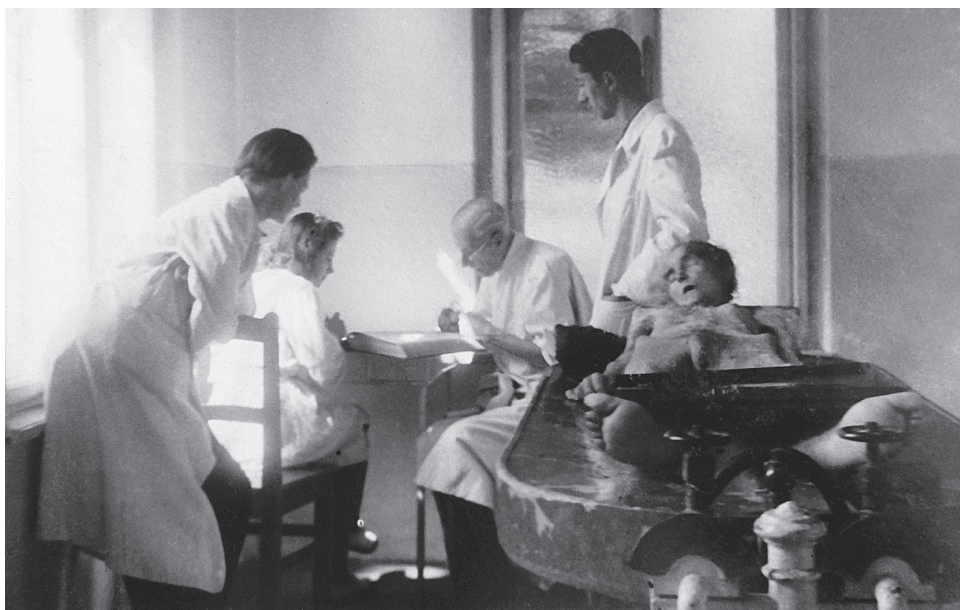
⁹⁹ Antonín PANKRATZ, *Zemský ústav pro choromyslné v Dobřanech*, in: A. Heveroch – F. S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Praha 1926, s. 129–152, zde s. 136.

¹⁰⁰ Dominik WALLENFELLS, *Zemský ústav pro choromyslné v Praze-Bohnicích*, in: A. Heveroch – F. S. Frabša (edd.), *Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách*, Praha 1926, s. 177–212, zde s. 206.

¹⁰¹ Lubomír SELINGER, *120 let Psychiatrické léčebny v Brně-Černo-
vicích (1863–1983)*, Brno 1983, s. 50.

¹⁰² Vincenc NÁVRAT, *Vývoj choromyslnictví na Moravě a nový zemský léčebný ústav císaře Františka Josefa I. v Kroměříži / Die Entwicklung des Irrenwesens in Mähren und die neue Kaiser Franz Josef I Landes-Heilanstalt in Kromsier*, Praha 1908, s. 24.

¹⁰³ Rozhovor s J. Nussbergerovou, roz. Klimešovou, Sokolov 14. 7. 2015.

Obr. 11a a 11b: F. X. Lucksch při pitvě v kosmonoské prosektuře, 1942–1944 (s laskavým svolením J. Nussbergerové – na obou snímcích v pozadí)

(viz obr. 11a a 11b). Tuberkulóza byla převažující příčinou smrti ústavních pacientů a všichni zemřelí byli extrémně vyhublí.¹⁰⁴ Lucksch při pitvách rád vysvětloval a vyučoval, a to dokonce i vlastní dokumentaristku, české děvče čerstvě po maturitě. Ta se ostatně naučila také pracovat v ústavní laboratoři (např. samostatně barvit preparáty podle Ziehl-Neelsena na Kochova bacila) a měla tak vysoký stupeň důvěry (klíče od laboratoře i od opiátů).¹⁰⁵

Laboratoř byla uvedena do provozu na přelomu srpna a září 1942 po dvouletém úsilí německého ředitele ústavu Bergla, který na ni získal účelovou dotaci 5000,- RM přímo od ÚŘP.¹⁰⁶ Bergl původně vypočetl náklady na vybavení klinicko-diagnostické laboratoře na 50 000,- K a patologicko-anatomické pak na 30 000,- K, k tomu dále nevyčíslené stavební adaptace.¹⁰⁷ Z toho je zřejmé, že protektorská dotace nebyla nikterak velkorysá a pokrývala jen zhruba polovinu nákladů. Vedl ji, stejně jako pitevnu, právě Lucksch.¹⁰⁸ Dle tradice mezi zaměstnanci laboratoře byly za války v laboratoři instalovány atypické laboratorní stoly, dělané na míru vyšší osobě, protože u nich pracoval „profesor z Prahy“, jenž byl vysoké postavy.¹⁰⁹

V roce 1942 a 1943 přitom už v Kosmonosích Lucksch finanční odměnu nedostal, pracoval pravděpodobně jen za byt a stravu. Musel tedy mít velmi silný vědecký zápal, případně i závazek či jiný vztah k řediteli Berglovi, jako např. vazbu ze spolku *Lotos* z dřívější doby. Rozhodnutím ZÚ v Praze ze dne 4. října 1943 měl totiž v dalším období přijít i o to. Ředitel Bergl proto poslal v únoru 1944 prezidiu ZÚ své námitky, vysvětlení situace a žádost o obnovení alespoň naturálních požitků, jinak by Lucksch nemohl v další sezóně (tj. 1. května – 30. října 1944) svou činnost vůbec vykonávat, čímž by byla ztracena „cenná a nezištná pracovní síla“.¹¹⁰ Bergl označil tuto věc za krajně důležitou „s ohledem na rapidně stoupající úmrtnost zdejších ošetřovanců“.¹¹¹

Z válečné éry existují tři Luckschovy články, založené na kosmonoských obdukcích. Všechny byly zveřejněny v německých odborných časopisech v roce 1943 a stojí za bližší pozornost.

- Článek o tuberkulóze u ústavních pacientů pojednává o nápadné absenci zánětlivé reakce organismu na rychlou maligní formu tuberkulózy, což však bylo u těžce oslabených nemocných (zejména hladem, ale i stářím) nepřekvapivé.¹¹²
- Článek o anomáliích je spíše volnou úvahou starého patologa; opora ve faktech schází. Snažil se tu poněkud pošetile prokázat, že duševně nemocní jsou obecně degenerovaní včetně nejrůznějších drobných anatomických odchylek. Jenže svůj soubor, v němž směšuje nesrovnatelné, opomněl (s výjimkou anomálií boltců) porovnat s jejich obecným výskytem v nepsychiatrické populaci.¹¹³

¹⁰⁴ K tuberkulóze v kosmonoském ústavu jako hlavní příčině úmrtí během let 1939–1945 viz podrobně M. NOVÁK – M. V. ŠIMÚNEK, *Die Letzten waren die Ersten*, s. 134–151.

¹⁰⁵ Rozhovor s J. Nussbergerovou, roz. Klimešovou, Sokolov 14. 7. 2015.

¹⁰⁶ NA Praha, f. Bergl (nezprac.), kart. 3, Bergl Schmalenbachovi 2. 8. 1942; tamtéž, osobní rukopisné poznámky; BArch Berlin, f. R96 I/15, zpráva o plánování v protektorátu 7. 9. 1942 – 10. 9. 1942, 15. 9. 1942.

¹⁰⁷ NA Praha, f. NZK, kart. 48, rozklad Bergla pro ZÚ v Praze, 9. 1. 1941.

¹⁰⁸ ABS Praha, sign. Z-847, zpráva MV Československé vládní komisi pro stíhání nacistických válečných zločinců odkazující na výpověď MUDr. V. Danova, 6. 5. 1968.

¹⁰⁹ Ústní sdělení vedoucí lékařky laboratoře MUDr. M. Novákové.

¹¹⁰ NA Praha, f. Bergl, kart. 1, Bergl prezidiu ZÚ v Praze, 7. 2. 1944.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Franz LUCKSCH, *Die Tuberkulose bei Geistes- bzw. Gehirnrnkenen*, Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie 175/2, 1943, s. 315–319.

¹¹³ Týž, *Formanomalien und Geistes- bzw. Gehirnrnkenheiten*, Zeitschrift für die gesamte Neurologie und Psychiatrie 175/2, 1943, s. 320–324.

Obr. 12: Pracovní stůl, vyrobený roku 1942 na míru pro F. X. Lucksche, v dnešním Oddělení klinické biochemie, hematologie a toxikologie (OKBHT) PN Kosmonosy, 2014 (soukromá sbírka)

- Článek o dětské mozkové obrně je naopak výstižný a prezentovaná terminologická úvaha v podstatě platí i dnes.¹¹⁴

Mimochodem, co se týče tuberkulózy, existuje svědectví lékaře, který jako začínající a nově nastoupivší pracovník měl v roce 1950 v laboratoři najít dokumentaci pacientů, z níž vyrozuměl, že měli být uměle infikováni tuberkulózou. Dokumentace se do jeho návratu z vojenské služby ztratila.¹¹⁵ Velmi spolehlivé a seriózní pamětníci, paní Nussbergerové, která měla plný a samostatný přístup do laboratoře a ovládala německý jazyk, nebylo o žádném infikování pacientů bacily tuberkulózy nic známo.¹¹⁶ Lucksch se tímto tématem zabýval již velmi dávno, s publikací v roce 1910, ovšem na úrovni práce s morčaty.¹¹⁷ V nacistickém období se totiž tyto pokusy prováděly na lidech s odůvodněním, že na morčatech je vše ověřeno již dostatečně.¹¹⁸ Nicméně infikovat pacienty tuberkulózou v prostředí tak masivního nadbytku tohoto onemocnění, jakým byly psychiatrické ústavy, a kde vzhledem k českým zaměstnancům nebylo možné nic utajit, by jistě bylo bývalo jak zbytečné, tak i pošetilé.

Nakonec se ukázalo, že ve skutečnosti nešlo o TBC, nýbrž „nevinnou studii“, kdy se sledovala reaktivita různých skupin pacientů v počtu 80 a zdravých osob v počtu 30 na očkování proti tyfu a paratyfu. Lucksch vlastně testoval obecnou imunoreaktivitu, inspirován sekčními nálezy pacientů s TBC, z nichž mnozí vykazovali nápadně nízkou obranyschopnost. Obě skupiny se však ve skutečnosti principiálně zcela míjely. U TBC hrály roli úplně jiné mechanismy (1. kachexie a 2. odlišný typ imunity, než se uplatňuje u tyfu).¹¹⁹ Na celé věci jsou zajímavé dva aspekty. Ještě pět let po válce publikoval Lucksch v západním Německu, tedy za železnou oponou, a to tehdy stále na sebraném kosmonoském materiálu. Za druhé se zdá, že znepokojivé pozorování později známého psychiatra doc. MUDr. Oldřicha Vinaře (1925–2018) bylo rozumně vysvětleno.

Bergl i Lucksch zároveň spolupracovali s profesorem Dr. med. habil. Karlem Thumsem (1904–1972), vedoucím Ústavu dědičné a rasové hygieny (*Institut für Erb- und Rassenhygiene*) na LF NKU v Praze.¹²⁰ Thums byl mladý, ale velmi ambiciózní nacisticky profilovaný lékař-akademik nastupující generace, rozený ve Vídni s rodinnými kořeny v česko-německém pohraničí. Byl odchovancem profesora Ernsta Rüdina (1874–1952), zakladatele Německého výzkumného ústavu pro psychiatrii (*Deutsche Forschungsanstalt für Psychiatrie*; DFP) v Mnichově, proponenta nacistických zneplodňujících (sterilizačních) zákonů a zároveň i aktivním představitelem programu nacistické „eutanázie“.¹²¹

¹¹⁴ Týž, *Beschreibung zweier Fälle von zerebrale Kinderlähmung mit einem Vorschlag zum Umbenennung dieses Krankheitsbegriffes*, Psychiatrisch-Neurologische Wochenschrift 21–22/45, 1943, s. 137–140.

¹¹⁵ Oldřich VINAŘ, *Jak jsme zaváděli v Československu psychofarmaka (a jak to pro mě skončilo)*, Praktický lékař 85/4, 2005, s. 252–254.

¹¹⁶ Rozhovor s J. Nussbergerovou, Sokolov 14. 7. 2015.

¹¹⁷ Franz X. LUCKSCH, *Über experimentelle hämatogene Lungentuberkulose*, Verhandlungen der Deutschen Pathologischen Gesellschaft 14, 1910, s. 192–193.

¹¹⁸ Hans-Henning SCHARSACH, *Lékaři a nacismus*, Praha 2001, s. 88–89.

¹¹⁹ Franz LUCKSCH, *Geisteskrankheit und bakterieller Reiz*, Archiv für Psychologie und Nervenkrankheiten 185/1, 1950, s. 52–57.

¹²⁰ Podrobně srov. Michal V. ŠIMŮNEK, *Ein neues Fach. Die Erb- und Rassenhygiene an der Medizinischen Fakultät der Deutschen Karls-Universität Prag 1939–1945*, in: Antonín Kostlán (Hg.), *Wissenschaft in den böhmischen Ländern 1939–1945 (= Studies in the History of Sciences and Humanities, Vol. 9)*, Praha 2004, s. 190–316.

¹²¹ M. V. ŠIMŮNEK, *Planung*, s. 169–170.

Obr. 13: Osobní fotografie Karla Thumse, 1940 (BArch Berlin)

V kosmoském ústavu šlo o jednotlivé zajímavé kazuistiky, jako např. hypogenitalismus,¹²² které vyšetřovatelé v 60. letech 20. století považovali za podezřelé.¹²³ Protokol zmiňuje nakládání mozku zemřelého do formalínu, pořizování histologických preparátů a jejich zasílání na pražskou německou patologii (Dr. E. Langer) a dokonce i do Mnichova profesoru Willibaldu Scholzovi (1889–1971) do DFP.¹²⁴ V protokolech Stb je však v tomto smyslu popsána standardní medicínská činnost i laboratorní vybavení, avšak nic tu neukazuje na jejich zločinnou povahu. Dochované zprávy vyšetřovatelů Stb je třeba v tomto ohledu hodnotit jako dosti povrchní, v detailu nepřesné a bez znalosti odborného kontextu. Ostatně Stb se tehdy nepodařilo „vypátrat“ ani to, že Lucksch nebyl odsunut a již před mnoha lety zemřel v Praze, což bylo tak snadné, že se nabízí podezření ze značně laxního přístupu tajných policistů Novotného éry. Luckschovy kontakty s Thumsem, respektive neschopnost československých úředních míst nicméně vedly k tomu, že Luckschovo jméno figurovalo dlouho po jeho úmrtí ve vyšetřovacích spisech nejen československých, ale i rakouských a německých úřadů, a to včetně ludwigsburgské Ústředny pro vyšetřování válečných zločinců (*Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung nationalsozialistischer Verbrechen*).¹²⁵

¹²² Hypogenitalismus je porucha vývoje primárních, a tím i sekundárních pohlavních znaků, jež zůstávají více-méně na dětské úrovni, vzhledově i (ne)funkčně. Je často součástí komplexnějších vývojových vad, zejména chromosomálních (Turnerův syndrom, Downův syndrom a mnoho dalších).

¹²³ ABS Praha, sign. Z-847, Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců Studijnímu ústavu MV, 28. 2. 1968.

¹²⁴ Jednalo se o výzkumný ústav světového věhlasu, založený E. Kraepelinem v roce 1917, kde působil i E. Rüdin; dnes Max-Planck-Institut für Psychiatrie. Blíže srov. Eric J. ENGSTROM et al., *Psychiatrie und Politik im Dienste des deutschen Volkes*, in: týž – Wolfgang Burgmair – Matthias M. Weber (Hgg.), Emil Kraepelin in München, II, 1914–1921, München 2009, s. 17–82.

¹²⁵ ZS LJV Ludwigsburg, f. IV 439, a. č. AR 3305/65, trestní oznámení A. Pillmannové proti prof. Luckschovi, prof. Thumsovi a vrchnímu zdravotnímu radovi Eberhardovi, 25. 12. 1965.

6. Doba poválečná a úmrtí

S květnovým povstáním roku 1945, kdy de facto přestala existovat NKU v Praze, se uzavřelo Luckschovo akademické působení, trvající několik dekád.

V letech 1945–1949 vedl administrativní boj za obnovení výplaty důchodu, jež mu byla od června 1945 zastavena „pro příslušnost k německé národnosti“. Konta mu byla obstavena, žil z prodeje svršků, z pomoci obou dětí, a nakonec z příspěvku na výživu ve výši poloviny důchodu. V opakovaných žádostech uváděl, že trpí podvýživou a při výšce 180 cm váží pouhých 53 kg.¹²⁶

Z čeho byl viněn? Výtek bylo hned několik: 1. obecně se měl zasazovat o „německou myšlenku“; 2. během první světové války měl založit bakteriologickou laboratoř, která údajně prospěla německé armádě ve válce následující; 3. spoluzakládal Henleinovu stranu; 4. za okupace požíval všech výhod německého občanství (vzhledem k nemalým potížím židovské manželky poněkud nespravedlivé). Jiné negativní údaje se však v souvislosti s opakovanými žádostmi o občanství neobjevují a o trestním řízení, které by zde nepochybně bylo silným argumentem, tu není žádná zmínka.¹²⁷

Věc dále vyřizoval Ústřední národní výbor (ÚNV) hlavního města Prahy v roce 1949 a přidělil mu zmíněné výživné i drahotní přídavek s platností od 1. prosince 1949, nikoli však penzi.¹²⁸ Úředním důvodem bylo, že stále není československým občanem. Ve svých žádostech a urgencích Lucksch uváděl, že za okupace trpěl, neboť byl jako manžel Židovky přímo i nepřímo perzekvován nacistickým režimem.¹²⁹

V poválečné době se nejprve prokazoval opakovaně policejně prodlužovaným říšským pasem z roku 1941. V roce 1947 dostal povolení k trvalému pobytu a 15. dubna 1947 mu byl vystaven náhradní osobní doklad. Dne 10. října 1949 se obrátil v záležitosti svého občanství i penze na Kancelář prezidenta republiky, jež si vyžádala informace na Ministerstvu školství a osvěty. Ministerstvo ve své odpovědi odkazuje na ÚNV hlavního města Prahy, který 11. listopadu 1949 osvědčil, že Lucksch řádně podal žádost o občanství, nepodléhá tudíž odsunu a „*jest ho považovati za čs. občana až do vyřízení výše uvedené žádosti*“.¹³⁰ Stejně podmíněný statut obdržela i jeho žena Hedvika. Národní bezpečnost poté vypracovala pro ÚNV hlavního města Prahy s dosti velkou latencí, až 12. dubna 1950, zprávu, která musela Luckschovi velmi uškodit. V ní se uvádí, jak již bylo zmíněno, že byl spoluzakladatelem SdP a za tuto stranu byl senátorem. Jinak lze nepřímo doložit, že do své smrti občanství nenabyl, neboť jeho ženě byl zamítnut vdovský důchod právě proto, že její manžel žádnou penzi nepobíral.¹³¹ Z předchozího pak plyne, že mu nebyla přiznána z toho důvodu, že neměl občanství. Zůstával tedy – opět více než příznačně – v jakési šedé zóně, tentokrát nastupující komunistické diktatury.

Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců uvádí 28. února 1968, že proti Luckschovi bylo v roce 1945 zavedeno trestní řízení a pak

¹²⁶ NA Praha, f. MŠK, kart. 124 sign. MUDr. Fr. Lucksch, žádost prezidentu republiky, 10. 10. 1949.

¹²⁷ Tamtéž, f. PŘ 1941–51, kart. 6825, sign. L 2790/9 Lucksch F.

¹²⁸ Tamtéž, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, ÚNV hl. m. Prahy F. Luckschovi.

¹²⁹ Tamtéž, žádost Ministerstvu financí, 22. 6. 1946.

¹³⁰ Tamtéž, f. PŘ 1941–51, kart. 6825, sign. L 2790/9 Lucksch F.; tamtéž, kart. 6827, sign. L 2802/8 Lucksch H.

¹³¹ Tamtéž, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, Státní úřad důchodového zabezpečení v Praze, žádost o vdovský důchod, č. 31.431/6–VI-1952, b. d. (jen částečné dochování dokumentu, terminus post quem je ovšem úmrtí prof. Lucksche).

zastaveno. Roku 1946 měl údajně zažádat o občanství a v létě 1948 ho i dostat, což očividně nebyla pravda.¹³² Mohlo by se tak zdát, že ani o několik desetiletí později se policejní práce příliš nezlepšila. Naproti tomu obě Luckschovy děti měly po válce československou státní příslušnost.¹³³

I ke konci života a pravděpodobně bez možnosti užívání laboratoře se profesor F. X. Lucksch snažil odborně pracovat.¹³⁴ Zemřel v Praze dne 7. dubna 1952 ve věku osmdesáti let.¹³⁵

Co lze tedy závěrem říci? Buršácká mensura na tváři a turnerská angažovanost mohou svědčit o muži náležitě uvědomělem a sportovně založeném, který zřejmě dbal na couberťinový ideál *kalokagathia*, ovšem v náležitém jahnovském, respektive *völkisch* pojetí.

Lucksch byl nepochybně velkoněmeckým nacionalistou s afinitou k nacionálnímu socialismu, ať již byla idealistická či účelová, mj. s ohledem na původ své ženy a osud svých dětí. Byl nepochybně člověkem s vyvinutým smyslem pro odpovědnost a akurátnost, nepochybně ambiciózním a pravděpodobně až pedantským. Tato vlastnost se s kariéřním zklamáním a zejména s věkem mohla proměnit v úpornost až kverulaci. Mohl se tak snadno stát pro své kolegy i studenty partnerem obtížně snesitelným a v podstatě nikdy nepřekračujícím svůj vlastní stín. Svědčila by o tom ostatně i citovaná poznámka, že na jeho přednášky by nechodili studenti. Se starostlivou shovívavostí k již poněkud zmatkujícímu starému pánovi („*der alte Lucksch*“, „*Papa Lucksch*“) se setkáme i v dopise jeho kolegy a šedé eminence personálních zásahů v lékařském stavu v protektorátu, profesora Richarda Wagnera (1885–1942), působícího v Německé zdravotní komoře pro Čechy a Moravu (*Deutsche Gesundheitskammer für Böhmen und Mähren*), a adresovaném příteli a novému německému řediteli kosmonoské léčebny K. Berglovi.¹³⁶

Svou roli v jeho osobním vývoji mohlo hrát i zklamání politické: Uvěřil Henleinovu šovinismu, angažoval se, ale dočkal se místo něj nacismu a antisemitských tlaků vůči své rodině. Stal se outsiderem, důchodcem-externistou právě v době, kdy možná očekával řádnou profesuru, docenění svých zásluh a vedení ústavu. Krom toho se nepochybně těšil na lékařské úspěchy svého syna a pokračovatele, který se však v té době stal obětí rasové diskriminace.

Luckschovi tak zbyl již jen vědecký i pedagogický výminek. A samozřejmě pitevna a laboratoř v Kosmonosích. Tady byl ochoten pracovat i téměř bezplatně. Chtěl tu znovu vědecky vyniknout? Spíše si nemohl pomoci a musel bádát. Všimát si medicínsky zajímavých jevů a souvislostí a sdělovat je druhým. To byl pravděpodobně celý jeho svět a život, druhá přirozenost.

¹³² ABS Praha, sign. Z-10-295, příloha k č.j. A/9-01185/10-60 k výpisu poznatků o osobě (10. odděl. I. zvl. odb. MV), 14. 9. 1960.

¹³³ NA Praha, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, Lucksch MŠO, 13. 6. 1947.

¹³⁴ F. X. LUCKSCH, *Geisteskrankheit und bakterieller Reiz*, l.c.

¹³⁵ NA Praha, f. MŠK, kart. 124, sign. MUDr. Fr. Luksch, osobní spis F. X. Lucksche a BLDMFP, s. 135.

¹³⁶ NA Praha, f. Bergl K., kart. 3, Wagner Berglovi, 1. 11. 1940.

Příloha I:

Publikace předložené k habilitaci:¹³⁷

1. Isolierte Fraktur der Lamina compacta interna des Schädels etc., in: *Prag. med. Wochenschr.* 1901
2. Ein Fall von Hermaphroditismus spurius internus, in: *Zeitschr. f. Heilkde.* 1902
3. Vegetation eines bisher nicht bekannt gewesenen Aspergillus im Bronchialbaume eines Diabetikers, in: *Zeitschr. f. Heilkde.* 1902
4. Linkseitige Tubargravidität bei Polypus mucosus im l.[inken] Uterushorne, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1902
5. Polypus mucosus ventriculi unter dem Bilde eines Carc.[inoms] ventriculi, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
6. Echte erworbene Zwerchfellshernie, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
7. Über Myeloschisis mit abnormen Darmausmündigung, in: *Zeitschr. f. Heilkde.* 1903
8. Ein Beitrag zur pathol.[ogischen] Anatomie des Paratyphus, in: *Centr. f. Bakt.* 1903
9. Ein Fall von multipler chron.[ischer] Intimatuberkulose der Aorta, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
10. Über eine seltene Missbildung an den Vasa deferentia, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
11. Über heutigen Stand der Frage nach der Aetiologie der Geschwülste, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1903
12. Ein neuer Fall von echter wahrscheinlich erworbener Zwerchfellshernie, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1904
13. Die neueren Anschauungen über der Entstehung der Tuberkulose, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1904
14. Über experimentelle Erzeugung von Myeloschisis, in: *Zeitschr. f. Heilkde.* 1904 (habilitační práce)

Příloha II:

Publikace předložené k profesuře:¹³⁸

1. Über lokale Amyloidbildung in der Harnblase, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1904
2. Funktionsstörungen der Nebenniere bei Allgemeinerkrankungen, Intoxikationen & Infektionen, in: *Wien. klin. Wochenschr.* 1904
3. Askariden als Emboli in der Lungenarterie, in: *Wien. klin. Wochenschr.* 1904
4. Zur Aetiologie der Darmverschlussung, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1905
5. Zur lymphatische Leukämie, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1905
6. Zur lymphatische Leukämie, in: *Folia haem.* 1906
7. Über Dysenterieepidemie, in: *Wien. klin. Wochenschr.* 1906
8. Über einen seltenen Gehirnbefund, in: *Festschrift für H. Chiari* 1907
9. Über ein Blutbefund bei Fleckfieber, in: *Folia haem.* 1907

¹³⁷ AUK, f. LF NU Praha, os. akta Lucksch F., seznam publikací předložených k habilitaci (řazeno vzestupně).

¹³⁸ Tamtéž, seznam publikací předložených k profesuře (řazeno vzestupně).

10. Über aktive Immunisierung des Menschen gegen Dysenterie, in: *Centr. Blatt f. Bakt.* 1907
11. Über Anaemie mit fehlender Regeneration im Knochenmarke, in: *Folia haem.* 1908
12. Zur lymphatische Leukämie, in: *Folia haem.* 1908
13. Untersuchungen zur Pellagrafrage. A. Über Maisfütterung, in: *Ztschr. f. Hyg. u. Infektionskrankh.* 1908 (předneseno na XIV. kongresu hygieny a demografie v Berlíně 1907)
14. Bakteriologische Wandtafeln, Leipzig: W. Klinkhardt 1908¹³⁹
15. Über die Störungen der Nebennierenfunktion bei Infektionskrankheiten, in: *Berl. klin. Wochenschr.* 1909
16. Heilserumbehandlung der Krankheiten des Menschen, in: *Lotos* 1910
17. Die pathologische Anatomie & die Pathologie der Nebennieren & des chromaffinen Systems, in: *Lotos* 1910
18. Die Veränderungen der Kaninchennebenniere nach Diphtherietoxininjection, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1910
19. Über experimentelle hämatogene Lungentuberkulose, in: *Verh. d. deutsch. Pathol. Ges.* 1910
20. Die Wassermansche Reaktion an der Leiche, in: *Verh. d. deutsch. path. Ges.* 1910
21. Die Behandlung der akuten Infektionskrankheiten mit Salvarsan, in: *Wien. klin. Wochenschr.* 1911
22. Über das histologische & functionelle Verhalten der Nebennieren beim hungernden Kaninchen, in: *Arch. f. exp. Path. u. Pharm.* 1911
23. Über pigmentierte Adenome der Nebenniere, in: *Ziegl. Beitr.* 1912
24. Über einen querverlaufenden Strang in der Aorta ascendens, in: *Centr. I. f. path. Anat. etc.* 1912
25. Ein Beitrag zur Aetiologie des Morbus Buhlii, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1913
26. Neuere Untersuchungen über die Nebennieren, in: *Prag. med. Wochenschr.* 1913

Příloha III:

Jiné a pozdější publikace:¹⁴⁰

1. Geisteskrankheit und bakterieller Reiz, in: *Arch. f. Psych. u. Nervenkrank.* 185/1, 1950, s. 52–57
2. Eine chondrohypoplastische Kümmerform, in: *Virchows Archiv für pathologische Anatomie und Physiologie und für klinische Medizin* 312/1–3, 1944, s. 252–257
3. Die Tuberkulose bei Geistes- bzw. Gehirnkranken, in: *Ztschr. f. d. ges. Neur. u. Psych.* 175/2, 1943, s. 315–319
4. Formanomalien und Geistes- bzw. Gehirnkrankheiten, in: *Ztschr. f. d. ges. Neur. u. Psych.* 175/2, 1943, s. 320–324

¹³⁹ Ilustrovala H. Luckschová.

¹⁴⁰ Viz jednotlivé odkazy k textu.

5. Beschreibung zweier Fälle von zerebrale Kinderlähmung mit einem Vorschlag zum Umbenennung dieses Krankheitsbegriffes, in: *Psych.-Neurol. Wochenschr.* 21–22/45, 1943, s. 137–140
6. Massenuntersuchungen über den C-Vitamin-Haushalt, in: *Dtsch. Med. Wochenschr.* 68/6, 1942, s. 144–146
7. C Vitamin und Encephalitis Epidemica, in: *Klein. Wschr.* 18/3, 1939, s. 1193–1193 (společně s P. Ganglem)
8. Sektionsbefund bei einem fraglichen Fall von einheimischer Sprue, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 299, 1937, s. 786–792 (společně s Hansem W. Sachsem)
9. Untersuchungen zum Pellagraproblem, in: *Med. Klin.* 33 (5), 1937, s. 159–161
10. Untersuchungen über Pellagra (4), in: *Med. Klin.* 34/5, 1938, s. 151–155
11. Untersuchungen über Pellagra, in: *Ztschr. f. klin. Med.* 130/32, 1936, s. 32
12. Die diaplacentare Übertragung der Tuberkulose, in: *Lung* 87, 1936, s. 423–447
13. Körperformen und Filtrierbarkeit des Tuberkelbacillus, in: *Lung* 77, 1931, s. 56–59
14. Ein Fall von Doggenase, in: *Virch. Arch.* 264, 1927, s. 554–562 (spol. s J. Bumbou)
15. Über Impfschaden des Zentralnervensystems, in: *Dtsch. Ztschr. f. d. ges. Gericht. Med.* 7/2, 3, 1926, s. 203–216
16. Über mehrfaches Auftreten von Teratomen in einer Familie, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 261/2, 1926, s. 372–383
17. Myeloschisis mit Ekstrophie der Entodermwand, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 261/3, 1926, s. 776–786
18. Die Volkskrankheit Tuberkulose, Prag – Reichenberg 1926
19. Über den Adrenalingehalt der Nebennieren des Menschen bei verschiedenen Todesursachen, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 223/3, 1917, s. 290–300
20. Über Fütterungsversuche mit Nebennieren, in: *Virch. Arch. f. pathol. Anat. u. Phys. u. f. klin. Med.* 222/1–2, 1916, s. 46–52

Grantová podpora a poděkování

Studie vznikla s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., RVO: 68378114. Autoři by na tomto místě rádi poděkovali za cenný komentář PhDr. Karlu Podolskému (VM Olomouc) a za poskytnutí ústních i písemných vzpomínek a fotografií paní Jiřině Nussbergerové (1923–2019), Sokolov, in memoriam.

Ein deutscher Universitätspathologe in einer sich überschlagenden außerordentlichen Zeit. Zur Biografie von Franz X. Lucksch (1872–1952)

ZUSAMMENFASSUNG

Der Pathologe Franz Xaver Lucksch (1872–1952) scheint im Universitätsmilieu der deutschen Medizin und Medizinforschung in Böhmen eine in vielerlei Hinsicht besondere Persönlichkeit zu sein. Als Angehöriger der zur Zeit der Belle Époque herangebildeten Generation war er Zeuge aller dramatischen Wendungen im Mitteleuropa des 20. Jahrhunderts. Als Persönlichkeit nicht geringer wissenschaftlicher Ambitionen wurde er wissenschaftlicher Assistent (1904) und außerordentlicher Professor (1914) im Institut für Pathologie der deutschen medizinischen Fakultät in Prag bei Professor Hans Chiari (1851–1916). Nach Erforschung der Pellagra-Endemien in Rumänien 1910 kehrte er Ende der 30er Jahre dank Unterstützung der Rockefellerstiftung dorthin zurück. Bislang bekannt sind 48 publizierte Arbeiten, deren häufigstes Thema Infektion, einschließlich Tuberkulose ist.

Lucksch nahm am Ersten Weltkrieg teil, seinen Militärdienst beendete er im Rang eines Oberleutnants der österreichisch-ungarischen Armee. Nach Erwägungen, die militärische Berufslaufbahn in Österreich auch nach 1918 einzuschlagen, kehrte er 1919 von Wien nach Prag zurück, wo er seine medizinische Arbeit und Forschung als langjähriger 1. Assistent fortsetzte.

In seinem öffentlichen Engagement war er in Fragen der Öffentlichen Gesundheit aktiv. Sein Hauptinteresse galt der Ernährung und Vorbeugung von Tuberkulose, der zu seiner Zeit so häufigen Erkrankung mit hoher Prävalenz in der Tschechoslowakei. Vor allem aber waren es Leibesübungen, denen er sich am meisten widmete. In den Jahren 1929–1936 war er Direktor der Hochschulzentrale für Leibesübungen an der Deutschen Universität Prag, Direktor des deutschen Fortbildungskurses für Lehrer für Leibeserziehung und Mitglied des Deutschen Gymnastikbundes. Auf diese Weise machte er sich mit Konrad Henlein (1898–1945) bekannt, mit dem er sich leider auch politisch verband: er war Gründungsmitglied seiner nationalsozialistischen Bewegung der jüngsten Phase unter den Sudetendeutschen in der Tschechoslowakei. Schändliche Erfahrungen mit den Nazis musste er kurz nach der deutschen Besetzung Böhmens und Mährens machen, als nicht geringe Probleme mit seiner jüdischen Frau und den beiden Kindern aufkamen. Sein Sohn Franz Lucksch jun. (1916–1966) wurde ebenfalls Arzt und schlug nach 1945 eine bedeutende wissenschaftliche Laufbahn ein.

Im Jahre 1936 wurde Lucksch zum supplierenden Institutsdirektor ernannt, im Frühjahr 1939 ging er in Rente. Als Emeritus ging er zwei Teilbeschäftigungen nach: im Laufe des akademischen Jahres nahm er noch gewisse pädagogische und Forschungsarbeiten im Universitätsinstitut wahr, und in der verbleibenden Zeit arbeitete er als Pathologe in der Landesanstalt für Geistes Kranke in Kosmanos (Kosmonosy), 65 km von Prag entfernt; auch publizierte er noch weiterhin. In Kosmanos führte er Sektionen von Patienten durch, die überwiegend infolge extrem schlechter Lebensbedingungen gestorben waren. Nach Kriegsende hätte Lucksch in Prag bleiben können, allerdings unter denkbar schwierigen Bedingungen und in beträchtlicher finanzieller Not. In Zusammenhang mit der Verfolgung nazistischer Verbrechen der „Euthanasie“ in den 60er Jahren kam der Verdacht unerlaubter Tuberkulose-Experimente an psychiatrischen Patienten auf, doch war dies in dem bekannten konkreten Milieu eher unwahrscheinlich und es konnte nichts nachgewiesen werden.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D.

*Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.
simunekm@centrum.cz*

MUDr. Milan Novák

*Společnost pro dějiny věd a techniky
neurolog@centrum.cz*

THE WORLD OF CZECH INTELLECTUALS IN THE LIFE OF ROMAN DYBOSKI

TOMASZ PUDŁOCKI

The paper discusses the role of Czech (Czechoslovakian) intellectuals in the life of Roman Dyboski (1885–1945), professor of English philology at the Jagiellonian University in Kraków. Dyboski was one of just a few Polish scholars who, despite the tense political relations between Czechoslovakia and Poland at that time, advocated the idea of mutual intellectual cooperation. Roman Dyboski's position was quite specific. He grew up in the Polish-Czech border region and studied English language and literature. His chief aim was to bring closer Poland and the Anglo-Saxon world. To this purpose, he corresponded actively with scholars from Czechoslovakia, especially with experts on English studies, including Otokar Vočadlo. He also met many of them in person when he was in London as a lecturer at the School of Slavonic and East European Studies of the University College London established by Tomáš G. Masaryk. Dyboski was also one of but a handful Polish experts who spoke Czech and published in Czechoslovakia not only on Polish but also on English matters, which given the considerable level of interest in Anglo-Saxon culture in both countries brought Poles and Czechs closer together.

Keywords: Roman Dyboski – Otokar Vočadlo – Vilem Mathesius – Karel Čapek – Charles University in Prague – Jagiellonian University – School of Slavonic and East European Studies at the University College London

DOI: 10.14712/23365730.2024.4

Roman Dyboski (1883–1945), born and raised in Cieszyn (Těšín), i.e. coming from the Polish-Czech borderland where there was a large percentage of Germans, is a scholar who based his whole university career on relations with the outer world. Graduate of a German high school (Gymnasium) in his hometown as well as of universities in Vienna and Oxford, he became the first professor of English philology at the university in Kraków, laying the foundations for modern English studies in Poland before World War I. It is easy to see parallels between him and Vilem Mathesius (1882–1945), founder of English studies in Czechoslovakia and professor of Charles University in Prague; they were the same age and both contributed with their extensive activity to popularizing Anglo-Saxon culture in their native countries. What is more, it is worth emphasizing that in Poland and Czechoslovakia between the wars there were four chairs of English studies, so the milieus were similar in size. Yet among Polish university Anglicists, only Roman Dyboski maintained closer relations with his Czech colleagues.

So far Dyboski's biographers have not taken into consideration the role of Czech intellectuals in the life of the scholar.¹ Also researchers of the contacts of Polish academics with their colleagues from Czechoslovakia have focused more on other disciplines.² This paradox stems for instance from the fact that no comparative studies have been conducted on the development of modern Western philologies in the countries of Central Europe in the interwar period, the focus being either on their native histories or contacts of individual philologists with Western intellectuals (either experts on Slavonic studies or Anglicists). Roman Dyboski is an example of a scholar who, despite building a network of English studies in Poland largely based on Anglicists and Slavists from the UK and the USA, closely followed the achievements of his colleagues from the neighboring Czechoslovakia. That largely stemmed from the fact that he had known them from their work at the School of Slavonic Studies King's College, London, which was a plane of cooperation and at the same time rivalry of East-Central European states not only in the UK but the whole Anglosphere.

This paper is largely based on the never-used correspondence of Roman Dyboski with Czech intellectuals, mainly Anglicists, philologists and historians, kept in Czech archives. Dyboski, an extremely prolific letter-writer, maintaining intensive contacts among others with scholars from Great Britain, USA, and Canada, left a large collection of missives. To Czechs he wrote in English, Polish, and German. Unfortunately, his legacy at the Archive of Science of the Polish Academy of Sciences (PAN) and Polish Academy of Arts and

¹ For recent literature, see Tomasz PUDŁOCKI, *Uczeni przeciw „milczącej otchłani”*. Współpraca Moniki M. Gardner i Romana Dyboskiego na rzecz sprawy polskiej w Wielkiej Brytanii, *Prace Historyczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* (later PH-ZNUJ) 141/1, 2014, pp. 101–122; IDEM, *Idea uniwersytetu według Romana Dyboskiego*, *Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych* (later RKNP) 69, 2016, pp. 155–173; IDEM, *English and German studies at the Jagiellonian University between the two World Wars: The ideal of a scholar and challenges of reality*, in: Maria Stinia – Tomasz Pudłocki (eds.), *W kręgu historii nauki i oświaty. Uniwersyteckie środowiska filologów krakowskich i lwowskich 1850–1939*, special issue of PH-ZNUJ 145/2, 2018, pp. 317–338; Marta GIBINSKA-MARZEC, *Roman Dyboski – pierwszy polski anglista i założyciel krakowskiej anglistyki*, *Rocznik Przemyski – Historia* (later RPH) 54/1(21), 2018, pp. 131–147; Aleksandra SUSZYŃSKA (ed.), *Roman Dyboski 1883–1945, Władysław Tarnawski 1885–1951. Materiały z posiedzenia naukowego w dniu 18 listopada 2011 roku*, Kraków 2018 (there detailed bibliography).

² There is extensive literature on that theme, that is why I will only cite several publications from Czech-Polish cultural and academic contacts here. See e.g.: Henryk BARYCZ, *Dziejowe związki Polski z Uniwersyte-tem Karola w Pradze*, Poznań 1948; Grażyna PAŃKO, *Polska i Polacy w czeskiej opinii publicznej w okresie międzywojennym*, Wrocław 1996; Marek DŮRČANSKÝ, *Członkostwo zagraniczne polskich i czeskich uczonych w akademiach narodowych: PAU i ČAVU*, *Prace Komisji Historii Nauki* (later PKHN) 6, 2004, pp. 177–207; IDEM, *Szkoła historyczna Golla i jej przedstawiciele (Goll, Pekař, Bidlo) na tle stosunków czesko-polskich*, PKHN 8, 2007, pp. 237–269; IDEM, *Od niezgody do bratniej serdeczności i z powrotem. Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Karola w Pradze a współpraca z nauką polską (1918–1938)*, *Historia Slavorum Occidentis* (later HSO) 1(8), 2015, pp. 141–167; Witold CHMIELEWSKI, *Scientific Research of the Polish Academy of Learning in Cieszyn Silesia in 1930s (The Outline of the Problem)*, *Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal* (later CPHPJ) 3/1, 2011, pp. 14–23; Pavol MATULA, *The Role of Professor Władysław Semkowicz and the Jagiellonian University in Promoting Polonophilia in Slovakia in the Interwar Period*, CPHPJ 3/1, 2011, pp. 124–133; Roman BARON, *Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia. Niedocenieni twórcy pomostów między polską i cze-ską kulturą (XIX–XXI w.)*, Toruń 2013; Roman BARON – Roman MADECKI – Renata RUSIN DYBLAKSA, *History of Polish Studies at Czech Universities (Current State of Research)*, CPHPJ 11/2, 2019, pp. 3–23; Roman BARON – Roman MADECKI, *The Polish Club in Prague (1887–2020)*, CPHPJ 13/1, 2021, pp. 24–43; Joanna LASKOSZ – Marcin MACIUK, *By wnieść się ponad szczyty... Z kontaktów uczonych polskich, czeskich i słowackich w XX w.*, Kraków 2013; Roman BARON – Małgorzata MICHAŁSKA (eds.), *Śladami Polaków w Pradze (XIX–XXI wiek). Szkice i portrety historyczno-literackie*, Praga 2017; Joanna LASKOSZ – Krzysztof KARWOWSKI, *Działalność prof. Walerego Goetla na rzecz utworzenia Parku Narodowego w Pieninach oraz pogranicza parku narodowego w polskich i słowackich Pieninach*, in: Joanna Laskosz (ed.), *Dziewięćdziesiąt lat Pienińskiego Parku Narodowego, 1932–2022. Historia powstania Parku w relacjach profesora Walerego Goetla*, Kraków 2022, pp. 11–24.

Sciences (PAU) comprises merely small pieces of the rich collection that must have been part of the scholar's private archive. It is not known what happened with letters written to him, including those by Czechs, which must be largely considered destroyed or lost.

A methodological inspiration for this study are intellectual biographies increasingly popular in Poland recently.³ Their role is not only an in-depth reconstruction of facts from the scholars' lives but also presentation of the development of their thought. In both cases, international contacts and the circles which influenced the academics in successive years are important components of the creative process and usually find a reflection in scientific work. I was also inspired by some ideas of the entangled history, especially represented in the collective volume *Science Interconnected: German-Polish Scholarly Entanglements in Modern History*. Jan Surman underlines there that by "taking up the ideas of the mobility and the interconnectedness of knowledge, most importantly, but not exclusively, of knowledge entanglement, one can discover a new multi-layered view that brings forward the most specific assets of Central European scholarship, its innate heterogeneity and multilingualism, which are flattened if regarded from national perspectives".⁴ That was also the case with Roman Dyboski, for whom Czech intellectuals were, next to Anglo-Saxons, major international partners. It is evident in his letters and his writings. On the other hand, for Czech humanists, especially philologists, Dyboski was one of the few English studies experts from Poland who – despite officially cold political relations between Czechoslovakia and Poland – was not only an ambassador of his own country but also an important representative of the Anglosphere.⁵ I am using the word Czech on purpose, as it was limited largely to the western part of interwar Czechoslovakia.

The plane of communication – the School of Slavonic Studies, King's College, London⁶

Dyboski knew Czechs and the Czech language (rather passively) from his childhood and education in Cieszyn as well as studies in Vienna. We know that on 1 January 1910

³ See e.g.: Maria Rosa ANTOGNAZZA, *Leibniz. Biografia intelektualna*, trans. by Zuzanna and Łukasz Lamżowie, Kraków 2018; Ryszard SZAWŁOWSKI, *Rafał Lemkin. Biografia intelektualna*, Warszawa 2020.

⁴ Jan SURMAN, *Re-connecting Central European Science: An Introduction*, in: idem et al. (ed.), *Science Interconnected: German-Polish Scholarly Entanglements in Modern History*, Marburg 2022, pp. 1–35, here p. 2.

⁵ See e.g.: *Kulturní drobnosti z Polska*, *Český deník* 16/98, 9. 4. 1927, p. 2. About political relations between Czechoslovakia and Poland, see among others: Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš a Polska międzywojenna (uwagi w związku z jednym z aspektów polityki zagranicznej Beneša)*, *Dzieje Najnowsze (later DN)* 2, 2000, pp. 89–118; IDEM, *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část první, Revolucionář a diplomat (1884–1935)*, Praha 2006; IDEM, *Diplomacie Československa, I, Nástin dějin ministerstva zahraničních věcí a diplomacie (1918–1992)*, Praha 2012; Jindřich DEJMEK – Janusz GRUCHALA, *Czeskie środowiska polityczne wobec spraw polskich 1920–1938*, Katowice 2002; Marek Kazimierz KAMIŃSKI, *Szkie z dziejów Polski i Czechosłowacji w latach trzydziestych XX wieku*, Warszawa 2014; Marek Kazimierz KAMIŃSKI – Michał Jerzy ZACHARIAS, *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1987; Piotr WANDYDZ, *Polska a zagranica*, Warszawa 1988; Piotr ŁOSSOWSKI (ed.), *Historia dyplomacji polskiej, IV, 1918–1939*, Warszawa 1995; Anna SZCZEPAŃSKA, *Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej 1918–1933*, Szczecin 2004; Andrzej ESSEN, *Polityka Czechosłowacji w Europie Środkowej w latach 1918–1932*, Kraków 2006; Piotr KOŁAKOWSKI, *Między Warszawą a Pragą. Polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*, Warszawa 2009.

⁶ Today's The UCL School of Slavonic and East European Studies.

he – newly appointed assistant professor of English Philology at Jagiellonian University – wrote in Polish to Adolf Černý, professor of Slavonic studies at the Faculty of Philosophy of Charles-Ferdinand University in Prague and editor of *Slovanský přehled*, asking him to agree to discuss in the magazine his book *Literatura i jazyk středniowiecznej Anglii* (Kraków–Warszawa 1910).⁷ Those contacts until 1914 were incidental.

With the outbreak of World War I, the young Kraków scholar was called up to serve in the Austrian army where he fought against the Romanov Empire. Already in the first weeks of the conflict he was taken prisoner. Between 1915 and 1922 spent in Russia and Siberia, where he often encountered Czech and Slovakian soldiers. There were quite a lot of academics among them, POWs like himself.⁸ Dyboski did not try to conceal it that mutual reluctance between Poles and Czechs made military cooperation difficult at the moment when in consequence of the revolution, the troops of both nationalities could fight their way through the cordon of Bolshevik troops eastwards. He wrote: “The profound difference between national characters, silent aversion between Poles and Czechs in captivity, stemming from the Czechs’ extreme Moscovophilia, finally the echoes of disputes in Europe over Silesia in the form of a virulent anti-Polish campaign from Siberian Czech press (they even called one of Czech armored trains ‘Těšín’) – all that soured the atmosphere between the military formations who shared so obviously identical interests.”⁹ It seems that Dyboski, despite having a definitely Polish stance as regards the mutual controversial issues, particularly concerning the borders between Poland and Czechoslovakia, did discern enormous problems resulting from the nationalist policy. The latter also blinded the Polish side. Successive years, especially those spent in Great Britain, were to reinforce that belief in him. The fact that his Russian memories and contacts with Czechs and Slovaks were noticed also in Czechoslovakian circles is confirmed by minor notes about them in the press.¹⁰

When in 1922 the Polish government funded a scholarship for a lecturer in Polish literature at the School of Slavonic Studies of King’s College, it was decided to send Dyboski there. The scholar, although not an expert in the desired field, was known for his broad horizons, ability to adapt to various conditions as well as his personal charm; thus he was granted a leave from the Jagiellonian University.¹¹

Before he had arrived in London, Polish matters at the School of Slavonic Studies (later SSEES) looked rather miserable – quite contrary to the history and culture of Czechoslovakia and Russia. Czechs’ position was much stronger than Poles’. There were a few reasons for that. First of all, the founder of the School in 1915 was Czech Philosopher, Tomáš G. Masaryk, from 1918 President of Czechoslovakia, who personally saw to it that the Czechoslovakian government funded the chair of Czech and Slovakian languages and literatures, which was taken up in 1920 by František Chudoba.¹² Czechoslovakia’s Russophile

⁷ Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky (hereinafter MUA), Fond Černý Adolf, signature II b1, inv. no. 465, letter from Dyboski Roman, Jan 1, 1910.

⁸ See Roman DYBOSKI, *Siedem lat w Rosji i na Syberii (1915–1921). Przygody i wrażenia*, Warszawa – Kraków 1922, pp. 59–60, 66–67, 76, 91–92, 107–108, 112–113, 116.

⁹ *Ibidem*, p. 113.

¹⁰ *Kulturní hlídka*, Legionářská stráž 8/27, 29. 6. 1928, p. 5.

¹¹ Cf.: Tomasz PUDŁOCKI, *Ambasadorzy idei. Wkład intelektualistów w promowanie pozytywnego wizerunku Polski w Wielkiej Brytanii w latach 1918–1939*, Kraków 2015, pp. 219–245.

¹² See Chudoba’s letters to the Ministry of Foreign Affairs – Archiv Masarykovy Univerzity (hereinafter AMU), Fond: B 95 – František Chudoba, record unit: 1, inv. nos. 236, 237.

policy met with the approval of the School's headmaster, Sir Bernard Pares, who had been to czarist Russia several times and knew the Russian language. Also Moravia and Bohemia were known to Pares. At the turn of July and August 1922, he spent a few weeks in Czechoslovakia with his eldest son, from where – seen off by František Chudoba – he headed for Bavaria.¹³ Pares was also chairman of the Anglo-Russian Literary Society, which functioned at King's College.

In the late summer of 1922 Chudoba was replaced at his post in London by Otakar Vočadlo. They had known each other from Prague but were also regular correspondents.¹⁴ Vočadlo was one of the most gifted linguists of his time. Already as an eighteen-year-old he knew twenty languages. After the Great War Vočadlo moved to the British Isles with his new wife, Ludmila Kruisova. There he was a lecturer at the London School of Slavonic Studies, giving tutorial classes for Cambridge University on modern drama.¹⁵ Already a few days after taking the post, in a letter of 18 September 1922 he was encouraged by Pares to get engaged in co-editing *The Slavonic Review* published by the School. Their later correspondence confirms they remained in excellent relations.¹⁶ Pares would often invite Vočadlo to his home and when he travelled to America, he even let him stay at his house.¹⁷ Norman Brooke Jopson, who in 1922 became reader in Comparative Slavonic Philology in the University of London, did not conceal his admiration for the Prague scholar either. Jopson and Vočadlo might have also been brought closer together through their exceptional linguistic skills. It was only years later that Jopson got closer to another Polish Anglicist – professor of King John Casimir University in Lviv Władysław Tarnawski¹⁸ but generally he too, thanks to his experience of Bohemia and Russia before World War I expressed his liking for scholars from those countries. The preserved correspondence proves that Jopson and Vočadlo promptly took to each other and consulted a lot of linguistic questions with each other.¹⁹

Robert William Seton-Watson, who had played a prominent role in establishing the SSEES in 1915 and was a member of its staff, informed Chudoba in the letter of 30 September 1922 about Dyboski's arrival: "*probably as the inaugurator of a Polish readership like your own*".²⁰ It was not Chudoba Dyboski was to have direct contact with, though, it was his successor. Vočadlo's letters to Dyboski have not been preserved, but from what Dyboski wrote, they quickly became real friends; they wrote to each other regularly and frequently met in the professional context and in private.

In the letter of 8 November 1922 Dyboski excused his absence from the inaugurating lecture. The absence was unplanned and was a result of an emergency.²¹ However, he

¹³ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (hereinafter: LA PNP), Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 2135-2249, letter from Chudoba František, Aug. 17, 1922.

¹⁴ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 2135-2249, letter from Chudoba František, June 17, 21, 27, Nov. 4, 1921, Aug. 18, 1922.

¹⁵ See more: Murial Clara BRADBROOK, *Otakar Vočadlo (1895–1974)*, *The Slavonic and East European Review* (later SEER), 53/133, 1975, pp. 579–581.

¹⁶ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 3732-3833, letter from Pares Bernard, Sept. 18, 1922.

¹⁷ Ibidem, letter from Pares Bernard, Nov. 18, 21, 1922.

¹⁸ Cf.: Tomasz PUDŁOCKI, *Szeksypr i Polska. Życie Władysława Tarnawskiego (1885–1951)*, Rzeszów – Warszawa 2023, pp. 214, 507.

¹⁹ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 2349-2370, letters from Jopson Norman Brooke.

²⁰ MU, Fond: B 95 – František Chudoba, arch. unit 3, inv. no. 11, letter from Seton-Watson R.W., Sept. 30, 1922.

²¹ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Nov. 8, 1922.

attended another lecture, on 20 November, even though he slipped out of the discussion following Vočadlo's lecture in order to see the play *A New Way to Pay Old Debts*, an English Renaissance drama, the most popular play by Philip Massinger at the Old Vic. He wanted to express his gratitude to his colleague for emphasizing the problems Polish scholars had in the 19th century in development of Slavonic studies. He wrote: "I quite agree with you about [Aleksander] Brückner, whom you characterized excellently. In the printed copy I wish you would, besides [Kazimierz] Nitsch and [Jan] Łoś, mention old [Jan] Badouin de Courtenay, and [Jan] Rozwadowski, both of them Slavonic philologists of merit, although professedly comparative philologists, – and certainly both of them men of original ideas, although not voluminous writers."²²

Dyboski also suggested including scientific work of other Poles. In conclusion, he informed his colleague that he was leaving for Cambridge but he hoped they would meet when he returned.²³

Apart from lectures, another plane of cooperation for the SSEES²⁴ lecturers was *The Slavonic Review*. Their correspondence proves that Dyboski and Vočadlo exchanged comments on the contents of particular issues and conversations with Pares.²⁵

Vočadlo was interested in Dyboski's research on Shakespeare. Dyboski explained that in Poland he was expected to publish a major monograph on Shakespeare, a continuation of his previous work, in particular, *O sonetach i poematach Shakespeare'a* (Kraków 1914), whereas he was working on a completely new look at Shakespeare. The English version of Dyboski's work was published by the Shakespeare Association as *The Rise and Fall in Shakespeare's Dramatic Art* (London 1923) and its theses were based on the Polish-language monograph *Rytmika wysiłku i znuzenia w twórczości Shakespeare'a* (Moscow 1917). Both publications were slightly different. As Dyboski explained to his colleague, "the *Winter's Tale* is placed before the *Tempest* (in accordance with the convincing arguments of Mrs Stopes²⁶) – the change does not seriously affect the main thesis; and 2°, I have gone back on my judgment defective by its obscurity: 300 years of theatrical and literary success, after all, are a test. «Securus iudicat orbis terrarum»".²⁷ However, Dyboski's theses met with no big response.²⁸

On a postcard of 9 December 1922 Dyboski wrote he was happy Vočadlo had recovered from an illness. As his colleague from Prague was interested in reading the prewar Polish edition of Shakespeare's works edited by Dyboski, the latter promised to send them to him on his return to Kraków.²⁹ He also shared his findings on Russian scholars' achievements in English studies, which he made while in Moscow in 1915. Krakow Anglicist while in

²² Ibidem, letter from Dyboski Roman, Nov. 21, 1922.

²³ Ibidem.

²⁴ I use this acronym even if the official name, so School of Slavonic and East European Studies was introduced a bit later.

²⁵ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Feb. 22, 1923.

²⁶ Charlotte Brown Carmichael Stopes (1840–1929) – a British scholar, campaigner for women's rights, and author of several books relating to the life and work of William Shakespeare.

²⁷ Original in Latin. Dyboski refers to St. Augustine, "The verdict of the world is conclusive". LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Dec. 6, 1922.

²⁸ Cf.: T. PUDŁOCKI, *Ambasadorzy idei*, pp. 265–266.

²⁹ Roman DYBOSKI (ed.), *William Shakespeare. Dzieła dramatyczne w dwunastu tomach z portretem autora*. Przekłady J. Kasprowicza, J. Korzeniowskiego, St. Koźmiana, K. Ostrowskiego, A. Pajgeta, J. Paszkowskiego, E. Porębowicza i L. Ulricha. Życiorys Shakespeara i poszczególnych utworów opracował... Studium

Russia was under the impression of works of such authors as Alexander Nikolayevich Veselovsky and Nikolai Ilyich Storozhenko, but also the younger, contemporary group of literature historians. Their achievement in the field of English studies was great and in his opinion should be better known outside of Russian academic circles.³⁰

The academics would also visit each other. For instance, on 19 April 1923, Dyboski wrote that he was looking forward to spending an afternoon at the Vočadlo, where he hoped to meet Paul Selvey, translator of Karel Čapek's plays; he also hoped they would be joined by Leonard C. Wharton, one of the lecturers of the SEESS and employee of the British Museum. Dyboski said that he had not known the Brothers Čapek or their plays before but he thought that due to the popularity of *R.U.R* and *The Life of Insects* shown at the time in London theatres, he was going to quickly catch up.³¹ A few days later he thanked for the nice time spent with the Vočadlo and for Vočadlo's articles which he found interesting.³²

After seeing both plays by Čapek, Dyboski could not contain his admiration. What is more, he decided to do something that was typical for his post-WW1 writing – to publish on topics he was not a specialist in, mostly because of personal contacts with Vočadlo and to be trendy.

Dyboski devoted a detailed study to Čapeks in *The Slavonic Review*³³ and, in a modified version, in the Czech *Apollon*.³⁴ The texts were very enthusiastic and the London version even started as follows: “*It is not too much to say that the production of two Czech dramas by the brothers Čapek has been one of the outstanding features of the present theatrical season in London.*”³⁵ He wrote to Vočadlo about the stories behind the creation of both texts in a letter of 13 June 1923. First of all, he complained that Pares had made him significantly shorten the original and the article would appear in the periodical published by the School of Slavonic Studies in a cut version. As he explained: “*It has occurred to me, that it would be a genuine service rendered to the cause of better relations between Poland and Czechoslovakia if you got from Pares a copy of the full text of my article in galley-proof, and sent that to Prague, for somebody to translate it and publish it in a Czech periodical, with just a few words of explanation about my person. If you should see fit to do so, I should be glad to have a printed copy of the Czech version. You might add, in writing to Prague, a few words about the excellent personal relations which, I am happy to say, have existed all along between you and me here. I shall be very glad to cultivate them further by a visit to your country in Summer, of my family affairs and other engagements allow of it; but that it still ‘on the knees of the Gods’.*”³⁶

Judging by the familiar tone Dyboski used when writing to Vočadlo, they must have been close friends. On 31 May 1923 Dyboski sent his colleague greetings from Edinburgh, inquiring about Vočadlo's impressions of his articles on the Čapek plays.³⁷

„Shakespeare w Polsce” napisał dr Ludwik Bernacki. Wybory przekładów dokonał Stanisław Krzemiński, Warszawa – Lublin – Łódź – Kraków 1912–1913.

³⁰ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Dec. 9, 1922.

³¹ Ibidem, letter from Dyboski Roman, April 19, 1923.

³² Ibidem, letter from Dyboski Roman, April 23, 1923.

³³ Roman DYBOSKI, *The Two Czech Plays on the London Stage*, SEER 2/4, 1923, pp. 194–199.

³⁴ See: *Apollon*, 2/5, 1924, pp. 76–78.

³⁵ R. DYBOSKI, *The Two Czech Plays*, SEER 2/4, 1923, p. 194.

³⁶ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, June 13, 1923.

³⁷ Ibidem, letter from Dyboski Roman, May 31, 1923.

The fact that Dyboski really cared about maintaining good relations with Czechoslovakia through the academic world, was also proved by Pares' letter to Vočadlo of 21 May 1923. The School's head emphasized that on the initiative of the Polish scholar it was decided to send a cable with condolences to President Masaryk after the death of his wife Charlotte Garrigue-Masaryková. The author of the words in the document was Dyboski.³⁸ Since Dyboski's contract in London was coming to an end, Pares wrote on 18 June 1923 to Vočadlo, "it would be a nice thing if we showed out appreciation of the great comradeship of Dyboski while he has been here by giving him a dinner and a present from all of us".³⁹ During the meeting, a commemorative photograph was taken, preserved in the School's collection.

Fascination with Karel Čapek's work and failed attempts to promote it

After returning to Kraków, Dyboski remained in touch with Vočadlo. On 11 September 1923, on the occasion of commencing the second year of lectures in London by the Czech scholar, he sent him his early poem *Kenilworth Castle* written on 1 May 1906, published years before in *Stratford-upon-Avon Herald*.⁴⁰ Dyboski said expressly that he was very impressed by the young Anglicist. As he wrote, "[...] you know you are to me an image of my far-off youth".⁴¹ He thanked him for a beautiful postcard from the Czech mountains and he wished his second year of work was less intensive than the first one, which would allow him to enjoy the beauty of English landscapes, which already on the outskirts of London make one delight in the beauty of nature. He also informed his colleague about a holiday meeting with historian of Polish literature Marian Szyjkowski on the Baltic Sea. To Szyjkowski, who had just published *Dzieje tragedii polskiej: Typ szekspirowski* (Kraków 1923) and was about to take up the newly created chair of Polish studies at the University of Prague, he recommended getting acquainted with Vilém Mathesius. The head of the chair of the English studies at Charles University in Prague was well-known to Dyboski but at the same time, he asked Vočadlo to recommend Szyjkowski as a reliable scholar to Mathesius.⁴²

An opportunity for resuming the relation between Dyboski and Vočadlo a few months later was Karel Čapek's visit to London; he was invited by the International Centre of the P.E.N. Club in the spring of 1924.⁴³ Since the writer's arrival in London on 28 May 1924, Vočadlo was the key figure during the playwright's stay in Great Britain. He invited him to the house at 33, Adelaide Road, Surbiton (Pares' residence, where Vočadlo was living and taking care of when the owner was in the USA). He accompanied him during his travels in the British Isles and also introduced him to George Bernard Shaw, Herbert George Wells, and Gilbert Keith Chesterton.⁴⁴ Čapek received a grand welcome from his P.E.N. colleagues

³⁸ Ibidem, inv. no. 3732-3833, letter from Pares Bernard, May 21, 1923.

³⁹ Ibidem, inv. no. 3732-3833, letter from Pares Bernard, June 18, 1923

⁴⁰ Ibidem, inv. no. 1309-1340, letter from Dyboski Roman, Sept. 11, 1923.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem. I have not been able to determine how and when Dyboski and Mathesius first met.

⁴³ See more: Bohuslava R. BRADBROOK, *Letters to England from Karel Čapek*, SEER, 39/92, 1960, pp. 61-72.

⁴⁴ M. C. BRADBROOK, *Otakar Vočadlo*, s. 579. See more: Bohuslava R. BRADBROOK, *The literary Relationship between G.K. Chesterton and Karel Čapek*, SEER 39/93, 1961, pp. 327-338.

and June 3, 1924 reception to his honor was a spectacular success. Among the guests were John Galsworthy, John Drinkwater, and Queen Marie of Rumania.⁴⁵

At the same time, i.e. from 23 May 1924, Dyboski again delivered lectures at the School of Slavonic Studies,⁴⁶ but he did not have an opportunity to see the writer. The pretext for making contact was the performance of *R.U.R* at the Juliusz Słowacki Theater in Kraków on 26 and 27 June 1924. Dyboski, who did not go to see it as he was in London at the time, decided to give Čapek via Vočadlo the poster for the play and a press review, which he had managed to obtain from Kraków. He said the review had appeared just a few days before and was written by a professor of Classical studies of the Jagiellonian University, Tadeusz Sinko.⁴⁷ The letter must have gone unnoticed, as on 9 July 1924 Dyboski wrote to Ludmiła Vočadlová, asking her for mediation and giving Čapek more press articles showing the Kraków reception of *R.U.R*. The writer and Vočadlo were staying in Scotland at the time. The reception of the play was mostly very positive as – it was argued – it was “a ‘fascinating’ work [...], whose many topical motifs prompt enthusiastic ovations”.⁴⁸ Dyboski did mention that not all reviews were positive, as for instance Emil Haecker in the socialist *Naprzód* paper generally deemed the play a nonsense, a muddled allegory and a vision by no means apocalyptic.⁴⁹ Dyboski stressed, however, that “*all who discuss it, seem to have been stirred very deeply by it, and I am sure it will leave as permanent a trace behind in Polish thought as it did in London last year*”.⁵⁰ Dyboski only requested that the writer send a few words of thanks to the director of the Juliusz Słowacki Theater, Teofil Trzcziński, who had collected the articles. He suggested writing in Czech, which Trzcziński knew well. Concluding, Dyboski said that he was going to the French coast and was sorry not to be able to say goodbye to the Vočadlos personally.⁵¹

After returning from Brittany to London, on 28 July Dyboski invited Vočadlo to join him and Janko Lavrin, professor of Slavonic languages at the University of Nottingham, three days later during the meeting at the Anglo-Russian Literary Society. He also thanked his colleague for another attempt to arrange a meeting with Čapek. As he wrote, however: “[...] *I fear Fortune is not favourable to our meetings; but he may be assured I remain one of the most sincere heralds of his genius.*”⁵²

In the successive years Dyboski had lectures at the School of Slavonic Studies only occasionally. When the lectures were taken over by Julian Krzyżanowski, Dyboski would come to Britain to conduct research and as a lecturer but not as a permanent associate of the SSEES.⁵³ However, he tried to keep up to date with London news, e.g. he wrote to Vočadlo that he had read his letter to *The Observer* with real interest. He also tried to appear as a promoter of Czech culture. In the letter of 9 November 1925, he informed his colleague

⁴⁵ B.R. BRADBROOK, *Letters to England*, p. 63.

⁴⁶ T. PUDŁOCKI, *Ambasadorzy idei*, p. 243.

⁴⁷ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letters from Dyboski Roman, June 27, 1924, June 30, 1924. See more: T.S[jinko], *Z teatru. R.U.R., dramata utopijný w 3 aktach z komedią w prologu Karola Capka w teatrze miejskim im. J. Słowackiego*, Czas 76/141, 25. 6. 1924, pp. 2–3.

⁴⁸ *Z teatru im. Słowackiego*, Czas 76/142, 26. 6. 1924, p. 2.

⁴⁹ E. HAECKER, *Z Teatru. Teatr im. Słowackiego: R.U.R. (Rossmus Universal Robots), dramata utopijný z komedią w prologu Karola Czapka, przekład z czeskiego Władysława Mergla*, *Naprzód* 33/141, 25. 6. 1924, p. 3.

⁵⁰ LA PNP, Fond Vočadlová Ludmiła, inv. no. 9031, letter from Dyboski Roman, June 9, 1924.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, July 28, 1924.

⁵³ See T. PUDŁOCKI, *Ambasadorzy idei*, pp. 243–260.

that he had just delivered an open lecture in Kraków on Karel Čapek and his *Letters from England* translated by Paul Sever. The lecture was published as an article *Najzabawniejsza książka o Anglii* – a topic was chosen not incidentally, the book had as many as five editions in the spring of 1925 alone.⁵⁴ Although the discussion on the works of the Brothers Čapek, including *The Letters* was by all means favorable, Dyboski tried to show the links between them and the works of George Bernard Shaw, Herbert George Wells, and even Jonathan Swift, Vočadlo did not entirely agree with his comments. His response to Dyboski's article has not been preserved, yet, judging by a postcard by the Kraków scholar of 1 January 1926 and by the context of the correspondence, Dyboski had confused the works of the Brothers Čapek, attributing some works by Josef to Karel and vice versa. This might not have met with a positive reaction from the Czechs. Dyboski apologized to Vočadlo and to Karel Čapek himself for his ignorance.⁵⁵ As he admitted: “*In my sinful ignorance (shared, alas, by many Poles who ought to know more about your literature!) I do not even know of the existence of your ‘Letters from Italy’: on barely glancing through them I find them so delightful that I shall certainly act against your express warning and take them with me whenever the Gods allow me to see all the lovely places you describe. I hope they will also allow me to see your golden city of Prague in the near future: it is a shame never to have been there yet when one is a next-door neighbor. And I do hope we may welcome you here some day.*”⁵⁶

The Anglicist thanked the writer for the letter and his two books enclosed to it and hoped to be able to meet him and Professor Mathesius during his visit to Prague.

At the end of June 1927 Dyboski came to London again. This time it was in connection with representing Polish universities at the ceremony of 100-th anniversary of the University College of London.⁵⁷ Dyboski had sent a few messages to Vočadlo. Judging by the preserved letters, the colleagues exchanged cables and letters but were not lucky enough to be able to arrange a meeting. That was partly Dyboski's fault, who apologized to his colleague for not having the time to meet either him or Chudoba. As he stressed, “*My time, alas, is taken up with all sorts of functions and invitations till the end of this week; on Saturday I am to go to Oxford, and on Sunday to the Chestertons at Beaconsfield.*”⁵⁸ He saw Chudoba only from a distance during one of the parties, but because there was a crowd, he could not make his way to greet him, though he wanted to finally meet him in person. He tried to contact him, explaining that due to the pressure of work he had not been able to come to Vočadlo's lecture on 26 June and make the Brno Anglicist's acquaintance in person, therefore he invited him to dinner.⁵⁹ As there was no response, he asked Vočadlo to tell their colleague about the invitation. Dyboski hoped Chudoba would be able to find the time to discuss the details of his autumn visit at Masaryk University.⁶⁰ While he was afraid

⁵⁴ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Nov. 9, 1925. See more: R. DYBOSKI, *Najzabawniejsza książka o Anglii*, Przegląd Współczesny (later PW), 4/15, 1925, pp. 440–454.

⁵⁵ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Jan. 1, 1926.

⁵⁶ LA PNP, Fond Čapek Karel, inv. no. 1107, letter from Dyboski Roman, Jan. 30, 1926.

⁵⁷ See more: R. DYBOSKI, *De nuptiis Philologiae et Mercurii*, Czas 79/159, 16. 7. 1927, pp. 1–2. Cf. T. PUDŁOCKI, *Ambasadorzy idei*, pp. 297–298.

⁵⁸ He meant Gilbert Keith Chesterton, popular British writer, and a great Polonophile, and his wife, living in Beaconsfield in Buckinghamshire. LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, June 28, 1927.

⁵⁹ AMU, Fond: B 95 – František Chudoba, arch. unit: 1, inv. no. 37, letter from Dyboski Roman, June 29, 1927.

⁶⁰ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, June 25, 1927, June 27, 1927, June 29, 1927.

that the head of the English studies in Brno had managed to return to Czechoslovakia, he hoped Vočadlo would find the time to meet him or at least accept his invitation to dinner. For instance, at the London University Club on 30 June (at 21, Gower Street, W.C. 1) he was having dinner with a historian, a professor of Charles University in Prague, Josef Šusta and he invited his colleague to join them.⁶¹

Lectures in Prague and their reception

For the first time Dyboski was in Prague in August 1926. He made a detour while getting back from the 19th Conference of World's Alliance of Young Men's Christian Association from Helsingfors (Helsinki) and through Stockholm and Copenhagen, he reached Prague.⁶² His first impressions from the capital of Czechoslovakia were overwhelming. He described them in a rather lofty manner: "When I stood in that historic window of the Hradčany Castle, out of which Austrian officials were thrown, and when I looked at the forested slopes around, at the old streets beneath, at the ribbon of the river with its emeralds of islands and a beautiful series of bridges, at the sea of rooftops and towers across the city – a scream of delight escaped my lips. The Vltava in this place is comparable with both the Seine near the Notre Dame and the Thames near the Westminster Parliament."⁶³

The scholar was impressed with the city's monuments, churches, theatres and museums, but also the many newly constructed public buildings which gave the capital an air of dynamism and escape from the provincial character of the Habsburg times. A few months later he had an opportunity to be in Prague a little longer.

It is hard to say who put forward the proposal to invite Dyboski to deliver lectures at Charles University. That might have been an aftermath of Vočadlo's or Szykowski's conversations with Mathesius, or the initiative of Dyboski himself, who remained in a direct contact with the head of English studies in Prague. Eventually, the Polish professor was invited by the Faculty of Philosophy at Charles University in Prague to deliver a series of lectures on contemporary England and his official supervisor on behalf of the university was Mathesius. Arriving in Prague, Dyboski was not some unknown Polish professor. Occasionally Czechoslovak press (but German language one) had informed about his lecturing in London or his publishing and academic activity,⁶⁴ and he also knew at least a few Czech scholars. It is actually quite noteworthy that this was done through the medium of German and not really Czech. To be honest, Poles were actually not that popular in the Czech press at the time, but Dyboski's presence in the Czech press resulted among others

⁶¹ Ibidem, letter from Dyboski Roman, June 26, 1927.

⁶² R. DYBOSKI, *Wrażenia z siedmiu stolic*, Czas 78/296, 25. 12. 1926, p. 3; 78/297, 29. 12. 1926, p. 1.

⁶³ „Gdym stanął w owym historycznym oknie zamku hradečanského, z którego zrzuceno radcův austriackich na počátku wojny trzydziestoletniej, i gdy spojrziałem na lesiste zbocza wokoło, na stare uliczki w dole, na srebrną wstęgę rzeki z jej szmaragdami wysp i przepięknym szeregiem mostów, na morze dachów i wież po stronie przeciwnej – okrzyk zachwytu wyrwał się z mych ust. Włtawa w tym miejscu zaiste godna jest porównania i z Sekwaną koło Notre-Dame i z Tamizą koło parlamentu westminsterskiego”. R. DYBOSKI, *Wrażenia z siedmiu stolic*, Czas 78/297, 29. 12. 1926, p. 1.

⁶⁴ Sborník Filologický 6, 1917, p. 203; Prager Presse 4/191, 12. 7. 1924, p. 4; Prager Presse 3/43, 14. 2. 1923, p. 4; *Im "Przegląd Warszawski"*, Prager Presse 3/108, 21. 4. 1923, p. 4; Prager Presse, 3/323, 24. 11. 1923, p. 4; Prager Presse, 6/130, 12. 5. 1926, p. 6; *Einige Studie über Byron*, Prager Presse 7/57, 27. 2. 1927, p. 7.

from his contacts with the editor of *Prager Presse*, Antonín Stanislav Mágr, a literary critic, Slavist, and translator, who would publish in the paper translations from Slovakian, Polish, and Czech literature and edited the cultural column.

In Prague, Dyboski checked into Grand Hotel Šroubek, an impressive neo-Renaissance edifice situated in the heart of the city in Václavské náměstí. Already on 23 October he gave an interview, which two days later appeared in a German-language *Prager Presse* as *Die intellektuelle Kollaboration mit Polen. Ein Gespräch mit Professor Roman Dyboski, Krakau*. Dyboski, citing among others Marian Szykowski, expressed his admiration for the development of Slavonic studies in Prague. He emphasized, however, that also the Jagiellonian University could be credited with achievements in that field, and he actually made another step towards bringing Poles and Czechs closer together. Right before his leaving for Prague, the Faculty of Philosophy decided to establish a separate scholarship for students from Czechoslovakia who would like to study in Kraków. Dyboski was involved in an intellectual Polish-American collaboration under the auspices of the Kościuszko Foundation in New York. As he informed his interlocutor, the Foundation granted scholarships to Poles and Americans and he planned to go to the USA in May 1928 to deliver a series of lectures.⁶⁵ Moreover, Dyboski talked about the Schools of Political Sciences at the universities in Kraków and Warsaw, which produced future diplomats but also journalists whose task was among others to build future Polish-Czechoslovakian collaboration.⁶⁶

The main reason for his arrival in Prague was to deliver the lecture *Some Aspects of Contemporary England*. It was divided into three parts, made on 24, 25 and 26 October, and organized in the building of the Faculty of Philosophy at 5, Břehová St. The event was widely advertized in the local press⁶⁷ and judging by Dyboski's reaction, very successfully. The professor was very happy about his reception in Prague, and he wrote to his sister Jadwiga Buzkowa on 24 October: "At my today's lecture I had about a hundred people from the Prague elite, including over a dozen university professors. The rector introduced my performance and Mathesius also talked about myself and my work. Great success. The Polish Legation was presented."⁶⁸

Dyboski wrote down his first impressions on a postcard to Vočadlo. On 25 October he said that his lectures enjoyed great popularity and he met with enormous friendliness everywhere, particularly from Mathesius. He also sent regards from Trnka.⁶⁹ Present at the lectures was Czech medievalist Otakar Odložilík, who had worked in England before. As

⁶⁵ Eventually the trip took place between the early fall of 1928 and spring 1929 – for more see: Tomasz PUDŁOCKI, *Z dziejów relacji polsko-amerykańskich – Roman Dyboski jako wykładowca Uniwersytetu Chicagowskiego*, in: Tomasz Pudłocki – Krzysztof Stopka, Amico, socio et viro docto. Księga ku czci profesora Andrzeja Kazimierza Banacha, Kraków 2015, pp. 243–264.

⁶⁶ *Die intellektuelle Kollaboration mit Polen. Ein Gespräch mit Professor Roman Dyboski, Krakau*, Prager Presse 7/294, 25. 10. 1927, p. 4.

⁶⁷ See e.g.: *Vorträge, Veranstaltungen*, Prager Presse 7/292, 23. 10. 1927, p. 7; *Vorträge, Veranstaltungen*, Prager Presse 7/293, 24. 10. 1927, p. 2.

⁶⁸ "Na dzisiejszym wykładzie miałem około stu osób z elity Pragi, w tym kilkunastu profesorów Uniwersytetu. Rektor zagajał, Mathesius jeszcze osobno mówił o mnie i o moich pracach. Sukces wielki. Poselstwo było." Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie [The Archive of Science of Polish Academy of Sciences (PAN) and Polish Academy of Arts and Sciences (PAU) in Kraków] (hereinafter AN PAN/PAU), K III – 90 Roman Dyboski (uncatalogued).

⁶⁹ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Oct. 25, 1927.

he noted down in his diary, his experience was comparable with the lecturer's but thanks to his words he moved back in his thoughts to London and his walks in Hyde Park.⁷⁰

Moreover, invited by the Academic Association of Friends of Poland in the building of the Academic House in Prague III, on 25 October Dyboski had a lecture *On Joseph Conrad Korzeniowski*. The meeting was introduced by the Association's curator Prof. Marian Szykowski. Among those present were Mathesius, Trnka, writer Josef Müldner, and the *Prager Presse* editor Antonín Stanislav Mágr. The evening ended with a dancing party.⁷¹

Dyboski's arrival coincided with the Festival of the Czechoslovak Republic, commemorating the day of establishing independent state of Czechs and Slovaks in 1918. On 28 October Dyboski had an opportunity to see a military parade from the windows of a civilian office of President Masaryk. As he noted: "During that celebration, two things struck me: first, it seemed to have been deliberately given a rather modest character as regards military splendor. Only troops of newly sworn recruits of the Prague garrison marched past the President of the Republic. The sole purpose was then to instill in those several thousand recruits a memory of that parade in front of President, the head of state; secondly, the performance of president himself was as if deliberately unimpressive.

I had been looking forward to seeing him. The great man appeared accompanied by a few officers, one of whom was carrying a small president's pennant. The president stood on a protrusion and before each battalion he would only raise two fingers to his hat; he did not even take his hat off before the flag. Masaryk is 77 now but he did not look even 60 to me. There was one more thing that struck me during that celebration. The parade had ended and I raised my arm and was about to shout out 'Long live the president!', when an official standing next to me admonished me that one did not shout then, only when the president appeared on the balcony. The crowds were silent and indifferent; it was indeed only when the president appeared on the balcony that everyone understood it was the moment to shout. In a way that moment illustrated to me their national discipline."⁷²

Dyboski made it clear that Masaryk was perceived by intellectuals as an embodiment of the Platonic idea, i.e. a philosopher ruling the country. And even though he had not made a name for himself in philosophy, his skills in governing the country were widely stressed.

⁷⁰ Otakar ODŁOŽILÍK, *Deníky z let 1924–1948, I, 1924–1939*, ed. Milada Sekyrková, Praha 2002, p. 215.

⁷¹ Ústav dějin Univerzity Karlovy a archiv Univerzity Karlovy, Fond Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 1882–2011, karton 162: Akademické kolo přátel Polska, Korresp. + current agenda, st. 1925–33, Zpráva o činnosti Akademického kola přátel Polska v Praze v správním roce 1927–1928. See e.g. *Československá Republika* 248/253, 25. 10. 1927, p. 4.

⁷² "W czasie tej uroczystości uderzyły mnie dwie rzeczy; pierwsze, że jakby rozmyślnie utrzymano ją w nastroju raczej skromnym, co do przepychu wojskowego. Oto przed prezydentem republiki przedfilowały jedynie oddziały nowo zaprzysiężonych rekrutów garnizonu praskiego. Chodziło tu więc wyłącznie o to, aby w tych kilka tysięcy rekrutów wpoić wspomnienie tej defilady przed prezydentem państwa; drugie: że jakby rozmyślnie nieokazało było wystąpienie samego prezydenta. Z wielkim napięciem oczekiwałem momentu żeby go zobaczyć. Wielki człowiek pojawił się w towarzystwie kilku oficerów, z których jeden niósł mały proporczyk prezydencki. Prezydent stanął na wysuniętym miejscu i przed każdym batalionem podnosił tylko dwa palce do kapelusza, nawet przed sztandarem kapelusza nie zdjął. Masaryk liczy obecnie lat 77, ale nie zrobił na mnie wrażenia nawet 60-letniego człowieka. Jedno jeszcze mnie podczas tej uroczystości uderzyło. Defilada już się skończyła i już podniosłem rękę do góry, by krzyknąć: „Niech żyje!”, gdy stojący obok mnie urzędnik zwrócił mi uwagę, że teraz się nie krzyczy, dopiero aż prezydent pokaże się na balkonie. Publiczność zachowywała się milcząco i obojętnie, dopiero kiedy prezydent istotnie pojawił się na balkonie zrozumieli wszyscy, że teraz jest rozkaz krzyczeć. Był to dla mnie do pewnego stopnia moment ilustrujący karność narodową." *Przemówienie prof. Romana Dyboskiego*, *Czas* 79/265, 18. 11. 1927, p. 2.

On that day Dyboski also made use of the cultural offer of the capital. First, he went to the Dramatic Theatre to see the play *Falkštejn* by Jaroslav Hilbert of 1903. He did not conceal his admiration for the plot, direction and performance. In the evening he went to see *Lohengrin* by Richard Wagner but he considered that performance to be rather conventional.⁷³

Apart from Masaryk, Dyboski finally had an opportunity to meet Karel Čapek (unless they had managed to meet back in England). He visited the writer during the meeting of young Prague writers, where there was a heated debate on topical political and religious issues. The Anglicist believed that the latter was of interest to Czechs mainly with respect to establishing a national Church, which – according to its advocates – would be an answer to Czechs’ general rationalism or even opportunism. Dyboski made it clear that while he understood Czechs’ practical approach to life, the same kind of attitude towards religion surprised him.

The last moments Dyboski described on a postcard to his sister Jadwiga written from Prague on 31 October 1927: “Dear Jadwiga, this morning I paid a farewell visit to the Polish Legation (which, to be honest, has done nothing for me!) and went to see an exhibition of contemporary Czech art. On return to my hotel, I found a gift from the mayor: an album of Czech art. In the evening I’m going to see Mathesius and Szyjkowski with a group of Polish students (he’s followed the Czech example⁷⁴). Tomorrow morning, I will already be in Gummy.”⁷⁵

Obviously – as contemporary historian Roman Baron aptly noted – Dyboski was not the only one entertained by young Czech Polonophiles. In the period under consideration, Prague hosted a lot of representatives of cultural and academic circles, including professors Ignacy Chrzanowski, Tadeusz Grabowski, Tadeusz Lehr-Spławiński and others with their lectures.⁷⁶

Dyboski shared his impressions from Prague *ex post* with Vočadlo twice. On 23 November 1927 he wrote: “*My dear Vočadlo, thanks for your p[hone] c[all]. I had a delightful time at Prague, where I stayed far more than a week. The kindness of Mathesius was really unspeakable. I saw something of the country, too (Louny, Křivoklát, Karlův Týn) in the most glorious weather.*”⁷⁷

On 27 December Dyboski wrote to Vočadlo from London to Krynica, sending him New Year’s greetings. Having found out that his colleague had been to Prague, he shared an impression of his own last visit: “*I hope Mathesius does not remember my visit as a nuisance: he took no end of trouble! I have carried away the most delightful impressions, and shall always remember those Prague days.*”⁷⁸

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Dyboski means Szyjkowski who finally – according to him – realized that the Krakow professor needs a bit more attention also from the Poles living in Prague, not only from the Czech hosts.

⁷⁵ “K[ochana] J[adwigo], dziś rano jeszcze byłem z wizytą pożegnalną w Poselstwie (które, prawdę powiedziawszy, nic dla mnie nie zrobiło!) i zwiedziłem wystawę współczesnej sztuki czeskiej. Po powrocie w hotelu zastałem dar od prezydium miasta: album sztuki czeskiej. Wieczór na kolei będzie Mathesius oraz Szyjkowski z grupą studentów Polaków (wziął sobie do serca przykład Czechów). Jutro rano już będę w Gumnach.” AN PAN/PAU, K III – 90 Roman Dyboski (organizing in progress).

⁷⁶ Roman BARON, *Misja życia. Praski polonista Marian Szyjkowski (1883–1952) a idea polsko-czeskiego zbliżenia na polu kultury*, Warszawa – Praga 2019, p. 88.

⁷⁷ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski, Nov. 23, 1927.

⁷⁸ Ibidem, letter from Dyboski Roman, Dec. 27, 1927.

Dyboski was very satisfied with his stay in Prague, which he admitted publicly during the annual dinner of the friends of the Kraków daily *Czas*. His words were published; he expressed a lot of appreciation for Czechs – their flair for economy and their hospitality. He agreed with the axiom that Prague should be deemed one of the most beautiful cities in Europe, adding that it was at the same time a rapidly developing metropolis. In terms of the pace of life and movement Dyboski thought it exceeded Warsaw, though it seemed not to equal the Polish capital in nightlife. He noticed the development of public buildings, including university ones, the Ministry of War and the Catholic Theological Seminary. He admired the parks, castles and the Czechs being widely read. He discerned Prague's attraction as a "Slavonic Mecca", extremely popular among the many countries of East-Central Europe, but he also noticed that not all Czechs supported Masaryk and Beneš' policy. He also thought that despite the Czech-German tensions, a lot had been done to improve the relations between the two nations. The German language could be heard in the streets and most tourists communicated with the locals in that language; moreover, two Germans had recently been appointed to the Czech government. Dyboski emphasized the popularity of English and English matters, which was exemplified by English-language weeklies published in Prague, numerous conversations he heard in English, and the number of participants of his lectures. As he emphasized, there were usually 100–150 of them every time. "How many of them actually knew the language and understood my lectures, and how many came out of snobbery, I cannot obviously tell."⁷⁹

A permanent trace of Dyboski's stay in Prague was the publication of his lectures in the form of a paperback, *Some Aspects of Contemporary England. Three Lectures* (Prague 1928). They inaugurated "The English-Speaking World Series" edited by Jiří V. Daneš, Simeon Potter and Bohumil Trnka. In the preface Dyboski thanked "*the University and all my Prague friends – particularly my colleague Professor V. Mathesius – for the cordial hospitality which I enjoyed during my stay in their beautiful old capital*".⁸⁰ A review of Dyboski's publication appeared in the German-language *Prager Presse*. H.S. focused on presenting the contents, however, emphasizing the usefulness of the publication published by The Anglo-American Club Union of Czechoslovakia.⁸¹ The lectures were also discussed with enthusiasm in the 3. issue of the magazine *Literární svět*.⁸²

After returning from Prague – the 1930s

It is worth emphasizing that Dyboski is one of the few Polish humanists, and definitely the only English studies professor, about whose academic work the Czech press informed its readers so broadly. That stemmed mostly from the themes, mostly concerning Anglo-Saxon literature, which was of considerable interest to Czechs and Slovaks in the period under discussion.⁸³ As Dyboski wrote, Mągr was a man with an excellent command of Polish and

⁷⁹ Ibidem, letter from Dyboski, Nov. 23, 1927.

⁸⁰ R. DYBOSKI, *Some Aspects of Contemporary England. Three Lectures*, Prague 1928, p. 8.

⁸¹ H.S., *Amerika von heute*, Prager Presse 10/189. 12. 7. 1930, p. 8.

⁸² Československá Republika 248/266, 10. 11. 1927, p. 5.

⁸³ See among others: Jaroslav PAPOUŠEK, *Kronika československé a světové politiky za rok 1935*, Praha 1935, p. 53; *Pologne Littéraire*, Prager Presse 8/194, 14. 7. 1928, p. 5; *Archivum Neophilologicum*, Prager Presse

well-read in Polish literature: “When I was in his office, I saw all the recently published Polish books. As this paper is read by all foreigners in Prague, we should not forget the significance it has for us as regards promoting Polish culture abroad.”⁸⁴

Ever since his lectures in the autumn of 1927, Dyboski used to receive the issues of the paper free of charge and made it clear he was impressed with the scale and the quality of work of the editors. He stayed in touch with the editor-in-chief Arne Laurin, and at Mágr’s request he sent in an article for the 10th anniversary of the daily.⁸⁵ He would also occasionally publish other texts. When columnist and teacher Karel Velemínský died, Dyboski wrote to Laurin on 16 November 1934, sharing his memories about the deceased. He had met him in 1929 in Cambridge during the World Conference on Adult Education and as deputy head of the World Federation of Adult Education and chairman of its Polish branch, he asked the editor-in-chief to express grief in the paper because of the passing away of the outstanding specialist teacher and one of the major initiators of international cultural collaboration on adult teaching. *Prager Presse* not only occasionally published Dyboski’s texts and informed the readers about his achievements but also called him “trefflicher Krakauer Anglist”, i.e. “excellent Kraków Anglicist”.⁸⁶

In the 1930s Dyboski exchanged letters with Mathesius, Chudoba and Trnka and – as he informed Vočadlo – they all regularly exchanged their publications with one another. As there is no documentation preserved, it is hard to establish if the contact was genuine or whether it was just occasional pleasantries.⁸⁷ On the occasion of Chudoba’s 60. birthday on 4 June 1938 Dyboski not only extended best wishes to him but also wrote to him that he was a regular reader of *Prager Presse*. He admitted: “*Having like you, made it my task both to interpret England to my country and my country to England, I am in a position to appreciate the extent of your efforts and the eminent quality of your achievement. Nor am I likely to forget how our common friend, Sir Bernard Pares, welcoming me in the School of Slavonic Studies in 1922, said to me: ‘You cannot do better than follow the example of Chudoba, who had a wonderful way of spreading a better knowledge of his country here through every conceivable channel.’*”⁸⁸

Czech Anglicists were not the only ones he kept in touch with. Among his correspondents were among others Jiří Horák – a Slavist, ethnographer and comparatist, professor of Charles University in Prague and a medieval historian Otakar Odložilík. Horák would send Dyboski some of his works, for which the addressee thanked him.⁸⁹ Dyboski wrote in the letter of 18 October 1930 that the local community was touched by the sentiment the Czech showed in his works to the late specialist in Polish studies, Józef Kallenbach.

10/332, 4. 12. 1930, p. 6; *Im Kampfum die Universitätsreform im Polen*, Prager Presse 13/20, 20. 1. 1933, p. 6; *Aus den Zeitschriften*, Prager Presse 14/15, 16. 1. 1934, p. 6; *Englisches Schulwesen*, Prager Presse 14/187, 12. 7. 1934, p. 6; *Literatur*, Prager Presse 14/116, 29. 4. 1934, p. 11; *Zwischen Literatur und Leben*, Prager Presse 16/192, 15. 7. 1936, p. 6.

⁸⁴ *Przemówienie prof. Romana Dyboskiego*, Czas 79/265, 18. 11. 1927, p. 2.

⁸⁵ MUA, fond Laurin Arne, inv. no. 96/50, letter from Dyboski Roman, Oct. 17, 1930.

⁸⁶ *Zwischen Literatur und Leben*, Prager Presse 16/192, 15. 7. 1936, p. 6.

⁸⁷ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Feb. 23, 1935. Only three messages from Dyboski to Chudoba have been preserved – see AMU, Fond: B 95 – František Chudoba, arch. unit: 1, inv. no. 37, letters from Dyboski Roman, June 29, 1927, June 6, 1928, June 4, 1938.

⁸⁸ MU, Fond: B 95 – František Chudoba, arch. unit: 1, inv. no. 37, letter from Dyboski Roman, June 4, 1938.

⁸⁹ MUA, fond Horák Jiří, signature II b1, inv. no. 282, letters from Dyboski Roman of Oct. 18, 1930, Jan. 15, 1932.

He complained that due to the pressure of his work as a dean he could not return the favor with any major work. He also informed him that Kraków had just hosted Václav Kredba, a Czech translator from Polish and Russian, whom Dyboski called “*an indefatigable compiler of the Czech book collection of Sienkiewicz*”.⁹⁰ In a short passage he compared the lectures of Horák and Kredba: “*I went to his lecture on the cult of Sienkiewicz in Czechoslovakia and that reminded me of your lecture over here on the same topic; there could not have been such terrific anecdotes in Mr Kredba’s lecture like the one in yours about reading Sienkiewicz under a school desk and getting in the clink for it.*”⁹¹

Dyboski also looked forward to meeting Horák once again at the 7th Convention of the International Intellectual Union in Kraków. The convention took place on 23–25 October 1930 led by Count Aleksander Skrzyński. In the buildings of Jagiellonian University and Polish Academy of Arts and Sciences, it gathered many eminent guests from all over Europe. Indeed, they both had an opportunity to meet during that event. Horák was one of the four representatives of Czechoslovakia, next to, among others Václav Tille, expert on literature and theatre, and professor of Charles University in Prague. The only Czech who delivered a lecture then was Otakar Španiel, a Czech sculptor and engraver, who spoke on *The spirit of art*.⁹²

Odložilík and Dyboski got closer together because they shared the experience of having worked in London. The Czech lectured at the School of Slavonic and East European Studies in the years 1928/1929 and 1929/1930.⁹³ When in 1934 Odložilík was appointed associate professor at the Faculty of Philosophy of Charles University in Prague, Dyboski hastened with his congratulations. He found out about the younger colleague’s promotion from *Prager Presse*. He wished him all the best not only in his new post but also in enhancing Czech-English and Czech-Polish relations, on account of the themes of his research.⁹⁴ Odložilík remained in touch with Polish medieval historians, carrying out research at the archives in Poznań (1928) or Warsaw (1934).⁹⁵ Four years later Dyboski thanked his colleague for a gift he had received – a reprint of his article on his research on Wycliff.⁹⁶ As he mentioned, the work was of sentimental value for him, as it concerned the subject of research of Michał Dziewicki, his master as far as the English language was concerned.⁹⁷

Among the people Dyboski regularly wrote to until the end of World War II was however above all, Otakar Vočadlo. The Anglicist from the Czechoslovakia, who eventually took the chair of the English studies at Comenius University in Bratislava and ultimately at Charles University in Prague, became one of the major Czech philologists of his generation. The two scholars exchanged occasional greetings, informing each other about current events

⁹⁰ Ibidem, letter from Dyboski Roman, Oct. 18, 1930.

⁹¹ Ibidem.

⁹² See e.g.: *Zjazd Międzynarodowej Unii Intelktualnej*, Czas 82/244, 23. 10. 1930, p. 2; *Obrady F.I.D.U.I.*, Czas 82/246, 25. 10. 1930, p. 2; *Lista uczestników kongresu F.I.D.U.I.*, Czas 82/246, 25. 10. 1930, p. 2, *Obrady F.I.D.U.I. Dzień trzeci*, Czas 82/247, 26. 10. 1930, p. 2.

⁹³ MUA, fond Odložilík Otakar, signature I b1, inv. no. 3. Curriculum vitae.

⁹⁴ Ibidem, inv. no. 80, letter from Dyboski Roman, Sept. 6, 1934.

⁹⁵ See among others MUA, fond Odložilík Otakar, signature Ia, inv. no. 2. Letter from the Czech Academy of Sciences and Arts of 19 XI 1934; LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 3578-3671, letter from Odložilík Otakar, June 15, 1928.

⁹⁶ The second edition of *Wycliffe’s Influence upon Central and Eastern Europe*, which appeared in *The Slavonic and East European Review* 7/21, 1929, pp. 634–648.

⁹⁷ MUA, fond Odložilík Otakar, signature II b1, inv. no. 80, letter from Dyboski Roman, Jan. 12, 1938.

in their personal and professional lives. They were not always able to help each other out: when Vočadlo asked Dyboski for an article on Polish themes for a collection he was editing, Dyboski referred him to Krzyżanowski.⁹⁸

In 1928 both Dyboski and Vočadlo found themselves in the USA. The Czech delivered lectures at the Summer School of Columbia University on Czech literature and history, and on comparative literature; also at fourteen other universities.⁹⁹ The Pole for a few months from the fall of 1928 until the spring of 1929 ran classes and open lectures at over a dozen American and Canadian universities. Incidentally, the Czech press informed its readers that the Polish academic, “an ardent promoter of Anglo-American civilization in Poland”, lectured in the USA.¹⁰⁰ It is hard to confirm if the two friends met in America. It does not seem so. For instance, on 11 October 1928 Dyboski wrote that he would not be able to meet with Vočadlo in New York before December as he had just started a lecture tour of American universities on behalf of the Kościuszko Foundation. He described his plans to his colleague, regretting they had missed each other, both being on American soil.¹⁰¹

In successive years the scholars kept in touch, though much less so. In January 1930 Dyboski informed Vočadlo that in September he would have to leave again for three months to the USA to lecture there. Meanwhile, he was waiting for a publication of his impressions from his first two stays in America.¹⁰² On 3 September 1930 Dyboski apologized to Vočadlo for a delay in responding but he was overwhelmed with his dean duties at the Faculty of Philosophy of the Jagiellonian University. The content of the letter suggests that Vočadlo had asked him for Polish-language literature on the United States. Dyboski referred him to his recent book *Stany Zjednoczone Ameryki Północnej* (Lwów: Książnica-Atlas 1930), expressing regret that the edition had been sold out immediately and he was not able to send him a copy. On a postcard of 26 April 1931, Dyboski thanked Vočadlo for the opportunity to publish in *Central European Observer*.¹⁰³ He also congratulated him on intensive academic activity which he was closely following. He excused himself that due to the dean’s duties his own academic research had decreased and he had to cancel his trip to the USA. He was still considering travelling overseas, though he hoped that first of all he would be able to return to his English literature studies.¹⁰⁴

In the letter of 14 September 1931 Dyboski wrote to Vočadlo that they were not going to meet in Paris after all during the International Congress of Technical Education, planned for 24–27 September. Judging by the structure of the letter, it was an answer to a series of questions from Vočadlo. Dyboski was happy that the year of his term as a dean had ended and he could finally return to writing the book *Poland* for Benn’s *Modern World* series, which he had started three years earlier and still could not finish. Vočadlo must have been interested in Polish travelers and explorers, as the Polish colleague recommended

⁹⁸ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Nov. 23, 1927.

⁹⁹ M. C. BRADBROOK, *Otakar Vočadlo*, p. 580; Clarence Augustus MANNING, *Die Slawische Wissenschaft in den Vereinigten Staaten*, Osteuropa 5/3, 1928, p. 177.

¹⁰⁰ *Kulturní drobnosti z Polska*, Český deník 16(63)/98, 9. 4. 1927, p. 2. See more in: T. PUDŁOCKI, *Z dziejów relacji polsko-amerykańskich*, pp. 243–264.

¹⁰¹ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, Dyboski Roman to Vočadlo Otakar, Oct. 11, 1928.

¹⁰² *Ibidem*, Dyboski Roman to Vočadlo Otakar, Jan. 11, 1930.

¹⁰³ I have not been able to determine whether Dyboski actually had an article published in that periodical or was just politely thanking for a proposition of publication.

¹⁰⁴ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, letter from Dyboski Roman, Apr. 26, 1931.

to him get acquainted with Edmund Strzelecki, Benedykt Dybowski, General Bronisław Grąbczewski and Jean Dybowski (some of mixed origins and ethnicity), whose examples showed a wide range of Polish scholars' interests from Australia and Siberia to Sahara. As far as new publications on English literature were concerned, he recommended Władysław Tarnawski's *Z Anglii współczesnej. Pięć szkiców* (Lwów: Ossolineum 1927) and Stanisław Helsztyński's *Liryka angielska XIX wieku* (Warszawa: Hoesick 1929), as well as Volume 3 of *Wielka Literatura Powszechna* published by Księgarnia Wydawnicza Trzaska, Evert i Michalski, where a chapter on American literature was written by Tadeusz Grzebieniowski and on English literature by Władysław Tarnawski.¹⁰⁵

That Dyboski was genuinely interested in the world of intellectuals, was proved by the fact that he closely watched the activity of the Academic Association of the Friends of Czechoslovakia, whose curator was a geologist and ecologist, professor of Kraków universities Walery Goetel. On 16 January 1930 Dyboski wrote to Goetel:

„My very dear Colleague,

Thank you so much for sending me the report on national parks and I am very happy for you that thanks to the effort of your group the idea is advancing in our country.

I would like to use this opportunity to suggest an idea, which might have already occurred to you, for the Academic Association of the Friends of Czechoslovakia you are a curator of to celebrate Masaryk's 80. birthday (on 8 March) with an event at the University.

My sincerest regards and best wishes for the new 1930 year.

Yours truly,

R. Dyboski¹⁰⁶

When on 21 March 1932 the Polish-Czechoslovak Society was set up at the Kraków Municipal Office, Dyboski had to be there. Among the 47 people who represented different groups in the city (e.g. universities, Polish Academy of Arts and Sciences, officials, merchants), Dyboski, next to Goetel and an outstanding Slavist and linguist Tadeusz Lehr-Spławski, was elected to the organizational committee of the new society. As it was emphasized, the aim of the new organization was to bring Poland and Czechoslovakia closer together through implementing various initiatives in the fields of science, art, culture, physical education, sports and economy. Dyboski, addressing the audience, emphasized the significance of peaceful cooperation between the two countries. Three months later, i.e. on 21 June, there was a meeting at which the society's board was established. The board included over a dozen people from different walks of life. The chairman became Goetel and deputy chairman Dyboski; it was also they who chaired the institution following the elections on 20 March

¹⁰⁵ Ibidem, letter from Dyboski Roman, Sept. 14, 1931.

¹⁰⁶ „Wielce Szanowny i Kochany Panie Kolego, bardzo dziękuję za przesłane mi łaskawie sprawozdanie o parkach narodowych i cieszę się serdecznie wraz z Panem, że dzięki wysiłkom Waszej grupy ta idea robi postępy na naszych ziemiach. Przy sposobności ośmielam się poddać myśl, która może już także z innej strony tymczasem została poruszona, mianowicie, żeby Akademickie Koło Przyjaciół Czechosłowacji, którego Pan jest kuratorem, uczciło przypadające na 8 marca 80. urodziny Masaryka jakąś Akademią w Uniwersytecie. Łączę przyjazne pozdrowienia i najlepsze życzenia na ten nowy rok 1930. Szczerze oddany R. Dyboski.” AN PAN/PAU, sign. K III-36 Walery Goetel, 1/9/1.

1933, 15 May 1934 and 27 May 1935.¹⁰⁷ Years later, Walery Goetel reminisced that the preparatory work on establishing the society was accompanied with some friction owing to persisting resentments on both sides of the border, as well as not the best relations between the two states, especially after the Polish-German declaration of non-aggression of 1934, Polish objection to creating the Eastern Pact, and 1935 Czechoslovak-Soviet alliance agreement.¹⁰⁸ He even received a warning from his students that if the establishment of the society succeeded, he would get in trouble and the meeting would be interrupted. Then Roman Dyboski helped him out with his authority as a curator of youth unions at the university.¹⁰⁹

The preserved documentation proves that Goetel was the person who set the tone to the organization. On account of a major discord in Polish-Czechoslovakian relations in 1935, the Society suspended its activity. When, a few years later, i.e. on 2 May 1939, the last general meeting was called, only a few members turned up. Dyboski, who was absent, had signed Goetel's motion to close down or further suspend the Society and to assign its funds to immediate relief for the political refugees from the Protectorate of Bohemia and Moravia. Those present encouraged everyone to get involved into the work of the Committee for Relief to Czech and Slovak political refugees staying in Kraków, and the Society's files were handed over to the Archive of Historical Records of the City of Kraków. The minutes of the last meeting were concluded with an appeal to the members to re-establish the Society "at an appropriate moment".¹¹⁰

Dyboski and Vočadlo resumed their relationship in 1935; paradoxically, in a not-too-good geopolitical context, as the Polish-Czech relations were deteriorating at that time. They were burdened by the issues of Trans-Olza, Cieszyn Silesia, and the discriminatory policy of the Czech government against the Poles from that region, which had already seen some local disputes. Moreover, any agreement was made difficult due to the fact that in the eyes of Czechoslovakia Poland was getting closer to Germany and Poles blamed the Czechoslovakian government for being too pro-Soviet. As a result, there were hostile relations between both countries, and they both acted to each other's disadvantage. Poland supported Slovakian nationalists and Czechoslovakia – Ukrainian ones.¹¹¹ Dyboski realized that the relations were getting tenser and tenser, that's why he made it clear that the colleague's letter made him very happy:

*"You are very sensible and sympathetic in what you say about the recent estrangement between our two countries. Remaining Vice-President of the Polish-Czechoslovak Society at Krakow (which I have been since its foundation), I continue to hope that an improvement will come again ere long, – and not being an active politician, I believe in all of us 'doing our bit' by way of maintaining the old good relations in the sphere of our intellectual and professional interests."*¹¹²

Dyboski's assessment of the official relations between Poland and Czechoslovakia might have been a bit of wishful thinking, as he believed that personal contacts between

¹⁰⁷ Archiwum Narodowe w Krakowie [The National Archives in Kraków] (hereinafter ANK), sign. 29/574/0 The Polish-Czechoslovak Society in Kraków; J. PĄPOUŠEK, *Kronika československé a světové politiky*, p. 53.

¹⁰⁸ See more: Karolina GAWRON, *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918–1939 jako przyczynek do badań and konfederację polsko-czechosłowacką 1939–1943*, *Historia i Polityka*, no. 1, 2015, p. 64–65.

¹⁰⁹ Walery GOETEL, *Droga Towarzystw Przyjaźni Polsko-Czechosłowackiej*, *Życie Słowińskie* 3/12, 1948, pp. 506–508.

¹¹⁰ ANK, sign. 29/574/0 The Polish-Czechoslovak Society in Kraków.

¹¹¹ J. DEJMEK, *Edvard Beneš a Polska międzywojenna*, pp. 111–115.

¹¹² LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 1309–1340, Dyboski Roman to Vočadlo Otakar, Feb. 23, 1935.

academics could in the first place contribute to their improvement. As Vočadlo was in the 1930s the head of the chair of English studies in Bratislava, which was geographically closer to Kraków than Prague, Dyboski hoped they would meet again. He suggested the Tatra Mountains. He did not only hope to see Ludmila Vočadlová, of whom he had the best recollections, and their son Velen; he also wanted to meet the second son of his old friend. He informed Vočadlo that his status had not changed – he remained a bachelor and his house was kept by his sister and niece. He also mentioned his academic plans: books to write and a trip to the USA in 1936 to the celebration of the 300th anniversary of Harvard University.¹¹³ The plans fell through, both the American trip and the meeting in the Tatras. This is what we can conclude from Dyboski's letter of 9 May 1938, which was a response to some correspondence from Vočadlo. Dyboski hoped they might meet in the summer in Switzerland but he added reasonably: "*But it is so difficult to make plans in these restless days. The international situation is making us very anxious.*"¹¹⁴ He also shared a few remarks on translation of English literature into Polish and he promised to convey Vočadlo's remarks on the activity of the Polish language teacher at the University of Bratislava to those who had been responsible for his appointment. It is now hard to figure out what objections Vočadlo might have had to Władysław Bobek, associate professor from the Jagiellonian University, who had been teaching Polish at Comenius University since 1928; it is possible that Vočadlo accused him of avidly supporting Slovak nationalists, particularly as Bobek supported the effort of the Kraków historian Władysław Semkowicz – one of the head of the Slovak interest at Jagiellonian.¹¹⁵ Dyboski also promised to his colleague that should Emlyn Williams, Welsh writer, and playwright, come to Poland, he would be happy to receive him in Kraków.¹¹⁶ Vočadlo knew the Welshman very well and their relation must have been well-known if other people mentioned it.¹¹⁷

Post-scriptum

The role of Czech intellectuals in the life of Roman Dyboski was much more significant than his biographers had believed so far. Concentrating mainly on his achievements in English studies in Poland, or his contacts with the Anglosphere, they tended to ignore the other important community in his life – the Czech academic world. Roman Dyboski was one of the few Polish scholars who – despite the tense relations between Czechoslovakia and Poland at the time – promoted the idea of shared intellectual collaboration. Contrary to appearances, the community of Polish Czechophiles was not that small and included scholars representing various fields of learning, like e.g. Tadeusz Grabowski, Tadeusz Kowalski, Tadeusz Lehr-Spławiński, Marian Szyjkowski, Walery Goetel. Among them the role of Roman Dyboski was specific: coming from the Polish-Czech borderland, Anglicist by education, advocate of Poland and Anglosphere getting closer together, he actively

¹¹³ Ibidem.

¹¹⁴ Ibidem, letter from Dyboski Roman, May 9, 1938.

¹¹⁵ P. MATUŁA, *The Role*, pp. 131–132; por. *Placówki polonistyczne za granicą*, I, *Placówki Wydziału Nauki i Szkół Wyższych Min. W.R. i O.P.*, Nauka polska: jej potrzeby, organizacja i rozwój 22, 1937, pp. 161–167.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ LA PNP, Fond Vočadlo Otakar, inv. no. 3578-3671, letter from Odložilík Otakar, June 4, 1929.

corresponded with scholars from Czechoslovakia, particularly Anglicists, including Otokar Vočadlo. For Dyboski and his correspondents the plane of agreement was the School of Slavonic and East European Studies of the University College London and the fact that the Anglicist from Kraków would openly express his Czechophilia as deputy chairman of the Polish-Czechoslovak Society in Kraków. These are not only but probably the most important entanglements showing that even in new, post-WWI realities and national-states the interconnectedness of knowledge, as well as knowledge entanglement were extremely important. Arenas of encounters, multilingualism, international education as well as participation in international scientific life, following the new discourses and intellectual trends cannot be put aside while researching the life of interwar Anglicists. Therefore, the analysis of the intellectual life of the epoch limited into the national discourse or direct interstate relations is definitely not enough. It is worth remembering also one more aspect. Dyboski was also – or perhaps above all – one of the few Polish specialists speaking and publishing in Czechoslovakia not on Polish themes but English ones, which, what with considerable interest in Anglo-Saxon culture in both countries, brought Poles and Czechs closer together.

Acknowledgement

The author would like to thank Dr Marek Ďurčanský and Ms Joanna Laskosz for assistance when writing this paper.

TOMASZ PUDŁOCKI

Svět českých intelektuálů v životě Romana Dyboského

RESUMÉ

Príspevok pojednáva o roli českých (československých) intelektuálů v životě Romana Dyboského (1885–1945), profesora anglické filologie na Jagellonské univerzitě v Krakově. Byl jedním z mála polských vědců, kteří (i přes tehdejší napjaté politické vztahy mezi Československem a Polskem) zastávali myšlenku vzájemné intelektuální spolupráce. Role Romana Dyboského byla specifická: vyrůstal v polsko-českém pohraničí, vzděláním anglista, především zastávce sbližování Polska a anglosféry, aktivně korespondoval s československými vědci, zejména s odborníky na anglistiku, včetně Otokara Vočadla. S řadou z nich měl možnost se setkat v Londýně jako přednášející na School of Slavonic and East European Studies (Škole slovanských a východoevropských studií) na University College London, zřízené Tomášem G. Masarykem. Dyboski byl také jedním z mála polských odborníků, kteří v Československu hovořili a publikovali nikoli o polských, nýbrž o anglických záležitostech, což při značném zájmu o anglosaskou kulturu v obou zemích sblížilo Poláky a Čechy.

Die Welt der tschechischen Intellektuellen im Leben des Roman Dyboski

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag befasst sich mit der Rolle tschechischer (tschechoslowakischer) Intellektueller im Leben von Roman Dyboski (1885–1945), Professor für englische Philologie an der Jagiellonen-Universität in Krakau. Er war einer der wenigen polnischen Gelehrten, die – trotz der damals herrschenden Spannungen in den politischen Beziehungen zwischen der Tschechoslowakei und Polen – den Gedanken intellektueller Zusammenarbeit vertraten.

Die Rolle Roman Dyboskis war von besonderer Art: aufgewachsen im polnisch-tschechischen Grenzgebiet, von Beruf Anglist, vor allem Verfechter der gemeinsamen Annäherung Polens und der Anglosphäre, korrespondierte er rege mit tschechoslowakischen Gelehrten, insbesondere mit Fachleuten der Anglistik, einschließlich Otakar Vočadlo. Einer Reihe von ihnen konnte er in London begegnen, wo er an der von Tomáš G. Masaryk eingerichteten School of Slavonic and East European Studies des University College London las. Dyboski war zugleich einer der wenigen polnischen Fachgelehrten, die in der Tschechoslowakei nicht über polnische, sondern über englische Angelegenheiten sprachen und publizierten, was angesichts des beträchtlichen Interesses an der angelsächsischen Kultur in beiden Ländern Polen und Tschechen einander näherbrachten.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

dr hab. Tomasz Pudlocki, prof. UJ
Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego
Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie
tomasz.pudlocki@uj.edu.pl

VYSOKOŠKOLSKÁ KOLEJ NA HRADČANECH (1919–1949) INSTITUCIONÁLNÍ DĚJINY KOLEJE PRO NEMAJETNÉ POSLUCHAČE VYSOKÝCH ŠKOL V PRAZE

JANA KYNKOROVÁ

UNIVERSITY DORMITORY IN HRADČANY, 1919–1949 INSTITUTIONAL HISTORY OF A DORMITORY FOR POOR UNIVERSITY STUDENTS OF PRAGUE UNIVERSITIES

This article describes the history and functioning of the Hradčany dormitory for poor university students in Prague, which functioned in 1919–1949. First introduced is the foundation of this dormitory and of the association that administered it. Then the attention turns to student self-governance, which formed one of the organs of the association. In 1927, there arose a conflict between the student administration and curators of the founding association, which led to the foundation of a new dormitory administered solely by students. The conclusion then describes a gradual loss of power of the student administration: after 1945, its powers were gradually transferred to the National Administration of Student Property. In 1949, the dormitory finally ceased to exist in its original form.

Keywords: university dormitories – students – interwar Czechoslovakia – student self-government – Prague universities

DOI: 10.14712/23365730.2024.5

Úvod¹

Článek se zabývá historií a fungováním Hradčanské koleje určené nemajetným posluchačům pražských vysokých škol, která byla založena krátce po vzniku Československé republiky. Článek představí začátky této instituce, její finanční potíže i snahy k jejich odstranění. Výklad se zmíní o výstavbě nové kolejní budovy a sporu, který se v průběhu stavby rozhořel mezi studenty a správními orgány koleje. Konflikt vyústil ve zřízení nové koleje, jejíž správu zprvu zajišťovala pražská studentská organizace a následně spolek složený ze stávajících i bývalých kolejních studentů. Je třeba zmínit, že v průběhu let se proměňoval jak název koleje, tak její umístění.² V článku se používají různé názvy téže koleje podle

¹ Základem textu je zkrácená a modifikovaná verze diplomové práce: Jana KYNKOROVÁ, *Kolejáci z Hradčan. Život studentů z pražské koleje na Hradčanech za první a třetí republiky*, Diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2022.

² Zprvu je kolej nazývána *noclehárnou*, od konce července 1919 se objevuje v dokumentech jako *kolej* nebo též *Kolej Sboru pro sociální péči o studentstvo vysokoškolské*. Od konce září se jedná o *Kolej Svazu československého studentsva* a od listopadu o *Masarykovu studentskou kolej v Praze*. Roku 1927 je název přenesen

toho, který název byl jejím oficiálním označením v daném časovém období. Pokud se mluví o delším časovém období, používá se jednotně označení Hradčanská kolej.

1. Vznik koleje

Po první světové válce se mimopražští studenti potýkali s nedostatkem ubytování v novém hlavním městě,³ které nedokázalo saturovat zvýšenou poptávku po bydlení a ceny nájmu prudce rostly. Rovněž počet studujících se zvýšil, protože mnozí byli nuceni za války studium přerušit a po vzniku Československa se vraceli za dokončením zameškaných semestrů. Drahé nájemní bydlení si kvůli svým finančním možnostem často nemohli dovolit.⁴ Čtyři tehdejší vysokoškolské koleje⁵ neměly dostatečné kapacity, a navíc se vyznačovaly přísnými podmínkami pro přijetí. Proto již koncem roku 1918 začaly vznikat provizorní noclehárny po celé Praze.⁶ Ty však situaci dlouhodobě neřešily, a tudíž posluchači vysokých škol předložili začátkem roku 1919 Národnímu shromáždění *Návrh studentů vojáků*. V něm žádali urychlenou výstavbu kolejí a zajištění vlivu studentstva na jejich správu, což považovali za moderní způsob řízení institucí.⁷ Na podkladě tohoto návrhu byl při ministerstvu sociální péče ustaven *Sbor pro sociální péči o studentstvo vysokoškolské*, mezi jehož členy náležela Alice Masaryková, „otec studentstva“ Jan Urban Jarník nebo student práv Adolf Kostečka.⁸

Sbor převzal do správy několik provizorních nocleháren, které však brzy musel vrátit původním majitelům a jako náhradu mu Zemský správní výbor propůjčil pět místností

na novou budovu v Dejvicích a kolej na Hradčanech se jmenuje *Kolej Svazu československého studentstva v Praze* nebo též *Svazovka* či *kolej Svazová*. Od roku 1934 nese název *Kolej spolku hradčanských kolegáků* a ten jí zůstává až do jejího zániku roku 1949. Adolf KOSTEČKA, *K historii koleje*, in: Jan Vrzalík (ed.), *Almanach hradčanských kolegáků 1919–1929*, Pardubice: Společná knihtiskárna, 1929, s. 11–13 (dále jen *Almanach hradčanských kolegáků*); *Masarykova studentská kolej v Praze*, Praha: Ústřední studentské knihkupectví, 1922, s. 4; Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Jan Urban Jarník, kart. 193, dopis Gutwirtha za SSPSV z 1. a 12. 8. 1919; František DOUBEK, *Hradčanská kolej: Vzpomínky pamětníka*, Praha 1979, s. 22, 27–28, 58.

³ AUK, f. Všestudentský archiv, Sbor pro sociální péči o studentstvo vysokoškolské (dále SSPSV), k. B 101, Petice pro řešení soc. požadavků studentů, 5. 5. 1919; tamtéž, Žádost SSPSV ministerstvu soc. péče ve věci bytové krize studentů, 24. 9. 1920.

⁴ Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy, IV, 1918–1990*, Praha 1998, s. 19–20, 29–30.

⁵ Mezi ně náležely: Kolej Arnošta z Pardubic pro studenty z katolických rodin (1896), Hlávkovy studentské koleje pro nemajetné studenty s vynikajícím prospěchem (1904), Ženská kolej spolku akademicky vzdělaných žen (1917) a Strakova akademie pro syny z chudých šlechtických rodin, která fungovala v prvních týdnech po vzniku republiky až do zrušení šlechtictví, řádů a privilegií dle zákona č. 61/1918 Sb. z. a n. ze dne 10. 12. 1918. Michaela DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918–1939*, Diplomová práce, Filozofická fakulta UK, Praha 2012, s. 47–49.

⁶ AUK, f. J. U. Jarník, k. 193, Dopis rektorátu čes. university J. U. Jarníkovi z 30. 11. 1918; *Masarykova studentská kolej v Praze*, 1922, s. 4; F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 10.

⁷ Jako moderní způsob řízení kolejí propagoval samosprávu již Vladimír Novák roku 1912. Vladimír NOVÁK, *Studentské koleje a internáty*, Brno: Příroda a škola, 1912, s. 109–111; Společná československá digitální parlamentní knihovna (dále PSP), f. Národní shromáždění československé 1918–1920, tisk č. 331, Návrh Dr. A. Masarykové a dalších na řešení sociálních poměrů vysokoškolského studentstva, 10. 1. 1919 [online]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0331_00.htm> (ověřeno 29. 11. 2023).

⁸ PSP, f. Národní shromáždění československé 1918–1920, tisk č. 2470, Odpověď ministra železnic, ministra školství a národní osvěty a ministra sociální péče na dotaz (čís. tisku 1902) o poměrech studentských v Praze, 10. 2. 1920 [online]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t2470_00.htm> (ověřeno 29. 11. 2023); AUK, f. Všestudentský archiv, SSPSV, k. B 101, nejspíše výroční zpráva Sboru za rok 1923, s. 1–3.

v Donucovací pracovně v Trauttmansdorffském paláci na Hradčanech. Inventář zapůjčila *Sboru* donucovací pracovna, lůžkoviny ministerstvo obrany a elektrické světlo zajistilo ministerstvo sociální péče.⁹ Hmotný základ tvořil výtěžek ze studentských májových slavností ve Stromovce (50 000 Kč) a dar prezidenta Masaryka studentstvu (100 000 Kč).¹⁰ Asi dvacítko studentů se do nové noclehárny na Hradčanech nastěhovala již před prázdninami roku 1919 a řídila si vnitřní záležitosti tzv. samosprávou, která představovala realizaci požadavku z *Návrhu studentů vojáků*.¹¹

V průběhu července vyslal *Sbor* do noclehárny již zmíněného Adolfa Kostečka, který byl zároveň členem *Svazu československého studentstva v Praze* – organizace posluchačů pražských vysokých škol.¹² Na Hradčanech se ujal správy místností a údajně to byl právě on, kdo přišel s myšlenkou zbudovat studentskou kolej s vlastní menzou.¹³ Začátkem srpna se podařilo získat celé druhé patro Donucovací pracovny¹⁴ a *Sbor* formuloval první domácí řád a stanovy koleje.¹⁵ Většina ustanovení, která *Sbor* zavedl, se objevuje ve všech pozdějších stanovách a řádech koleje. Studentská samospráva byla podle stanov zřízena *Sborem* proto, aby se studentstvo mohlo podílet na vedení koleje, a zjednodušilo tak její vnitřní správu. Stanovy rovněž definovaly hlavní orgány samosprávy – plenární schůzi a výbor. Na plenární schůzi se měli sejít všichni studenti nejméně jednou do měsíce a rozhodovat nadpoloviční většinou o všech záležitostech koleje, pokud nepřínáležely *Sboru*.

Výbor samosprávy se skládal z předsedy, místopředsedy, jednatele, pokladníka a dvou členů koleje. Předseda jednal jménem samosprávy, rozhodoval o drobných záležitostech členů a podepisoval spolu s jednatelem smlouvy. Místopředseda jej zastupoval, jednatel kontroloval zachovávání domácího řádu, vyřizoval korespondenci a podával plenární schůzi hlášení o činnosti výboru. Pokladník měl na starost finance samosprávy, dohlížel na plnění peněžních závazků studentů, poukazoval povolené výdaje a podával *Sboru* měsíčně zprávy o hospodaření. Zapisovatel vedl seznam studentů, zapisoval jednání schůzí a informoval *Sbor*. Spory mezi studenty rozhodoval předseda samosprávy, ve složitějších případech stanovily obě strany po dvou zástupcích a s předsedou v čele spor rozhodovaly. Samospráva měla právo usnášet se o důtkách a trestech v případě nedodržení ustanovení *Sboru* či samosprávy. Nakonec proti všem ustanovením bylo možné se odvolat prostřednictvím předsedy k výboru *Sboru*.¹⁶ Avšak o prázdninách roku 1919 tato pravidla pravděpodobně ještě nebyla uplatněna.

Svaz československého studentstva nadále usiloval o získání větších prostor a koncem září 1919 se mu podařilo přesvědčit ministra veřejných prací Antonína Hampla, který na Ministerstevské radě prosadil zábor obou pater a části přízemí Zemské donucovací pracovny a poloviny nedalekého kláštera Kapucínů.¹⁷ V něm existovala provizorní noclehárna již začátkem

⁹ *Masarykova studentská kolej v Praze*, 1922, s. 4; A. KOSTEČKA, *K historii koleje*, s. 11–12.

¹⁰ A. KOSTEČKA, *K historii koleje*, s. 11; *Masarykova studentská kolej v Praze*, 1922, s. 5; *K sociální otázce studentské*, *Tribuna* 1/95, 23. 5. 1919, s. 5.

¹¹ A. KOSTEČKA, *K historii koleje*, s. 12.

¹² František MUNK, *Studentský život*, *Studentský časopis* 1/4–5, Praha: Borový, 20. 6. 1922, s. 162.

¹³ *Masarykova studentská kolej v Praze*, 1922, s. 10; F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 13.

¹⁴ *Masarykova studentská kolej v Praze*, 1922, s. 4; AUK, f. J. U. Jarník, k. 193, dopis V. Gutwirtha za SSPPV z 1. 8. 1919.

¹⁵ AUK, f. J. U. Jarník, k. 193, dopis V. Gutwirtha za SSPPV, 1. 8. 1919, příloha.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ *Zpráva o záboru budov pro kolej došlá Svazu 28. září 1919*, *Studentská pošta* (dále SP) 1/11, 4. 10. 1919, s. 3.

roku 1919 a také zde fungovala samospráva.¹⁸ Během týdne se podařilo opatřit nejnужnější inventář, potraviny i personál, takže kolej mohla začít fungovat 1. října a menza se otevřela 8. října.¹⁹ Na počátku listopadu 1919 svolil prezident republiky, aby kolej nesla jeho jméno – Masarykova studentská kolej v Praze.²⁰ Shrňeme-li fakta, zakladatelem koleje po stránce právní byl *Svaz československého studentstva* a po stránce organizační vedle *Svazu též Sbor pro sociální péči a úřady* (Zemský správní výbor, Společný bytový úřad města Prahy, Ministerstvo obrany a Ministerstvo sociální péče). Celé založení se dělo za podpory vlády, přičemž výkonným činitelem a iniciátorem myšlenky byl student práv Adolf Kostečka.²¹

2. Fungování koleje

V březnu roku 1920 byl ustaven *Spolek Masarykovy studentské koleje českých vysokých škol pražských*, který převzal vedení koleje na Hradčanech a spravoval ji až do roku 1927.²² Spolek jako forma správy studentské koleje se v Praze objevuje již v Hlávkově koleji roku 1901.²³ Dle stanov spolku poskytovala kolej na Hradčanech ubytování nemajetným, charakterním a pracovitým československým studentům českých vysokých škol pražských bez rozdílu náboženského či politického přesvědčení.²⁴ Členství ve spolku bylo odstupňováno dle výše daru věnovaného koleji. Oproti Hlávkově koleji přibyl i člen činný, kterým se stal každý student přijatý do koleje a mohl se tak podílet na správě ústavu.²⁵

Orgány spolku byly tři – správní výbor, kuratorium a studentská samospráva. Orgán zvaný valná hromada nebyl na koleji zaveden, což je obecně pro spolky netypické, protože tím je většině platících členů znemožněno ovlivňovat chod koleje. Každoročně bylo jen osm členů kooptováno do některého z orgánů, což kontrastovalo s postavením studentů – členů činných. Z nich byl totiž kooptován stejný počet zástupců do orgánů spolku, a navíc tvořili celý jeden orgán koleje – studentskou samosprávu. Rovněž kolej na Letné z roku 1921 valnou hromadu vypustila, naopak v Hlávkově koleji volila valná hromada členy kuratoria i výboru a schvalovala rozpočet.²⁶ Kuratorium se na Masarykově koleji ustavovalo každý

¹⁸ Janko ALEXÝ, *Janko Alexy*, Matičné čítanie 3/1, 5. 1. 1970, s. 7; Národní archiv (dále NA), f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Drobný listek nadepsaný: „Z front, ze škol“ a pokračující slovy: „Zatímco v r. 1919 [...]“, s. 2; B. VAVROUŠEK, *Čtvrtstoletí slovakofilské spolupráce s inž. J. Rotnáglem*, in: Albert Pražák et al., *Rotnáglov sborník*. V Praze: Československá jednota, 1935, s. 161; Janko ALEXÝ, *Ach, v tom kapucínskom kláštore*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 103.

¹⁹ Alois HOFFBAUER, *Moje vzpomínky na kolej a její samosprávu*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 15.

²⁰ *Masarykova studentská kolej v Praze*, 1922, s. 4–6; Adolf KOSTEČKA, *Masarykova kolej*, SP 1/11, 4. 10. 1919, s. 3.

²¹ AUK, f. Všestudentský archiv, SSPSV, k. B 101, nejspíše výroční zpráva *Sboru* za rok 1923, prosinec 1923, s. 1; AUK, f. J. U. Jarník, k. 193, dopis Gutwirtha za SSPSV z 1. a 12. 8. 1919.

²² *Masarykova studentská kolej v Praze*, 1922, s. 4–6.

²³ Jiří POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávký: historie České akademie věd a umění, Hlávkových studentských kolejí, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, jakož i Národohospodářského ústavu*, Praha 2008, s. 100–102, 147.

²⁴ *Stanovy spolku Masarykovy stud. koleje českých vysokých škol pražských*, Praha: Knihotiskárna Josef Lebeda v Praze III, Strakova akademie, 1921, s. 1.

²⁵ J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávký*, s. 102, 116; *Stanovy spolku Masarykovy stud. koleje českých vysokých škol pražských*, 1921, s. 6.

²⁶ *Stanovy spolku Masarykovy stud. koleje českých vysokých škol pražských*, 1921, s. 5–10; AUK, f. Všestudentský archiv, Studentská kolonie na Letné (dále SKL), k. A 116, *Stanovy spolku stud. kolonie*, s. 6–12; J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávký*, s. 102.

rok znovu a bylo složeno ze zástupců města Prahy, vysokých škol, státních úřadů, *Sboru pro sociální péči, Svazu československého studentstva, Akademického domu*, studentské samosprávy a členů spolku. Institute mající ve svém členstvu studenty často vysílaly právě je, takže zde zasedalo pravidelně 10 nestudujících a 8 studentů.²⁷ Kuratorium volilo správní výbor, který představoval jeho výkonný orgán.

Studentská samospráva byla definována jako organizace studentů přijatých do koleje spravující si samostatně záležitosti přidělené jí kuratoriem. Ve stanovách je zdůrazněno, že samospráva není orgánem stojícím mimo nebo dokonce proti kuratoriu, ale je jeho organickou součástí, protože studenti v koleji bydlící jsou plnoprávními členy spolku. Důraz na tuto skutečnost je možné vysvětlit vymezením se vůči Hlávkovým kolejím, kde chovanci nebyli členy spolku, popřípadě potřebou jasně definovat postavení studentské samosprávy, která byla v tomto rozsahu v českých zemích novum. Stanovy rovněž definovaly funkci ředitele koleje. Měl to být vysokoškolsky vzdělaný pedagog zodpovědný za veškerý personál koleje. Tato funkce byla zrušena roku 1923.²⁸

Roku 1923 se rovněž ustálila pravidla řídicí chod samosprávy – stanovy samosprávy. Podle nich se studenti obou kolejních budov na Hradčanech (Donucovací pracovny a Kapucínské kláštera) scházeli pravidelně na začátku semestru za účelem zvolení nového výboru samosprávy, dvou studentů do finanční komise *Spolku* a dvou zástupců do kuratoria.²⁹ Další schůze jednající o vnitřních záležitostech už probíhaly odděleně. Hlasovalo se akla-mací, jež mohla odkazovat na první volbu prezidenta Masaryka nebo vyjadřovat snahu o maximální shodu všeho členstva a v neposlední řadě se mohlo jednat o praktické opatření, jelikož schůzi se měli účastnit všichni obyvatelé koleje (cca 200 studentů) a hlasování lístky či zvedáním rukou by trvalo déle. Výbor samosprávy se scházel jednou týdně, vykonával rozhodnutí studentských schůzí, rozhodoval o podružnějších otázkách a připravoval návrhy k projednání na schůzích.³⁰

Úkolem samosprávy bylo bdít nad udržováním pořádku a společenských styků mezi členy koleje, urovnávat spory, disponovat finančními prostředky, podílet se na správě koleje, navazovat styky se studentskými organizacemi, pracovat propagačně, výdělečně a jinak ku prospěchu koleje. Od roku 1923 měli studenti ve svých rukou nejen personální otázky, ale i stravování a zásobování koleje. Povinností každého studenta bylo platit poplatky a pracovat ku prospěchu koleje, jeho právem bylo kandidovat a být volen do všech orgánů samosprávy, podávat návrhy orgánům samosprávy i spolku a užívat výhod samosprávy.³¹

Vnitřní chod upravoval *Domácí řád*, který nabádal zachovávat čistotu a klid v budově, předepisoval povinné ranní vstávání (všední dny v 8 a v neděli v 9 hodin) nebo zakazoval důvěrný styk s personálem. Za pozdní návrat do koleje byly vybírány pokuty podle

²⁷ AUK, f. Všestudentský archiv, SSPSV, k. B 101, Stanovy spolku SSPSV; *Masarykova studentská kolej v Praze*, 1922, s. 5; A. KOSTEČKA, *Masarykova kolej*, s. 3; F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 14–15.

²⁸ A. KOSTEČKA, *Masarykova kolej*, s. 3; *Stanovy spolku Masarykovy stud. koleje českých vysokých škol pražských*, 1921, s. 10–13; J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávký*, s. 102.

²⁹ AUK, f. Všestudentský archiv, Masarykovy studentské koleje (dále MSK), k. B 125, Stanovy samosprávy schválené valnou hromadou 1. 2. a 5. 3. 1923; NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokol řádné výborové schůze, 28. 1. 1923; AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. B 125, Statuty předsednictva (Příloha A Stanov samosprávy schválených valnou hromadou 1. 2. a 5. 3. 1923).

³⁰ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. A 313, Statuty odborů samosprávy, s. [2]; AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. B 125, Jednací řád pro valnou hromadu Samosprávy koleje S. Č. S. (1927).

³¹ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. B 125, Stanovy samosprávy schválené valnou hromadou 1. 2. a 5. 3. 1923.

pokročilosti noční hodiny.³² Řád reguloval také návštěvy, které musely opustit kolej do desáté hodiny večerní a dámy již v šest.³³ S podobnou volností se setkáme rovněž na Letenské koleji.³⁴ Naproti tomu v Kounicových kolejích v Brně nebo v Hlávkových kolejích směla žena do studentova pokoje pouze, pokud byl vážně nemocen a jednalo se o blízkou příbuznou.³⁵

Kolejní časopis *Vidle* komentuje dámské návštěvy v Masarykově koleji následující ilustrací.

Obr. 1: Dámské návštěvy v Masarykově koleji, popisek: „V neděli před ,es ká mrsk‘ (SKM)“, což je zkratka pro studentskou kolej Masarykovu. Dvě ženy přihlížejí množství slečen mířících na návštěvu za studenty do koleje: „Pani, to by jeden neřek, dyby to neviděl, co i těch děvčat dneska študuje.“ (Vidle, Praha: Masarykova kolej v Donucovací pracovně, 1923, 3/3,4, s. [5])

³² AUK, f. J. U. Jarník, k. 193, dopis V. Gutwirtha za SPSV, 1. 8. 1919, příloha; AUK, f. Všešstudentský archiv, MSK, k. A 313, složka Domácí řád 1919–1920, Domácí řád, s. 1–2.

³³ Vidle, Praha: Masarykova kolej v Donucovací pracovně, 1/2, 31. 1. 1921, s. 3; 1/7, 21. 4. 1921, s. 2.

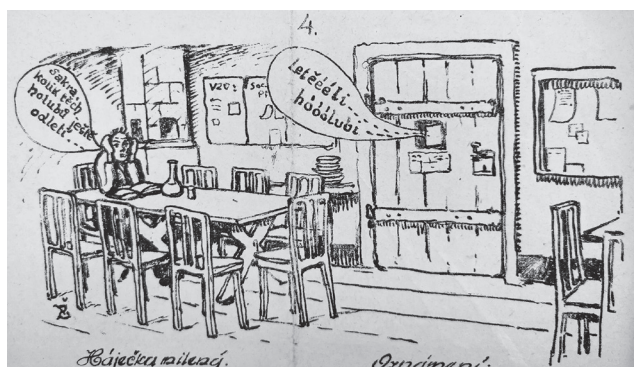
³⁴ AUK, f. Všešstudentský archiv, SKL, k. A 116, Domácí řád spolku Studentská kolonie na Letné, s. 1.

³⁵ AUK, f. Všešstudentský archiv, Kounicovy studentské koleje Brno, k. A 42, Domácí řád Kaunicových studentských kolejí českých vysokých škol v Brně (1926), s. 4; Jaroslav Kos, *Bydlení a studium v Hlávkových kolejích v době první Československé republiky*, in: Jiří Witzany et al., *Josef Hlávka, jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace*, Praha 2004, s. 126.

O stravování se starala kolejní menza, v níž měli studenti zajištěné snídaně, obědy i večere. Ke snídani měli bílou kávu, oběd se skládal z polévky a hlavního chodu a večere bývala teplá.³⁶ Kolejní menza pojmulá naráz 48 lidí a její vzhled je znám z pozdějších ilustrací kolejního časopisu (viz obr. 2 a 3).

Obr. 2: Vidle, Praha: Masarykova kolej v Donucovací pracovně, 17. února 1921, 1/4, s. 1

Obr. 3: Text: „Letěeééé! hóóóolubi“. „Sakra, kolik těch holubů ještě odletí...“, Vidle, Praha: Masarykova kolej v Donucovací pracovně, 7. února 1921, 1/3, s. 4

³⁶ Masarykova studentská kolej v Praze, 1922, s. 9.

Dle těchto vyobrazení se v jídelně nacházely delší stoly, u kterých mohlo zasednout až osm studentů, kachlová kamna a vyhláškové tabule. Na prvním vyobrazení na stole nejbližší k divákovi leží otrhaný papírek představující tzv. stravní legitimaci, která byla po každém odebrání pokrmu proštíповána, což je na obrázku patrné. Platila po dobu jednoho měsíce a každý student ji obdržel až po zaplacení měsíčního kolejného. Pokud nezaplatil, následovalo zastavení stravování v kolejní menze.³⁷ Dle vzpomínek si však byli všichni dobře vědomi, že jinde, kde kontrola není v rukou studentů, by po nezaplacení přišel přísnější trest. V době zastavené stravy se kolejíci snažili nasytit různými způsoby. Například malíř Vojtěch Tittelbach údajně chodil pít čerstvou krev na pražská jatka, což tvořilo s pár houskami jeho jedinou stravu po dobu i několika týdnů.³⁸ Z dalších zmínek vyplývá, že si studenti vzájemně pomáhali a člen se zastavenou stravou nezůstával zcela o hladu.³⁹

3. Finanční potíže

Mezi lety 1921 a 1922 začala hospodářská komise studentské samosprávy zjišťovat nesrovnalosti mezi svými účty a doklady na ředitelství. Vyžádala si proto předložení dokladů, a když zjistila další rozdíly, rozhodla se svolat schůzi kuratoria. Po přednesení stížnosti a dlouhé debatě bylo rozhodnuto zažádat o úřední revizi kolejního účetnictví, která proběhla ke konci letního semestru roku 1922. Výsledek revize údajně nebyl nikdy samosprávě předložen. Přesto byly na ředitelství provedeny rozsáhlé personální změny, pozice ředitele již nebyla obsazena a samospráva přejala všechny jeho kompetence kromě účetnictví a vedení pokladny kolejje, které měl v rukou správní výbor a kuratorium. Samospráva se tak stala společně s nově přijatým správcem kolejje výkonným orgánem kuratoria, měla nově kontrolu nad přijímáním studentů, výběrem poplatků za ubytování, chodem kolejní mensy a částečně také nad personálními otázkami.⁴⁰ Pravomoci správce kolejje byly omezené a úkony jako vyřizování administrativy, správu kolejje (dopisy, zásilky, správa inventáře, objednávky dodávek a prací atp.) nebo vyvěšování vyhlášek určených studentům konal dle svých služebních instrukcí vždy v dohodě s předsedou samosprávy.⁴¹ Co přesně se na ředitelství stalo a kdo byl viníkem, nebylo vyjasněno. Podle zpráv v tisku

³⁷ Ludvík MARADA, *Studentská samospráva ve věcech hospodářských*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 52; František KOZELSKÝ, *Tři roky na divokém západě*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 134; Bedřich ZIMMERMANN, *Samospráva v letech 1924–1927*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 20.

³⁸ L. MARADA, *Studentská samospráva*, s. 52; Josef TYRALÍK, *Kolejíci v kapuciňáku*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 114.

³⁹ Bedřich PSCHÜRER, *Ať žije život*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 159.

⁴⁰ Personální otázky měl na starosti ředitel kolejje a po jeho propuštění je pravděpodobně přejala samospráva v součinnosti se správním výborem kolejje. Např. zápis z výborové schůze samosprávy ze dne 29. 5. 1923 konstatuje, že byl předseda samosprávy správním výborem pověřen propustit kuchařku. Téhož roku se ve výborové schůzi samosprávy řešilo propuštění úředníků a nutnost vypsaní konkurzu na dané místo, dále také snížení počtu posluhovaček a rovněž plenární schůze samosprávy řešila dle programu personální otázku. NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokoly řádných výborových schůzí ze dnů 14. 1., 28. 1., 10. 4. a 29. 5. roku 1923.

⁴¹ Alois HOFFBAUER, *Moje vzpomínky na kolej*, s. 18; B. ZIMMERMANN, *Samospráva v letech 1924–1927*, s. 20; NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 1, Služební instrukce pro správce Masarykových studentských kolejí, 1923; srov. *Stanovy spolku Masarykovy stud. kolejje českých vysokých škol pražských*, Praha: Strakova akademie, 1920.

byl odsouzen účetní Josef Jirsák, který měl v Masarykově koleji zpronevěřit několikatisícovou částku.⁴² Tři týdny na to bylo místo ředitele a účetního zrušeno.⁴³

V roce 1922 provázely kolej značné finanční ztráty. Kromě zpronevěry musela zaplatit 23 000 Kč za vyhotovení plánů přestavby, které nakonec nemohla využít, Sportovní klub koleje přišel z nejasných důvodů o 27 000 Kč, a dokonce byla na kolej podána žaloba za nezaplacení dodávky hrachu v ceně 14 000 Kč. Již v předchozích letech došlo k zatížení základního jmění a zároveň kolej splácela půjčku ve výši 50 000 Kč.⁴⁴ Důsledkem byl dluh přesahující 290 000 Kč, což byla zhruba třetina ročních výdajů celé koleje.⁴⁵ Protože se deficit dále zvyšoval, začal zábavní odbor samosprávy pořádat výdělečné večírky a sbírky.⁴⁶ Propagační odbor zhotovoval pohlednice a nakupoval brožury k dalšímu prodeji. Rovněž nechal zhotovit speciální značku „*Ve prospěch M. S. K.*“, kterou nabízel firmám na jejich produkty za smlouvenou provizi, přičemž neváhal kontaktovat i větší podniky jako sirkárnu Helios nebo továrnu na tužky Grafo.⁴⁷ Studentům nepomáhaly jenom výrobní podniky. Například České kvarteto zahrálo v Lucerně koncert ve prospěch koleje a Zimní zahrada darovala koleji jednodenní vstupné. Kromě toho byl v rámci úspor snížen počet posluhovaček a omezen rozpočet na stravování.⁴⁸

Rovněž kuratorium spolku se zapojilo do výdělečných akcí a na jaře 1921 podepsalo smlouvu s Josefem Vlachem, podle níž měl koleji opatřovat úpisy od padesáti do pěti tisíc korun buď jako dary nebo výměnou za umělecké předměty, které byly koleji dříve věnovány. Za rok se Vlachovi podařilo získat necelé dva tisíce objednávek, ze kterých koleji poskytl 20 % z každého úpisu a 80 % z darů, což činilo více než sto tisíc. Studentská samospráva tyto akce kritizovala a její podezření, že s expedicí předmětů není všechno v pořádku, se bohužel potvrdilo. Dle zpráv z tisku Vlach úpisy skutečně získával a odváděl koleji patřičná procenta, ale již zaplacené umělecké předměty nikam neposílal. Hřešil na to, že mnohý dobrodinec za zboží zaplatil, ale na dodání zapomněl.⁴⁹ Ve stejné době byl Vlach zapojen do jedné z neznámějších prvorepublikových korupčních kauz – první lihové aféry, což nasvědčuje domněnce, že ani s kolejí neměl čisté úmysly.⁵⁰ Podobně jako on zneužil koleje jakýsi Václav Šťáhlavský, který obcházel starosty a školy lákaje zálohy za obrazy prezidenta ve prospěch koleje, ale zboží nedodal. Údajně získal značné sumy, což svědčí

⁴² *Dvě defraudace*, Venkov: orgán České strany agrární, 17/300, Praha 23. 12. 1922, s. 8.

⁴³ NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokol řádné výborové schůze ze dne 14. 1. 1923, s. 1; tamtéž, Protokol řádné výborové schůze ze dne 13. 3. a 29. 5. 1923, s. 1.

⁴⁴ AUK, f. Věstudentský archiv, SPSV, k. B 101, Dopis J. Musilovi, právnímu zástupci Masarykovy koleje, o způsobu urovnání sporu, 21. 4. 1922; NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokol řádné výborové schůze ze dne 3. 12. 1922, s. 1; AUK, f. Věstudentský archiv, SPSV, k. B 101, Žaloba Matěje Havránka na Masarykovu kolej pro neuhrazení 14 437 Kč, 23. 10. 1922; AUK, f. Věstudentský archiv, SPSV, k. B 101, Dopis kuratoria Masarykovy koleje Sboru pro rozdělení Masarykova Národního fondu, 29. 6. 1922.

⁴⁵ AUK, f. Věstudentský archiv, SPSV, k. B 101, Dopis kuratoria Masarykovy koleje Sboru pro rozdělení Masarykova Národního fondu, příloha – rozpočet roku 1922, 29. 6. 1922.

⁴⁶ NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokol řádné výborové schůze ze dne 28. 1. 1923, s. 2; AUK, f. Věstudentský archiv, MSK, k. A 313, potvrzení o vyslání zástupců koleje provést sbírku na hoře Říp dne 8. května 1921, 7. 5. 1921.

⁴⁷ NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokol řádné výborové schůze ze dne 14. 1. 1923, s. 1; tamtéž, Protokol řádné výborové schůze z listopadu 1923, s. 2.

⁴⁸ NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokol řádné výborové schůze ze dne 14. 1. 1923, s. 1. a 28. 1. 1923, s. 2; Alois HOFFBAUER, *Moje vzpomínky na kolej a její samosprávu*, Almanach hradčanských kolejíků, s. 18.

⁴⁹ AUK, f. Věstudentský archiv, SPSV, k. B 101, dopis Josefa Vlacha adresovaný kuratoriu Masarykovy koleje, 23. 6. 1922, s. [2, 5]; NA, f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv (Praha), k. 2724, Koleje různé (1924–1936), *Půlmilionová „bouda“ Vlach a spol. na Masarykovu kolej*, Polední list (dále PL), 13. 12. 1928.

⁵⁰ *Zeithamrův proces*, Národní osvobození (dále NO), 7/348, Praha 20. 12. 1930, s. 4; *Už i Zeithamr chce vyloučit veřejnost i žurnalisty*, Expres, 3/291, Praha: Jiří Stříbrný, 18. 12. 1930, s. 1.

o úspěchu propagační činnosti koleje, kterou nejspíš představitelé škol a obcí znali a pro podvodníky byla lákavá.⁵¹

Výrovnaného rozpočtu se koleji podařilo dosáhnout až díky Masarykově Národnímu fondu, který přiznal Masarykově koleji 2 600 000 Kč. Díky daru byly splaceny dluhy, doplněno základní jmění a mohlo se začít s výstavbou nové budovy.⁵²

4. Nová kolejní budova

Ani donucovací pracovna ani kapucínský klášter nebyly pro ubytování studentů vhodné. Protože zmíněné budovy kolej nevlastnila, nemohla ani provádět potřebné adaptace. Spolek proto přikročil ke stavbě vlastní budovy. K tomuto účelu darovalo město Praha pozemek v Dejvicích v tehdejší ulici Sadová 1, dnes Thákurova 1 (nyní kolej patří ČVUT).⁵³ Prostředky k výstavbě získala kolej, jak již bylo řečeno, z Masarykova Národního fondu. Poté byl v koleji ustaven stavební výbor složený z odborníků⁵⁴ a stavebně-propagační komise samosprávy složená ze zástupců kolejního studentstva,⁵⁵ pro kterou musel každý student odpracovat nejméně 10 hodin za semestr.⁵⁶

Projekt stavby vypracoval Antonín Engel a náklad měl činit astronomických 24 milionů.⁵⁷ Spolek proto využil zákona o stavebním ruchu č. 58/1924 Sb. z. a n., který umožňoval použít výnosu z losové státní půjčky k podpoře výstavby veřejně prospěšných obytných budov. Dle tohoto zákona musel stavebník disponovat 8 % nákladu na stavbu, 45 % si směl vypůjčit se státní garancí, přičemž tuto částku stát rovněž hradil a zbytek si musel stavebník vypůjčit bez pomoci státu.⁵⁸ Protože byla kolej sdružením veřejně prospěšným, mohla využít výjimky a stát se jí zaručil za dalších 39 %, přičemž už je hradila kolej sama.⁵⁹ Celkový rozpočet tedy vypadal následovně:

8 % vlastních prostředků	1 920 000 Kč
84 % půjčka státem ručená	20 160 000 Kč (45 % zaplatil stát, 39 % kolej)
8 % státem nezaručená půjčka	1 920 000 Kč
Částka celkem	24 000 000 Kč

⁵¹ *Podvodníkovy zločiny*, Venkov 18/118, 24. 5.1923, s. 5; *Z policejních zpráv*, Národní listy (dále NL), 63/140, Praha: Julius Grégr, 24. 5. 1923, s. 4.

⁵² AUK, f. Vřestudentský archiv, SSPSV, k. B 101, Rozhodnutí o rozdělení částky z Masarykova Národního fondu určené pražským a příbramským vysokoškolákům, 1922; *Novostavba Masarykových studentských kolejí českých vysokých škol pražských*, Praha 1924, s. 22.

⁵³ *Zastupitelstvo hlav. města Prahy*, NL 2. 3. 1920, 60 (sv. 61, ranní vydání), s. 4; *Na „Národní fond Masarykův“*, Venkov 15/248, 20. 10. 1920, s. 5; *Ústřední zastupitelstvo hlav. města Prahy*, NL 64/63, 4. 3. 1924, s. 3.

⁵⁴ AUK, f. Vřestudentský archiv, Svaz československého studentstva v Praze (dále SVS), k. B 22, Memorandum studentů Masarykovy koleje určené ministroví veřejných prací, 20. 6. 1927, s. 3.

⁵⁵ NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokol řádné výborové schůze, 5. 10. 1923; Archiv ČVUT, f. Masarykovy studentské koleje 1924–1936, k. 107, Listina přítomných při kladení základního kamene dne 8. 3. 1925; AUK, f. Vřestudentský archiv, MSK, k. A 314, Kandidátní listina výboru samosprávy, 25. 2. 1926.

⁵⁶ AUK, f. Vřestudentský archiv, MSK, k. B 125, Stanovy samosprávy s úpravami v průběhu let.

⁵⁷ *Novostavba Masarykových kolejí českých vysokých škol pražských*, 1924, s. 26.

⁵⁸ Viz prováděcí nařízení zákona o stavebním ruchu č. 35/1923 Sb. z. a n. před novelizací § 29: Vládní nařízení ze dne 19. července 1923 o finanční podpoře stavebního ruchu podle hlavy VI. a VII. zákona ze dne 25. ledna 1923, č. 35 Sb. z. a n., § 29.

⁵⁹ *Novostavba Masarykových kolejí českých vysokých škol pražských*, 1924, s. 27–28; AUK, f. Vřestudentský archiv, SVS, k. B 22, Odpověď kuratoria na výnos ministerstva soc. péče z 25. 2. 1926, s. [2].

Začátkem roku 1926 sehnala kolej všechny potřebné úvěry a zažádala o udělení příslibené státní podpory. Ministerstvo sociální péče však podmínilo udělení dotace úpravou stanov spolku: studenti neměli být napříště jeho členy a samospráva měla řídit jen čítárnu, hudebnu a vnitřní ideový život dle instrukcí kuratoria.⁶⁰ Studenti se proti tomu ohradili a svolali protestní schůzi pražských vysokoškoláků, která se zastala samosprávy jako prostředku výchovy nových a lepších občanů a varovala před jejím zrušením, které by poškodilo hospodářské zájmy koleje.⁶¹ Rovněž kuratorium se zastalo samosprávy a její zrušení označilo za ohrožení existence nové koleje.⁶² Dle zákona o stavebním ruchu totiž bylo nutné stanovit v nové budově takové nájemné, aby jím bylo možné splácet veškeré půjčky i provoz koleje. To by znamenalo více jak zdvojnásobení dosavadního kolejného, což by si nemajetní studenti nemohli dovolit. Tento problém chtěl spolek řešit mimo jiné studentskou propagační činností, která by byla ve větším měřítku bez samosprávy obtížná, ne-li nemožná.⁶³

Jednání zástupců koleje a ministerstva nepřinesla konkrétní výsledek a změnu stanov nakonec v červenci kuratorium koleje schválilo. Studenti i přes mnohé výhrady hlasovali pro, protože by protestem jen oddálili udělení půjčky, ohrozili pokračování prací a navýšili náklady o úroky z prodlení.⁶⁴ Některé drobné opravy ve stanovách sice prosadili, ale ponechání zástupců tří velkých studentských institucí v kuratoriu se jim prosadit nepodařilo. Před závěrečným hlasováním bylo však studentům slíbeno, že pět členů kuratoria, kteří měli být dle nových stanov kooptováni z odborníků, budou právě zástupci těchto institucí.⁶⁵ Tento slib studenty uklidnil, protože kuratorium mohlo přenést jakoukoli svou pravomoc na jím utvořenou komisi, a pokud by v kuratoriu zasedlo pět delegátů ze studentských institucí, měli by zástupci ministerstev a škol jen o jednoho člena víc než studenti. Nestudující členové se navíc na schůze dostavovali méně často,⁶⁶ a tudíž by příznivci samosprávy mohli snadno získat většinu hlasů v kuratoriu a činnost samosprávy obnovit.⁶⁷

Po změně stanov byla svolána v říjnu 1926 poslední schůze kuratoria ještě ve starém složení a pět zástupců ze studentských institucí bylo skutečně kooptováno. Kooptace však byla sporná, protože ji provedlo ještě staré kuratorium, ačkoli již platily nové stanovy.⁶⁸ V listopadu se sešlo kuratorium nové a kooptovalo pět jiných osob.⁶⁹ Důvodem bylo, že

⁶⁰ AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Výnos ministerstva soc. péče z 25. 2. 1926.

⁶¹ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. A 314, „Resoluce sociální“ vzešlá z protestní schůze dne 10. 3. 1926, s. 1.

⁶² AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Odpověď kuratoria na výnos ministerstva soc. péče z 25. 2. 1926, s. [3].

⁶³ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. A 314, Žádost spolku o příspěvky adresovaná peněžním ústavům a zámožným jednotlivcům, 1926; *Novostavba Masarykových kolejí českých vysokých škol pražských*. 1924, s. 31–35.

⁶⁴ AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Odpověď kuratoria na výnos ministerstva soc. péče z 25. 2. 1926, s. [4]; AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Stížnost studentů na vrchního stavebního radu Karla Boháče adresovaná ministroví veřejných prací Franzi Spinovi, 20. 6. 1927, s. 3.

⁶⁵ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. A 314, Stanovy spolu Masarykova studentská kolej v Praze, 1926, s. 7, 9, 12; AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. B 22, Dopis A. Kostečky jako předsedy Sboru pro sociální péči předsedovi kuratoria Masarykovy koleje prof. Vavřínkovi, 12. 1. 1927, s. 1; AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Memorandum p. prezidentovi (1927), s. 2.

⁶⁶ Bedřich ZIMMERMANN, *Samospráva v letech 1924–1927*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 23.

⁶⁷ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. A 314, Stanovy spolu Masarykova studentská kolej v Praze, 1926, s. 10.

⁶⁸ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. A 314, Stanovy spolu Masarykova studentská kolej v Praze, 1926, s. 9; Miloslav MATOUŠEK, *Konec studentské samosprávy Masarykovy studentské koleje v Praze*, Studentský věstník: Orgán Ústředního Svazu československého studentstva, 7/8–9, 25. 6. 1927, s. 5.

⁶⁹ *V Masarykově studentské koleji to jde na „levo“*, Hlasy z Hané 41/21, 26. 5. 1923, s. 1; NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, Protokol řádné výborové schůze, 29. 5. 1923.

o slíbené a již provedené kooptaci nově přichozí nevěděli a původní členové se jí zřejmě necítili vázání jako staronový předseda kuratoria Vavřínek nebo zástupce prezidenta Říha, podle nějž o závazcích nebylo hlasováno, nýbrž o nich bylo pouze mluveno.⁷⁰ Musel si ale být vědom, že ačkoli měl závazek povahu slibu, studenti by bez něj stanovy neschválili. Nové kuratorium na schůzi nepřizvalo dva zástupce studentstva, jež do té doby vždy volili studenti na svém shromáždění, ale teprve na schůzi ustavilo nový řád, podle nějž se volba měla dít pomocí hlasovacích lístků odevzdávaných v kanceláři koleje.⁷¹ Tento způsob studenti považovali za směšný a v koleji nezvyklý.⁷²

Proti jednání nového kuratoria se ohradilo pět původně kooptovaných zástupců ze studentských institucí a kontaktovalo Vavřínkovi s žádostí o znovupřijetí do kuratoria, protože kuratorium ani po změně stanov nemělo právo pominout přání zaznamenaná v protokolech svých předešlých schůzí. Namísto odpovědi přišlo tiché vyloučení dvou z nich ze stavebního výboru koleje, do kterého přestali být oba zváni, aniž jim to kdo řekl a aniž by to členové výboru schválili.⁷³

V únoru bylo ve správním a stavebním výboru koleje odhlasováno zvýšení kolejného z původních 230 Kč na 350–370 Kč, čemuž ale finanční situace studentů neodpovídala. Podle statistik bylo rodiči vydržováno jen 28 % studentů, 52 % uvedlo nějaké zaměstnání a z nich víc jak 20 % v něm trávilo přes osm hodin týdně, a přesto by jen 23 % všech dotázaných mělo prostředky na zaplacení nového kolejného a jen 7 % studentů by po zaplacení ještě něco zbylo. 20 % studentů, kteří neuvedli jako svůj zdroj příjmů ani rodinu ani zaměstnání, se nejspíš udržovalo na studiích díky půjčkám. 42 % dotázaných mělo krátkodobou půjčku a 55 % dluh splatný po konci studia, z nichž polovina si půjčila částku přesahující 2 000 Kč (zhruba roční náklad na pobyt v koleji se stravou i otopem) a jeden student dokonce uvedl, že dluží 22 000 Kč. Za takových okolností bylo zdražení pro mnohé téměř likvidační. Studenti se navíc v nové koleji nemohli účinně podílet na snížení poplatku, protože studentská samospráva byla nově jen zájmovým uskupením.⁷⁴

5. Kolejní převrat

Stěhování do nové koleje bylo ohlášeno na 16. března 1927. Po dlouhých debatách si před tímto datem studenti odhlasovali, že se nepřestěhují, dokud nebude obnovena samospráva, nebudou přijati zástupci tří studentských institucí do kuratoria, neodejdou osoby, které dnešní stav způsobily, a nebude sníženo kolejné.⁷⁵ Zároveň byl zvolen na přechodnou dobu studentský akční výbor rozhodující o všech záležitostech koleje zvaný direktorium.⁷⁶

⁷⁰ AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Memorandum p. presidentovi (1927), s. 2.

⁷¹ AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Řád studentské samosprávy ve smyslu § 5 stanov Spolku Masarykova studentská koleje, s. 2.

⁷² B. ZIMMERMANN, *Samospráva v letech 1924–1927*, s. 24.

⁷³ AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Dopis A. Kostečky jako předsedy Sboru pro sociální péči předsedovi kuratoria Masarykovy koleje prof. Vavřínkovi, 12. 1. 1927, s. 1.

⁷⁴ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. A 314, Sčítací arch kolejní statistiky o studentech z kapucinského kláštera a Sčítací arch I–III o studentech z donucovací pracovny, nejspíš 1926; AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. A 314, Resoluce valného shromáždění členstva Masarykovy koleje, 17. 2. 1927, s. 1.

⁷⁵ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. B 125, Referát předsedy Svazu čs. studentstva Antonína Janovského na některé z veřejných schůzí, nejspíš v létě 1927, s. 8.

⁷⁶ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 21–22.

Kuratorium reagovalo snížením kolejného tĕm, kteří se přestěhují,⁷⁷ ale nebylo ochotno splnit ostatní podmínky. Jedna z hlavních překážek stěhování tak byla odstranĕna, ale studenti tento vstřícny krok považovali za rozrāzení solidarity,⁷⁸ a tisk dokonce psal o lámání charakterŭ mladých lidí.⁷⁹ Studentské direktorium požádalo o podporu *Svaz ĕeskoslovenského studentstva*, který oznámil, že po vystěhování do Dejvic zřizuje ve starých budovách Trauttmansdorffského paláce a Kapucinského klāštera *Kolej Svazu ĕeskoslovenského studentstva*.⁸⁰ Ve středu 16. března se z kolejje nakonec odstĕhovalo pouze 61 studentŭ, vrātný, ĕtyři posluhovačky a správce kolejje.⁸¹

Od 16. března řídil kolej ve starých budovách sprāvní vĕbor složený ze tĕi delegātŭ samosprāvy a po dvou zástupcích ze tĕi studentských institucí.⁸² V rámci *Svazu* vzniklo pro koordinaci ĕinnosti na podporu kolejje komitĕ, které připravovalo veřejné schŭze, tiskové kampanĕ, podpŭrnĕ finanĕní akce pro kolej a podklady pro vedení sporu. *Svaz* nejprve uspořádal veřejnou protestní schŭzi za pĕítomnosti tisku, zástupcŭ politických stran i kuratoria nové kolejje.⁸³ Schŭze vedla k jednání *Svazu* s ĕlenem kuratoria Jindřichem Řihou, který uznal splnitelnost požadavkŭ a souhlasil s jejich zasláním kuratoriu.⁸⁴ Než pĕišla odpovĕď, sešly se od podpŭrných studentských institucí, fakultních i krajinských spolkŭ dary, díky nimž mohla kolej do začātku prāzdnin hospodařit s pĕebytkem. *Svaz* rovnĕž informoval o pĕubĕhu sporu poslanceckĕ kluby a tisk.⁸⁵ Mimoto byl jeho postup schválen ũstřední organizací ĕeskoslovenského studentstva, která slíbila kolejji podporu.⁸⁶ V polovinĕ dubna vřak kuratorium požadavky studentŭ zamĕtlo, protože by vyžadovaly zmĕnu stanov, které byly podmínkou udĕlení stātní podpory.⁸⁷

K obnovĕ jednání dořlo v kvĕtnu,⁸⁸ kdy byl rovnĕž zažehnán soudní spor, který se meztĕm rozhořel mezi *Svazem* a kuratoriem. Soud dal *Svazu* za pravdu, že nevyklizením budov po ohlášenĕm stĕhování do Dejvic vykonāval pouze své prāvo nājemnĕ, protože ony budovy byly roku 1919 zabrāny prāvĕ pro *Svaz*.⁸⁹ Na konci kvĕtna studenti ustoupili ze svĕho požadavku zmĕny stanov a trvali pouze na vĕtřím vlivu samosprāvy a zastoupenĕ student-
ských institucí v kuratoriu. Několik nezávazných jednání studentŭ s kuratoriem nakonec

⁷⁷ *Studentstvo vede boj o zachování samosprāvy*, NO 4/78, 20. 3. 1927, s. 3.

⁷⁸ AUK, f. Vřestudentský archiv, MSK, k. B 125, Referāt pĕedsedy Svazu ĕs. studentstva Antonína Janovského, s. 7; *Studentstvo vede boj o zachování samosprāvy*, NO 4/78, 20. 3. 1927, s. 3.

⁷⁹ *Kazĕ studentckĕ charaktery*, Novā doba (dāle ND), 33/78, Praha 20. 3. 1927, s. 4; F. DOUBEK, *Hradĕanskā kolej*, s. 23.

⁸⁰ AUK, f. Vřestudentský archiv, SVS, k. B 22, Memorandum p. presidentovi (1927), s. 4.

⁸¹ Jan VRZALĕK, *Převrat*, Almanach hradĕanských kolejkŭ, s. 25–29.

⁸² AUK, f. Vřestudentský archiv, MSK, k. B 125, Kniha zāpisŭ Sprāvního vĕboru kolejje Svazu, zāpis z 16. 3., s. 1–2; AUK, f. Vřestudentský archiv, SVS, k. B 22, Memorandum p. presidentovi (1927), s. 4.

⁸³ AUK, f. Vřestudentský archiv, MSK, k. B 125, Obrana Josefa Vĕverky pĕed smĕrĕm soudem, konec roku 1927, s. 2–3.

⁸⁴ AUK, f. Vřestudentský archiv, SVS, k. B 22, Požadavky Svazu ĕs. studentstva upravenĕ po jednání s min. radou Řihou a adresovanĕ kuratoriu Masarykovy kolejje, po 21. 3. 1927, s. 2.

⁸⁵ AUK, f. Vřestudentský archiv, MSK, k. B 125, Kniha zāpisŭ Sprāvního vĕboru kolejje Svazu, s. 5–10, 12.

⁸⁶ *O Masarykovu stud. kolej*, NO 4/105, 16. 4. 1927, s. 4.

⁸⁷ AUK, f. Vřestudentský archiv, SVS, k. B 22, Dopis kuratoria Masarykovy kolejje Svazu ĕs. studentstva proje-
vujĕící ochotu k jednání, 13. 4. 1927.

⁸⁸ Antonĕn JANOVSKÝ, *Ŭĕast Svazu v boji o M. S. K.*, Almanach hradĕanských kolejkŭ, s. 35; *Mĕmořādĕné valnĕ shromāždĕnĕ Svazu ĕsl. studentstva*, NL 67/129, 11. 5. 1927, s. 4.

⁸⁹ AUK, f. Vřestudentský archiv, SVS, k. B 22, Soudnĕ smĕr mezi Masarykovou kolejkĕ a Svazem ĕs. studentstva, A. Kosteĕčkou, J. Vĕverkou, A. Janovskĕm a J. Svobodou, 11. 5. 1927, s. 1.

vyústilo v požadavek oficiální schůze obou stran.⁹⁰ Kuratorium se však sešlo až na konci června a stanovilo datum této první schůze na 1. července, čímž se spor protáhl až na začátek prázdnin.⁹¹

Na tomto prvním oficiálním jednání zástupců obou stran se podařilo sestavit požadavky, jež měly být předloženy kuratoriu na jeho první říjnové schůzi. Samosprávu v nich definovali jako organizaci sdružující všechny kolejní studenty za účelem udržování vnitřního kulturního života. Měla vysílat své zástupce do všech orgánů koleje a podílet se tak na otázkách přijímání studentů i hospodaření koleje. Co se zastoupení studentských organizací týče, navrhoval *Svaz* rezignaci stávajících kooptovaných členů kuratoria, popřípadě vyčkání do ledna, kdy je kuratorium každoročně obnovováno. Kolejné mělo být vypočítáno podle finančních možností studentů a roztríděno do čtyř skupin, přičemž pro 300 nemajetných měla být rezervována nejnižší kategorie. Požadavky měly být kuratoriu předloženy na jeho první schůzi, která se měla dle dohody konat nejdéle v říjnu. Do tohoto období však nečekaně vstoupila exekuce.⁹²

Zemská správa politická, která roku 1919 pro *Svaz* zabrala obě budovy koleje, se po oficiálním odstěhování koleje do novostavby záboru vzdala. Proto majitelé obou objektů, Zemský správní výbor a provincialát řádu kapucínů, vyzvali *Svaz* k opuštění budov.⁹³ *Svaz* upozorňoval na spor s kuratoriem, který zapříčinil setrvání studentů ve starých budovách, a prosil majitele o trpělivost. Od provincialátu ale přišlo oznámení o exekuci.⁹⁴ Kolej se proti rozhodnutí odvolala, *Svaz* intervenoval u ministra veřejných prací i prezidenta republiky⁹⁵ a mnohé deníky přinesly zprávu o chystaném vyklizení.⁹⁶ Hlavní budova v donucovací pracovně byla nakonec uchráněna, ale k exekuci kláštera skutečně došlo. Toho dne byly vyklizeny jen místnosti čtrnácti studentů přítomných v Praze. Místnosti těch, kteří na prázdniny odjeli z Prahy, byly ponechány uzamčené.⁹⁷

⁹⁰ AUK, f. Věstudentský archiv, SVS, k. B 22, Resoluce sestavená na mimořádné valné hromadě Koleje Svazu československého studentsva, 23. 5. 1927; tamtéž, Dopis Svazu čs. studentsva adresovaný kuratoriu Masarykovy koleje žádající závazné jednání o studentských požadavcích, 27. 5. 1927.

⁹¹ A. JANOVSKÝ, *Účast Svazu v boji o M. S. K.*, s. 36.

⁹² AUK, f. Věstudentský archiv, SVS, k. B 22, Záznam o jednání Svazu čs. studentsva a jeho koleje se zástupci kuratoria a studenů Masarykovy koleje v Dejvicích, 1. 7. 1927, s. 1–2; tamtéž, Referát A. Janovského o sporu studentsva s kuratoriem Masarykovy koleje na valném shromáždění Svazu, přelom října a listopadu 1927, s. 2.

⁹³ Tamtéž, Odpověď Zemského správního výboru Svazu čs. studentsva na oznámení o zřízení koleje v bývalé Masarykově stud. koleji, 23. 4. 1927; tamtéž, Výzva Česko-moravského provincialátu řádu kapucínů určená Svazu čs. studentsva, aby zaplatil nájemné a uhradil škody, 24. 6. 1927; tamtéž, Výzva Zemské správy politické adresovaná Svazu čs. studentsva k vystěhování donucovací pracovny, 31. 5. 1927; *Ostuda s vystěhováním 50 chudých studentů na přání 12 mnichů: Poslední pokus o oddálení exekuce*, ND 33/231, 23. 8. 1927, s. 3.

⁹⁴ AUK, f. Věstudentský archiv, SVS, k. B 22, Oznámení Zemské správy politické o nařízení exekučního vyklizení Kapucinského kláštera, které proběhne do 20. 8. 1927, 10. 8. 1927.

⁹⁵ Tamtéž, Memorandum p. prezidentovi (1927), s. 7; *Memorandum bývalé Masarykovy studentské koleje na Hradčanech ministru*, Tribuna 9/183, 12. 8. 1927, s. 1.

⁹⁶ *Násilné stěhování studentské koleje na Hradčanech: Protizákonný výkon politické exekuce*, NO 4/229, 20. 8. 1927, s. 3; *Boj proti studentské koleji na Hradčanech*, Lidové noviny (dále LN), 35/418 (ranní vydání), Brno 20. 8. 1927, s. 4; *Ostuda s vystěhováním 50 chudých studentů*, s. 3; Jakub SVOBODA, *Nucené vystěhování studentsva na Hradčanech*, NL 67/231, 23. 8. 1927, s. 6; *Masarykova studentská kolej kapucínům*, Večerní list: ústřední orgán slovanských národních socialistů (dále VL), 1/131, Praha 20. 8. 1927, s. 2.

⁹⁷ *Částečně zabráněno studentské koleji na Hradčanech provedeno*, LN 35/420 (ranní vydání), 21. 8. 1927, s. 4; *Masarykova studentská kolej kapucínům*, VL 1/131, 20. 8. 1927, s. 2; František NOVOTNÝ, *Pravda o exekučním vyklizení objektů obývaných studenty kolejní odbočky na Hradčanech v Kapucinském klášteře*, NL 67/249, 10. 9. 1927, s. 3.

Dne 2. září přišel magistrátu výnos Zemské správy politické, aby exekuci dokončil do tří dnů. Nepřítomní posluchači opět nebyli vyzváni, a proto studenti horečně informovali všechny redakce deníků.⁹⁸ K vyklizení došlo 7. září. Při tom se zjistilo, že se do uzamčených pokojů mezitím dostali mniši, zavedli tam elektřinu a několik studentů postrádalo svůj majetek. Proto zaslali magistrátu stížnost a zabránili tak vyvezení inventáře z kláštera.⁹⁹ Primátor uznal, že úřad nevyzval studenty pobývající mimo Prahu, aby si odvezli své věci, ani si nevyžádal jejich adresy. Nato byla zvolena čtyřčlenná komise městské rady, aby stížnost prošetřila.¹⁰⁰ Dva dny poté byl inventář naložen na vozy a měl být odvezen na obecní skladiště na Žižkově.¹⁰¹ Intervencí u primátora se podařilo odvoz na tři dny pozastavit a naložené vozy se proto vrátily do kláštera, kde byl studentský majetek ponechán několikadennímu dešti a složen do dřevníku. K dokončení exekuce nakonec nikdy nedošlo a ani magistrátní komise se nesešla, takže exekuce nabyla časem platnosti, protože studenti se již do kláštera nevrátili. Inventář v dřevníku zůstal až do prosince, takže byl značně poškozen vlhkostí.¹⁰²

Spor pokračoval i po prázdninách. Kuratorium se sešlo až v první polovině prosince a konstatovalo, že studentské požadavky v průběhu času přestaly být naléhavé a přestěhování členů staré kolejie do nové není pro její obsazenost možné. Požadavek zastoupení tří studentských organizací v kuratoriu zamítlo, protože paragraf stanov o kooptaci pěti odborníků nelze dle jeho názoru vykládat extenzivně. Nakonec kuratorium uvedlo, že má opravdový zájem především o posluchače, kteří v koleji bydlí.¹⁰³ Ve vzpomínkách je odpověď vnímána jako výsměch důvěřivým studentům a členové kuratoria jsou prezentováni jako lidé bez smyslu pro spravedlnost a čest.¹⁰⁴

Na konci ledna 1928 proběhlo valné shromáždění Svazu, na které jeho předseda Janovský pozval i členy kuratoria. V pozvánce adresované Říhovi nalezneme hluboké zklamání studenta vedoucího zdlouhavá a bezvýsledná jednání. Pozval také předsedu kuratoria, který se dle Janovského měl sám přesvědčit, že studentstvu jde o vážnou a spravedlivou věc a že jednání kuratoria bylo velikou křivdou a urážkou těmto ušlechtilým snahám.¹⁰⁵ Dopisy jsou skutečně dojemné, a ač mají tlumočit obecné rozčarování studentů, svědčí o hlubokém zklamání samotného Janovského.

⁹⁸ F. NOVOTNÝ, *Pravda o exekucím vyklizení*, s. 3; Jakub SVOBODA, *Exekuce*, Almanach hradčanských kolejáků, s. 31; *Protizákonná exekuce chudého studentstva odbočky Hradčanské kolejie (bývalé Masarykovy)*, Rudé právo: orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické, 8/215, Praha 10. 9. 1927, s. 6; *Podivný postup Zem. správy politické proti studentstvu*, NO 4/247, 7. 9. 1927, s. 1.

⁹⁹ AUK, Všešudentský archiv, MSK, k. A 314, Několik ukázek z historie naší kolejie – novinové výstřížky: *Pravda o exekucím vyklizení objektů obývaných studenty kolejní odbočky na Hradčanech v Kapucínském klášteře*, Lidové listy (dále LL), [8]. 9. 1927; *Exekuce proti chudým studentům provedena!*, NO 4/248, 8. 9. 1927, s. 3.

¹⁰⁰ *Nedokončená exekuce studentské kolejie na Hradčanech*, LN 35/457 (ranní vydání), 10. 9. 1927, s. 5.

¹⁰¹ AUK, Všešudentský archiv, MSK, k. A 314, Několik ukázek z historie naší kolejie – novinové výstřížky: *Pravda o exekucím vyklizení objektů obývaných studenty kolejní odbočky na Hradčanech v Kapucínském klášteře*, LL [8]. 9. 1927; J. SVOBODA, *Exekuce*, s. 31.

¹⁰² *Nedokončená exekuce studentské kolejie na Hradčanech*, LN 35/457 (ranní vydání), 10. 9. 1927, s. 5; J. SVOBODA, *Exekuce*, s. 32–33; AUK, f. Všešudentský archiv, SVS, k. B 22, Odpověď magistrátu města Prahy na žádost kolejie Svazu čs. studentstva o vydání inventáře, 7. 12. 1927; *tamtéž*, Dopis Česko-moravského provinčního řádu kapucínského adresovaný Svazu čs. studentstva, 16. 12. 1927.

¹⁰³ AUK, f. Všešudentský archiv, SVS, k. B 22, Dopis kuratoria Masarykovy kolejie Svazu čs. studentstva z 13. 12. 1927.

¹⁰⁴ A. JANOVSKÝ, *Účast Svazu v boji o M. S. K.*, s. 37.

¹⁰⁵ AUK, f. Všešudentský archiv, SVS, k. B 22, Dopis předsedy Svazu čs. studentstva A. Janovského Františku Vavřínkovi, kterého zve na řádné valné shromáždění Svazu 29. 1. 1927.

V únoru 1928 se konalo v Brně valné shromáždění ústřední organizace československého studentstva, která od *Svazu* spor oficiálně převzala a zavázala se v jednáních pokračovat a spor ukončit. Poslední významnou intervencí se stala návštěva studentů u kancléře Přemysla Šámala.¹⁰⁶ Zde ale dle vzpomínek putování za spravedlností skončilo.¹⁰⁷ Zpětně po více jak padesáti letech hodnotí pamětník František Doubek události jako prohru studentů, protože nadobro ztratili svou odbočku v klášteře a celá záležitost skončila bezvysledně.¹⁰⁸

6. Osudy Hradčanské koleje ve 30. a 40. letech

Roku 1929 se do čela *Svazu československého studentstva v Praze* dostala pravice a setrvala v něm po celá třicátá léta.¹⁰⁹ Podle paměti si vedení *Svazu* uvědomilo, že z koleje pocházejí její největší odpůrci a rozhodlo se ji zrušit. Na to byla kolej údajně již připravena a správu převzal *Spolek hradčanských kolejáků*.¹¹⁰ Méně dramaticky líčí události dobový tisk, podle něž byl *Svaz* jen protektorem koleje, která neměla jiného právního základu, a proto byl ustaven spolek.¹¹¹ Co přesně se stalo a jestli vůbec došlo k rozkolu, není zřejmé, jisté je jen to, že ustavující valná hromada nového *Spolku hradčanských kolejáků* se konala 8. prosince roku 1934 a kolej tímto dnem přešla do jeho správy. *Spolek* sestával ze dvou částí. Sekci A tvořila studentská samospráva, jejíž organizace zůstala neměnná, a sekci B bývalí „kolejáci“, jejichž úkolem bylo přispívat radou a pomocí studujícím členům a podporovat se navzájem. Za tím účelem měli navazovat kontakty s kulturními, sociálními a hospodářskými spolky i korporacemi a udržovat mezi sebou přátelské styky.¹¹²

Od listopadu 1927 probíhala jednání *Svazu* s vlastníkem donucovací pracovny – Zemským správním výborem – o vyklizení budovy koleje. *Svaz* upozorňoval, že nová kolej v Dejvicích je plně obsazena a studenti se z Hradčan stěhovat nemohou.¹¹³ Přesto v srpnu přišla žaloba a soudní spor trval několik let. Nakonec se koleji po dohodě s ministerstvem školství podařilo uzavřít se Zemským správním výborem nájemní smlouvu.¹¹⁴ Další žádost o vyklizení objektu přišla na počátku roku 1939 a kolej měla budovu opustit do konce června. Mezitím však došlo k vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a studenti se snažili co nejrychleji si zajistit náhradní budovu. Tou se stala uprázdněná Karpatoruská studentská kolej nacházející se tehdy v ulici U Nové techniky 19 (dnes kolej ČVUT v Zikově ulici, Praha 6). Akademický rok 1939 byl předčasně ukončen 17. listopadu a kolej byla toho dne ve čtyři hodiny ráno přepadena. Již další den ale bylo obsazení zrušeno a studenti se mohli

¹⁰⁶ Tamtéž, Dopis Ústředního Svazu československého studentstva adresovaný kancléři prezidenta republiky Přemyslu Šámalovi, 29. 2. 1928.

¹⁰⁷ A. JANOVSKÝ, *Účast Svazu v boji o M. S. K.*, s. 38.

¹⁰⁸ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 24.

¹⁰⁹ Jiří MÜLLER, *Radikalizace pražských studentů*, Praha 2016, s. 100.

¹¹⁰ František DOUBEK – Renata WOHLGEMUTHOVÁ, *Vzpomínky*, Praha 1986, s. 5; F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 26.

¹¹¹ *Otázka hradčanské studentské koleje*, *Nová svoboda* 12/16, 19. 4. 1935, s. 191–192; *Sjezd hradčanských kolejáků*, PL 8/343, 11. 12. 1934, s. 3.

¹¹² F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 27; *Sjezd hradčanských kolejáků*, NO 11/289, 11. 12. 1934, s. 4.

¹¹³ AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 22, Protokol o schůzce Zemské správy politické, Zemského správního výboru a Svazu československého studentstva v Praze dne 5. 11. 1927, s. 1–3.

¹¹⁴ AUK, f. Všestudentský archiv, SVS, k. B 74, Požadavky studentské koleje Svazu čsl. studentstva v Praze, akademický rok 1932/1933, s. 1.

vystěhovat.¹¹⁵ Od prosince 1939 užívalo budovu koleje velitelství SS v Praze (SS-Standortkommandantur Prag), které ji mělo po dobu války bezplatně propůjčenou.¹¹⁶ Roku 1940 vyjednal *Spolek Hradčanských kolejáků* předání knihovny a spisů s ministerstvem školství a správou II. SS-Totenkopf-Infanterie-Ersatz-Batallion.¹¹⁷

Po válce byl rozhodující studentskou organizací *Svaz vysokoškolského studentstva* (SVS), jehož hlavním cílem bylo zavést centrální správu studentského majetku. To se podařilo prosadit v podobě *Prozatímní správy studentského majetku* (PSSM), která měla převzít všechna studentská zařízení. Po obnově provozu kolejí v nich vznikly samosprávy, které podléhaly SVS, a to i samosprávy z předválečných dob. Tradiční samosprávy však nechtěly přijít o svá práva ve prospěch SVS, a proto docházelo ke konfliktům, přičemž SVS neváhal zakročit restriktivními opatřeními za pomoci Ředitelství národní bezpečnosti.¹¹⁸

Začátkem roku 1946 přišel *Spolku hradčanských kolejáků* příkaz o zastavení činnosti. Na to svolala samospráva schůzi s původci tohoto zákroku – SVS a PSSM. Atmosféra byla podle přítomných účastníků velmi bouřlivá a zástupcům bylo vytýkáno, že se snaží potlačit studentskou demokracii. Delegáti SVS argumentovali tím, že kolejní spolek vznikl za účelem obohacení se studentským majetkem, což dle vzpomínek vyvolalo tak silnou nevoli, že delegáti kolej opustili a kolejní *Spolek* nakonec fungoval až do roku 1949.¹¹⁹ V letním semestru 1948 schválili zástupci kolejních samospráv nový Organizační řád platný pro všechny studentské samosprávy, které se nově sdružily ve *Sboru kolejních samospráv* (SKS) začleněném do PSSM. Samosprávu definoval jako orgán zastupující studenty na koleji a její funkce spočívala v činnosti výchovně-politické, sportovní a vzdělávací. Kolejní hospodaření převzal správce dosazený z PSSM a samospráva pouze kontrolovala měsíční účty a dohlížela na pořádek.¹²⁰ Studenti z Hradčanské koleje si však na hospodářské funkci samosprávy zakládali a byli proti tomu, aby si kolej musela platit správce na práci, kterou dřív zastali sami a zdarma. Protestovali rovněž proti rušení kolejní menzy a žádali méně zásahů do kolejní samostatnosti ze strany PSSM.¹²¹

Ač neměla samospráva po splynutí s PSSM plnit své dřívější úkoly, fungovala v plné míře ještě v akademickém roce 1948/1949 včetně hospodářské a menzovní komise. Vaření bylo v kolejní menze trvale ukončeno až v březnu 1949. Agendu menzovní komise měl převzít začátkem akademického roku 1948 nový správce koleje dosazený z PSSM, ale brzy se ukázalo, že na to nestačí a chod menzy opět převzala samospráva.¹²² O kolejní menze byla uzavřena mezi PSSM a samosprávou úmluva o vaření do konce roku 1948, načež měla být zavřena. Na konci prosince se zástupci PSSM a koleje dohodli, že 6. ledna svolá PSSM schůzi, na které se vše rozhodne. Kolejáci se zavázali, že do té doby začnou vařit jen, přihlásí-li se dostatek strážníků, a po tomto datu jen v případě, že PSSM schůzi nesvolá.

¹¹⁵ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 45–51.

¹¹⁶ NA, f. Ministerstvo techniky, Podkarpatoruská studentská kolej, k. 557, Dejvice – dům pro podkarpatoruskou kolej (1938), Propůjčení budovy bývalé Karpatoruské koleje ministerstvem veřejných prací pro SS-Standortkommandatur v Praze, 4. 5. 1940, s. 2.

¹¹⁷ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 52.

¹¹⁸ J. HAVRÁNEK – Z. POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, s. 239–246.

¹¹⁹ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 54–55; AUK, f. Všeškolový archiv, MSK, k. B 125, Dopis Jana Kazimoura za Národní správu studentského majetku adresovaný Evženovi Sabó, 26. 6. 1950.

¹²⁰ Výňatek z organizačního řádu, in: *Informace vysokoškolákům*, 1948, s. 41–43.

¹²¹ AUK, f. Všeškolový archiv, MSK, k. B 125, Protokol o valné hromadě kolejáků Hradčanské koleje konané 15. října 1948, s. 1; tamtéž, Zápis plenární schůze obou sekcí hradčanských kolejáků, 12. 11. 1948, s. 1–4.

¹²² Tamtéž, Zpráva předsedy menzovní komise, 10. 3. 1949, s. 1.

Dle dohody menza začala po přihlášení dostatku studentů vařit snídaně a večeře, a protože ujednaná schůze svolána nebyla, vařila dál. Na to se do koleje dostavili zástupci PSSM a žádali uzavření menzy. Studenti se bránili a přes SKS se domohli povolení vařit. Na konci ledna došlo k jednání, kde studenti vytýkali PSSM nesvolání schůze a neodpovědný zákrok v menze před všemi členy koleje, ke kterému navíc došlo bez dohody s SKS. Nato PSSM chybu uznala a povolila vaření až do nové schůze 7. února.¹²³

Dojednaná schůze se opět nekonala a místo toho se o tři dny dříve dostavil do koleje zástupce PSSM. To však samospráva neuznala a svolala nové jednání, kde po tříhodinové diskusi zvítězil argument, že zavřením menzy se ušetří. Načež kolejní menza od března 1949 přestala vařit.¹²⁴ Podobné jednání vůči samosprávě zaznamenal i sociální referent, kterému od roku 1949 přestaly chodit pozvánky na schůze SVS. Rovněž výše kolejního nebyla po celý akademický rok zřejmá.¹²⁵ Na dosazeného správce se ze strany samosprávy vršily stížnosti pro jeho nezpůsobilost, a ačkoli PSSM slíbil nalézt kompetentnějšího zaměstnance, ke změně nedošlo.¹²⁶ Výsledky hospodaření kolejí za akademický rok 1948/1949 nebyly závratné a aktivní bilanci se mohly pochlubit jen tři koleje včetně Hradčanské.¹²⁷ Můžeme předpokládat, že na nevalné výsledky mohl mít vliv i nevhodný výběr personálu ze strany PSSM.

Koncem akademického roku 1948/1949 přišla zpráva, že budou objekty nově obsazovány dle fakult a oborů. Někteří funkcionáři samosprávy proti tomu protestovali, protože právě různorodost a střetávání zájmů považovali za přínos koleje, a chtěli podat návrh, aby v Hradčanské koleji byli ubytováni studenti různých oborů. Ačkoli červnová schůze samosprávy ještě probírala možnost obnovení menzy, koleji v jejích stávajících formách zbývalo jen pár měsíců.

Na rok 1949 připadalo třicetileté jubileum koleje a dle výborových zpráv se studenti od dubna chystali vytvořit výstavu, ještě v červnu však ani nekontaktovali bývalé členy s prosbou o zapůjčení dokumentů či fotografií a výstava se pravděpodobně vůbec nekonala.¹²⁸ Dle pamětníka Františka Doubka proběhla dne 28. září 1949 mimořádná a zároveň úplně poslední plenární schůze kolejního *Spolku*.¹²⁹ Od následujícího akademického roku začalo PSSM postupně realizovat rozřazení studentů do kolejí na základě jejich fakult a oborů¹³⁰ a podle

¹²³ Tamtéž, Zápis výborové schůze samosprávy koleje, 10. 2. 1949, s. 2, a 27. 1. 1948, s. 7–8.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž, Zpráva o činnosti sociálního referenta, 10. 3. 1949; tamtéž, Dopis samosprávy Hradčanské koleje Krajskému národnímu výboru v Praze, 5. 5. 1949.

¹²⁶ Tamtéž, Zápis 4. výborové schůze samosprávy koleje, 12. 5. 1949, s. 2; tamtéž, Zápis výborové schůze samosprávy koleje, 5. 4. 1949, s. 1.

¹²⁷ Tamtéž, Zápis 6. výborové schůze samosprávy koleje, 16. 6. 1949, s. 2.

¹²⁸ Tamtéž, s. 1.

¹²⁹ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 58.

¹³⁰ Rozřazování studentů do kolejí podle jejich oborů započalo oficiálně až od akademického roku 1950/1951, ale již v říjnu 1949 byli tímto způsobem rozřazeni studenti prvních ročníků (např. na Hradčanskou kolej přišlo 61 studentů architektury). Rovněž byly proklamovány snahy o „koncentrování kolejáků podle fakult“ již od akademického roku 1949/1950. Na kolejích, kde to bylo možné, byly již toho roku jednotlivým oborům vyhrazeny části budovy tak, aby v pokojích vedle sebe bydleli studenti jednoho oboru, a tím dle oficiálních prohlášení dána základna k rozvinutí studia „v kroužcích“ (např. v koleji 5. května). Podle pamětníka F. Doubka se tak stalo i na Hradčanské koleji, což nelze z oficiálních zpráv doložit. AUK, f. Svaz vysokoškolského studentstva (SVS), k. B 27, složka SVS 1950 – HUK, dopis MŠVU adresovaný HUK, 23. 9. 1950; F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 58; AUK, f. NSSM, k. 195, Zpráva o činnosti NSSM za rok 1949, s. 3, 15; tamtéž, Zpráva o jednání o Národní správě studentského majetku, 10. 2. 1949, s. 1.

F. Doubka byla právě kvůli tomu zářijová schůze *Spolku* tou poslední a Hradčanská kolej dle jeho názoru tímto datem zanikla.¹³¹ K formálnímu zániku *Spolku* došlo až na konci roku 1951.¹³²

Zrušení starých typů samospráv bylo odůvodněno jejich nepotřebností v novém státním zřízení. V oficiální brožuře pro posluchače vysokých škol z roku 1948 se psalo, že způsob spravování Hradčanské kolejje, kde si studenti museli obstarávat téměř vše sami, není v lidově demokratické republice na místě, protože dnes má posluchač především odpovědně studovat.¹³³ F. Doubek hodnotil zánik kolejje s odstupem let tak, že v lidové demokracii došlo k plnému hospodářskému zajištění kolejjí a staré formy boje studentů o životní existenci a samosprávu se přežily. Hradčanská kolej podle něj splnila svůj účel, když v podmínkách kapitalismu umožnila studium celé řadě chudých studentů, ale dále jí nebylo zapotřebí. Zároveň však dodával, že kolej naučila své členy uchovat si přímou páteř a charakter, věřit ve vlastní sílu a kamarádkou demokratickou spolupráci, která vzniká v kolektivu při společné práci v prostředí samosprávy.¹³⁴ Už ale nedodal, že po této stránce PSSM nedokázala bývalou Hradčanskou kolej nahradit, ale pravděpodobně sdílel tento názor s ostatními bývalými členy kolejje, o čemž svědčí výroky z diskuse před zánikem kolejje, kde padla i slova, že PSSM neumí vychovat studenty v kolejích ke kontrole a spolupráci nebo že zrušení Hradčanské kolejje je krokem zpět a zrazením pokrokové minulosti bývalého *Svazu*.¹³⁵

Závěr

Hradčanská kolej zanikla v roce, kdy mohla oslavit třicet let od svého založení. Za tu dobu prošla mnoha proměnami, které souvisely s vnitřními poměry, ale i vnějšími okolnostmi meziválečných let, dobou protektorátu, třetí republiky a komunistického převratu. Zvláště v prvním desetiletí se potýkala s finančními problémy stejně jako nemajetní studenti, kterým byla určená. Nízké kolejné pro ně představovalo základní předpoklad zdárného dokončení vysokoškolského studia, což vedlo k jejich zvýšené aktivitě při získávání finančních prostředků pro kolej a důsledné kontrole hospodárného zacházení s kolejními prostředky. Během několika let se utvořila tradice studentské samosprávy s velkou mírou kontroly nad kolejním hospodařením, která se v očích studentů stala garantem šetrného zacházení s financemi, spravedlivého řešení sporů či přestupků, obráncem zájmů kolejního studentstva a jeho uznávaným zástupcem ve styku s orgány spolku, úřady i veřejností. Studentská samospráva představovala pro studenty moderní a demokratický způsob řízení kolejjí.

Zájem na udržení studentské samosprávy a ochotu bránit své hodnoty je možné považovat za základní podmínky pro vznik a vedení sporu, který roku 1927 zásadním způsobem

¹³¹ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 58.

¹³² V Národním archivu se na rozdíl od ostatních kolejjí nezachoval výměr o rozpuštění *Spolku* a je k dispozici pouze dopis Ústředního národního výboru hlavního města Prahy adresovaný národnímu správci *Spolku* ze dne 3. 12. 1951, který se táže, zda již byla provedena likvidace *Spolku* a je možné jej vymazat ze spolkového katastru. NA, f. Ministerstvo vnitra II – D (Praha – dodatky), k. 471 260/00, Prozatímní správa studentského majetku, Dotaz Ústředního národního výboru hlavního města Prahy adresovaný národnímu správci Spolku hradčanských kolejjáků, 3. 12. 1951, s. 1.

¹³³ Jan KAZIMOUR, *SSM – Správa studentského majetku*, in: Informace vysokoškolákům, 1948, s. 14.

¹³⁴ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, s. 57–58.

¹³⁵ AUK, f. Všestudentský archiv, MSK, k. B 125, Zápis plenární schůze obou sekcí hradčanských kolejjáků, 12. 11. 1948, s. 1, 3.

ovlivnil další směřování koleje. Dřívější neshody studentů s nestudujícími v orgánech spolku zapříčiněné věkovým rozdílem, názorovou odlišností, excesy na straně studentů nebo snahou některých nestudujících omezit studentskou samosprávu eskalovaly právě roku 1927. Tehdy celý spor přesáhl úzký rámeček koleje a stal se konfliktem studentstva (zastoupeného ústřední organizací československého studentstva) a státu (prostřednictvím ministerstev a úřadů). I přes veškerou snahu se studentům nepodařilo dosáhnout jejich cílů, což způsobilo, že zůstali v nevyhovujících prostorách, ač se velkou měrou podíleli na výstavbě důstojnější budovy pro kolej. Rok 1927 však v kolejší historii nepředstavuje neúspěch, ba naopak byl slaven a dlouhodobě připomínán jako vítězství samosprávy a charakternosti hodné následování.

Jak bylo ukázáno, v historii Hradčanské koleje hrála velkou roli nemajetnost posluchačů, kterým byla kolej určena, společně s jejich zásadami a ideály. Nemajetnost dokázala studenty smelit v požadavcích a zásadovost je dokázala zmobilizovat natolik, že byli ochotni riskovat studium pro obranu svých hodnot. Zároveň se na sporu z roku 1927 ukazuje, že názory, zastávané studenty na Hradčanské koleji, dokázaly oslovit jak studentstvo jako celek, tak i veřejnost napříč politickým spektrem. Tato širší podpora ovlivnila výrazně průběh sporu i jeho výsledek, protože kolej mohla díky darům a podpoře studentských spolků dál fungovat i po roce 1927 a vyvinout se do podoby koleje spravované pouze studenty. Vznikem *Spolku hradčanských kolejáků* došlo k završení procesu formování specifického způsobu správy na této koleji a díky účasti bývalých studentů byl mimo jiné zajištěn trvalý příjem a instituce se přestala potýkat s finančními problémy.

Výzkum fungování Hradčanské koleje doložil, že na chod této instituce měly zásadní vliv názory, hodnoty, ideály a morální vzory studentů, stejně jako představy a postoje nestudujících, se kterými přicházeli do styku, ať už se jednalo o členy spolku spravujícího kolej nebo zaměstnance úřadů, policie, soudů nebo příslušníky politických stran. Nermalou roli hrála rovněž přízeň veřejnosti, kterou z velké části formoval tisk. Nejvíce se pozitivní role veřejnosti projevila právě roku 1927, protože na jejích darech byla kolej finančně závislá. Studenti si toho byli vědomi a často nalezneme mezi návrhy na zlepšení situace požadavek pravdivého informování veřejnosti prostřednictvím tisku či publikací.

Spolehnout se na přízeň veřejnosti však nebylo možné po celou dobu existence koleje. Změna se udála za druhé republiky, kdy vlastník budovy – Zemský správní výbor – dosáhl znovuzískání celé donucovací pracovny a studenti byli nuceni nalézt pro kolej jinou vhodnou budovu. Za první republiky by nejprve rozeslali články do všech redakcí a informovali veřejnost, zajistili by intervence u poslanců a vlivných osobností, a navíc by se mohli spolehnout na podporu starších kolegů absolventů, kteří od roku 1934 působili v samosprávě koleje. Avšak k tomuto postupu se nedalo přikročit. Lze to vykládat jako důsledek proměny situace za druhé republiky, kdy již nebylo možné mobilizovat studentstvo ani veřejnost na obranu kolejších zájmů. Než vypršela lhůta daná k vystěhování, došlo ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Změněné poměry vytvořily podmínky k rychlému nalezení náhradní budovy – Podkarpatská Rus přestala být součástí státu a budova určená studentům z tohoto území se uprázdnila. Po druhé světové válce se toto území nestalo součástí Československa a studenti mohli v nové koleji zůstat. Toto krátké období čtyř let znamenalo postupnou ztrátu studentské samosprávy ve prospěch *Národní správy studentského majetku*. Rok oslav třicátého výročí vzniku koleje byl završen jejím zánikem v původních formách. Její budova nadále sloužila k ubytování vysokoškolských posluchačů, ale specifický způsob správy, jež se formoval v meziválečném období, byl nenávratně ztracen.

Obr. 4: Dvůr kapucinského kláštera na Loretánském náměstí na Hradčanech se studenty, rozvěšeným prádlem a slepicemi. Fotografováno pravděpodobně v době exekuce této odbočky roku 1927. Dvě osoby vlevo jsou patrně úředník Novotný z magistrátu hlavního města Prahy a jeden ze zaměstnanců hospodářského úřadu hlavního města Prahy pověřeni exekuci vykonat (AUK, f. Všestudentský archiv, k. A 314, Masaryk. stud. koleje)

Obr. 5: Fotografie interiéru jednoho z pokojů koleje v Donucovací pracovně v Loretánské ulici 180/6 na Hradčanech (AUK, f. Všestudentský archiv, k. A 314, Masaryk. stud. koleje, neznámý rok)

Obr. 6: Čítárna koleje v Donucovací pracovně v Loretánské ulici 180/6 na Hradčanech (AUK, f. Vřestudentský archiv, k. A 314, Masaryk. stud. koleje, před rokem 1929)

Obr. 7: Fotografie volejbalového zápasu mezi studenty na dvoře kapucínského kláštera na Loretánském náměstí na Hradčanech mezi lety 1919–1927 (NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 1)

Obr. 8: Pravděpodobně fotografie fotbalového týmu koleje ze dne 31. 5. 1923 (NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 1)

Obr. 9: Zkouška kolejního hudebního uskupení v Donucovací pracovně v Loretánské ulici 180/6 na Hradčanech asi roku 1928 (NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 4, vytržený list pravděpodobně z časopisu Ahoj z roku 1928)

Obr. 10: Kuchyně koleje v Donucovací pracovně. Člen studentské samosprávy kontroluje jakost podávaných pokrmů (AUK, f. Všestudentský archiv, k. A 314, Masaryk. stud. koleje, neznámý rok)

Obr. 11: Na fotografii jsou zachyceni spolu se studenty bydlícími v kapucinském klášteře také mniši kapucinského řádu. Uprostřed vpravo stojí v zástěře pravděpodobně pan Jelínek – správce budovy kolejní odbočky v klášteře (NA, f. 1097 Josef Dubský, k. 1, rok 1923)

Obr. 12: Exekuce kolejní odbočky v kapucínském klášteře na Loretánském náměstí na Hradčanech v létě 1927. Vlevo stojí pravděpodobně úředník Novotný z magistrátu hlavního města Prahy a napravo od něj jeden ze zaměstnanců hospodářského úřadu hlavního města Prahy a okolo nich se nachází nábytek a vybavení z vyklizených studentských pokojů (AUK, f. Všestudentský archiv, k. A 314, Masaryk. stud. koleje)

Obr. 13: Protest studentů proti nucenému stěhování z kolejní odbočky v kapucinském klášteře na Loretánském náměstí na Hradčanech. Na židli vlevo sedí známý herec Vlasta Burian, který šel náhodou kolem. Na plakátech jsou nápisy (zleva): „Masarykova studentská kolej vystěhovávána na ulici řádem sv. Františka!“, další nápis je nečitelný, dále „42 chudých studentů vystěhováváno protizákonnou exekucí na dlažbu!“, „16 mnichů nezákonně vystěhovalo 42 studentů!“, „Lišky doupatá mají, ptáci nebeští hnízda svá, ale chudý student nemá, kam by hlavu složil (Evang. sv. Matouše).“ (AUK, f. Všestudentský archiv, k. A.314, Masaryk. stud. kolej, pohlednice s fotografií studentů s Vlastou Burianem při exekuci odbočky kolejje, 9. září 1927)

Obr. 14: Fotografie účastníků sjezdu k 10. výročí vzniku kolejje před hlavní budovou kolejje v Donucovací pracovně v ulici Loretánská 180/6, Praha 1 – Hradčany v r. 1929 (AUK, f. Všestudentský archiv, k. A.314, Masaryk. stud. kolejje)

Das Studentenwohnheim auf dem Hradschin (1919–1949) Institutionengeschichte des Wohnheims für mittellose Hochschüler in Prag

ZUSAMMENFASSUNG

Das Hradschiner Wohnheim für mittellose Studenten in Prag existierte von 1919 bis 1949 und befand sich zunächst im Palais Trauttmansdorff und dem Kapuzinerkloster auf dem Hradschin. 1927 verlor es die Räumlichkeiten im Kloster, und 1939 zog es vom Hradschin endgültig weg, um sich in dem freigewordenen Gebäude des karpatorussinischen Studentenwohnheims in Prag-Dejvice niederzulassen, das es auch nach 1945 noch nutzte. In den ersten Jahren seines Bestehens wurde das Wohnheim von einem Verein verwaltet, an dessen Spitze ein Kuratorium stand. Unter den Vereinsmitgliedern befanden sich auch Studenten, die in studentischer Selbstverwaltung organisiert waren. Finanzielle Schwierigkeiten des Studentenwohnheims in den ersten Jahren seines Bestehens führten zu einer größeren Organisiertheit der Studenten, infolgedessen die studentische Selbstverwaltung beträchtliche Kontrolle über den Betrieb des Wohnheims erlangte. Ihr oblag zunächst die Bibliothek mitsamt Lesesaal, dann aber auch die Mensa sowie teilweise auch Personalfragen und Verwaltungsangelegenheiten. Während des Baues eines neuen Wohnheimgebäudes kam es innerhalb des Verbands zum Zwiespalt zwischen der Selbstverwaltung und dem Kuratorium. Der Streit führte dann dazu, dass die Mehrheit der Studenten nicht in das neue Gebäude zog, sondern in den alten Unterkünften auf dem Hradschin verblieb und sich hier ein eigenes Studentenwohnheim gründete. Das wurde ab 1934 von dem Verband der Hradschiner Studentenheimbewohner verwaltet, der sich aus Studenten und den ehemaligen Bewohnern des Studentenwohnheims zusammensetzte. Nach Schließung der tschechischen Hochschulen diente das Wohnheim als SS-Kommandantur in Prag. Nach Wiederaufnahme des Lehrbetriebs 1945 wurde es abermals vom Verband der Hradschiner Studentenheimbewohner übernommen, die es bis 1949 bzw. 1951 verwalteten, als der Staat die Verwaltung der Studentenwohnheime und Mensen übernahm.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Jana Kynkorová
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
kynkojan@seznam.cz

PŘÍSPĚVEK K PRAŽSKÝM VYSOKOŠKOLSKÝM KOLEJÍM V LETECH 1945–1951

MICHAL TOVÁREK

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF UNIVERSITY DORMITORIES IN PRAGUE, 1945–1951

This article first summarises the available sources and literature. Then it proceeds to outline the social problems of students in 1945 and the circumstances of foundation of the Union of University Students. It describes its activities especially in the social area (provision of accommodation to students). The author touches upon the political situation in the Union of University Students and describes its incorporation into the Revolutionary Union Movement. The core part of the contribution describes the foundation and development of the Interim Administration of Student Assets in Bohemia, an institution that came to be in charge of the various student dormitories, canteens, and other student services. In 1949, facilities operated by the Interim Administration were brought under national administration and a National Administration of Student Assets in Bohemia was formed. After the adoption of a new act on universities in 1950, this National Administration was dissolved and both university dormitories and canteens were integrated into universities.

Keywords: Student National Committee – Union of University Students – Interim Administration of Student Assets in Bohemia – National Administration of Student Assets in Bohemia – university dormitories and canteens

DOI: 10.14712/23365730.2024.6

Úvod – literatura, stav pramenné základny

K volbě tématu tohoto článku mě přivedla skutečnost, že problematika ubytování studentů v pražských vysokoškolských kolejích bezprostředně po druhé světové válce není na rozdíl od meziválečného období¹ obsáhleji zpracována, i když archivní prameny jsou pro toto časové období k dispozici ve velkém množství.

¹ Meziválečné období obsáhle zpracovala ve své diplomové práci Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918–1939*, diplomová práce, Ústav českých dějin Filozofické fakulty UK, Praha 2012, dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/46712>> (1. listopadu 2022). Autorka se tématem zabývala již v bakalářské práci. Nástin problematiky vyšel také časopisecky: Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování českých vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918–1939*, in: *Historie – Otázky – Problémy*, 1, Praha 2010, s. 99–109. Situaci na Hradčanské kolejích s přesahem do období po roce 1945 popisuje Jana KYŇKOROVÁ, *Kolejáci z Hradčan. Život studentů z pražské koleje na Hradčanech za první a třetí republiky*, diplomová práce, Ústav českých dějin Filozofické fakulty UK, Praha 2022, dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/174567/120419237.pdf?sequence=1&isAllowed=y>> (23. listopadu 2022); časopisecké vydání v tomto svazku. Sociální situací studentů v meziválečném období se

Přítomný článek na úvod rozebírá vznik a činnost Svazu vysokoškolského studentstva (dále jen SVS), který byl důležitou platformou ve studijní a sociální oblasti. Činnost SVS v tomto období je popsána v kapitolách k dějinám Univerzity Karlovy (dále jen UK),² dále v několika člancích³ a také ve starší literatuře z období socialismu.⁴ Hlavní důraz je v této práci kladen na vznik a vývoj Prozatímní správy studentského majetku v Čechách (dále jen PSSM), jejíž zřízení bylo prosazeno SVS a jenž sdružovala vysokoškolské koleje a menzy a zajišťovala studentům ubytování a stravování. V roce 1948 byla do objektů spravovaných PSSM zavedena národní správa⁵ a vznikla tak Národní správa studentského majetku v Čechách (dále jen NSSM). Činnost PSSM/NSSM je v odborné literatuře zpracována pouze okrajově, a to v již zmíněné literatuře k činnosti SVS.

Z hlediska pramenné základny je situace příznivá, neboť v Archivu UK (dále jen AUK) se nachází ve zpracovaném fondu Všestudentský archiv mnoho dokumentů k činnosti SVS z let 1945–1952.⁶ Pisemnosti ke konečné fázi vývoje SVS, a to jeho včlenění do Revolučního odborového hnutí (dále jen ROH) zde sice chybí, ale protože se jednalo o spolek schválený úřady, dochovaly se ve fondu Spolkový katastr uloženém v Archivu hlavního města Prahy.⁷ K problematice SVS existují také tištěné prameny, zejména studentské časopisy a noviny.⁸

Co se týká činnosti PSSM/NSSM, v Národním archivu, ve fondu Ministerstva školství a kultury, se k tématu nachází rovněž velké množství dokumentů.⁹ Fond bohužel není archivně zpracován. V Národním archivu se nacházejí další dokumenty k PSSM i ve fondu

zabýval také Jiří MÜLLER, *Radikalizace pražských studentů ve 30. letech 20. století*, diplomová práce, Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty UK, Praha 2014, dostupné online: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/62864>> (1. listopadu 2022), knižně pod názvem: Jiří MÜLLER, *Radikalizace pražských studentů*, Praha 2016.

² Blanka ZILYNSKÁ, *Poválečná obnova a zápas o charakter univerzity*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, 1918–1990, Praha 1998, s. 235–262. Dále také Zdeněk POUSTA, *Univerzita Karlova v letech 1947–1953*, tamtéž, s. 263–306.

³ Blanka ZILYNSKÁ, *Cesta k ovládnutí českých univerzit komunistickou stranou (1945–1948)*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 36–38/1–2, 1996–1998 [vyd. 2004], s. 73–86; TÁŽ, *Univerzita Karlova v kontextu vývoje společnosti*, in: Rok 1947. Česká literatura, kultura a společnost v období 1945–1948. Materiály z konference, pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR 11.–13. 6. 1997 v Praze, Praha 1998, s. 161–176; TÁŽ, *Universitas, unitas, uniformitas: Uplatnění dobové vize „jednoty“ v univerzitním prostředí let 1945–1948*, in: Blanka Zilynská – Petr Svobodný (edd.), *Věda v Československu v letech 1945–1953: Sborník z konference*, Praha 1999, s. 39–56.

⁴ Hana KRÁČMAROVÁ, *Vysokoškoláci v revolučních letech 1945–1948: politický vývoj studentů na českých vysokých školách*, Praha 1976. Dále např. Josef BARTOŠ, *Dějiny pokrokového hnutí mládeže v Československu. Období 1939–1960*, Praha 1967.

⁵ Národní správa byla druhou oblastí právní úpravy dekretem č. 5/1945 ze dne 19. 5. 1945. Národní správa byla myšlena jako řešení pouze přechodné a měla spravovat majetek pro pozdější konfiskaci či znárodnění. Mohla být zavedena do všech podniků či majetkových podstat, kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života. Představovala sice omezení výkonu vlastnických práv, ještě však neznamenala přechod vlastnictví na stát.

⁶ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Všestudentský archiv (dále f. VA), Svaz vysokoškolského studentstva (dále SVS).

⁷ Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), fond Spolkový katastr (dále f. SK), Svaz vysokoškolského studentstva 1946–1953 (dále SVS), sign. X/479, kart. č. 447.

⁸ Studentské časopisy a noviny se nacházejí ve fondu AUK, f. VA, Ústřední svaz československého studentstva (dále ÚŠČS), časopis Student, kart. č. B178, časopis Předvoj, kart. č. B659, Studentské noviny, kart. č. B413. Viz jednotlivé citace. Přehled o poválečném studiu poskytuje tiskem vydaná publikace *Vysokoškolské studium: sbírka informací o vysokém školství* (vydala Akademická poradna Ústavu lidské práce), Praha 1946.

⁹ Národní archiv (dále NA), fond Ministerstvo školství a kultury (dále f. MŠK), Prozatímní správa studentského majetku (dále PSSM).

Ministerstva sociální péče.¹⁰ Materiály k činnosti PSSM/NSSM jsou k dispozici ve fondu Všestudentský archiv v AUK.¹¹ Dostupné jsou také tištěné prameny.¹² Prameny k převzetí kolejí a menz pražskými vysokými školami v roce 1951 můžeme nalézt ve zpracovaném fondu Akademického senátu UK.¹³

Na konci textu jsou zařazeny tři tabulky, které podávají přehled objektů ve správě PSSM ke konci roku 1945, z nichž většina přešla po únoru 1948 pod NSSM (**tabulka č. 1**), objekty ve správě PSSM/NSSM po únoru 1948 (**tabulka č. 2**) a objekty ve správě vysokých škol k 1. 1. 1951 (**tabulka č. 3**). Tabulky č. 1 a 2 přinášejí také popis stručné historie kolejí, menz, případně dalších zařízení, jenž byl vedle zmíněných archivních pramenů čerpán z kvalifikačních prací a odborné literatury,¹⁴ studentských a místopisných příruček¹⁵ a z internetových zdrojů (např. webové stránky současných kolejí, česká verze wikipedie).¹⁶

Studenti v roce 1945 a vznik Svazu vysokoškolského studentstva

Po uzavření vysokých škol dne 17. 9. 1939 se do protinacistického odboje postupně zapojili také studenti. Jádrem studentského odboje se vytvořilo na přelomu let 1942 a 1943. Plná aktivizace studentských odbojových organizací se však rozvinula až koncem roku 1944,¹⁷ kdy se skupina studentů usnesla na názvu Studentský národní výbor (dále jen SNV).

¹⁰ NA, fond Ministerstvo práce a sociální péče (dále f. MPSP).

¹¹ AUK, f. VA, Národní správa studentského majetku (dále NSSM), kart. č. B195.

¹² *Informace vysokoškolákům* (vydala Národní správa studentského majetku v Čechách), Praha, 1948. Dále např. *Zavedení národní správy do zařízení spravovaných dosud Prozatímní správou studentského majetku v Čechách a jiných zařízení sloužících sociální, zdravotní a kulturní péči o vysokoškolské studentstvo v Čechách*, Věstník ministerstva školství a osvěty, 4/11, 15. 6. 1948, s. 253–255. Další tištěné prameny se nacházejí ve studentských novinách a časopisech, viz poznámka č. 8.

¹³ AUK, fond Akademický senát Univerzity Karlovy (dále f. AS UK), koleje a mensy 1950–1951 (dále KaM), i. č. 869, kart. č. 66.

¹⁴ Vedle již zmíněných diplomových prací Michaly Daněčkové a Jany Kynkorové se jedná o následující literaturu: Pavel NOVÝ, *Petrská čtvrť dům od domu*, Praha 2008; Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, Praha 1997; Josef PETRÁŇ a kol., *Památky Univerzity Karlovy*, Praha 1999; Rudolf PIŠA, *Švehlovy domy, domov studentů*, in: Věstník Muzea cenných papírů 6/4, 30. 4. 2013, s. 2–10, dostupné online: <<http://www.das-mcp.cz/muzeum/files/vestniky/MCP-V%C4%9Bstn%C3%ADk-4-2013.pdf>> (1. listopadu 2022); Jiří POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky: historie České akademie věd a umění, Hlávkových studentských kolejí, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, jakož i Národohospodářského ústavu*, Praha 2005, s. 94–158; Týž, *Hlávkovy studentské koleje*, in: *Pražský student. Univerzitní studenti v dějinách Prahy*, Praha 2008, s. 81–91; Pavel VLČEK, *Umělecké památky Prahy, I, Staré Město, Josefov*, Praha 2000; Týž, *Umělecké památky Prahy. Velká Praha, I–III*, Praha 2012–2017; *Sborník vzpomínek bývalých studentů Hlávkovy koleje* (vydalo Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových), Praha 1996.

¹⁵ *Informace o organizaci a studiu* (vydala Akademie múzických umění v Praze), Praha 1966; *Program na studijní rok 1956–1957, část všeobecná* (vydalo České vysoké učení technické), Praha 1956; *Program na školní rok 1957–58, rektorát a fakulty* (vydalo České vysoké učení technické), Praha 1957; *25 let Vysoké školy ekonomické v Praze 1953–1978*, Pardubice 1978; Hana ŠTUSÁKOVÁ, *Pražský informátor*, Praha 1971.

¹⁶ Dostupné online: <<https://www.praha7.cz/letensti-koloniste-ii/>>; <<https://www.suz.cvut.cz/cz/>>; <<https://www.damu.cz/cs/studium/ubytovani-na-koleji/>>; <<https://www.prahamp.cz/historie-polikliniky/>>; <[https://cs.wikipedia.org/wiki/Bude%C4%8D_\(kolej\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Bude%C4%8D_(kolej))>; <<https://encyklopedie.praha2.cz/stavba/1222-vila-pod-zvonarkou-cp-17467-zv-roubenka/>>; <<https://cs.wikipedia.org/wiki/Nikolajka>>; <https://cs.wikipedia.org/wiki/%C3%9Astav_Palata>; <https://cs.wikipedia.org/wiki/H1%C3%A1vkova_kolej>; <<https://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreId=346>>; <https://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/budovy_architektura/trauttmansdorffsky_palac.html> (vše ověřeno 1. listopadu 2022).

¹⁷ Jan HAVRÁNEK, *Studenti Univerzity Karlovy na jaře a v létě roku pětáctýřicátého*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 7, 1985, s. 70–134, zde s. 71.

Jeho předsedou se stal Jiří Srnka, generálním tajemníkem Jan Kazimour,¹⁸ který stejnou funkci zastával před válkou v Ústředním svazu československého studentstva¹⁹ (dále jen ÚSČS). SNV měl zastoupení v České národní radě a navázal styk s ilegálním odborovým hnutím.²⁰ Podílel se také na zakládání Svazu české mládeže.²¹ Během pražského povstání byly vytvořeny zpravodajské studentské centrály a bojové jednotky barikádníků. Dne 9. 5. 1945 vystoupil SNV z ilegality a ujal se řízení studentských záležitostí. Iniciativně také působil při vytváření předpokladů k rychlé obnově výuky na vysokých školách. Pomocným útvarem SNV se stala Studentská legie, která zajistila všechny objekty sloužící německým studentům. Při Studentské legii byl vytvořen tlumočnický sbor, který byl dán k dispozici spojeneckým armádám.

Konkrétním úkolem Studentské legie bylo zajistit a střežit vysokoškolské objekty a také je uvést do použitelného stavu. Za války totiž sloužily různým účelům, většinu z nich obsadily německé vysoké školy. Budovu Právnické fakulty UK si za sídlo vybralo hlavní velitelství zbraní SS dislokovaných v protektorátu. Po ukončení bojů zůstalo mnoho budov opuštěno. K objektům českých a bývalých německých vysokých škol a kolejí proto nastupovaly hlídky Studentské legie. O vyslání několika ozbrojených mužů žádala např. dne 11. 5. pětičlenná hlídka Studentské legie v koleji v Hradební ulici (dnešní kolej Akademie múzických umění – Dr. Ivana Sekaniny), neboť se tam v noci pokoušeli tajně dostat Němci. Velká část budov byla poškozena a chybělo také mnoho z jejich vybavení. V mnoha kolejích to vypadalo podobně jako v hlášení studentů z Alexandrovky koleje (dnešní kolej UK – Komenského): „zařízení místnosti téměř chybí, zvláště postele a ložní prádlo; nutné opravy vodovodu a různé instalace“.²² Většina kolejí sloužila přechodně různým naléhavým účelům, např. ve studentských domovech v Černé (pozdější kolej Jana Opletala Vysoké školy ekonomické) a Strojnické ulici (dnešní kolej Vysoké školy ekonomické – Rooseveltova kolej) byli ubytováni vojáci československé a sovětské armády. O kolej 5. května (dnešní kolej UK – Švehlova kolej) se dokonce ucházelo 16 institucí. Situace se vyřešila tak, že v ní byl nejdříve zřízen lazaret a internační tábor, potom byla upravena jako oázovna pro studenty z koncentračních táborů. Činnost Studentské legie v Praze trvala od 9. do 26. 5. 1945. Legie měly 2000 až 3000 členů, celkem obsadily a střežily 90 pražských objektů.²³

Studentská otázka byla po válce nazírána prizmatem tragédie 17. 11. 1939. Slovo student mělo vysoký kredit a společnost byla ochotna přiznat tomuto stavu více práv než dříve. Byl pociťován morální dluh za válečné útrapy mladých, bral se zřetel na potřebu národa vychovat si urychleně chybějící inteligenci. Když studenti od samého počátku obnovy práce

¹⁸ Jan Kazimour (16. 2. 1914 – 30. 10. 1995), byl český a československý ekonom, politik Komunistické strany Československa, poválečný poslanec Prozatímního Národního shromáždění a pozdější předseda Státního statistického úřadu a Federálního statistického úřadu.

¹⁹ Ústřední svaz československého studentstva (ÚSČS) vznikl v roce 1920 jako celostátní studentská organizace. Podílel se na řešení sociální otázky, spolupůsobil také při zakládání nových kolejí (např. Studentská kolonie na Letné). Po 17. 11. 1939 byl ÚSČS zlikvidován. Během druhé světové války se ve Velké Británii tento spolek rekonstituoval z iniciativy studentských funkcionářů. Po roce 1945 se podílel na řadě mezinárodně významných akcí, připravil mj. i založení Mezinárodního svazu studentstva a obnovu Svazu vysokoškolského studentstva.

²⁰ B. ZILYNSKÁ, *Poválečná obnova a zápas o charakter univerzity*, s. 239.

²¹ Svaz české mládeže (zkratka SČM) byl mládežnickou organizací, vznikl na jaře 1945 úsilím Národní fronty vytvořit jednotnou organizaci mládeže. V březnu 1946 byl počet jeho členů 447 268 a sdružoval formou kolektivního členství nejdůležitější zájmové organizace mládeže. Zanikl v dubnu 1949.

²² Hana KRÁČMAROVÁ, *Vysokoškoláci v revolučních letech 1945–1948*, s. 30.

²³ Tamtéž, s. 29–31.

vysokých škol přicházeli s rozsáhlým rejstříkem požadavků na studijní úlevy a sociální pomoc, přijímala to veřejnost jako adekvátní, bez ohledu na politické podtexty a dosah.²⁴

Jedním z nejdůležitějších poválečných úkolů studentských organizací byla péče o sociální otázky vysokoškoláků. Studenti se sami velmi iniciativně starali o všechny záležitosti, které se jich týkaly. SNV zorganizoval rozsáhlou péči o repatrianty. Každý student, který se vrátil z koncentračního tábora, obdržel okamžitou peněžní výpomoc v částce 500 Kčs, ubytování a stravu bez lístků na 14 dní i oblečení. Studentům, kteří přicházeli do Prahy, bylo poskytováno ubytování v kolejích. Již v květnu byly zavedeny síťové lístky na tramvaj a sleva pro studenty na Československé dráhy. Po dohodě s rektoráty a jednotlivými děkanáty byly provedeny první změny ve studiu: byly zavedeny úlevy ve studiu a dílčí zkoušky, prosazeno zrušení tax a všech poplatků. Již v červnu byly vypláceny státní studijní podpory všem sociálně slabým.

Po zahájení vyučování na českých vysokých školách – když byly vytvořeny první fakultní spolky – ukončil SNV svou činnost a 11. 6. 1945 byl delegát všech fakultních spolků zvolen SVS, který se tak stal pracovním nástupcem SNV.²⁵ V prvních měsících po osvobození měli jeho řízení v rukách komunisté, kteří intenzivně prosazovali koncepci jednotné organizace studentů²⁶ a prezentovali studentskou otázku jako otázku sociální, kterou je nutno řešit levicovými recepty.²⁷

Stanovy SVS²⁸ v Praze²⁹ vymezovaly v § 1 tuto organizaci následovně: „*SVS v Praze je jednotnou a vůči akademickým a jiným úřadům jedinou organizací českého vysokoškolského studentstva, sdružující všechny fakultní, krajinské, kolejní nebo zájmové organizace posluchačů vysokých škol v Čechách a škol jim na roveň postavených bez rozdílu politického a náboženského přesvědčení.*“³⁰ SVS se stal kolektivním členem Svazu české mládeže (dále jen SČM) a ROH, protože plnil také funkci odborové organizace vysokoškolské mládeže.³¹ Členstvím v SČM a ROH měla být také umocněna jednota studentů,³² již pražská univerzita reprezentovaná rektorem přijímala kladně.³³ SVS měl na jaře roku 1946 na 60 000 členů.³⁴

Dne 4. 11. 1945 zaslal SVS dopis SČM, v němž sdělil, že SVS je organizací nejen odborovou, ale i kulturně politickou.³⁵ Účelem SVS bylo tedy „*pečovat o ideovou a kulturně politickou výchovu studentů, hájit sociální, zdravotní, studijní, tělovýchovné a ostatní odborové zájmy českého vysokoškolského studentstva či pomáhat republice vlastními silami při zdolávání obtíží*“. Na jednotlivých vysokých školách se po válce obnovovaly fakultní

²⁴ B. ZILYNSKÁ, *Univerzita Karlova v kontextu vývoje společnosti*, s. 172–173.

²⁵ *Co je to SVS?*, časopis Student 2/1, 29. 10. 1945, AUK, f. VA, ÚSČS, kart. č. B178.

²⁶ B. ZILYNSKÁ, *Universitas, unitas, uniformitas*, s. 52.

²⁷ TÁŽ, *Univerzita Karlova v kontextu vývoje společnosti*, s. 173.

²⁸ Utvoření SVS bylo úředně vzato na vědomí až výnosem zemského národního výboru z 8. 1. 1947. Viz AUK f. VA, kart. č. B414, SVS, úřední vysvědčení Ředitelství národní bezpečnosti, 1947.

²⁹ SVS vznikl také v Brně a v Olomouci. Viz B. ZILYNSKÁ, *Cesta k ovládnutí českých univerzit komunistickou stranou*.

³⁰ AUK, f. VA, kart. č. B27, SVS, stanovy SVS v Praze, s. d.

³¹ J. BARTOŠ, *Dějiny pokrokového hnutí mládeže v Československu*, s. 51.

³² B. ZILYNSKÁ, *Universitas, unitas, uniformitas*, s. 52.

³³ Tamtéž, s. 52.

³⁴ J. BARTOŠ, *Dějiny pokrokového hnutí mládeže v Československu*, s. 55.

³⁵ Tamtéž, s. 51.

spolky.³⁶ Zahájení jejich činnosti připravovaly akční výbory, které se po osvobození na fakultách vytvořily. Každý fakultní spolek byl podle § 6 stanov SVS „skutečným řádným členem SVS“.³⁷ Mimo fakultní spolky, které byly základní organizací, byly ještě vytvořeny samosprávy v jednotlivých kolejích nebo menzách (viz níže), které uplatňovaly vliv studentstva při ubytování a stravování. Úzce spolupracovaly se studentskými funkcionáři při správě studentského majetku a měly zastoupení ve výboru SVS, který byl výkonným orgánem.

Výbor SVS svolával valné shromáždění, spravoval jmění, kontroloval činnost fakultních a jiných organizací, dále řídil styk s členskými spolky, s centrálními úřady, s rektoráty vysokých škol, s vládou a se všemi představiteli veřejného života. První poválečný výbor SVS zvolený dne 11. 6. 1945 se skládal z předsedy (prvním předsedou se stal již zmíněný Jan Kazimour), tří místopředsedů, jednatele a jeho tří zástupců.³⁸ Dále k výboru příslušeli předsedové, místopředsedové a další činovníci z těchto odborů: Finančně-hospodářský odbor vedl hospodaření Svazu a evidenci členských příspěvků. Sociální odbor měl na starosti hmotné zabezpečení studentů, např. přidělování státní studijní podpory a také studentské ubytování (viz níže). Zdravotní odbor spolupracoval při organizování pravidelných povinných zdravotních kontrol vysokoškoláků, při hygienických revizích studentských ubikací a stravovacích zařízení. Školský odbor se staral o úpravy studijních a disciplinárních řádů pro vysoké školy či koordinované vydávání vysokoškolských učebnic. Tiskový odbor vedl redakci a administraci časopisu Student. Zahraniční odbor měl na starosti styk se studenty cizích zemí, kteří studovali na tuzemských vysokých školách. Později k nim přibyl Kulturní odbor, který měl za úkol organizovat společné návštěvy kulturních podniků (divadla, kina, výstavy) a organizovat vlastní studentskou uměleckou činnost, a Tělovýchovný odbor, jenž organizoval povinnou tělesnou výchovu na vysokých školách, pečoval o brannost studentstva a organizoval dobrovolnou sportovní a rekreační činnost vysokoškoláků.³⁹ Posledním (přechodným) útvarem byla sjezdová komise, jež měla za úkol organizovat mezinárodní studentský kongres konaný v Praze 17. listopadu roku 1945.⁴⁰

Nejvyšším orgánem bylo valné shromáždění, které se poprvé sešlo na schůzi dne 8. 4. 1946.⁴¹ Skládalo se z delegátů volených podle zásady poměrného zastoupení. Valné shromáždění svolával výbor SVS a mělo za úkol posuzovat a kontrolovat zprávy výboru, volit členy výboru, usnášet se o správě jmění, rozhodovat o odvoláních, stanovovat výši členských příspěvků, měnit a doplňovat stanovy a jednací řád, přijímat a vylučovat členy. Dalšími orgány SVS bylo zastupitelstvo, dozorčí rada, smírčí soud a sbor mimořádných členů.⁴²

³⁶ AUK, f. VA, kart. č. B27, SVS, stanovy SVS v Praze, s. d.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ J. HAVRÁNEK, *Studenti Univerzity Karlovy na jaře a v létě*, s. 122–123.

³⁹ *Vysokoškolské studium: sbírka informací o vysokém školství* (vydala Akademická poradna Ústavu lidské práce), Praha 1946, s. 11.

⁴⁰ B. ZILYNSKÁ, *Poválečná obnova a zápas o charakter univerzity*, s. 252. Více informací ke kongresu a k oslavám 17. listopadu podává článek: Mikuláš PEŠTA, *Polozapomenutý Listopad. Mezinárodní den studentstva a jeho překryvaná paměť*, Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů, 15/3, Praha 2021, s. 90–100, dostupné online: <https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2021/10/PD_3_21_s90-100.pdf> (22. listopadu 2022).

⁴¹ AUK, f. VA, kart. č. B27, SVS, zápis ustavujícího valného shromáždění SVS v Praze dne 8. 4. 1946.

⁴² Tamtéž, stanovy SVS v Praze, s. d.

Politická situace v SVS a jeho začlenění do Revolučního odborového hnutí

Poválečná léta se v Československu vyznačovala vysokým stupněm zpolitizování veřejného života. Svědčí o tom už fakt, že nebývale velká část obyvatelstva byla organizována v politických stranách. Tyto strany, sdružené v Národní frontě, přitom působily nejen jako politické subjekty, ale též jako hnutí prosazující svůj vliv v širších oblastech lidské činnosti. Navzdory neustálému zdůrazňování ideálu jednoty národa proto jednotlivé politické subjekty soupeřily i v tradičně nepolitických sférách společnosti. Výjimkou nebylo ani školství.⁴³

Zpočátku byl pražský SVS ovládán levicovými, převážně komunistickými silami. Ve školním roce 1946/1947 se podařilo pražský SVS ovládnout silám demokratickým. Ztráta pozic v oficiálních studentských organizacích vedla komunisty k přeorientování na náhradní struktury typu studentské komise ROH, vysokoškolských odborů ČSM nebo Klubu mladých při Kulturní jednotě. Nekomunistické strany označovaly zaváděný systém za totalitní.⁴⁴

V polovině února 1947 následovaly volby nového výboru SVS, které potvrdily narůstání převahy demokratického bloku (studenti sdružení v Klubu národněsocialistických akademiků a v Klubu lidových akademiků), jehož kandidátka získala ve výboru SVS nadpoloviční většinu. Předsedou SVS se stal národní socialista Emil Ransdorf.⁴⁵

Koncem roku 1947 se ukazovalo stále jasněji, že příští volby do těchto orgánů by pro „pokrokový“ blok (jak se tehdy označovali komunističtí a sociálnědemokratičtí studenti) skončily naprostou porážkou.⁴⁶ Zápas o pozice ve studentských spolcích vyvrcholil valnou hromadou pražského Svazu vysokoškolského studentstva ve dnech 30. a 31. 1. 1948. Nečekaného úspěchu dosáhli lidovečtí akademici získáním 4 nových mandátů na úkor „pokrokových“ studentů. Předsedou SVS byl zvolen národní socialista Antonín Navrátil. Nejvíce mandátů získali národní socialisté – 14, lidovečtí studenti 12 mandátů, komunisté 10 a sociální demokraté 4 mandáty. Návrh na zrušení kolektivního členství v ROH však v tajném hlasování neprošel a rovněž v politicky vyhocené otázce zahraničních studentů nedošlo ke změně a zůstalo tedy u dosavadní praxe – spolky měly nadále na základě vlastních spolkových stanov úplnou volnost v rozhodování, zda chtějí dát zahraničním studentům aktivní a pasivní hlasovací právo. Demokratičtí studenti sice upevnili své pozice, ale situace v Československu se začala odvíjet úplně jinak a vzala demokratům šanci, aby se výrazně projevíli.⁴⁷

Vedení nejvyšších studentských orgánů převzali těsně po Únoru „pokrokoví“ vysokoškolaři. Toto období znamenalo zásadní změnu v jejich postavení, neboť se stali vedoucí silou

⁴³ Jakub ŠLOUF, „Nechceme svaz mládeže, když má rudé otěže“. *Politický život pražských středoškoláků v letech 1945–1948*, Soudobé dějiny 18/4, Praha 2011, s. 627–668, zde s. 627, dostupné online: <<https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2011/04/04.pdf>> (22. listopadu 2022).

⁴⁴ B. ZILYNSKÁ, *Cesta k ovládnutí českých univerzit komunistickou stranou*, s. 69.

⁴⁵ Emil Ransdorf (12. 9. 1920 – 20. 7. 1974), studoval na Právnické fakultě UK, byl také předsedou spolku Všehrd. Na konci února 1948 byl vyloučen ze studií. Poté v přestrojení uprchl do západního Německa, kde se později stal předsedou Ústředního svazu československého studentstva v exilu. V roce 1951 přesídlil do Spojených států amerických, kde se nejprve živil jako číšník, později ředitel newyorské restaurace „Voisin“ a také generální ředitel firmy. Byl jedním ze spoluzakladatelů českého exilového magazínu Svědectví, čtvrtletníku pro politiku a kulturu, jehož vydávání začalo 28. 10. 1956 v New Yorku.

⁴⁶ Marie ŠTEMBERKOVÁ, *Univerzita Karlova. Historický přehled*, Praha 2011, s. 125.

⁴⁷ Zdeněk POUŠTA, *Univerzita Karlova v letech 1947–1953*, s. 272–274.

ve studentském hnutí.⁴⁸ Předsedou SVS se dne 3. 3. 1948 stal komunist Vladimír Pilát.⁴⁹ Část pravicových funkcionářů akademických klubů emigrovala, část jich byla ze studia na vysoké škole vyloučena, část se stáhla do vnitřního exilu. Generální linie politiky studentských organizací byla určena tehdejšími posláním vysokých škol: „*Výchovat v zásadách marxismu-leninismu politicky, odborně i mravně vysoce kvalifikované odborníky a vědce jako sebevědomé, hrdé a oddané spolubojovníky dělnické třídy a všeho pracujícího lidu...*“⁵⁰ SVS byl vedle vysokoškolských skupin Československého svazu mládeže⁵¹ (dále jen ČSM) nejširší masovou organizací, sdružující všechny vysokoškoláky.⁵²

Konference ČSM v roce 1950 zdůraznila úkol vysokoškolských skupin ČSM obrátit pozornost k provádění a zajišťování studijní práce. Prvořadým úkolem svazáckých skupin se tak stalo – vedle politickovýchovné práce – mobilizovat studenty ke kvalitnějšímu a uvědomělejšímu studiu. Fakultní skupiny ČSM byly postaveny před úkol, který do této doby byl přední záležitostí SVS a fakultních spolků. Těžisko studijní práce na vysokých školách se přesunulo na ČSM. Pro SVS a fakultní spolky to znamenalo zúžení jejich činnosti a přenesení hlavní náplně práce na úkoly vlastní všem odborovým organizacím – na práci odborově-sociální, tedy zajišťovat co nejlepší sociální podmínky pro studenty.⁵³

V důsledku vydání zákona č. 68/1951 Sb. se spolky založené před 1. 10. 1951 mohly přeměnit v jiné organizace či se do jiné organizace včlenit, o čemž mělo rozhodnout Ministerstvo školství, věd a umění⁵⁴ (dále jen MŠVU). V dopise Ministerstva vnitra sdílelo MŠVU názor, aby byly dosavadní vysokoškolské (fakultní) spolky v jednotlivých městech zrušeny a včleněny jako zvláštní sektor do ROH.⁵⁵ Na mimořádné pracovní konferenci ÚSČS dne 19. 4. 1952 bylo z toho důvodu usneseno, že se SVS, ÚSČS a fakultní spolky jednotlivých fakult zapojí do ROH v jeho nově vytvořeném Svazu zaměstnanců a studentů vysokých škol a vědeckých ústavů.⁵⁶ Toto sloučení bylo potvrzeno výnosem ministra vnitra ze dne 6. 5. 1952,⁵⁷ následně byly tyto spolky vymazány ze spolkových katastrů.

Studentské ubytování

Studentské ubytování měla na starosti Sociální komise (nazývaná také Sociální odbor) SVS, jež byla zároveň nejvyšší samosprávnou institucí při řešení všech sociálních studentských otázek. Soustřeďovala referenty fakultních spolků, kteří v ní tlumočili návrhy

⁴⁸ Hana KRÁČMAROVÁ, *Vysokoškoláci v revolučních letech 1945–1948*, s. 209.

⁴⁹ Tamtéž, s. 203.

⁵⁰ AUK, f. VA, kart. č. B414, SVS, návrh rezoluce studentské komise, [1949].

⁵¹ Československý svaz mládeže (zkratka ČSM) byla jednotná mládežnická organizace v Československu řízená KSČ, jejímž předchůdcem byl Svaz české mládeže. ČSM vznikl v roce 1949 sloučením čtyř mládežnických organizací. ČSM byl složkou Národní fronty a podléhal přímému řízení KSČ, přičemž ostatní mládežnické organizace byly zlikvidovány. Hlavním cílem svazu bylo ideologické působení na mládež a prosazování politiky vládnoucí komunistické strany. V roce 1968 se ČSM rozpadl.

⁵² AUK, f. VA, kart. č. B414, SVS, zpráva o činnosti, 1951.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Viz § 9 zákona č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních. Dostupné online: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1951-68>> (1. listopadu 2022).

⁵⁵ AHMP, f. SK, sign. X/479, kart. č. 447, SVS, dopis Ministerstva vnitra adresovaný Krajskému národnímu výboru v Brně, 15. 2. 1952.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

a požadavky posluchačů jednotlivých fakult. Komise měla referáty pro tyto oblasti: studentské státní stipendium, ubytování, stravování, péče o perzekuované, úprava dosavadního pracovního poměru, zprostředkování zaměstnání, studentské slevy a jiné výhody; dočasným referátem byla péče o příslušníky zahraničních armád.⁵⁸

Bytový odbor SVS (nazývaný také jako Referát pro ubytování, sídlil v Opletalově ulici č. 38) centrálně zajišťoval ubytování (v kolejích, soukromí či podnájmu), jehož přidělení bylo podmíněno členstvím ve fakultních spolcích. Veškerá místa v kolejích a studentských domovech v Praze byla udělována na základě žádostí podávaných Správní komisi sociální péče o vysokoškolské studentstvo, jejímž hlavním úkolem bylo rozdělování a vyplácení státních studijních stipendií (uváděna také jako Správní sociální komise, dále jen SSK, sídlila nejprve ve Spálené ulici č. 12, později v Opletalově č. 38). Žádosti se třídily podle jednotlivých fakult. O každé žádosti rozhodovala v první instanci tříčlenná sociální fakultní komise, která kladně nebo zamítavě vyřizovala veškeré žádosti. Takto připravený materiál ze všech fakult obdržela šestičlenná studentská komise za předsednictví bytového referenta SVS, která prozkoumala výsledky fakultní komise, eventuálně rozhodovala o sporných případech. Tato komise přidělila u kladně vyřízených žádostí místa v kolejích.⁵⁹

Odvolání proti rozhodnutí, stejně jako dohled a eventuální změny, příslušely již zmíněné SSK. Později byl při této komisi zřízen Kolejní odbor,⁶⁰ který byl založen z toho důvodu, že studentské ubytování nebylo často řešeno v rámci studentských organizací, ale mimo ně. Aby Bytový odbor SVS získal přehled o prospěchu a sociálních poměrech jednotlivých žadatelů, dával si žádosti ověřit u SSK a na základě tohoto ohodnocení prováděl Bytový odbor ubytování. Některé samosprávy (kolej Rooseveltova, Studentská kolonie na Letné, kolej Carlton, Nová kolej, kolej 5. května a Masarykova kolej) však nebyly spokojeny s přidělováním žadatelů a u MŠO si vymohly revizi ubytování konanou zástupci MŠO prostřednictvím Kolejního odboru. Ostatní samosprávy však jakékoliv zásahy do studentských záležitostí odmítaly a žádaly MŠO, aby další revize neprovádělo. Kabinet ministra však nadále trval na provádění kontroly pomocí Kolejního odboru SSK, jenž měl provádět revize všech kolejí.⁶¹ Samosprávy však měly jiný názor: „*Tím je ohrožena samospráva studentské věci, samospráva kolejí... Je velký rozdíl, zda my studenti máme rozhodování o svých věcech v rukou, či zda nějaký poloúřednický aparát... Nesouhlasíme se zřízením kolejní sekce při SSK a žádáme, aby SVS svými zástupci v SSK prosadil zrušení této kolejní sekce a aby revize prováděná v kolejích na popud MŠO byla zrušena.*“⁶² Ke zrušení odboru však nedošlo.

Samosprávy⁶³ kolejí a menz měly přímé zastoupení ve výboru SVS, kde jim bylo vyhrazeno místo druhého místopředsedy, kterého volila valná hromada kolejních a menzovních samospráv. Úkolem druhého místopředsedy SVS tak bylo tlumočit a prosazovat návrhy a názory samospráv, koordinovat veškerou činnost samospráv podle směrnic SVS, zúčastnit se všech jednání hospodářské správy studentského majetku a jednání její kolejní a menzovní

⁵⁸ *Vysokoškolské studium*, s. 13.

⁵⁹ Tamtéž, s. 14.

⁶⁰ Skládá se z jednoho zástupce profesorského sboru, jednoho delegáta MŠO a jednoho zástupce SVS (bytového referenta).

⁶¹ AUK, f. VA, kart. č. B29, SVS, zpráva o činnosti Bytového odboru SVS za období 1946.

⁶² AUK, f. VA, kart. č. B351, SVS, zápis schůze sboru kolejních samospráv konané 14. 10. 1946.

⁶³ Organizační řád samospráv byl přijat zástupci samospráv dne 15. 4. 1947.

komise. Samospráva kontrolovala a spolurozhodovala ve správě a v hospodářském vedení koleje, resp. menzy. Bytoví referenti kolejních samospráv byli povinni podávat týdenní hlášení změn v kolejích. Pravidelné měsíční schůze bytových referentů fakultních spolků a kolejních samospráv za předsednictví bytového referenta SVS řešily všechny otázky týkající se ubytování vysokoškoláků.

Správu koleje tvořil správce (jmenován PSSM), u větších kolejí, resp. menz existovali další vedoucí zaměstnanci, např. hospodářský referent koleje, resp. menzy či delegáti samosprávy. Správa koleje kontrolovala SVS a také hospodářskou správu studentského majetku. Vedla veškerou studentskou odborovou činnost v koleji či menze. Vychovávala studentské pracovníky a vysílala je do nadřazených organizací.

Sbor kolejních samospráv při SVS měl hájit zájmy kolejí, mohl doporučit valnému shromáždění SVS své zástupce za člena výboru. Do zastupitelstva SVS vysílal Sbor dva zástupce. Na valné shromáždění SVS vysílal jednoho delegáta na 1000 členů. Schůze Sboru se měla konat nejméně jednou za měsíc.⁶⁴

Řádným členem koleje byl každý, kdo byl posluchačem vysokých škol nebo škol jim na roven postavených a také absolventem těchto škol (pouze po dobu 3 měsíců po dokončení studia). Přednostní ubytování v koleji měli zajištěno ti, kterým byla SSK přidělena státní studijní podpora,⁶⁵ na niž vzpomíná i tehdejší student a obyvatel Hlávkovy koleje Ladislav J. Haňka: *„Pamatuji se, jak jsem kvůli koleji odmítnul nabízenou mi asistenturu na fakultě. To asi moc chytré nebylo, ale nikdy jsem toho nelitoval. Mohl jsem si to dovolit hlavně proto, že jsme dostávali od státu – myslím – 1500 Kčs měsíčně tzv. ‚studentského platu‘. To byla velká vymoženost.“*⁶⁶

V prvních poválečných měsících měli při přijímání do kolejí přednost také studenti politicky perzekuovaní v letech 1939–1945 nebo příslušníci zahraničních armád. Výjimky byly povoleny jen ve zvláštních případech bytovým odborem SVS na doporučení fakultního spolku. Každý žadatel, kterému byla kolej přidělena, zaplatil jako zápisné 100 Kčs, později to bylo 150 Kčs. Výše kolejného byla stanovena podle povahy koleje a kvality pokoje.⁶⁷

V prvních letech po válce byl o vysokoškolské studium velký zájem. V letním semestru 1945 bylo na pražských vysokých školách zapsáno 20 178 posluchačů, tedy o 64 % více než před válkou.⁶⁸ Počet kolejí proti době předválečné byl sice zvýšen, ale všechna kolejní místa nemohla být pro nedostatek vnitřního zařízení plně obsazena.⁶⁹ Jak ostatně také vyplývá ze zprávy za období 1946: *„Ubytování v koleji je vymožeností sociální a rovněž*

⁶⁴ AUK, f. VA, kart. č. B351, SVS, rezoluce komise pro kolej, menzy a byty, 1946.

⁶⁵ Státní studijní podpora byla vyplácena všem řádně studujícím, jejichž rodiče měli příjem nižší, než byl stanovený limit. Ve školním roce 1945/1946 dostávalo tuto podporu v českých zemích 19 000 studentů a za rok jim bylo vyplaceno celkem 185 milionů Kčs. Základní výše stipendia byla 1500 Kčs. Studentské výdaje činily dle SSK: 25 Kčs/den za stravu v menze, stravu mimo menzu 31,60 Kčs/den. Průměrné nájmené bylo měsíčně 250 Kčs, náklady na otop 50 Kčs, měsíční tramvajenka 130 Kčs, měsíční náklady na studijní pomůcky činily 60 Kčs, na kulturní potřeby (kino, divadlo) 100–150 Kčs.

⁶⁶ Ladislav J. HAŇKA, *Hlávkova kolej a studenti v pohnuté době poválečné*, in: Josef Hlávka. Jeho myšlenkový odkaz a 100 let činnosti jeho nadace. Příspěvky na vědecké konferenci uspořádané Českým vysokým učením technickým v Praze a Nadáním Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových 17. a 18. června 2004, Praha 2004, s. 138–139.

⁶⁷ *Vysokoškolské studium*, s. 15.

⁶⁸ AUK, f. VA, kart. č. C60, Výstřížkový archiv, *Lavinový nástup na naše vysoké školy*, Národní osvobození, 23. 1. 1946.

⁶⁹ AUK, f. VA, kart. č. B219, SVS, zpráva sociální komise, 1945.

letos je o ně velký zájem, celkem bylo podáno na 6000 žádostí o kolejní ubytování. Z toho bylo v kolejích ubytováno 3945 posluchačů. Ubytování byli jednak staří kolejáci pobírající stipendium a jim na roveň postavení v majetkových poměrech a prospěchu. Zbývající místa byla obsazena sociálně slabými novými posluchači, především uhelnými brigádníky. Zbyla však ještě celá řada žadatelů, kterým nemohlo být vyhověno.⁷⁰

Z kapacitních důvodů byli do kolejí i ve školním roce 1947/1948 umísťováni především stipendisté: „Pro příští rok bylo rozhodnuto, že přednostní, možno takřka monopolní právo na kolej mají stipendisté a z těch opět ti, kteří již v kolejích bydlí... Pokud se týká nových žadatelů, budou vyřizovány kladně pouze žádosti stipendistů, a to jen ty, které byly podány ve stanovené lhůtě.“⁷¹

O skromných poměrech na některých kolejích, konkrétně na Koleji techniků v Lazarské ulici, si můžeme udělat představu z rozhovoru s jistým studentem: „Ráno nás budí zima, případně ranní svit, někde i jediný budík, půjčovaný za půlku cigarety, potom nastávají Tantalova muka v podobě sprchování v místnosti, kde jest deset stupňů pod nulou, dále někdo snídá, někdo začíná večeřet po příjemně strávené noci nad matematickými vzorci.“⁷²

Dnes je málokomu známo, že ubytování pro studenty nabízela i Staroměstská kolej v objektu Karolina na Ovocném trhu: „Za dveřmi byla malá místnost s jedním oknem zařízená pouze třemi železnými postelemi... Druhá místnost byla větší, měla dvě okna, stůl, čtyři židle, kamna a bednu na uhlí, věšák, plechové umyvadlo se džbánem na vodu a kbelík. Byla zde jedna postel, kde spal čtvrtý student... Ještě větší byla třetí místnost bez jakéhokoliv zařízení, nevytápěná, která nám sloužila jako tělocvična... Pozvolna jsem se seznamoval s kolejí a okolím. Karolinum bylo v sutinách, jen kaple vykukovala na Stavovské divadlo.“⁷³

Pozitivně na studentský život v oblíbené Hlávkově koleji naproti tomu vzpomíná již zmíněný Ladislav J. Haňka: „Veřejný studentský život jel tehdy naplno, ovšem studovat jsme také musili poctivě. V retrospektivě to byla nejhezčí doba mého života. A v tom nejsem zdaleka sám. Ale při tom nám zbylo dost času na všelijaké taškařiny, na které rádi vzpomínáme. Jak by se mohlo zapomenout, jak byla vyhláška ‚Republika pátého štoku‘ a ‚cizinci‘ z jiných pater tam směli jenom na propustku! Nebo různé ty legrace spojené s přijímáním nových ‚Fuksů‘⁷⁴ do koleje! To byla už tradice předválečná.“⁷⁵

Vznik Prozatímní správy studentského majetku v Čechách

Důležitým úspěchem politiky SVS bylo prosazení vzniku Prozatímní správy studentského majetku v Čechách se sídlem v Praze,⁷⁶ která měla soustředit dozor nad všemi kolejemi a menzami. Na návrh tehdejších funkcionářů SVS byl dne 3. 7. 1945 vydán výnos MŠO, jímž byla dosazena a jmenována PSSM.⁷⁷ Na Moravě se tak stalo výnosem ze dne 20. 7.,⁷⁸

⁷⁰ AUK, f. VA, kart. č. B351, SVS, zpráva bytového odboru SVS za období 1946.

⁷¹ AUK, f. VA, kart. č. B413, ÚSČS, *Kdo do koleje?*, Studentské noviny, 2/18, 20. 5. 1947.

⁷² AUK, f. VA, kart. č. B413, SVS, *Jak bydlí studenti?*, Studentské noviny, 2/5, 4. 2. 1947.

⁷³ AUK, f. Dokumentační sbírka, kart. č. 20, Studentská kolej na Ovocném trhu 1947–1949, M. Malkovský.

⁷⁴ Označení pro studenty 1. a 2. semestru, pravděpodobně po vzoru anglických internátních škol.

⁷⁵ L. J. HAŇKA, *Hlávkova kolej a studenti v pohnuté době poválečné*, s. 139.

⁷⁶ B. ŽILYNSKÁ, *Poválečná obnova a zápas o charakter univerzity*, s. 248.

⁷⁷ AUK, f. VA, kart. č. B195, NSSM, výnos č. j. A 49.389/45-VI/2, 3. 7. 1945.

⁷⁸ Výnos č.j. A-56.871/45-VI/2.

kdy vznikla Prozatímní správa studentského majetku v zemi Moravskoslezské se sídlem v Brně.⁷⁹ Odlišná byla situace na Slovensku, kde byly internáty postátněny nařízením Slovenskej narodnej rady.⁸⁰

Na základě výnosu MŠO se PSSM ujala správy stávajících jednotlivých studentských zařízení a objektů, tj. hlavně zařízení a objektů bývalého německého Studentenwerku.⁸¹ Tímto výnosem bylo definováno, jaký je její účel, kdo tvoří a jmenuje jeho prozatímní správu, a co se rozumí studentským majetkem. Dle výnosu byla PSSM „subjektem práva a povinností, osobou schopnou právních jednání“.⁸² Byla tedy právnickou osobou schopnou nabývat veškerých práv, koncesí, živnostenských licencí a jiných veřejných práv. V odstavci 4 bylo uvedeno, že „přebírá všechny závazky“,⁸³ čímž přejímala také všechna práva i oprávnění přebíraných institucí. Subjekty práv (tj. spolky a družstva), jejichž jmění PSSM přejala, byly vedením správy omezeny, respektive vyloučeny z veškeré majetkoprávní dispozice svým jměním. V odstavci 4 se dále uvádí, že se PSSM nesmí dotknout podstaty majetku, pouze se souhlasem MŠO, resp. Ministerstva financí. Dále nesmí zatěžovat nemovitosti nebo majetkové součásti, aby v důsledku toho nebyl ohrožen hospodářský chod daného objektu. „Správou“ se rozumělo oprávnění a povinnost učinit všechna opatření jako národní správce ve smyslu § 21 dekretu č. 5 prezidenta republiky ze dne 19. 5. 1945,⁸⁴ „správa“ byla povinna jednat s péčí řádného hospodáře a odpovídala za škodu, která by byla způsobena zanedbáním povinností. Za svou činnost byla PSSM zodpovědná orgánům, které ji zřídily, tj. MŠO.⁸⁵

Ve výnosu bylo také uvedeno, že definitivní úprava studentského majetku bude předmětem zákonné normy, tj. dekretu prezidenta republiky, resp. zákonu národního shromáždění.⁸⁶ Jednalo se o útvar přechodného rázu, revolučního charakteru, který nebylo možno

⁷⁹ V Brně správa zahrnovala všechny koleje kromě Kounicových a Sušilových. Ke Kounicovým kolejím v době nacistické okupace existuje obsáhlá publikace: František VAŠEK – Vladimír ČERNÝ – Jan BŘEČKA, *Místa zkropená krví: Kounicovy studentské koleje v Brně v letech nacistické okupace 1940–1945*, Brno 2015.

⁸⁰ Nařízení č. 80/1945 Sb. SNR ze dne 25. 7. 1945 o postátnění internátů. Celkem jich bylo postátněno 70.

⁸¹ Studentenwerk Prag byla od dubna 1939 pobočkou říšské instituce Studentenwerk. Zabývala se sociální péčí o studenty. Její činnost se členila do čtyř základních okruhů: poradní služba, zdravotnická péče, podpůrná činnost a hospodářská oblast. Více viz Alena MIŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, Praha 2002, s. 94–96. Objekty, které se v květnu roku 1945 nacházely ve stavu pražského Studentenwerku, byly následující: 1. Ústřední budova v Praze II, Krakovská 16 (pozdější Kolej mediků); 2. Studentský domov Praha VII, Strojnická 7 (dnešní Rooseveltova kolej); 3. Langemarkhaus v Lützovově ulici (dnešní kolej Jednota); 4. Objekt v Praze XI., Grégrova ulice (dnešní Švehlova kolej); 5. Domov v Hradební ulici 7 (dnešní kolej Dr. Ivana Sekaniny); 6. Starý Tábor (Sezimovo Ústí) – vila prezidenta Edvarda Beneše, vila ministerského předsedy Zdeňka Fierlingera a vila malíře a diplomata Ludvíka Štrimpla; 7. Objekt v Praze XII, Pod Zvoňarkou (pozdější kolej Zvoňarka); 8. Objekt na Praze I, Černá ulice (pozdější kolej Jana Opletala); 9. Objekt v Praze XII, Havlíčkova ulice 22–24, patřil obci československých legionářů; 10. Praha 1, objekt v Karlově ulici 8 a Anenské ulici 5, dům byl majetkem Jednoty unitářů; 11. Objekt v Praze VII, Kamenická ulice, patřil Jednotě katolických tovaryšů; 12. Objekt v Praze II, Ječná 2, domov studentek, zřízený v klášteře Sv. Ignáce; 13. Objekt v Podolí, Levá 5 (pozdější kolej Envera Hodži), pronajatý od architekta Beneše; 14. Objekt v Praze II, Lazarská ulice č. 8 (pozdější Kolej techniků), pronajato od Vysoké školy technické; 15. Objekt na Praze I, Karolinum, Ovočný trh, skladiště nábytku; 16. Objekt na Praze I, Anenské náměstí 5, majetek Jednoty katolických tovaryšů; 17. Objekt na Praze II, Vladislavova ulice, majetek Spolku Blahoslavené Anežky České; 18. Objekt ve Vlašimích, koupaliště se zařízeními a dobře vybaveným hřištěm.

⁸² AUK, f. VA, kart. č. B195, NSSM, výnos č. j. A 49.389/45-VI/2, 3. 7. 1945.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Dekret prezidenta republiky o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

⁸⁵ AUK, f. VA, kart. č. B195, NSSM, program ustavující schůze, 1945.

⁸⁶ Tamtéž, výnos č. j. A 49.389/45-VI/2, 3. 7. 1945.

zařadit pod některou kategorií stávajících právnických osob: „není veřejnou nebo soukromou korporací, protože k jejímu zřízení chybí sankce zákona nebo nařízení, ani není obchodní společností ve smyslu obchodního zákona, ani společností ve smyslu obchodního zákona, ani společností ve smyslu zákona občanského, ani společenstvem“.⁸⁷

Správní sbor PSSM byl složen z 16 členů,⁸⁸ kteří byli jmenováni MŠO podle příslušných návrhů. PSSM volilo ze svých členů pětičlenné direktorium (3 studenti, 1 zástupce MŠO, 1 zástupce z řad profesorů), které se usnášelo prostou většinou hlasů a bylo výkonným orgánem sboru.⁸⁹ PSSM vedlo hospodářsky, finančně a administrativně záležitosti studentského majetku. Jejím sídlem byl dům č. 16 (I. a II. patro) v Krakovské ulici. Agenda a hospodaření byly rozděleny na tyto oblasti: 1. pro správu kolejního majetku, 2. pro správu menzovního majetku, 3. pro správu majetku zdravotních institucí, 4. pro správu majetku kulturních institucí, 5. pro správu majetků sportovních, rekreačních, 6. pro správu ostatních majetkových hodnot. Obsáhlou agendu a provoz zajišťovalo ke konci roku 1945 na 300 zaměstnanců.⁹⁰

Studentský majetek byl definován všeobecně, a to jako majetek sloužící sociálním, společenským a kulturním účelům vysokoškolského studentstva. Konkrétně byly vyjmenovány jen některé majetkové podstaty – výše zmíněný majetek bývalého Studentenwerku, který byl konfiskátem podle ustanovení dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb.⁹¹ a dále zařízení a objekty českých družstev a spolků, jejichž další činnost byla zastavena. Některé objekty byly z tohoto převzetí vyloučeny na základě výnosu MŠO ze dne 4. 8. 1945,⁹² což se týkalo určeného církevního majetku,⁹³ spolkového majetku,⁹⁴ a také družstevního majetku.⁹⁵ Vyjmut byl zejména majetek koleje Arnošta z Pardubic, majetek stavebního družstva Budeč či studentského podpůrného spolku Radhošť.⁹⁶ Státní dozor nad těmito spolky, družstvy a jiným účelovým jménem však studentům plně zaručoval, že budou sloužit k jejich prospěchu.

Vláda na schůzi dne 30. 11. 1945 vzala jako 8. bod programu na vědomí zřízení PSSM podle zmíněného výnosu MŠO a schválila v důsledku toho učiněná opatření s tím, že až na

⁸⁷ Tamtéž, program ustavující schůze, 1945.

⁸⁸ Jednalo se o 9 zástupců SVS v Praze – Jan Kazimour, Vojtěch Jandečka, Ladislav Tůma, Vladislav Bažant, Karel Krček, Karel Vambra, Otomar Rabsteinek, Jan Zajíček, Jarmila Maršálková, 3 zástupce profesorských sborů vysokých škol v Praze – zástupcem Univerzity Karlovy byl prof. Václav Vaněček, zástupcem ČVUT byl prof. Antonín Ausobský a zástupcem Akademie výtvarných umění byl prof. Jakub Obrovský, po jednom zástupci mělo Ministerstvo školství a osvěty – Miroslav Havránek, náhradník Jaromír Kuchař, ochrany práce a sociální péče – František Kraus, financí – Jaroslav Markes a výživy – Miroslav Kerner.

⁸⁹ AUK, f. VA, kart. č. B195, NSSM, jednací řád správního sboru PSSM, 1945.

⁹⁰ NA, f. MŠK, kart. č. 2, PSSM, zápis o schůzi správního sboru PSSM, 17. 12. 1945. Počet zaměstnanců PSSM v kolejích (správci, administrativní síly, vrátní a domovníci, topiči a údržbáři, pomocné uklízečky a pradleňy) k 30. 6. 1946 činil 215 zaměstnanců, k 30. 6. 1947 pak 191 zaměstnanců. Viz NA, f. MPSP, kart. č. 83, inv. č. 188, sign. 1900, zpráva o činnosti sekce kolejí od 1. 7. 1946 do 30. 6. 1947.

⁹¹ Dekret prezidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

⁹² AUK, f. RUK, spisy rektorátu 1945, výnos MŠO č. A-70740/45-VI/2, 4. 8. 1945, č. j. 1655/1945.

⁹³ Církevní majetek podléhal státnímu dozoru podle zákona ze dne 7. 5. 1874 č. 50 ř. z. a dalších předpisů.

⁹⁴ Na tento spolkový majetek se vztahovaly předpisy zákonů č. 253/1852 ř. z., resp. 134/1867 ř. z.

⁹⁵ Na tento družstevní majetek se vztahovala ustanovení zákona č. 70/1873 ř. z. a vládního nařízení č. 389/1941 a 241/1942 Sb. z. a n.

⁹⁶ AUK, f. RUK, spisy rektorátu 1945, dopis MŠO z 4. 8. 1945, č. j. 1655/1945. V dopise je dále uvedeno vyjmutí majetku spolku Záštitá (kolej Dr. Ivana Sekaniny) a Studentské kolonie na Letné. Koleje těchto spolků byly ale do PSSM přesto začleněny, těmto spolkům byla navíc později zastavena činnost výměry ŘNB č. 5763-I/46 a 5764-I/46. Spolek Domovy mladých mužů je v dopisu také zmiňován jako výjimka, Nová studentská kolej tohoto spolku byla ale PSSM přesto převzata.

výjimky nemají být obnoveny dřívější správy, uskutečňované příslušnými spolky (případně kuratorii). Nově zavedené zřízení mělo být v platnosti do nové zákonné úpravy.⁹⁷

Výnos MŠO také připouštěl, že se může jednat o další majetkové podstaty, které v něm nejsou uvedeny. Počet objektů ve správě PSSM se proto v průběhu doby měnil. PSSM se snažila získat do správy také některé objekty, které se obnovily v předválečné podobě a nechtěly se vzdát svých práv v jeho prospěch: „*V záležitosti institucí, které odmítly odevzdati majetek pod správu PSSM byl jednohlasně přijat návrh, aby direktorium bylo pověřeno podniknouti veškeré kroky, které uzná v této záležitosti za vhodné.*“⁹⁸

V některých případech proto SVS neváhalo vystoupit proti těmto institucím za pomoci restriktivních opatření Ředitelství národní bezpečnosti⁹⁹ (dále jen ŘNB). Dne 13. 4. 1946 ŘNB například zastavilo svým výměrem činnost Spolku hradčanských kolejáků. Samospráva koleje proto dne 30. 5. 1946 svolala schůzku členů spolku a také původců tohoto zákroku – SVS a PSSM. Jednalo se o velmi bouřlivé setkání. Zástupcům SVS bylo Spolkem vytýkáno, že se snaží potlačit studentskou demokracii v kolejích, že zrazují svou pokrokovou minulost a dělají to, co chtěli udělat nacisté. Zástupci PSSM naproti tomu obviňovali bývalé kolejáky, že Spolek vytvořili za účelem obohacení se studentským majetkem. Zástupci SVS a PSSM raději schůzi rychle opustili.¹⁰⁰ Činnost Spolku byla patrně opět obnovena: „*Podle vzpomínek bývalého kolejáka a pozdějšího funkcionáře Spolku Františka Doubka i archívních dokumentů probíhaly až do roku 1949 schůze správního výboru Spolku, který za tu dobu několikrát uvažoval o změně svých stanov, neváhal komunikovat se SSM, a dokonce disponoval svým majetkem.*“¹⁰¹

ŘNB také zastavilo činnost spolku Hlávkovy studentské koleje, „*protože dalším vyvíjením činnosti spolku bylo by ohroženo ubytování a stravování studentstva v Praze, rozrušen celý hospodářský plán výstavby studentského ubytování a stravování, vnesen tak neklid mezi studenty a tím porušen veřejný pokoj a řád.*“¹⁰² Spolek nicméně existoval i po tomto zákazu, takže se dá předpokládat, že rozhodnutí ŘNB bylo revokováno – nicméně pro ty, kteří se starali o naplnění Hlávkova odkazu a udržování kolejí, to musely být neuvěřitelně trpké okamžiky.¹⁰³

Činnost spolku Menza akademická¹⁰⁴ byla zastavena rozhodnutím ŘNB podle § 28 odst. 2 zákona o spolcích č. 134/1867. Ačkoliv byl zakladatelem Menzy akademické a dědicem jejího jmění Akademický senát Univerzity Karlovy, neprojevil výraznější aktivitu ve směru uchování svých práv.¹⁰⁵

⁹⁷ AUK, f. VA, kart. č. B195, usnesení vlády – bod č. 8, 30. 11. 1945.

⁹⁸ NA, f. MŠK, kart. č. 1, PSSM, protokol o schůzi sboru PSSM v Čechách, 30. 7. 1945.

⁹⁹ V polovině 19. století vzniklo Policejní ředitelství v Praze, které působil jako ústřední úřad, mělo i celozemské kompetence. Po skončení druhé světové války bylo policejní ředitelství přeměněno na Ředitelství národní bezpečnosti (ŘNB), které bylo formálně podřízeno ÚNV jako jeho „výkonný orgán“, ale fakticky fungovalo dále samostatně a bylo řízeno spíše Zemským národním výborem a Ministerstvem vnitra.

¹⁰⁰ F. DOUBEK, *Hradčanská kolej*, Praha, 1979, s. 55–56.

¹⁰¹ J. KYŇKOROVÁ, *Kolejáci z Hradčan*, s. 135.

¹⁰² J. POKORNÝ, *Hlávkovy studentské koleje*, s. 90.

¹⁰³ Tamtéž, s. 90.

¹⁰⁴ Menza akademická byla založena Akademickým senátem UK. Svou činnost zahájila v roce 1899 za účelem poskytování stravování vysokoškolskému studentstvu. Do roku 1929 sídlila ve Spálené ulici č. 20, poté v Lazarské ulici č. 8. V roce 1931 byla její činnost z prostorových důvodů zastavena. Později byly spolku propůjčeny dvě místnosti v Karolinu.

¹⁰⁵ B. ŽILYNSKÁ, *Universitas, unitas, uniformitas*, s. 53.

Převzetí PSSM se neustále, nicméně neúspěšně bránil také významný spolek Akademický dům: „*Jméni spolku A. D. není spolkem studentským a jeho jmění nevzniklo ze studentských příspěvků, není také institucí pro péči pouze o vysokoškolské studentstvo, neboť vždy pečoval i o tisíce studentů středo a odbořoškolských a o sta nestudentských členů... Kdyby majetek spolku A. D. zanikl vplynutím do Studentského majetku a použilo se ho k zcela jiným účelům (na stipendia), zanikl by nejen spolek slavné tradice...*“¹⁰⁶ Činnost spolku Akademický dům byla přesto zastavena výměrem ŘNB ze dne 13. 4. 1946.

PSSM převzalo násilím a proti vůli Spolku pro jihoslovanské studentské koleje také Alexandrovu kolej, a to vzhledem k těžké ubytovací situaci vysokoškolských studentů.¹⁰⁷ Kuratorium Spolku se usneslo v lednu 1946 oficiálně předat PSSM Alexandrovu kolej se všemi právy a povinnostmi. Činnost Spolku pro jihoslovanské studentské koleje byla rovněž zastavena výměrem ŘNB.

Dalšími spolky, jejichž činnost byla takto zastavena, byl spolek Masarykova studentská kolej, Záštitá (kolej Dr. Ivana Sekaniny) a Studentská kolonie na Letné,¹⁰⁸ ač se na poslední dvě vztahovala výjimka v podobě výnosu MŠO ze 4. 8. 1945.

Některé postupně získané objekty nevydržely ve správě PSSM dlouho. Likvidovány byly malé finančně nerentabilní bytové objekty, např. v Italské ulici, v ulici U Půjčovny či v Palackého ulici.

Kromě kolejí a menz se správa studentského majetku týkala také knihoven, sportovních zařízení, ozdravoven, studentského knihkupectví a nakladatelství.¹⁰⁹ Od 1. 1. 1946 byl získán do správy PSSM také Studentský zdravotnický ústav (založen v roce 1921), který byl umístěn částečně v Krakovské ulici a částečně ve Spálené ulici. Měl na starosti zdravotní péči o studenty (přehled kolejí, menz a dalších objektů viz tabulka č. 1).

Pokusy o uzákonění PSSM

Protože právní situace a majetkoprávní problémy spojené se zřízením PSSM nebyly vyřešeny, bylo tuto situaci možno vyřešit pouze zákonem. PSSM v Čechách a na Moravě zápasila neustále s obtížemi způsobenými nejasným právním stavem a byla neustále napadána těmi, kteří byli proti sloučení majetku:¹¹⁰ „*mnohé spolky a kuratoria spravující v předválečných dobách objekty, které výnosem MŠO přišly pod naši správu, se neustále domáhají navrácení těchto objektů do jejich rukou*“.¹¹¹

Na ustavující schůzi PSSM dne 9. 7. 1945 bylo konstatováno, že: „*výnos neskýtá dostatečný právní podklad k řešení úkolů daných sboru a je nutné vypracovati novou právní normu, která předmětný výnos nahradí nebo doplní*“.¹¹² Zpochybnována byla neustále i právní subjektivita PSSM, jak vyplývá z dopisu Berní správy pro Prahu 2: „*... je patrné, že tato prozatímní správa nemá samostatné právní subjektivity /:právní poměry studentského*

¹⁰⁶ NA, f. MPSP, kart. č. 83, inv. č. 187, výstavba Akademického domu, 1946.

¹⁰⁷ Počet lůžek v kolejích PSSM k 30. 6. 1946 činil 3935, k 30. 6. 1947 pak 4011.

¹⁰⁸ AHMP, f. SK, kart. č. 447, sign. X/479, SVS, dopis MŠVU adresovaný Ministerstvu vnitra, 15. 11. 1948.

¹⁰⁹ *Vysokoškolské studium*, s. 10.

¹¹⁰ NA, f. MŠK, kart. č. 1, PSSM, důvodová zpráva k zákonu o studentském majetku, 1947.

¹¹¹ NA, f. MPSP, kart. č. 83, inv. č. 189, zpráva o činnosti, 1946.

¹¹² NA, f. MŠK, kart. č. 1, PSSM, zápis o ustavující schůzi PSSM, 9. 7. 1945.

*majetku nebyly dosud nově upraveny:/ a že tudíž nejde ani o spolek ani sdružení osob podle zásad občanského práva“.*¹¹³

ÚSČS podal již na podzim roku 1945 návrh dekretu prezidenta republiky na zřízení Studentského majetku. Tento návrh sledoval snahu studentů po samosprávě majetku, který v předchozích letech sloužil převážně nebo úplně sociálním, kulturním a zdravotním potřebám vysokoškolských studentů.¹¹⁴ MŠO dne 15. 11. 1945 rozeslalo do připomínkového řízení všem ústředním úřadům¹¹⁵ osnovu zákona o zřízení „Studentského majetku“. Přípomínky došlé během 3 měsíců MŠO zpracovalo a připravilo novou osnovu pro poradu se zástupci studentstva vzhledem k tomu, že ÚSČS svůj návrh na osnovu zákona již vypracoval a předložil. Po této poradě svolalo MŠO meziministerskou poradu na 4. 3. 1946, kde předložilo k projednání osnovu, sjednanou v dohodě se zástupci studentů. Všechny návrhy byly vypracovány jako návrhy pro osnovu zákona, který by se sice vztahoval na celé území ČSR, ale pro Slovensko byl návrh již bezpředmětný (viz výše). Na meziministerské poradě a na poradě konané dne 11. 3. 1946 bylo proto usneseno, aby navrhovaná osnova byla předložena vládě a Prozatímnímu národnímu shromáždění pouze jako osnova zákona pro zemi Českou a Moravskoslezskou. Výsledkem dalších porad ve dnech 18. a 29. 3. pak byl konečný návrh osnovy zákona o „Studentském majetku“.¹¹⁶

Konečný návrh tohoto zákona zněl, aby PSSM byla přizpůsobena znárodněným podnikům. Vedoucí funkci měl zastávat ředitel. Tři zástupce měla jmenovat Ústřední rada odborů. PSSM měl spravovat dvacetičlenný výbor – 10 zástupců studentů a 10 členů mělo být jmenováno ministerstvem, z 10 zástupců studentů bude jmenováni 7 SVS a 3 Ústřední rada odborů. Stát se měl zaručit do výše 10 mil. Kčs, že převezme všechny závazky, zvláště pak stavební. PSSM měla přejít z gesce MŠO pod pravomoc Ministerstva sociální péče, což odpovídalo požadavkům výboru SVS. V návrhu byla přesně vymezena pravomoc kolejních samospráv. PSSM měla být složena z několika nadací, přičemž stát měl těmto nadacím do tří let nahradit majetek. Tento zákon se měl vztahovat i na církevní jmění, tedy i na kolej Arnošta z Pardubic.¹¹⁷

Zákon se však nepodařilo uvést v platnost. PSSM byla z hlediska politické orientace funkcionářů a zaměstnanců zpočátku zcela v rukou sociálně demokratické strany. Na podzim roku 1945 však začali do poradního sboru pronikat národní socialisté, kteří v roce 1946 nabyli většiny.¹¹⁸ V národně-socialistických (a lidoveckých) kruzích se objevovaly námitky ohledně soustředění studentského majetku do jednotné organizace, přály si návrat k liberálním poměrům první republiky. Komunisté a s nimi sociální demokraté naproti tomu trvali na tom, že správa má být centrální, jednotná.¹¹⁹ Na vině bylo také pracovní vytížení v Prozatímním národním shromáždění, a tak se MŠO vedenému Zdeňkem Nejedlým (ve

¹¹³ NA, f. MŠK, kart. č. 4, PSSM, dopis Berní správy Praha II ze dne 10. 1. 1948.

¹¹⁴ NA, f. MŠK, kart. č. 1, PSSM, důvodová zpráva k zákonu o studentském majetku, 1946.

¹¹⁵ Kanceláři prezidenta republiky, Úřadu předsednictva vlády, Ministerstvu spravedlnosti, zdravotnictví, financí, ochrany práce a sociální péče, vnitra, zahraničního obchodu, pošt, průmyslu, zahraničních věcí, národní obrany, spravedlnosti, informací, zemědělství, vnitřního obchodu, dopravy, výživy, Nejvyššímu účetnímu kontrolnímu úřadu, Státnímu statistickému úřadu, Generálnímu sekretariátu hospodářské rady, Ústřední radě odborů, Nejvyššímu cenovému úřadu, Ústřednímu svazu československého studentstva, PSSM v Čechách, PSSM na Moravě.

¹¹⁶ NA, f. MŠK, kart. č. 1, PSSM, důvodová zpráva k zákonu o studentském majetku, 1946.

¹¹⁷ AUK, f. VA, kart. č. B412, SVS, zápis schůze sboru kolejních samospráv, 29. 4. 1947.

¹¹⁸ AUK, f. VA, kart. č. B195, NSSM, dopis odborového referátu na zasedání výboru ÚSČS, 4. 9. 1949.

¹¹⁹ B. ZILYNSKÁ, *Universitas, unitas, uniformitas*, s. 52, pozn. č. 50.

funkci od 5. 4. 1945 do 2. 7. 1946) zákon o studentském majetku nepodařilo prosadit a PSSM zůstala nadále ve svém provizoriu. Zákon o PSSM nebyl navíc novým ministrem Jaroslavem Stránským (ve funkci od 2. 7. 1946 do 25. 2. 1948) ani zařazen do dvouletého plánu MŠO.¹²⁰

Hospodářské problémy PSSM

Zřízení PSSM bylo studentstvem nicméně přijato pozitivně: „*Převzetím kolejí do studentské správy byl učiněn podstatný krok kupředu při řešení bytových záležitostí studentstva. Studenti získali v první řadě plnou kontrolu nad kolejemi. Dosáhli tím větší pružnosti celého kolejního aparátu. Jedná se o podstatnou demokratizaci této instituce. Neboť bylo-li studentstvo dříve většinou vyloučeno ze spolurozhodování o svých záležitostech, znamená samospráva zásadní obrat: studenti se stávají plně odpovědnými za všechno, co se bude v kolejích dít.*“¹²¹ Pozitivní ohlas můžeme nalézt i ve zprávě bytového referenta SVS „... *jen soustředění všech kolejí pod jednotnou správu je jediné možné správné řešení*“.¹²²

V souvislosti se správou rozsáhlého¹²³ a různorodého majetku se však objevovaly i hospodářské problémy. Na konci roku 1947 PSSM centrálně spravovala a hospodářsky a finančně vedla 21 studentských kolejí se 4000 lůžky, 11 velkých a menších menz s denní výkonností asi 10 000 jídel, 6 letních táborů a 2 ozdravovny, 3 knihovny a čítárny.¹²⁴ Příjmy PSSM tvořily hlavně výnosy z ubytování studentů v kolejích, ze stravování v menzách, výtěžky z nájmu, z tzv. studentské dávky zapsaného studentstva (určená pro studentský zdravotní ústav), dále z příjmů za lékařské ošetření či příjmy z knihoven. Naproti tomu existovaly velké náklady na údržbu objektů. Bez pomoci ze státních prostředků by hospodaření PSSM nebylo soběstačným. Velkou roli ve financování proto hrály subvence MŠO.¹²⁵

Jak vyplývá z kontroly hospodaření PSSM, nebyl vypracován jednacím řád, což se projevovalo ve všech oborech činnosti PSSM, např. ve schůzích správních orgánů, v manipulaci s penězi, v obchodní a úřední korespondenci atd. Orgány PSSM (šestnáctičlenný správní sbor, direktorium, vedoucí úředník a vedoucí sekce) neovládaly po hospodářské stránce svěřené podniky natolik, aby zaručovaly jejich budoucí hospodářskou prosperitu a bezvadný chod jednotlivých podniků. Neměly také přehled o hospodaření těchto podniků a z toho důvodu je nemohly řádně spravovat. Hospodařilo se bez řádných rozpočtů. Správní orgány neměly přehled o záležitostech studentského majetku, protože centrální účtárna řádně nevykonávala svou funkci, „*neboť byla permanentně v účtování opožděna o 2 měsíce i dobu delší. Správní orgány prozatímní správy studentského majetku v Praze*

¹²⁰ NA, f. MŠK, kart. č. 2, PSSM, dopis AF NF PSSM adresovaný všem zaměstnancům, 1948.

¹²¹ AUK, f. VA, kart. č. B178, Ústřední svaz československého studentstva (dále ÚSČS), *Koleje ve studentské správě*, Student 2/22, 23. 11. 1945.

¹²² AUK, f. VA, kart. č. B219, SVS, zpráva bytového referenta SVS pro první plenární schůzi předsedů kolejních samospráv a menz, říjen 1945.

¹²³ Dle odhadu z roku 1946 byla hodnota majetku PSSM v Čechách stanovena na 106 mil. Kčs, hodnota budov bez vnitřního vybavení činila 57 mil. Kčs.

¹²⁴ NA, f. MPSP, kart. č. 83, inv. č. 188, sign. 1900, I. dílčí zpráva o dohlídce, 10. 4. 1948.

¹²⁵ Tamtéž.

nemají potřebných běžných přehledů o podnicích, neboť jak uvedeno, účtárna pracuje se značným zpožděním“.¹²⁶

PSSM měla k odstranění problémů vypracovat podrobný jednací řád, v němž měla být přesně stanovena pravomoc PSSM, stanoven rozsah oprávnění a povinností, stanoveno zastupování navenek nebo organizace vnitřní služby. Dále mělo PSSM zřídit vlastní dozorcí radu, měla přistoupit k decentralizaci hospodářství, ústřední účtárna měla mít především kontrolní úlohu, decentralizace měla přisoudit větší úlohu správcům, úkolem ústředí mělo být usměrňování činnosti všech podniků, menzovní podniky měly být osamostatněny a jejich řízení zracionalizováno, aby byly rentabilní.¹²⁷

Vznik NSSM v Čechách a studentské ubytování po únoru 1948

Ke změnám v organizaci PSSM však došlo až v poúnorovém období. Již 27. 2. 1948 se vytvořil Akční výbor PSSM, který však místo toho, aby se stal politickým orgánem, byl v důsledku okolností orgánem správním, jenž se staral zejména o vypracování bilance hospodaření. Na rok 1948 totiž hrozilo pozastavení subvence MŠO, pokud by nebyla bilance vypracována včas. Bilance vypracovaná zástupci studentů však skončila schodkem 5 mil. Kčs, a bylo tedy nutné dát konečně PSSM přesnou právní formu, aby mohla řádně hospodařit. Koordinační stranický orgán za předsednictví soudruha Ledvinky ze školské komise ÚV KSČ schválil koncepci národní správy s jedním odpovědným národním správcem.¹²⁸

Dne 12. 5. 1948 byl vydán výnos MŠO,¹²⁹ jímž byla do objektů spravovaných dosud PSSM zavedena národní správa, která měla užívat společného označení Národní správa studentského majetku v Čechách a převzít veškerá práva a závazky PSSM.¹³⁰ NSSM měla být ovšem jakousi přechodnou formou, později se měla transformovat do „dokonalejší“ formy (národní nebo státní podnik). Národním správcem byl MŠO ustanoven opět Jan Kazimour. K dispozici měl poradní sbor o 9 členech.¹³¹ K výkonu bezprostředního dozoru nad hospodařením NSSM zřídilo MŠO dozorcí radu a jejími členy jmenovalo tři osoby (zaměstnanci MŠO). Národnímu správci se ukládalo, aby spravoval svěřený majetek s péčí řádného hospodáře.

Do majetkové podstaty byly včleněny všechny objekty, které byly dosud ve správě PSSM a zároveň přibýly objekty, které byly z majetku PSSM dříve vyjmuty. Akční výbor PSSM převzal na základě rozhodnutí kolejních akčních výborů do své správy koleje Arnošta z Pardubic a koleje Budeč již 28. 2. 1948.¹³² Byly získány také objekty, které

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ NA, f. MŠK, kart. č. 5, PSSM, zpráva o hospodaření PSSM v Praze, 18. 3. 1947.

¹²⁸ AUK, VA, kart. č. B195, NSSM, dopis odborového referátu na zasedání výboru ÚŠČS, 4. 9. 1949.

¹²⁹ Výnos č. A-99 150-VI.

¹³⁰ *Zavedení národní správy do zařízení spravovaných dosud Prozatímní správou studentského majetku v Čechách a jiných zařízení sloužících sociální, zdravotní a kulturní péči o vysokoškolské studentstvo v Čechách*, in: Věstník ministerstva školství a osvěty, IV, sešit 11, 15. 6. 1948, s. 254.

¹³¹ Do poradního sboru byli jmenováni 4 zástupci z řad studentů – Jaroslav Dvořáček, Jiří Sobotka, Miroslav Palas a Vladimír Kabuda, dále 4 zástupci z řad zaměstnanců PSSM – Josef Kratochvíl, Rudolf Petráň, Františka Hájková a Marie Vokálová a jeden za vysoké školy – profesor vysoké školy politických a sociálních věd Viktor Knapp.

¹³² NA, f. MŠK, kart. č. 4, PSSM, dopis Jana Kazimoura stavebnímu družstvu Budeč, 28. 2. 1948; dopis téhož správě koleje Arnošta z Pardubic.

se dosud převzetí bránily. MŠO např. pověřilo NSSM v Čechách správou budovy Koleje Hradčanských kolejáků v ulici U Nové techniky č. 19.¹³³ Pro ubytování studentů bylo získáno také několik hotelových podniků získaných během akce „H“¹³⁴ (viz přehled kolejí a menz – tabulka č. 2).

Vedoucím orgánem NSSM bylo podnikové ředitelství (ústředí), které bylo organizováno na jednotlivá oddělení podle funkčního zaměření a povahy práce:¹³⁵ sekretariát, osobní oddělení, organizační a plánovací oddělení, ústřední účtárna, oddělení pro koleje a ubytovací podniky, oddělení pro menzy a rekreační tábory a oddělení pro ozdravovny.¹³⁶ Základní organizační jednotkou NSSM byl závod. Podle zaměření činnosti byly vytvořeny tyto druhy závodů: kolej (ubytovací podnik), menza (závodní kuchyně, restaurace, bufet), knihovna a čítárna, studentský zdravotní ústav, ozdravovna, rekreační tábor, knihtiskárna, knihkupectví a nakladatelství. Provoz závodů stejného druhu byl řízen, kontrolován a koordinován příslušným oddělením podnikového ředitelství. V červenci roku 1948 bylo v NSSM zaměstnáno 510 osob.¹³⁷

Samosprávné orgány studentů (obyvatelů a strážníků) měly svá zastoupení v ústředním podnikovém orgánu a přímou kontrolu prováděly přímo v závodech a v podnikovém ředitelství prostřednictvím odpovědných funkcionářů.¹³⁸ Kompetence orgánů NSSM byly jasně vymezeny organizačním řádem a organizačními směrnici platnými od 15. 8. 1948.¹³⁹ MŠO, Nejvyšší účetní kontrolní úřad a jiné úřady měly vykonávat dozor jednak přímou účastí v ústředních podnikových orgánech, jednak revizní činností.

Koleje NSSM se nadále vyznačovaly samosprávou, která představovala a zastupovala všechny studenty ubytované v koleji. Správy jednotlivých kolejí tvořily sbor kolejních samospráv. Samospráva měla možnost organizovat kulturní, výchovně-politickou, sportovní a vzdělávací činnost v kolejích. Samospráva však ztratila svou hospodářskou funkci, na které si zakládali např. členové Hradčanské koleje.¹⁴⁰ Ke způsobu hospodaření jí bylo vyhrazeno právo činit pouze návrhy a připomínky podáváné správci koleje.¹⁴¹

Stipendia byla nadále vyplácena Správní komisí pro sociální péči o vysokoškolské studentstvo. Úkolem SVS a fakultních spolků, na základě platných směrnic MŠO, bylo zúčastňovat se pouze rozhodování o výši stipendia,¹⁴² kdežto vlastní stipendijní agenda byla vykonávána úředníky správní komise.¹⁴³

¹³³ *Zavedení národní správy do zařízení spravovaných dosud Prozatímní správou studentského majetku*, s. 254.

¹³⁴ Akční výbor vysokých škol provedl dne 2. 3. 1948 tzv. akci „H“, při které byla zabrána řada hodinových hotelů. Národní správa se postarala o přeměnu těchto hotelů na studentské domovy: hotel Bristol, Atlas (Stella), V Chaloupce, Fišer a Madelon.

¹³⁵ *Informace vysokoškolákům*, s. 40.

¹³⁶ AUK, f. VA, kart. č. B195, NSSM, Organizační řád platný od 15. 8. 1948.

¹³⁷ Tamtéž, Zpráva osobního oddělení, 1948.

¹³⁸ *Informace vysokoškolákům*, s. 40.

¹³⁹ Viz AUK, f. VA, kart. č. B195, NSSM, Organizační řád a organizační směrnice platné od 15. 8. 1948.

¹⁴⁰ J. KYNKOROVÁ, *Kolejáci z Hradčan*, s. 136.

¹⁴¹ *Informace vysokoškolákům*, s. 41.

¹⁴² Maximální výše stipendia činila 1800 Kčs, pro absolventy dělnických kurzů (ADK – speciální kurzy, ve kterých získávaly dělnické kádry maturitní vysvědčení během 6–8 měsíců) a studenty jim na roveň postavené 2000 Kčs. Ke stipendiu se přiznávaly zvláštní přídatky, u ženatých příspěvek na manželku 450–600 Kčs, příspěvek na děti a zvláštní příspěvek pro sirotky činil 200 Kčs.

¹⁴³ AUK, f. VA, kart. č. B414, SVS, zpráva o stavu sociálních zařízení pro vysokoškolské studentstvo, 11. 12. 1950.

Přidělování míst ve vysokoškolských kolejích prováděla ubytovací komise při NSSM,¹⁴⁴ kde byli studenti zastoupeni dvěma členy (zástupce SVS a předseda sboru kolejních samospráv), dále byla tvořena z jednoho zástupce vysokých škol z řad učitelů, z jednoho zástupce poradního sboru NSSM a ze zástupce zaměstnanců. MŠO vysílalo svého pozorovatele. Komise měla u žadatelů posuzovat sociální poměry, prospěch, případně i jiná hlediska.¹⁴⁵ Praxe však byla jiná: „... *dosavadní způsob přijímání do kolejí a ubytování posluchačů znamenal svým duchem pustý anarchismus. Každým rokem dostalo se několik set nových posluchačů do kolejí, aniž se přitom nějak přihlíželo k jakýmkoliv potřebám studentů či státu samého. Starší kolejáci, podávající novou žádost byli většinou automaticky přijímáni, aniž se nějak přihlíželo k jejich studijnímu prospěchu, sociálním poměrům...*“¹⁴⁶

Důležitou událostí, která změnila dosavadní nevyhovující způsob vyřizování žádostí o přidělení míst v kolejích, bylo zřízení hlavní ubytovací komise (dále jen HUK) při NSSM výnosem MŠVU dne 13. 6. 1950, doplněným výnosem ze 17. 6. 1950.¹⁴⁷ Hlavní ubytovací komise (složená ze zástupce MŠVU, SVS a zástupce učitelů) vyřizovala žádosti o místa v kolejích na základě návrhů fakultních ubytovacích komisí (složené ze zástupce učitelů, ČSM a fakultního spolku), které byly pomocnými orgány hlavní ubytovací komise: „*Na fakulty ze značné části je přeneseno rozhodování o tom, kdo bude v kolejích bydlet v příštím roce, v mezích počtu míst na fakultu připadajících.*“¹⁴⁸ Tento způsob vyřizování žádostí znamenal odstranění dřívějšího výběrového systému NSSM, který byl prováděn zcela mechanicky bez individuálního posuzování každého žadatele. Výběr byl nyní prováděn tak, aby byli v kolejích ubytováni především nejlepší studenti.

Další významnou změnou bylo rozdělení kolejí podle fakult ve školním roce 1950/1951, na čemž se HUK usnesla na poradě konané 7. 9. 1950.¹⁴⁹ Toto rozdělení znamenalo zásadní změnu v kolejním ubytování spočívajícím v tom, že se na jednotlivých kolejích mohly vytvářet kolejní kolektivy posluchačů z téže fakulty, což usnadňovalo kolektivní pomoc při studiu a dávalo široké možnosti kulturní a výchovné práce:¹⁵⁰ „*To se bude jinak bydlet, jinak studovat, jinak kulturně a politicky žít! Dodnes někdy spolu bydleli lidé, z nichž jeden studoval řeči, druhý propočítával matematické vzorce, třetí studoval s vatou v uších chemii. Co se mohli naučit i v dosti velkém pokoji?*“¹⁵¹ Výhodou rozdělení podle fakult bylo také, že bylo možno „*ekonomičtěji využít větších místností, aniž by to znamenalo zhoršení bydlení.*“¹⁵²

Důraz byl kladen na výchovnou úlohu: „*Neexistuje apolitičnost kolejí. Koleje stejně jako vysoké školy, mají poslání výchovné. Výchovávat a uvědomovat o lidové demokracii a o socialismu. Veškerá dřívější apolitičnost zbavovala studentstvo kontaktu se skutečnými problémy života, izolovala je a končila v konzervatismu a reakčnosti.*“¹⁵³

¹⁴⁴ Agendu Správní komise sociální péče o vysokoškolské studentstvo převzala PSSM již od 1. 4. 1948 a začala tak sama přidělovat lůžka ve vysokoškolských kolejích v Praze.

¹⁴⁵ *Informace vysokoškolákům*, s. 21–22.

¹⁴⁶ AUK, f. VA, kart. č. B659, ÚSČS, *K ubytování v kolejích v příštím školním roce*, Předvoj 3/28, 20. 5. 1950.

¹⁴⁷ AUK, f. VA, kart. č. B27, SVS, dopis MŠVU adresovaný HUK, 23. 9. 1950.

¹⁴⁸ AUK, f. VA, kart. č. B659, ÚSČS, *K ubytování v kolejích v příštím školním roce*, Předvoj 3/28, 20. 5. 1950.

¹⁴⁹ AUK, f. VA, kart. č. B27, SVS, dopis MŠVU adresovaný HUK, 23. 9. 1950.

¹⁵⁰ AUK, f. VA, kart. č. B411, SVS, zpráva o činnosti SVS, 18. 3. 1951.

¹⁵¹ AUK, f. VA, kart. č. B659, ÚSČS, *Prověрка místností v kolejích*, Předvoj 3/30, 3. 6. 1950.

¹⁵² Tamtéž, Předvoj 3/28, 20. 5. 1950.

¹⁵³ AUK, f. VA, kart. č. B659, ÚSČS, *Nové úkoly v kolejích*, Předvoj 2/11–12, 16. 12. 1948.

Na politickou práci na kolejích dohlížel kolejní referent Vysokoškolského výboru KSČ, který měl na starosti styk s kolejemi a ukládal utváření politických vedení na kolejích. Např. dne 15. 12. 1948 mělo být v koleji J. A. Komenského ustanoveno politické vedení KSČ složené z předsedy, sekretáře, kádrového pracovníka, ideového pracovníka a organizačního pracovníka.¹⁵⁴ Dále kolejní referent také ustanovoval kádrové pětky, svolával a řídil jejich schůze.¹⁵⁵ Kádrová pětka bylo uskupení pěti studentů, kteří prováděli prověřování členů KSČ na kolejích.

Člen politického vedení koleje byl pověřen funkcí „kultpropa“.¹⁵⁶ Ten měl několik úkolů, za jejichž provádění byl odpovědný přímo VV KSČ: „*Měl především provádět instruktáž chodbových důvěrníků a koordinovat jejich práci, dále kontrolovat práci vedoucího názorné agitace a pak kontrolovat činnost kulturního referenta samosprávy. Tím jsme dosáhli toho, že práce na kolejích se podstatně zlepšila.*“¹⁵⁷

„*V zájmu nové výchovy studentů by bylo žádoucí, aby pokud možno, všichni studenti byli ubytováni v kolejích, neboť život v kolektivu by značně přispěl k jejich socialistické výchově i intenzivnějšímu studiu,*“¹⁵⁸ jak konstatovala zpráva o stavu sociálních zařízení. Situace z hlediska ubytovací kapacity nebyla ale ani v této době moc příznivá: „*Z dnešního stavu vyplývá, že po úplném ubytování všech přednostních žadatelů stojíme před problémem umístění dalších asi 2000 žadatelů do kolejí, pro které není místa.*“¹⁵⁹ Na 24 000 posluchačů pražských vysokých škol připadalo celkem pouze 4719 lůžek spravovaných NSSM, přičemž NSSM ani MŠVU nebyly schopny zajistit další objekty pro ubytování: „*NSSM a MŠVU nedokázalo do dnešního dne tyto záležitosti vyřídit a stále jen doufají, že se jim podaří tyto objekty získat. Jak, to sami nevědí.*“¹⁶⁰

Aby bylo možno zajistit ubytování v kolejích co největšímu počtu žadatelů, přikročil SVS k prověrce místností v kolejích za účasti členů předsednictva SVS a kolejáků. Prověrka spočívala v tom, aby byly obsazeny všechny nevyužité místnosti na kolejích. Celkový počet nových míst, který by byl získán, činil 1000, a to bez zvláštních investičních výdajů. Při praktickém uskutečňování výsledků prověrky narazil ale SVS na spoustu obtíží: „*Především se jednalo o liknavou práci NSSM, která byla pověřena získáváním zařízení na prověřková místa. Přes urgence ze strany SVS nezajistila NSSM dostatek nábytku, a tak došlo k tomu, že ke konkrétnímu využití míst nedošlo.*“¹⁶¹

Mnoho problémů v činnosti NSSM se nepodařilo vyřešit, za což byla NSSM také kritizována. Na schůzi kolejních zástupců a předsedů kolejních pětěk byly dány instrukce pro vypracování posudků o práci NSSM v poměru k dané koleji. Vyplyvalo z nich několik bodů: NSSM se stával čím dál větším byrokratickým aparátem. Dále se objevovaly diktátorské tendence, které se projevovaly v poměru ke kolejím a ke kolejním samosprávám.

¹⁵⁴ AUK, f. VA, kart. č. 195, NSSM, dopis předsedy politického vedení Vysokoškolskému výboru KSČ, 15. 12. 1948.

¹⁵⁵ Tamtéž, zpráva o činnosti kolejního referátu VV KSČ, 1950.

¹⁵⁶ Kulturně propagační referent.

¹⁵⁷ AUK, f. VA, kart. č. B195, NSSM, politická práce na kolejích, [1950].

¹⁵⁸ AUK, f. VA, kart. č. B414, SVS, zpráva o stavu sociálních zařízení pro vysokoškolské studentstvo, 11. 12. 1950.

¹⁵⁹ AUK, f. VA, kart. č. B27, SVS, zpráva o ubytování v kolejích ve školním roce 1949/50 a ubytovací možnosti v roce 1950/51.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ AUK, f. VA, kart. č. B411, SVS, zpráva o činnosti SVS, 18. 3. 1951.

NSSM nejednalo se samosprávou o určitých bodech předem. NSSM byla také vytýkána přílišná centralizace. Dalším problémem byly hospodářské a provozní otázky, kolejíci vytýkali neuváženost v investování či neplánovitost práce. Za velmi vážný nedostatek v práci NSSM byla dále považována kádrová politika. NSSM nedovedla vybírat pracovníky na zodpovědná místa. Místa správců velmi důležitých spojek mezi kolejáky a NSSM byla obsazována osobami, které nemají ani kvalifikaci pro administrativní vedení koleje ani pro organizační a politickou práci. Chyby v činnosti NSSM vyplývaly především z toho, že chyběla kontrola. Správci neznali problematiku kolejí ani vysokých škol a nejevili snahu seznámit se s problematikou studentského hnutí.

Kritika se objevuje i ve zprávě SVS: „*Studentům však tato organizace nesloužila. Ba právě naopak, studenti, kteří přicházeli na NSSM s určitými návrhy na zlepšení bydlení v kolejích, stravování v mense atd. nenacházeli zde pro svoje oprávněné požadavky pochopení. Nikdo se o jejich návrhy nezajímal, protože zásadou NSSM bylo, že je třeba především na každém opatření vydělat a teprve pak je možno uvažovat o jeho potřebě a důležitosti.*“¹⁶²

Zrušení NSSM

V roce 1950 došlo v organizaci NSSM k poslední změně, jež souvisela s vydáním zákona č. 58/1950 Sb. o vysokých školách (ze dne 18. 5. 1950), kde bylo v § 32 uvedeno: „*1. Majetek, který dosud sloužil sociálním, zdravotním a kulturním potřebám vysokoškolského studentstva zůstává zachován svému účelu, tj. péči o vysokoškolské studentstvo. 2. Tento majetek přechází bez náhrady na stát.*“¹⁶³ V důsledku vydání tohoto zákona nebylo tudíž dalších důvodů pro další trvání národní správy: „*Zrušení NSSM vyvstalo podle ustanovení vysokoškolského zákona jako nutný úkol MŠVU. My (SVS, pozn. aut.) jsme měli velký zájem na odstranění tohoto orgánu. Stížnosti na ‚sociální péči‘ v kolejích, menzách a rekreacích se nejenom nezmenšovaly, ale rostly.*“¹⁶⁴

Aby provoz sociálních zařízení pro vysokoškolské studentstvo byl pružnější a hlavně hospodárnější, došlo výnosem MŠVU ze dne 6. 12. 1950 k likvidaci NSSM,¹⁶⁵ čímž nastal zásadní obrat v hospodaření s majetkem sloužícím vysokoškolákům. Nejednalo se přitom o zanedbatelný majetek. NSSM měla ke dni 1. 12. 1950 ve správě již 31 vysokoškolských kolejí, 14 vysokoškolských menz, Studentský zdravotní ústav, 6 zotavoven a 5 knihoven.¹⁶⁶

Z důvodu likvidace NSSM v Praze byly dnem 1. 1. 1951 vysokoškolské koleje a menzy přičleněny k jednotlivým vysokým školám (fakultám). Správou těchto závodů byli jmenováni správci, odpovědní za řádný chod jím spravovaného zařízení rektorovi příslušné vysoké školy a byli také povinni podávat rektorům pravidelné čtvrtletní zprávy o provozu a stavu spravovaného majetku. Jednotlivé rektoráty měly pak podávat MŠVU zprávy o činnosti a stavu jednotlivých objektů.¹⁶⁷

¹⁶² Tamtéž.

¹⁶³ Viz § 32 zákona č. 58/1950 Sb. o vysokých školách, dostupné online: <<https://www.beck-online.cz/bo/view-document.seam?documentId=onrf6mjzguyf6njyfuyq>> (1. listopadu 2022).

¹⁶⁴ AUK, f. VA, kart. č. B662, SVS, teze k referátu tajemníka SVS na pracovní konferenci SVS 18. III. 1951.

¹⁶⁵ AUK, f. AS UK, kart. č. 66, inv. č. 869, KaM, dopis MŠVU adresovaný Ministerstvu financí, 20. 1. 1951.

¹⁶⁶ AUK, f. MŠK, kart. č. 9, NSSM, zpráva o revizi NSSM v Čechách, 1951.

¹⁶⁷ AUK, f. AS UK, kart. č. 66, inv. č. 869, KaM, dopis MŠVU adresovaný Rektorátu UK – přičlenění kolejí a menz k vysokým školám, 28. 12. 1950.

Vysoké školy se tak staly přímými hospodáři majetku sloužícího studentům, kteří studovali na jejich fakultách (jejich přehled viz tabulka č. 3).

Závěr

Krátce po skončení druhé světové války se do obnovy vysokého školství zapojilo i studentstvo prostřednictvím studentských organizací. Ze studentské odbojové činnosti vzniklá SVS pomáhala studentstvu hájit zájmy a realizovat sociální podporu. Rozsáhlým a radikálním studentským požadavkům v sociální a studijní oblasti bylo vyhověno, studenti byli postiženi perzekucemi za nacistické okupace a veřejnost se studentstvem sympatizovala. Důležitým úspěchem SVS bylo, že pomohl zřídit Prozatímní správu studentského majetku v Čechách. Jednalo se o zásadní změnu, vznikla totiž jednotná organizace soustředující koleje, menzy a další zařízení pod jednotnou správu, na rozdíl od meziválečného období, kdy byly jednotlivé koleje a menzy zakládány a spravovány různými kolejními spolky a nadacemi. Kapacita ubytování byla omezená, jelikož se na vysoké školy hlásilo stále více uchazečů a vhodných ubytovacích objektů byl nedostatek. Ne všechny kolejní spolky byly ochotné se svých majetků vzdát. SVS a PSSM se nezdálo, že by se zcela demokratickým způsobem, v některých případech nechávaly zastavit činnost těchto spolků prostřednictvím policejních orgánů.

PSSM však nebyla kodifikována zákonem, i když existovaly pokusy a snahy o její uzákonění. Z důvodů různých protichůdných politických zájmů se tak však nestalo. Existovaly také odstředivé snahy některých meziválečných spolků, které si nepřály svůj majetek začlenit do PSSM. Na druhou stranu je třeba dodat, že PSSM trpěla také značnými problémy. Spravovala rozsáhlý a nesourodý majetek, se kterým však nebylo řádně hospodařeno. Kromě toho byla její činnost závislá na subvencích MŠO. Změny přišly po únoru roku 1948. Protože bylo nutno PSSM konečně poskytnout právní rámec, aby mohla řádně hospodařit, byla do objektů jí spravovaných zavedena v květnu 1948 Národní správa, která však měla být pouze přechodným útvarem. Do studentského majetku byly tím pádem začleněny i objekty, které se dosud převzetí bránily či se na ně vztahovaly výjimky. Únorové změny znamenaly také změnu funkce kolejí, ty již neměly za úkol poskytovat pouze ubytování, ale také měly studenty společně s vysokými školami vychovávat v duchu socialismu.

Některé problémy, ať už neohospodárnost, přebujelou byrokracií či diktátorské tendence ze strany vedení se nepodařilo vyřešit. Činnost NSSM však zanedlouho zpečetil zákon o vysokých školách. Koleje a menzy byly na začátku roku 1951 předány rektorátům vysokých škol a ty s nimi začaly samy hospodařit.

Přílohy

Tabulka č. 1: Koleje, menzy a další objekty ve správě PSSM k 31. 12. 1945. Koleje, které nebyly v období 1946–1948 zrušeny (zrušené koleje jsou uvedeny *kurzívou*), přešly v květnu 1948 pod NSSM. Pod NSSM přešly i menzy vzniklé v období let 1946–1947; ty jsou podtrženy.

Seznam objektů ve správě PSSM k 31. 12. 1945

Zdroj: NA, f. MŠK, PSSM, příloha k bilanci k 31. 12. 1945, kart. č. 5. V pramenech po roce 1950 jsou dnešní fakulty ČVUT uváděny jako vysoké školy; v roce 1950 byl vydán zákon o vysokých školách, po kterém následoval i nový statut ČVUT. Vysoké školy technické se rozdělily na fakulty, uvádím je proto již jako fakulty.

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
Kolej 5. května (dnes Švehlova kolej), Grégrova 22 (dnes Slavíkova 22, Praha 3)	1925, přístavba 1955, rekonstrukce 2004, 2006	Zřízena agrární stranou jako Švehlova kolej po vzniku republiky v duchu národního art deca s prvky rondokubismu dle projektu Jana Chládky. Stavbu realizoval Antonín Hílse. Budova byla v roce 1940 zabavena pro ubytování německých vysokoškoláků. Po roce 1945 ji nárokovalo stavební družstvo Švehlovy domy, vedení družstva se však nepodařilo získat budovu koleje zpět a byla převzata PSSM. V roce 1951 byla kolej předána Lékařské fakultě UK. Po roce 1989 byla rekonstruována a přejmenována opět na kolej Švehlova. V roce 2004 byla prohlášena Ministerstvem kultury ČR za kulturní památku. Slouží jako kolej UK dodnes.	359
Alexandrova kolej , také pod názvem Jihoslovanská kolej, později Titova kolej, (dnes kolej J. A. Komenského), Clam-Martinicova 13, později Potockého 13, Pionýrů 6, (dnešní Parléřova 6, Praha 6)	1933, rekonstrukce na přelomu 80. a 90. let 20. stol.	Funkcionalistická studentská kolej od Nikoly Dobroviče z let 1931–1933. Původně Kolej krále Alexandra pro jihoslovanské studenty. V roce 1951 byla užívána VŠPVH jako rehabilitační kolej pro studenty v rekonvalescenci všech vysokých škol pražských. Od roku 1956 byla využívána jako rehabilitační kolej pro nemocné studenty UK i jiných VŠ, v letech 1962–1974 byla ve správě Univerzity 17. listopadu. Poté připadla opět UK, již slouží jako kolej dodnes.	250
Kolej Budívoj , Americká 37, Praha 2		Objekt původně sloužil jako činžovní dům. Po zrušení NSSM byl v roce 1951 získán Přírodovědeckou fakultou UK. V r. 1954 byl objekt zmíněn ještě jako kolej UK. V r. 1956 již není jako kolej uváděn. Budova byla po roce 1962 předána Bytovému podniku v Praze 12. Dnes slouží jako penzion.	72
Kolej Carlton , dříve kolej Akademického domu, poté kolej Jiřího Dimitrova (dnes kolej Orlik), Terronská 6, Praha 6	1928, rekonstrukce 2007	Funkcionalistický internát s kinem postavený podle projektu Františka Strnada. V roce 1933 byl objekt otevřen spolkem Akademický dům jako kolej. V roce 1940 byla budova obsazena gestapem a posléze v ní byli ubytováni příslušníci SS. Po druhé světové válce byla	207

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
		činnost spolku Akademický dům pozastavena, provoz koleje byl ale obnoven a název koleje byl změněn na kolej Carlton. V květnu roku 1948 byl její název změněn na kolej Jiřího Dimitrova. Vzhledem k typu pokojů (jednolůžkové a dvoulůžkové pokoje s vlastním sociálním zázemím a kuchyňkou) bývala kolej využívána především jako manželská. V roce 1951 byla získána Fakultou architektury a pozemního stavitelství ČVUT, k 1. 7. 1954 byla zmíněna jako kolej VŠCHT, v roce 1971 zmíněna opět jako kolej ČVUT, v jejíž správě se nachází dodnes, po roce 1989 byl její název změněn na kolej Orlík.	
Dívčí kolej (pozdější kolej Envera Hodži), Levá 5, Praha 4		Kolej byla roku 1951 přidělena VŠPHV jako manželská kolej. K roku 1971 byla zmiňována ještě jako kolej VŠE, v roce 1978 již není zmíněna.	62
Dívčí kolej (dnes kolej Dr. Ivana Sekaniny), Hradební 7, Praha 1	1907–1908	Secesní dům byl postaven Matějem Blechou pro spolek „Záštitá“ pečující o chudé a osiřelé dívky. Patro přistaveno v roce 1929, dalšími úpravami prošla stavba v letech 1937–1938, 1943, 1975, 1981–1983. V roce 1951 byl dům získán Právnickou fakultou UK. V roce 1953 již není jako kolej UK zmíněna. Poté připadla AMU, již slouží jako kolej dodnes.	130
<i>Florida, Blanická ulice 10, Praha 2</i>		Zrušena v rozmezí let 1946–1947.	14
Hlávkova kolej , Jenštejnská 1, Praha 2	1904	Hlávkova kolej vznikla díky iniciativě architekta Josefa Hlávky jako reakce na tíživou situaci nemajetných studentů, kteří v Praze těžko sháněli bydlení. Kolej byla postavena Matějem Blechou podle projektu Josefa Fanty mezi roky 1902–1904 a spravovala ji nadace „Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových“. Budova koleje byla se státně bezpečnostních důvodů zabavena v prosinci 1939, přestěhoval se do ní Zemský úřad. V roce 1942 byl její dosavadní majitel – Spolek Hlávkovy studentské koleje – rozpuštěn. Obnoven byl až v listopadu 1945. Ministerstvem financí byl Spolku vrácen majetek kromě budovy kolejí, která byla začleněna do PSSM. V roce 1951 byla budova získána Fakultou strojního a elektrotechnického inženýrství ČVUT. Po válce se kolej nevrátila k odkazu Josefa Hlávky, stala se běžnou kolejí pro všechny studenty a později byla určena pro zahraniční	223

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
		studenty vysokých škol, hlavně z rozvojových zemí. V druhé polovině 80. let byla kolej v rekonstrukci a po roce 1989 se stala hotelem pro zahraniční hosty. Ve školním roce 1998/1999 byla činnost koleje obnovena. Dnes slouží studentům ČVUT. Budova koleje je od roku 1958 památkově chráněna a dne 23. 11. 2019 byla prohlášena za národní kulturní památku.	
Jana Opletala, Černá 13, Praha 10	1889	Původně činžovní dům s novorenesanční fasádou postavený podle plánů stavitele Aloise Bureše. V květnu 1945 se objekt nacházel ve správě pražského Studentenwerku, poté přešel pod PSSM. V roce 1951 byla kolej přidělena Fakultě strojního a elektrotechnického inženýrství ČVUT, v r. 1954 byla přidělena Vysoké škole pedagogické, po jejímž zrušení v r. 1959 byla převedena na UK, po r. 1964 byla předána VŠE. V r. 1971 již VŠE nesloužila.	74
Jednota, Opletalova 38, Praha 1	1883, rekonstrukce 1939	Kolej vznikla z hotelu postaveného roku 1883. Sloužila německým studentům jako První německý studentský domov, který vznikl ještě před první světovou válkou. V roce 1951 připadla Právnické fakultě UK. Jako kolej slouží UK dodnes.	136
Kolej konzervatoristů (později vysokoškolská kolej Dana), Na Fialce 2139 (dnes Pod Fialkou, Praha 6)		Po zrušení NSSM měla být k 1. 1. 1951 získána Fakultou inženýrského stavitelství ČVUT. V květnu roku 1951 byl ale objekt zmíněn jako kolej 17. listopadu, jíž měl užívat Mezinárodní svaz studentstva k ubytování zahraničních studentů.	23
Kolej Rooseveltova, Strojnická 7, Praha 7	1930, rekonstrukce 2001	Kolej byla postavena podle projektu architekta Zdenko Krále. V meziválečném období sloužila německým studentům jako Třetí německý studentský domov. V roce 1951 připadla Lékařské fakultě UK. V letech 1954–1957 uváděna jako kolej ČVUT. V roce 1971 byla zmíněna již jako kolej VŠE, jíž slouží jako kolej dodnes.	465
Staroměstská kolej, Ovocný trh 5–7, Praha 1		Bytový odbor SVS zřídil Staroměstskou kolej v roce 1945 v několika budovách Karolina (č. p. 560 a 562). V r. 1951 byla tato kolej nakrátko získána AMU. Zanedlouho byla však z hygienických důvodů zrušena.	87

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
Studentská kolonie na Letné , Belcrediho třída 465, později třída Krále Jiřího VI. 75 (dnešní Milady Horákové, Praha 7)	1921–1922	Vznikla na počátku dvacátých let svépomocí studentů. V roce 1940 byla obsazena německými policejními orgány a byl zde ubytován policejní pluk Čechy. V průběhu Pražského povstání používaly areál koleje jako svou základnu pro bojové operace v okolí početně silné jednotky SS a Schutzpolizei. V roce 1951 byla získána Fakultou zemědělského a lesního inženýrství ČVUT. Nouzová stavba sloužila svému účelu až do roku 1975, kdy byla zbourána.	327
Kolej techniků , <i>Palackého 1, Praha 1</i>		Zrušena v rozmezí 1946–1947.	10
Kolej techniků , Lazarská 8, Praha 2	1867	Pozdně klasicistní nájemní dům od Carla Nowotneho a Johana Bělského, s puristickou nástavbou Bohumila Slámy z roku 1923. V květnu r. 1945 se dům nacházel ve správě pražského Studentenwerku, poté přešel pod PSSM. V r. 1951 byl objekt získán Fakultou inženýrského stavitelství ČVUT. Od r. 1954 byla kolej užívána Vysokou školou pedagogickou. Po jejím zrušení v r. 1959 byla převedena na Univerzitu Karlovu. Budova nakonec přešla v r. 1960 na Obvodní podnik bytového hospodářství.	154
Kolej tělocvikářů (později uváděna jako kolej strojařů), Karlovo náměstí 30, Praha 2		V roce 1951 byla kolej získána Fakultou strojního a elektrotechnického inženýrství ČVUT. Ve školním roce 1956/1957 již není jako kolej ČVUT zmíněna.	33
Masarykova studentská kolej , Sadová 1 (dnes Thákurova 1), Praha 6	1927	Kolej byla postavena podle návrhu Antonína Engela. Počátkem ledna 1940 byla obsazena příslušníky wehrmachtu a německými policejními orgány (přejmenována na „Zdravý domov“). V roce 1951 měla připadnout VŠPHV. Následně však byla získána do správy SNB, která zabrala celý prostor koleje a studenty vystěhovala. Po r. 1989 připadla budova ČVUT, které ji důkladně zrekonstruovalo a r. 1999 obnovilo činnost koleje, jež slouží dodnes svému účelu.	868
Kolej mediků (později uváděna jako kolej Zvonařka), Pod Zvonařkou 7, Praha 2	1921	Objekt postavený v podobě lidové podhorské roubenky se zdobenými bedněnými lomenicemi na kamenných základech. Tento rodinný dům si nechal navrhnout majitel a ředitel dolů na Kladně Josef Janeček inženýrem Maxmiliánem Duchoslavem. V roce 1922 byl objekt prodán Richardu Dubskému,	27

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
		majiteli skláren, který zde bydlel do r. 1939. Za druhé světové války ji využívala německá správa jako ubytovnu Hitlerjugend. V r. 1951 ji získala Fakulta speciálních nauk ČVUT, v letech 1952–1954 byla zmíněna jako kolej UK, později získána Univerzitou 17. listopadu (založena v r. 1961), po jejímž zrušení v r. 1974 ji do poloviny 80. let provozovala opět UK. Roku 1990 byla upravena pro Prognostický ústav ČR. Dům je od r. 2004 památkově chráněn. Od r. 2018 je novým majitelem soukromá firma, jejímž záměrem je vilu s přílehlou zahradou zrekonstruovat a využívat pro účely ambulancí různých specializací.	
Kolej mediků, Krakovská 16, Praha 1		Jednalo se o budovu bývalého německého spolkového domu. V meziválečném období zde sídlil Druhý německý studentský domov. Během druhé světové války zde sídlil pražský Studentenwerk. V poválečné době sloužila budova vedle koleje také jako Ústřední úřadovna PSSM/NSSM a Státního zdravotního ústavu. V roce 1951 byla získána Lékařskou fakultou UK, v následujícím roce ale není již jako kolej UK zmíněna.	30
Kolej mediků, <i>Italská 1, Praha 2</i>		Zrušena v rozmezí 1946–1947.	10
Kolej mediků, <i>U půjčovny 2, Praha 1</i>		Zrušena v roce 1946.	15
Nová studentská kolej, (dnes Sinkuleho kolej), U Nové techniky 13, později Zikova 13, Praha 6	1934–1935	Funkcionalistická budova postavená na základě projektu architekta Pavla Bareše. PSSM byla převzata dne 1. 8. 1945. V roce 1951 byla získána Fakultou inženýrského stavitelství ČVUT. K 1. 7. 1954 byla zmíněna jako kolej VŠCHT. Jako kolej ČVUT uvedena opět v roce 1971; kolej slouží dodnes svému účelu.	408
Kolej Troja, <i>Podhoří 266, Praha 7</i>		PSSM byla tato kolej získána 6. 12. 1945. Zlikvidována byla rozhodnutím AV PSSM ke dni 1. 4. 1948.	15
Ukrajinská kolej (později uváděna jako Gogolova kolej), <i>Americká 23, Praha 2</i>		Gogolova kolej byla zrušena k 1. 7. 1947	21

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
<i>Ústav Palata – Smíchov, Na Hřebejkách 5, Praha 6</i>	1893	Ústav Palata je novorenesanční objekt, který byl postaven v roce 1893 Českou spořitelnou na pozemcích bývalé viniční usedlosti Horní Palata jako Ústav pro zaopatřování slepců Francisco-Josephinum, zaopatřovací ústav pro staré a práce neschopné slepce. V majetku PSSM byl objekt sice zmíněn ke konci roku 1945, ale ve skutečnosti PSSM/NSSM a Ministerstvo školství o jeho převzetí několik let neúspěšně jednaly. Po vystěhování slepců zde měli být ubytováni studenti, k čemuž však nakonec nedošlo. V administrativních zmatcích kolem převratu v roce 1948 se zde střídali národní správci s ředitelstvím, které tenkrát ještě instalovala Spořitelna pražská. V roce 1950 byl soukromý Ústav pro zaopatřování slepců Palata zestátněn.	Návrh počítal se 400–600 lůžky
<i>Vila Nikolajka, Nikolajka 174, Praha 6</i>	konec 17. století	Vila Nikolajka je pražská usedlost nacházející se na Smíchově. Na místě vinice ji nechal na konci 17. století postavit JUDr. Antonín František Nikolai, tehdejší adjunkt finančních úřadů, lichtenštejnský, eggenberský a schwarzenberský rada a zemský advokát. Usedlost byla v 18. století radikálně přestavěna. V roce 1860 získala pozdně klasicistní vzhled, který si uchovala dodnes. Po druhé světové válce sloužila nakrátko jako kolej PSSM. Nikolajka je od roku 1964 památkově chráněna. V současné době je opravena a slouží bytovým účelům.	10
DALŠÍ OBJEKTY			
Akademický dům ve Spálené ulici č. 12, Praha 1	1930	Puristická budova z let 1928–1930 dle projektu Oldřicha Tyla. Objekt sloužil potřebám lékařů a studentů. Od roku 1938 zde sídlil Studentský zdravotní ústav. Po roce 1945 zde sídlila také menza, knihovna a čítárna. V roce 1951 se budova dostala do rukou MŠVU, které ji následně předalo pod správu Ústavu národního zdraví hlavního města Prahy. V budově se nadále nacházela poliklinika pro vysokoškolské studenty a dorost. Nadále fungovala také menza, již provozovalo ČVUT. Od roku 2000 s budovou opět nakládal stát prostřednictvím Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových. V roce 2009 se stalo vlastníkem budovy hl. m. Praha a objekt světilo do správy Městské polikliniky Praha.	

Tehdejší název objektu (dnešní název objektu) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	
Dům v národní správě, <i>Malé náměstí 12,</i> <i>Praha 1</i>		Přesný účel se nepodařilo zjistit. K roku 1948 již není zmíněn jako součást NSSM.	
Knihovna a čítárna, Spálená 12, Praha 1		Viz také Akademický dům.	
Knihovna a studentský archiv, Klárov, Praha 1		Všestudentský archiv sídlil od svého založení v roce 1921 v budově Strakovy akademie. Po roce 1945 byl předán do Všeooborového archivu při ÚRO. V r. 1963 byl převzat do Archivu UK. ¹⁶⁸	
Studentský zdravotní ústav, Krakovská 16, Praha 1		Viz také Akademický dům. SZU byl převzat PSSM ke dni 1. 1. 1946. Ambulance se nacházela v Krakovské ulici. Ústřední kancelář a oddělení pro preventivní lékařství se nacházelo v Akademickém domě ve Spálené.	
Vila Academia, Mariánské Lázně			
MENZY			Denní kapacita
Menza kolej 5. května (pozdější menza Švehlova), Grégrova 22 (dnes Slavíkova 22, Praha 3)		Provoz menzy byl ukončen k 30. 5. 2004. Viz kolej 5. května.	450 obědů
Menza Akademického domu, Spálená 12, Praha 1		Menza a kafeterie. Menza měla být po zrušení NSSM předána ČVUT. V roce 1951 byla sice budova předána Ústavu národního zdraví, Menza však sloužila nadále svému účelu. Viz Akademický dům.	1500 obědů
Menza Alexandrova kolej (pozdější menza Komenského), Clam Martinicova 13, později Pionýrů 6 (dnes Parléřova 6, Praha 6)		Po převzetí UK v roce 1974 menza nebyla již v provozu. Viz Alexandrova kolej.	200 obědů
Menza kolej Carlton (pozdější menza J. Dimitrova), Terronská 6, Praha 6		Provoz zahájen na začátku září 1945. Menza již není v provozu. Viz kolej Carlton.	300 obědů
Menza Hlávkova, Jenštejnská 1, Praha 2		Do provozu uvedena 15. 10. 1945. Menza již není v provozu. Viz Hlávkova kolej.	200 obědů

¹⁶⁸ Více viz Ondřej POLIŠENSKÝ, *Všestudentský archiv (1848–1953)*, Praha 1978, s. 9–11.

Tehdejší název menzy (dnešní název menzy) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Denní kapacita
Menza koleje Jednota , Opletalova 38		Kavárna a restaurace byla otevřena 15. 10. 1945. V současné době je menza z technických důvodů dočasně uzavřena. Viz kolej Jednota.	2500 obědů
Menza Masarykova kolej , Sadová 1 (dnes Thákurova 1, Praha 6)		Dnes v provozu jako Akademická restaurace. Viz Masarykova kolej.	1000 obědů
Menza Nové studentské koleje , U Nové techniky 13 (dnes Zikova 13, Praha 6)		V provozu od 1. 7. 1947. Menza již není v provozu.	450 obědů
Menza Právnická (v budově Právnické fakulty), Pařížská 27 (dnes nám. Curieových 7, Praha 1)		Otevřena 16. 4. 1947. V provozu dodnes.	700 obědů
Menza Studentské kolonie na Letné , Belcrediho třída 465, později třída Krále Jiřího VI. 75 (dnes Milady Horákové, Praha 7)		Otevřena v průběhu roku 1946. Menza již není v provozu. Viz Studentská kolonie na Letné.	250 obědů

Tabulka č. 2: Koleje a menzy, které byly přiřčeny k PSSM/NSSM po únoru 1948. K těmto objektům přibyla většina kolejí a menz a další objekty uvedené v tabulce č. 1.

Seznam kolejí a menz převzatých po zřízení NSSM v roce 1948

Zdroj: *Informace vysokoškolákům*, vyd. Národní správa studentského majetku v Čechách, Praha 1948, s. 19–20, 25

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
Kolej Arnošta z Pardubic , Voršilská 1, Praha 1	1901, rekonstrukce 1985, 1994, 2018–2019	Novobaroční budova byla postavena jako kolej pro studenty z katolických rodin podle projektu Františka Schläffera. Jednalo se o církevní majetek, jehož vlastníkem byl pražský ordinariát. Budova byla několikrát rozšiřována (1941, 1954). V roce 1945 byla kolej vyjmuta ze správy PSSM, do její správy byla začleněna v r. 1948. V r. 1951 byla přidělena Fakultě strojního a elektrotechnického inženýrství ČVUT, v r. 1954 byla přidělena Vysoké škole pedagogické, po jejímž zrušení v r. 1959 byla	183

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
		převedena na UK. Po zrušení koleje ke dni 26. 6. 2015 byl objekt rekonstruován, v budově se v současné době kromě menzy nacházejí kanceláře pracovníků UK. Od školního roku 1993/1994 do počátku roku 2018 zde také sídlila Ústřední správa kolejí a menz UK.	
Kolej Budeč , Wenzigova 20, Praha 2	1926, přístavba 1951, rekonstrukce 2016–2018	Postavena pro posluchačky vysokých škol podle návrhu Bohumíra Kozáka. Objekt byl zcela dokončen až v roce 1937 dostavbou pátého patra. V r. 1945 byla kolej vyjmuta ze správy PSSM, jednalo se o družstevní majetek. K PSSM byla připojena v roce 1948. V r. 1951 ji získala Pedagogická fakulta UK. V tomž roce byly koleje doplněny o přístavbu internátu – jednopatrové dřevěné ubikace. UK slouží jako kolej dodnes.	161
<p>Hradčanská kolej¹⁶⁹ (také kolej Hradčanských kolejáků), dříve název Masarykovy studentské koleje, od roku 1927 název Koleje svazu čsl. studentstva, tzv. Svazovka, její hlavní budovou byl od roku 1919 do konce června 1939 Trauttmansdorffský palác, Loretánská č. 180/6, Praha 1</p> <p>V letech 1919–1921 byli někteří studenti ubytováni v německém chemickém ústavu Na Slupi (roh dnešní Votočkovy a Hlavovy ulice)</p> <p>Další budovou Hradčanské koleje byla v letech 1919–1927 část kapucinského kláštera na Loretánském náměstí</p> <p>Od 1. 7. 1939 do 17. 11. 1939 (a opět v roce 1945) byla pro Hradčanskou kolej získána budova Podkarpatoruské koleje v ulici U Nové techniky 19 (dnes Dejvická kolej), Zikova 19, Praha 6</p>	<p>Trauttmansdorffský palác byl vystavěn v 16. století.</p> <p>Budova U Nové techniky č. 19 byla postavena v roce 1937</p>	<p>Objekt budoucí koleje sloužil původně od r. 1830 jako donucovací pracovna, což byly nápravné ústavy, v nichž byly osoby „práce se štítky“ a stojící na hraně zákona jako žebráci, tuláci a nevěstky vedeny k pravidelné práci a spořádanému životu. Zemská správa politická v roce 1919 převzala některé budovy a poskytla je studentům, kteří obsadili první a druhé poschodí Trauttmansdorffského paláce, část přízemí a dva dvory. Vzniklo tak ubytování pro asi dvě stě padesát studentů. Další studenti našli v letech 1919–1921 ubytování v německém chemickém ústavu Na Slupi. Několik desítek dalších studentů našlo útočiště v kapucinském klášteře na Loretánském náměstí (do roku 1927, kdy byli studenti kapucíny vystěhováni). Trauttmansdorffský palác však zůstával hlavní kolejní budovou, kde se kromě jiného nacházela kolejní kuchyně. Koncem června roku 1939 se studenti ze staré koleje vystěhovali. V roce 1940 místnosti obsadil Archiv ministerstva vnitra.</p> <p>V roce 1937 byla postavena samostatná budova Podkarpatoruské koleje v Dejvicích v ulici U Nové techniky č. 19, která se po odchodu podkarpatoruských studentů stala od července 1939 budovou Hradčanské koleje namísto Trauttmansdorffského paláce. Od prosince 1939 užívalo budovu kolejje velitelství SS v Praze. V roce 1945 byla činnost koleje obnovena. V r. 1948 byla začleněna do NSSM. V r. 1951 připadla Fakultě zemědělského a lesního inženýrství ČVUT. Ve správě ČVUT se objekt nachází dodnes jako Dejvická kolej.</p>	<p>250 (budova paláce)</p> <p>92 (chemický ústav)</p> <p>73 (klášter kapucínů)</p> <p>130 (budova U Nové techniky 19)</p>

¹⁶⁹ Podrobnosti viz J. Kynkorová v tomto svazku.

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
Kolej přírodovědců (později kolej Madelon), Michelská 60, Praha 4		Bývalý hotel Madelon, který byl získán v rámci tzv. akce „H“ (záběr hodinových hotelů) provedené Akčním výborem vysokých škol dne 2. 3. 1948, objekt byl adaptován na kolej, která sloužila k ubytování manželských párů. V roce 1951 byla získána Přírodovědeckou fakultou UK. V r. 1966 byla předána národnímu podniku Učební pomůcky.	30
Kolej S. K. Neumanna (později kolej Petrská), Petrská 3, Praha 1	1900	V roce 1900 byl postaven obytný pětipatrový dům s eklektickou fasádou, který byl v r. 1928 adaptován na hotel Fišer. V přízemí se nacházela restaurace. Akční výbor vysokých škol provedl dne 2. 3. 1948 tzv. akci „H“ (záběr hodinových hotelů), poté přešel objekt pod správu PSSM. V roce 1951 byl přidělen Filozofické fakultě UK. Po roce 1989 byl provozován pod názvem kolej Petrská. Jako kolej sloužila Univerzitě Karlově do roku 2014. Nyní zde sídlí Ústav výpočetní techniky UK a Centrum pro přenos poznatků a technologii UK.	81
Vysokoškolská kolej (později kolej Jiřího Wolkera), Dlouhá 17, Praha 1	1901	Novostavba čtyřpatrového řadového nájemního domu podle plánů Františka Tichny z r. 1901. Původně sloužila jako hotel Bristol. Akční výbor vysokých škol provedl dne 2. 3. 1948 tzv. akci „H“ (záběr hodinových hotelů), poté přešel objekt pod správu PSSM. V r. 1951 byl získán Filozofickou fakultou UK. V r. 1954 byl ještě zmíněn jako kolej UK. K roku 1956 již není jako kolej UK uváděn.	64
Vysokoškolská kolej (později kolej Petra Jilemnického), Řeznická 17, Praha 1	1937	Objekt nechali podle architektonického projektu Antonína Žižky vybudovat manželé Uřešovi. Původně sloužil jako hotel Chaloupka. Za pražského povstání byly v domě ubytovány partyzánské jednotky, později lidé vracející se z koncentračních táborů. Akční výbor vysokých škol provedl dne 2. 3. 1948 tzv. akci „H“ (záběr hodinových hotelů), poté přešel objekt pod správu PSSM. Dne 1. 4. 1948 byl otevřen jako kolej Petra Jilemnického pro 31 studentských manželských párů. UK objekt užívala od roku 1951. Nejprve zde bydlely manželské páry, od roku 1963 pak aspiranti a postgraduanti. Od školního roku 1986/1987 do 1992/1993 zde sídlilo ředitelství Ústřední správy kolejí a menz UK. Poté byla budova Městským soudem navrácena zpět původním majitelům.	66

Tehdejší název koleje (dnešní název koleje) a tehdejší (dnešní) adresa	Rok dostavby / rekonstrukce	Stručný popis	Orientační lůžková kapacita
Vysokoškolská kolej (později kolej Atlas), Melantrichova 10, Praha 1	1895	Řadový čtyřpatrový novorenesanční nájemní dům Tomáše Slavička a Františka Hubáčka. Původně sloužil jako hotel Atlas. Za nacistické okupace sloužil objekt jako nevěstinec pod názvem „Stella“. Akční výbor vysokých škol provedl dne 2. 3. 1948 tzv. akci „H“ (záběr hodinových hotelů), poté přešel objekt pod správu PSSM. Od roku 1951 sloužil Fakultě chemicko-technologického inženýrství ČVUT jako kolej Atlas, která byla zmíněna ještě v seznamu přednášek pro školní rok 1957/58.	51
KOLEJE NSSM V PLZNI			
Vysokoškolská kolej, Kollárova 19		Kolej byla užívána Vysokou školou strojní a elektrotechnickou a fakultami UK v Plzni – lékařskou a pedagogickou.	56
Vysokoškolská kolej, Perlová 3		Bývalý hotel Praha	60
MENZY (Praha)			Denní kapacita
Menza koleje Arnošta z Pardubic, Voršilská 1, Praha 1		V provozu dodnes, viz kolej Arnošta z Pardubic.	300 obědů
Menza koleje Budeč, Wenzigova 20, Praha 2		V provozu dodnes, viz kolej Budeč.	400 obědů

Tabulka č. 3: Rozdělení kolejních objektů a menz univerzitám a vysokým školám v roce 1951.

Seznam kolejí a menz ve správě jednotlivých univerzit (příp. jejich fakult) a vysokých škol k 1. 1. 1951
Zdroj: AUK, fond Akademický senát Univerzity Karlovy, koleje a menzy 1950–1951, příloha k č. 135.117/50-III/3 – přiřčení kolejí a menz k vysokým školám – přehled, 28. 12. 1950; dopis MŠVU adresovaný Rektorátu vysoké školy politických a hospodářských věd – přiřčení kolejí a menz k vysokým školám v Praze – změny, 9. 1. 1951, i. č. 869, č. k. 66.

Název Univerzity/VŠ	Fakulta	Tehdejší název (případně dnešní název koleje) a adresa koleje
Akademie múzických umění		
		Staroměstská kolej, Ovocný trh 5–7
České vysoké učení technické		
	Fakulta architektury a pozemního stavitelství	Kolej a menza J. Dimitrova (dnešní kolej Orlik), Terronská 6
	Fakulta chemicko-technologického inženýrství	Kolej Atlas, Melantrichova 10

Název Univerzity/VŠ	Fakulta	Tehdejší název (případně dnešní název kolejě) a adresa kolejě
		Sinkuleho kolej a menza , Zikova 13
	Fakulta inženýrského stavitelství	Kolej Dana , Na Fialce 2139
		Kolej techniků , Lazarská 8
	Fakulta speciálních nauk	Kolej mediků , Pod Zvonačkou 7
	Fakulta strojního a elektrotechnického inženýrství	Kolej a menza Arnošta z Pardubic , Voršilská 1
		Hlávkova kolej a menza , Jenštejnská 1
		Kolej a menza J. A. Komenského , Potockého 13
		Kolej Karlovo náměstí 30
		Kolej v bývalém klášteře Dominikánů , Husova 8
		Opletalova kolej , Černá 13
	Fakulta zemědělského a lesního inženýrství	Studentská kolonie na Letné a její menza , třída Krále Jiřího VI 75
		Hradčanská kolej (dnes Dejvická kolej), Zikova 19
Univerzita Karlova		
	Lékařská fakulta	Kolej a menza 5. května (kolej Švehlova), Grégrova 22
		Rooseveltova kolej , Strojnická 7
		Kolej mediků , Krakovská 16
	Lékařská fakulta v Plzni	Kolej a menza OK , Kollárova 19, Plzeň
		Bývalý hotel Praha , Perlová 3, Plzeň
		Bývalý klášter františkánů , Františkánská 11, Plzeň
	Filozofická fakulta	Kolej S. K. Neumanna (později kolej Petrská), Petrská 3
	Pedagogická fakulta	Kolej a menza Budeč , Wenzigova 20
	Právnícká fakulta	Kolej Dr. Ivana Sekaniny , Hradební 7
		Kolej a menza Jednota , Opletalova 38
		Menza Právnícké fakulty , Pařížská 27
	Přírodovědecká fakulta	Kolej Přírodovědců (později kolej Madelon), Michelská 60
		Kolej Budivoj , Americká 37
Vysoká škola politických a hospodářských věd (od r. 1953 Vysoká škola ekonomická)		
		Dívčí kolej (později kolej Envera Hodži), Levá 5
		Kolej a menza v bývalém vršovickém klášteře v Obloukové ulici 7
		Masarykova kolej a menza , Sadová 1
Vysoká škola uměleckoprůmyslová		
		Štefánikova kolej , Na Výšinách 2

Grantová podpora

Tato studie vznikla v rámci programu COOPERATIO HIST. Obor History and Philosophy of Science.

MICHAL TOVÁREK

Ein Beitrag zu den Prager Studentenwohnheimen in den Jahren 1945–1951

ZUSAMMENFASSUNG

Nach Schließung der tschechischen Hochschulen im Jahre 1939 schalteten sich auch Studenten in den anti-nazistischen Widerstand ein, die die Entstehung des studentischen Nationalausschusses initiierten, der im Tschechischen Nationalrat vertreten war und Verbindungen mit der illegalen Gewerkschaftsbewegung aufnahm. Seine Hilfsabteilung war die Studentenliga, die nach dem Krieg alle Objekte sicherstellte, die den deutschen Studenten gedient hatten. Nach Wiederaufnahme der Lehre an den tschechischen Hochschulen beendete der Nationalausschuss seine Tätigkeit, zu dessen Nachfolger der Studentenbund (Svaz vysokoškolského studentstva – SVS) gewählt wurde, die einheitliche Organisation der Hochschüler, in der sämtliche Fakultäts-, Regional-, Wohnheim- und Interessenorganisationen der Hochschüler in Tschechien zusammengefasst waren. Sein Zweck war es, sich um die ideelle und kulturpolitische Erziehung der Studenten zu kümmern und die sozialen, gesundheitlichen und sportlichen Interessen der tschechischen Studentenschaft sowie ihre Studieninteressen und übrigen Fachinteressen zu wahren. Die Unterbringung der Studenten oblag der Sozialkommission des SVS, die die oberste Selbstverwaltungsinstitution bei der Lösung sämtlicher sozialer Fragen der Studenten einschließlich ihrer Unterbringung war. Anfangs wurde der Prager SVS von linken, überwiegend kommunistischen Kräften beherrscht, später gelang dies den demokratischen Kräften. Nach der Machtübernahme der Kommunisten im Februar 1948 übernahmen kommunistische Hochschüler die Leitung der obersten Studentenorgane. Nach 1950 verlagerte sich der Schwerpunkt der Tätigkeit des SVS auf das gewerkschaftlich-soziale Gebiet, also auf die Sicherstellung der besten sozialen Bedingungen für die Studenten. Im Jahre 1952 wurde beschlossen, den SVS in den Gewerkschaftsbund ROH einzugliedern, und zwar in den Verband der Angestellten und Studenten der Hochschulen und wissenschaftlichen Instituten. Ein wichtiger Erfolg des SVS war der vom Schulministerium (Ministerstvo školství a osvěty – MŠO) am 3. 7. 1945 ergangene Erlass, der eine provisorische Verwaltung des studentischen Vermögens in Tschechien (Prozatímní správa studentského majetku v Čechách – PSSM) einsetzte, die sich der Verwaltung der bestehenden einzelnen Studenteneinrichtungen und -objekte annahm, hauptsächlich jener des ehemaligen deutschen Studentenwerks. Die PSSM leitete die Angelegenheiten des studentischen Vermögens ökonomisch, finanziell und administrativ. Zudem musste sie fortwährend auch mit Schwierigkeiten kämpfen, die durch einen unklaren Rechtsstatus bedingt waren, und wurde ständig von denjenigen angegriffen, die gegen eine Zusammenlegung des Vermögens waren. Weil die Rechtslage und die vermögensrechtlichen Probleme, die mit der Einrichtung der PSSM verbunden waren, nicht zufriedenstellend gelöst wurden, konnte eine Lösung lediglich durch ein Gesetz herbeigeführt werden, das freilich nicht in Kraft treten konnte, sei es aus Gründen gegensätzlicher politischer Ansichten oder wegen Arbeitsüberlastung in der provisorischen Nationalversammlung. Im Zusammenhang mit der Verwaltung des umfangreichen und vielfältigen Vermögens traten auch wirtschaftliche Probleme auf, deren Ursache in der Abwesenheit innerer Richtlinien lag. Ende 1947 verwaltete die PSSM zentral 21 Studentenwohnheime mit 4000 Betten, 11 große und kleinere Mensen mit einer Tagesleistung von etwa 10 000 Speisen, 6 Sommerlager und 2 Erholungsheime, 3 Bibliotheken und Lesesäle. Zu Änderungen in der Organisation der PSSM kam es jedoch in der Zeit nach dem Februar 1948. Um eine richtige Wirtschaftsführung zu gewährleisten, musste die PSSM endlich eine genaue Rechtsform erhalten. Daher wurde am 12. 5. 1948 ein Erlass des Schulministeriums herausgegeben, mit dem für die Objekte, die bislang von der PSSM verwaltet wurden, eine nationale Verwaltung eingeführt wurde, die die gemeinsame Bezeichnung Nationalverwaltung studentischen Vermögens in Tschechien (Národní správa studentského majetku v Čechách – NSSM) führen und alle Rechte und Verbindlichkeiten der PSSM übernehmen sollte. Allerdings sollte diese Nationalverwaltung nur eine Übergangsform darstellen und später in eine „vollendetere“ Form transformiert werden (volkseigener oder staatlicher Betrieb). In die Vermögenssubstanz der

Nationalverwaltung wurden sämtliche Objekte eingegliedert, die bislang der Verwaltung der PSSM unterstanden, und gleichzeitig kamen Objekte hinzu, die früher aus dem Vermögen der PSSM ausgegliedert worden waren oder aber sich gegen eine Übernahme gewehrt hatten.

Das Leitungsorgan der Nationalverwaltung war die Betriebsdirektion (Zentrale), die in einzelne Abteilungen gegliedert war: Sekretariat, Personalabteilung, Organisations- und Planungsabteilung, zentrale Buchhaltung, Studentenwohnheime und Unterkunftsbetriebe, Mensen und Freizeitlager sowie Erholungsheime. Die Studentenwohnheime der Nationalverwaltung zeichneten sich durch Selbstverwaltung aus, die alle im Wohnheim untergebrachten Studenten darstellte und vertrat. Die Selbstverwaltung verfügte über die Möglichkeit, in den Wohnheimen kulturelle, erziehungspolitische, sportliche und Bildungsaktivitäten zu organisieren. Viele Probleme in der Tätigkeit der Nationalverwaltung gelang es nicht zu beseitigen, wofür sie kritisiert wurde. So wurden ihr beispielsweise diktatorische Tendenzen vorgeworfen und sie wurde mit wirtschaftlichen, betrieblichen sowie weiteren Fragen konfrontiert. Im Jahre 1950 kam es in der Organisation der Nationalverwaltung zu einer letzten Änderung, die im Zusammenhang mit dem Erlass des Hochschulgesetzes Nr. 58/1950 vom 18. 5. 1950 stand. Dies bedeutete die Übergabe der Studentenwohnheime und Mensen an die einzelnen Hochschulen (Fakultäten). Die Studentenwohnheime und Mensen wurden somit direkte Verwalter des Vermögens, das den an ihren Fakultäten Studierenden zugute kam.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter

Mgr. Michal Továrek
Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy
michal.tovarek@ruk.cuni.cz

Materiály

Vzpomínkami inspirované vzpomínání

Jana Štroblová, Rok sem, rok tam. Vzpomínky

Nakladatelství Pulchra, Praha 2018, 216 s. + foto, ISBN 978-80-7564-030-7

Básnička, prozaička, esejistka, překladatelka a autorka knížek pro děti a mládež, absolventka Filozofické fakulty Karlovy univerzity, začíná své vyprávění vzpomínkou ze šedesátých let, kdy s kolegou básníkem Josefem Hanzlíkem stáli na jevišti někdejšího Divadla mládeže, kam byli pozváni, aby společně četli svoje básničky, a Hanzlík nečekaně rozesmál mladé publikum svým prvním veršem: *Narodil jsem se pětiletý...*, další slova básně zanikla v bouři spontánního veselí. Inspirována tímto veršem přiznává autorka své „narození“ do doby, když jí bylo devět let. (V křestním listu je datum narození uvedeno 1. července 1936 v Praze.)

Prvá autorčina vzpomínka tak patří konci druhé světové války, kdy v její ulici Na Pančáku neustávaly boje Pražského povstání. *„Muži jsou na barikádě, ustupující Němci ženou ženy a děti před tanky. Před naším domovem je zastaví vlasovci. A ty o den později samozvaná Národní garda nám před očima žene na popravu, mlátí je pažbami, vojáky sotva o desetiletí starší než já, v mých očích hrdiny, kteří nás zachránili ... Další den je z nich mrtvá hromada přikrytá celtami, co nestačily zakrýt bezpočet bosých nohou, okradených gardisty o boty. A z plakátu na domě na to spokojeně, samolibě zírá hlava Velkého Stalina. S nápisem-příkazem: KAŽDÉHO VLASOVCE ZASTŘELIT!“* (s. 8).

Vzpomínka podlehla zřejmě nejen velkému časovému odstupu, ale i značné exaltaci. Brutální taktiku živých štítů uplatňovali Němci v květnových dnech na více místech vlastní Prahy. Boje byly v Praze tvrdé a nelítostné s množstvím mrtvých a raněných. Pomoc vlasovců s těžkou vojenskou technikou bojující Praze byla významná, při bojích s Němci jich asi 300 padlo, nemluvě o zraněných. Kdybychom se zapřením pominuli autorkou časově nevěrohodné uváděné skutečnosti v rychlém sledu: – po zastavení německých tanků ženou příslušníci údajně Národní gardy (!) druhý den (!) vlasovce kamsi, aby je autorka vzpomínky viděla následující den v podobě mrtvé hromady (!) – pak tvrzení o vylepeném plakátu v květnové Praze se Stalinovým příkazem v české řeči adresovaný místnímu obyvatelstvu, aby konalo, je těžko přijatelné fabulační unikum. Autorka se k jeho existenci přesto vrací ještě jednou na straně 26 v souvislosti se Stalinovým úmrtím. Pro tvrzení o pražském Stalinově portrétu v souvislosti s údajným odpudivým činem „gardistů“ jsem nenalezl sebelepší důkaz. Před areálem na Soudním náměstí (nynější náměstí Hrdinů) byl v květnu 1945 nad čerstvým společným hrobem českých bojovníků a padlých vlasovců provizorní dřevěný pomník s hlubotiskovým portrétem prezidenta Beneše a paradoxně i Stalina. Ten však zdaleka nepřipomínal autorčinu vizi Stalinovy hlavy s oním rigorózním příkazem „Každého vlasovce zastřelit!“.

Pražané si pomoci vlasovců považovali a vedení povstání se jich za pomoc zastávalo. S provedením ortelu nad příslušníky Ruské osvobozovací armády (ROA) neměli Češi v Praze nic společného. Naopak, ty zraněné v nemocnicích bránili čeští lékaři vydat příslušníkům

NKVD. Osud vlasovců tím neovlivnili. Také v Praze došlo k prvním popravám, a v sektoru hřbitova ruské emigrace na Olšanech je památník připomínající vlasovce, kteří přišli o život v okolí Příbrami a v Praze. Z Prahy na západ do zajetí americké armády marně směřovali po 7. květnu vojáci 1. divize ROA, účastníci bojů Pražského povstání. Otázka vlasovců byla záležitostí Sovětského svazu, konkrétně Rudé armády. Údajná „samozvaná Národní garda“ nebyla v Praze osudným aktérem.¹

Vzpomínky z mladších let se však přeci jen vybavují, jsou laskavější, a ne ledajaké. Když jí bylo dva a půl roku, naučila se a navždy si zapamatovala celou Seifertovu báseň *Když se nám stýská po dálce*... Tatínek ji totiž vozil v kočárku, a dokud neusnula, poměrně dlouhou báseň opakovaně recitoval. Také pohádky, které maminka vyprávěla, a někdy byly i z druhé ruky, utkvěly autorce v paměti natolik, že jim později dala formu dětského leporela. K publikovanému námětu, dříve již knižně realizovanému, se však autorsky přihlásil spisovatel František Kožík. Ten našťastí autorčino vysvětlení laskavě přijal a jednání pochopil.

Ve vzpomínkách Jany Štroblové se objevuje i vyprávění, jak ji odjakživa přitahovaly výšky a ona s oblibou o prázdninách na šumavských kopcích dobývala triangly, jimiž byla tehdy poseta celá česká krajina. S dřevěnými vysokými konstrukcemi trianglů se již dnešní mladý odvážný jedinec nesetká. Technika udělala i v této oblasti vývojový skok. Triangulace k mapování a určování vzdálenosti dnes patří dávné minulosti. Šumava, rodiště jejího otce, s krajinou kamenných zídek mezi loukami a poli, lesními jahodami, v lesích pak borůvky, na mýtinách maliny a ostružiny a četná rašeliniště, se stala i jejím prázdninovým domovem. Také krajina kolem Vrchotových Janovic, kde žila početná skupina matčiniých příbuzných, jí byla blízká a utkvěla jí v paměti s mateřídouškovými mezemi, smíšenými lesy a rybníky. Její počáteční opravdové verše byly pochopitelně o přírodě. Lásku k přírodě utvrdil později skauting, kterému propadla tělem i duší. Zkusila prý i Sokol, ale to pro ni nebylo ono.

Snadné veršování jí provázelo od školních let. Psala někdy verše také proto, „aby někoho popudily“, či z hecu, na základě okamžité sázky, byla schopna provokovat ve veršovaném vyznání jak „třídního lva salónů“, tak dovedla velice snadno tvořit někdy i veršovánky s nebezpečným politickým nádechem. Tak si prý dovolila zesměšnit „verše známých básníků věnované Stalinově smrti“ uvedené na školní nástěnce, když se v úzkém kruhu vsadila, že to také dokáže. Stačila jí na to právě probíhající hodina dějepisu. Instinktivně věděla, že si Stalin „smutek nezaslouží ... co mně obešlo při každém pohledu na něj, byl odpor. A strach.“ Vzpomínka na krvavý masakr „v naší ulici“ se Stalinovým příkazem zabít vlasovce byla stále živá (s. 26). Někdo její verše (... *zní tichý smích keřů – kalin, malin; / jak se mohou smát, když nám zemřel Stalin?*) připíchl na nástěnku a tam ji objevila češtinářka, „osoba politicky příkrá“ a ze zamýšlené „recese“ a vypořádání se se Stalinem, se báseň stala

¹ Josefina Napravilová, která ve dnech Pražského povstání jako zdravotní sestra pomáhala v nemocnici na Karlově náměstí po ukončení bojů a nastalém míru, vzpomínala na pro ni vyčerpávající dny: „Chtěla jsem se vyspat i z různých scén, které jsem ve špitále zažila. Třeba jak tam v neděli ráno vtrhli ruští vojáci a stříleli na chodbách ležící vlasovce. Střelba se nesla chodbou, krev cákala po zdech.“ Josefina Napravilová, in: Miloš DOLEŽAL, *Chtěl jsem být blanickým rytířem*, Brno 2010, s. 75–76. Zmiňovaná neděle byla 13. května. Pavel ŽÁČEK, *Vlasovci v boji za Prahu. Pomoc 1. ruské divize ozbrojených sil KONR povstalé Praze 5.–9. května 1945*, Praha 2017, uvádí v příloze XXIV popravu skupiny vojáků 1. ruské divize v Praze Jínonicích Pod Vidoulí příslušníky Rudé armády již 10. května 1945. To jsou jedny z mála svědectví o likvidaci vojáků ROA příslušníky Rudé armády v Praze.

jednou z úspěšných ód a byla publikována v „jakémisi sborníku žalozpěvů-chvalozpěvů“, jak se až v nedávných dnech od přítele dozvěděla.

Po vzniku jednotné školy se musela, jako řada jiných, vrátit z primy gymnázia zpět do měšťanky, a měla, jak uvádí, štěstí, že její škola Ladislava Hanuse měla „proslule dobré kantory“. Jednotné škole přiznává pro žactvo snad jen tu zajímavost, že se třídy již nedělily na chlapecké a dívčí. Při přechodu do nejvyššího stupně nově zřízené jedenáctileté střední školy ji však nechtěli z kádrových důvodů pustit – jakožto dítě pocházející z úřednické rodiny (s. 24). Přitom otec jako sociální demokrat přešel sloučením s třetinou původní sociální demokracie 27. června 1948 do KSČ a zůstal jejím členem i po čistkách v době normalizace. Vše nakonec dopadlo dobře a Jana se stala studentkou dokonce výběrové školy s rozšířeným vyučováním v jazyce ruském. Postupně „začala chápat, že tomu kroku nešlo upřít *politický charakter*“. Ostatně takto na tuto školu nahlíželi i mnozí pražští středoškoláci. Snad proto byla tato jedenáctiletka ostatním tak trochu vzdálena. Jako v jedné z mála se v ní otevíral humanitní směr a ona toužila po latině. Žáci, kteří se zde sešli, byli, jak autorka přiznává, „většinou velmi uvědomělí, bojovalo se proti napovídání a opisování jakožto buržoazním přežitkům“. Na této škole byli dokonce žáci během studia přijímáni do komunistické strany, na jejich přání se maturovalo ve svazáckých košilích a nejúspěšnější odjížděli studovat do Sovětského svazu. Sebeintenzivnější politická ideologie nevytěsnila samostatné myšlení a uvažování. Mladé generaci se protivila přetvářka. Naplněná touha po vědění spolu se získanými zkušenostmi udělaly své. Tito komunisté se ze svého nadšení vyléčili nejdříve. Těmto svým spolužákům přiznává autorka charakterní jednání, vesměs patřili do reformního křídla KSČ, hájili názory pražského jara a v osmašedesátém roce zastávali protisovětské pozice, ze strany do jednoho odešli.

Štroblová se tváří, jako by mezi ty uvědomělé „děvočky“ nepatřila, je však nepřírozeně stranit se třídního kolektivu, když studentské soužití je svým způsobem poctivé, radostné a většinou i nezapomenutelné. Ostatně komunistická ideologie po úmrtí Stalina a Gottwalda i na této škole ztrácela na síle. Autorka píše o obrušování hran vyhrcovaných postavů už před maturitou. „Bylo příliš mnoho nepolitických zájmů, než abychom mohli být třídními nepřáteli.“ Žili studentským životem, tak jak tomu bylo na ostatních méně politicky angažovaných školách. Prožívali společně školní taneční, lesní a chmelové brigády, sportovní akce, a během prázdnin si někteří přivydělávali jako vedoucí na školních táborech. Jak mohu doložit z vlastní zkušenosti, bylo takřka pravidlem, že studenti středních škol alespoň polovinu prázdnin věnovali této pracovní činnosti: nezůstávalo jenom při školních táborech, děvčata z naší třídy si o prázdninách vydělávala sběrem nádobí v pražském automatu Koruna na Václavském náměstí, po čas prázdnin se stávali studenti průvodčími pražských tramvají, pracovali v zahradnictví, v zemědělství či v šumavských či jizerských lesích porážením stromů napadených kůrovcem, což dnes mladistvým do osmnácti let není dovoleno (porážet samostatně stromy pomocí ruční pily a sekery). I to patřilo k životu středoškoláka padesátých let.

„A dcera jáchymovského vězně se sprátelila s děvčkami.“ I taková byla kupodivu „kádrová práce“ na této jedenáctiletce s rozšířeným vyučováním v jazyce ruském. Dcera politického vězně mohla na této škole dojít k maturitě! Život nebyl a není černobílý. Na rozloučenou se školou připravili a zahráli vlastní úpravu Karla Havlíčka Borovského Křest svatého Vladimíra s rozšířenými party cenzora a drába. „Z jeviště byla vykázána dívka v roli šprtky ve svazáckém, kterou za roky studií prozatím ještě nepřešla původní svazácká horlivost. To

tedy už sem dosahovala věru jiná ideologie, než vládla na začátku“ (s. 26). A maturovalo se na rozdíl od naší současnosti povinně z matematiky, ať jsi šel na filozofickou fakultu či studovat herectví na DAMU. Písemnou maturitní zkoušku „vychrlila“ ze sebe Jana Štroblová v rytmu a v rýmech, dokonce i v požadovaném rozsahu. Není se co divit, že příslušná maturitní komise byla „*prý ohromena osobitostí – a možná i drzostí*“. Přiznává, že se původně nerada hlásila k „ruskému“ gymnáziu (s. 41), ale bylo pro ni nejen svou specializací velice pozitivní. Kromě dokonalého zvládnutí ruského jazyka u ní vzbudilo cit a radost překládat. Ostatně nasměrování ke studiu češtiny jako hlavního oboru a ruštiny jako vedlejšího na filozofické fakultě bylo pro překládání poezie neocenitelné. A překládala nejen ruské klasiky Puškina a Jesenina, ale později především Marinu Cvětajevovou. Ta ji nadchla natolik, že řadu let nepřekládala nic jiného. Záhy se na ni obraceli sinolog Josef Kolmaš, arabista Karel Petráček či gruzinolog Václav Černý, aby přebásnila jejich přeložené texty. Citlivě přebásnila i verše mnoha slovenských autorů. Pozoruhodné je její vyznání: „*Činím rozhodnutí: překládat výhradně básníky, s nimiž se cítím spřízněná. U tibetské, staroarabské a později i ruské lidové poezie se tohoto rozhodnutí držím bezesbýtku, jsou mi formálně i pocitově blízké, jakkoli se jejich tvůrci nedají spojit do jedné osoby*“ (s. 42).

Nejbližší ze všech básníků jí byl v této době Jiří Orten, jehož poezie jí byla blízká. Upoutala ji také jeho věčná vzpoura proti násilí, a ta s vlastní Ortenovou poezií vyvolávala u autorky značné sympatie. Proto si ho zvolila za téma diplomové práce. Přiznává, že „Orten byl poněkud ožehavé téma“. Její rozhodnutí věnovat se Ortenově osobnosti původně uvítal vedoucí práce prof. František Buriánek. Politická atmosféra se však poněkud změnila a jak její školitel, tak oponent Jiří Brabec po ní při obhajobě chtěli, aby řekla, když už to v závěru práce nedopsala, „*že Ortenova poezie je pouhým svědečtím o své době, době německé okupace, a žádný velký přesah nemá*“. Měla názor zcela odlišný, a stála si za ním, akceptovala jeho přínos a nadčasovost. Připravilo ji to o červený diplom. Na Ortena nezapomněla, a v roce 1969 mu uspořádala sborník. To jsme časově trochu předběhli autorčino vyprávění.

Obraz padesátých let dokresluje i pozdější přiznání třídního profesora na jednom z pomaturitních třídních setkání, že se mnohých žáků bál. Kantorům konání a osudy studentů nebyly lhostejné. Díky časnému mládí, neznalosti politické záludnosti a školním přátelstvím, která zůstávají na celý život, tak při zpětném pohledu ta školní léta, prožitá byť i v totalitní době, vypadala jako idyla.

Následovalo pět let (1954–1959) studia na Filologické fakultě Univerzity Karlovy oboru čeština – ruština. Autorka hovoří v knize o studiu na Filozofické fakultě. Přijmeme toto její označení pro jednoduchost, i když v éře častých rozličných reforem či politických rozhodnutí byla vládním nařízením z října 1951 fakulta rozdělena na dvě. V hlavní budově na tehdejším náměstí Krasnoarmějců 2, dnešní náměstí Jana Palacha, sídlily v této době dvě naprosto samostatné fakulty – Filologická a Filozoficko-historická, které se ve školním roce 1959/60 opět spojily v jednu fakultu Filozofickou. Prostředí bylo nové, a hlavně i doba byla jiná. Sovětský vůdce Josif Vissarionovič Stalin a Klement Gottwald byli za zvuku smutečních pochodů uloženi do mauzoleí. V únoru roku 1956 na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu vystoupil se zdrcující kritikou kultu Stalinovy osobnosti Nikita Sergejevič Chruščov. Mimo Sovětský svaz mělo přiznání stalinských zločinů dramatický účinek mezi evropskými komunistickými stranami, mnohé, ty uvnitř sovětského bloku, se dožadovaly mimořádných sjezdů a revize politických procesů padesátých let. Značné potíže měli komunisté v Polsku a Maďarsku, KSČ krizi po XX. sjezdu ustála. Nezbyvalo

než přistoupit k uvolnění skutečných i duchovních pout. Uvolnění mělo nový obraz i na fakultách. Studenti kladli požadavky, které se týkaly zlepšení poměrů na kolejích, měli četné připomínky ke stravování v menzách, dokonce na svazáckých schůzích se dožadovali obnovení akademických svobod, požadovali dostupnost studijní literatury západní proveniencí, volnost cestování do zahraničí a omezení výuky marxismu-leninismu. Uvolnění připravilo atmosféru pro tradiční studentský majáles, který po dlouhých letech očekávali s velkým zájmem i Pražané. Ti navíc vyhledávali a objevovali v malých narážkách politickou kritiku. O to více byl majáles 20. května 1956 ubírající se Prahou sledován ze strany politického vedení a StB.

A nejen studenti byli překvapeni, co všechno se najednou může. „Ve fraku, v cylindru a s měšcem dolarů, převlečený za milionáře kapitalistu“ účinkoval asistent z katedry marxismu-leninismu! Zapojil se do chystané veselosti s chutí. Vážnější alegorii představovala v čele průvodu černá rakev s nebožtíkem nesená studenty práv s bílým nápisem MARXIS-MUS-LENINISMUS. Autorka si pořídila a nesla v majálesovém průvodu zamřížovanou skříňku s knížkami a nápisem LIBRI PROHIBITI, a protože jí ji „hystericky rval z rukou předseda fakultní stranické organizace Jan O. Fischer“, zaujal tento zápas fotografa pařížského Le Monde a Jana Štroblová se ocitla na stránce respektovaného renomovaného světového deníku. „*Na fakultě byly v tu chvíli tak rozvolněné politické mravy, že z toho nikdo nic nevyvodil.*“ Alegorických, či jen vtipných momentů byla v průvodu celá řada i k potěšení stotisícihlavého diváctva lemujícího na chodnicích trasu průvodu.

A tak se do budoucna střídaly doby uvolnění a opětného utužení politického systému. Autorka se na fakultě ocitla uprostřed rušného a rozmanitého dění.

Fakultní atmosféra byla nová a pochopitelně úplně jiná. Já a moji kolegové jsme přišli na fakultu o dva roky později, bouřlivý majáles roku 1956 jsme nezažili, ale za ty dva roky se atmosféra ve společnosti i na fakultě natolik změnila, že to, co starším kolegům připadalo jako značné uvolnění, my jsme brali jako samozřejmost. Přesto se to na nás valilo od samého počátku. Bouřlivý polský říjen roku 1956 – první největší vzpoura v táboře sovětských satelitů, na kterou navázaly podzimní revoluční události v Maďarsku. To bylo pro nás nečekané a velice vzrušující uprostřed československé stagnace a klidu tři roky po měnové reformě. V naší snaze vyznat se v tom, případně zklidnit naši zvědavost, poslalo k nám vedení katedry tehdejšího odborného asistenta Františka Červinku, aby na naše dotazy odpovídal. Před plnou posluchárnou číslo 201 vystoupení zvládl se ctí, aniž by věděl, že díky překladům našeho kolegy, studenta prehistorie Zoltána Drenka, který překládal na pokoji tehdejší Koleje 5. května vysílání maďarského rozhlasu, znali jsme tak i jiné skutečnosti, než nám předkládal denní tisk. Nikdo ze studentů kontroverzní dotaz Červinkovi nepoložil. Maďarským požadavkům národní nezávislosti a demokracie, svobodných voleb, odchodu sovětských vojsk a později i vystoupení Maďarska z Varšavské smlouvy a vyhlášení neutrality jsme moc nerozuměli, matně je konfrontovali s informacemi a fotografiemi a psaním Rudého práva. Že byla totalitní moc v Československu založena na strachu a násilí, jsme v době našich studií až tak nevnímali, s výjimkou těch mezi námi, jejichž rodiny byly postiženy, a ti svá tajemství tiše střežili.

Masívní politická propaganda nepřátelství nás většinou nechávala v klidu. Ideologickou indoktrinací na fakultě si neuvědomuji. (Nepočítám předměty typu Dialektický materialismus, Politická ekonomie, Vědecký komunismus apod.) Když jsem chtěl v prvním ročníku získat dostatečné informace o našich legionářích a jejich cestě Sibiří, objednal jsem si

v Univerzitní knihovně, dnes Národní knihovně, v Klementinu knihu Jaroslava Kratochvíla *Cesta revoluce* z roku 1928. Nebyla mi však poskytnuta, snad z ideových důvodů jakési formy Libri prohibiti. Zašel jsem na katedru československých dějin a archivního studia, kde mi beze všeho napsali a opatřili list razítkem, že knihu potřebuji ze studijních důvodů – kniha mi pak byla do studovny bez průtahů vydána. Po příchodu na fakultu byla pro nás řada věcí pochopitelně nová. Třeba i kroužek Archivní teorie a praxe, části Studentské vědecké společnosti Karlovy univerzity v Praze. Iniciativní byli posluchači 4. ročníku, ti v čele s Janem Heřmanem organizovali cyklus měsíčních večerních setkání s přednáškou a diskusí v semináři pomocných věd. Poznali jsme se rázem se studenty všech ročníků oboru archivnictví. Účastnili se se zájmem, a někdy i odbornou radou také někteří naši učitelé. Z každého ročníku byl jeden ze studentů ve výboru kroužku, z našeho prvního Karol Bílek ve funkci zapisovatele.

Žili jsme si víceméně nezatiženi současnou politikou studentským životem. Že by někdo z pedagogů na nás vědomě politicky působil, toho si nejsem vědom. O nedávných velkých procesech JUDr. Milady Horákové, Rudolfa Slánského a spol. nikdo nemluvil, jako by nebyly. Byly nové skutečnosti a tyto z počátku padesátých let nám připadaly dávné, byť tomu bylo jen pár let. Vesměs jsme nevěděli nic o „studijních prověrkách“ z ledna 1949, které naši fakultu po právnické postihly nejsilněji a politicky ji o jednu pětinu posluchačů zúžily a „vyčistily“.

Žili jsme si klidným studentským životem. V jarním slunci jsme se vyhřívali na schodech Rudolfiny, na Alšově nábřeží hráli kuličky, nadšeně se účastnili volby královny krásy a radostně cvičili pod přirozeným vůdcem, studentem z hudební katedry před Rudolfínem cviky typu „kam vítr, tam plášt“ a s úsměvem si představovali ty konkrétní lidské korouhvičky a pak táhli před 1. májem Malou Stranou, Kampou kolem Werichovy vily na petřínský Nebozízek. Řada věcí byla z hecu, vědomě kritice společenských poměrů to bylo vzdálené. Při naší naivitě a pocitu volnosti rozhodování jsme dokonce podnikli celoročnickovou stávku, když nám nečekaně předepsali navíc přednáškový cyklus sexuální výchovy. První přednášky lékaře Sexuologického ústavu jsme se zvědavě účastnili, ale nesplňovala naše očekávání, a tak jsme řekli dost. Až po letech jsem si uvědomil, jaké politické patálie mohla mít fakulta a děkan z tohoto našeho impulzivního jednání. Děkan Mirko Očadlík se svou mohutnou bílou hřívou si ročník pozval k jednání do posluchárny 201 a po vyjasnění došlo ke kompromisu – cyklus uzavřela jedna poslední přednáška.

Chytali jsme závan vzniku divadel malých forem a poezie. Vzpomínám, jak jsem se najednou bez větší reklamy pořadatele ocitl na besedě s hercem a spisovatelem Ivanem Vyskočilem, iniciátorem malých scén, tzv. divadel malých forem, která se po Praze na přelomu padesátých a šedesátých let uchytila i jinde po Čechách. Absolvent herectví na DAMU studoval poté i na naší fakultě ještě pedagogiku a psychologii a já jsem byl zvědavý na jeho spolupráci s Jiřím Suchým, či nepanuje-li mezi zakladateli divadel malých forem nepřátelská rivalita a není mu ubližováno. Snad tu besedu organizovali také lidé kolem Tripolu, o kterém autorka píše. Ty zajímavé neoficiální akce probíhaly bez větší propagace, stačilo si to mezi sebou na Filologické fakultě říct. Tak jsem se náhodně a jen tak mimochodem zúčastnil výstavy malířky Míly Doležalové v posluchárně 2. patra části Filologické fakulty. Ta byla pro mne přímo zjevení. Vzpomněl jsem si na tuto výstavu v dubnu 1986 při vzácné návštěvě ateliéru malířky v Telči, v domě plném pláten velkých rozměrů a ve venkovním zahradním ateliéru před velkým plátnem Cikánská svatba, kam jsem se dostal díky příteli

lékaři Františku Dvořáčkovi z Třebíče, který malířce poskytoval lékařskou péči a svoji starostlivost. Výstavy malířů Mikuláše Medka, Pravoslava a Jana Kotíkových, o kterých autorka píše jako o akci Tripolu, mne minuly. Akce Tripolu, kterých se autorka aktivně účastnila, byly společensky a kulturně významné. Píše, jak vedle „zakázaných spisovatelů objevili také zakázané malíře v čele s Mikulášem Medkem a stihli jsme jim uspořádat na akademické půdě výstavu“ (s. 50).

Zprávy ze světa, díky studijní pestrosti oborů, byly aktuální a někdy i z první ruky velice překvapivé. Například kamarád našeho kolegy Zdeňka Vimra, studující hindštinu, nám s vážnou tváří v roce 1959 sděloval čerstvé informace o napadení Tibetu Číňany. Z agrese ve vzdálené zemi byl rozrušen a hluboce zklamán. Nebyli jsme zakřiknutí, byli jsme zvědaví a už nevím, kdo požádal Františka Červinku, aby promluvil na téma TGM. Posluchárna byla plná, přednášející úkol zvládl i k naší spokojenosti. Měl s tím však značné nepříjemnosti, o kterých jsme se dozvěděli mnohem později. Výsledkem bylo stranické řízení s výstražnou důtkou. Ona ta přednáška se navíc konala shodou okolností v den Masarykových narozenin 7. března. Zažil jsem nabitou velkou posluchárnu po návratu Arnošta Kolmana z Moskvy, hodně navštívenou bývalými absolventy, nyní vědeckými pracovníky Akademie věd, redaktory novin a časopisů. Věděl jsem jenom, že Kolman poslouchal v Praze na německé univerzitě Einsteina a mluvil v Rusku s Leninem! Už to bylo nejen pro mne zajímavé. Všichni očekávali jeho rozpravu o matematice, hlavně, co nového poví na téma kybernetika, o které měl přednášet. Vždyť v té době byl na policích knihoven naučný slovník, ve kterém byla kybernetika charakterizována jako buržoazní pavěda. Velká posluchárna byla rovněž nabitá v očekávání, co zajímavého řekne prezident Antonín Zápotocký. Jako by všichni zapomněli na jeho veřejné prohlášení krátce před měnovou reformou, ve kterém sliboval, že reforma nebude a lidé o uložené peníze nepřijdou. Ač měl plnou odpovědnost za nastolení a provádění násilí, včetně politických procesů, ve společnosti užíval jisté sympatie občanů oceňujících jeho „lidovost“, osobní skromnost a kritiku rozmáhající se byrokracie. Navíc na nás, studentské posluchače působila sama nevysvětlitelná prezidentská aura. Nebylo běžné setkat se tak blízko s prvním občanem státu, a proto tolik značného očekávání naivního nezkušeného posluchačstva, a zvědavosti, co mu ve večerních hodinách řekne ve velké posluchárně muž z Hradu.

Leč, vraťme se k vlastní knize vzpomínek Jany Štroblové. S uznáním a obdivem připomínám autorčinu vzpomínku, že se ještě před maturitou stala členkou pověstné sportovní školy charismatického Otakara Jandery, že se jí zmocnila úžasná radost ze sportování. Propadla lehké atletice, konkrétně běhu na dlouhé tratě. Pár měsíců byla tím pádem duchem více na stadionu v pražské Stromovce než ve fakultních posluchárnách. Vše má svůj čas, nechala sportu a dočasně i veršů, které ji přivedly do literárních kroužků, kde se setkávala s pozdějšími přáteli, spisovateli, publicisty či známými.

Na fakultě místo kroužků literárních byly kroužky debatní. Jak říká, „na fakultě, když se proniklo pod povrch, k jejím ponorným dějům, to pořádně vřelo“ (s. 34). Na „nástěnných novinách“, na chodbě vedle katedry, zaujaly její překlady z Ovidia a Catulla, zde se objevovaly literární pokusy a úvahy pozdějších renomovaných spisovatelů. Doby „tání“ využili i k tomu, aby páchali, jak píše, kulturní činnost, o níž mnozí soudili, že je poloilegální (s. 37). Název Tripol vyjadřoval spojení tří fakult – filozofické, matematicko-fyzikální a DAMU, ale připojil se i někdo z práv či medicíny (s. 37). V budově fakulty po kulturní a společenské stránce dominovala ta polovina, kde sídlili filologové, byť autorem hry Aféra

homo, kterou Tripol uváděl, a Jana měla roli květinářky, byl posluchač historie ze sousední fakulty Antonín Klimek. „*Kdo v té době nežil, neuvěří*“ (s. 37). Na literárních večerech Tripolu recitovali Jan Kačer s Ninou Diviškovou Viktora Dyka a básníky, kteří se netěšili oficiální přízni. A recitátoři „*dělali, co mohli, aby podtrhli skrytý význam*“. Mládí je tak trochu s revoltou a touhou po pravdě propojené. Tripol uspořádal ve velké posluchárně i protestní shromáždění proti filmu Snadný život, který líčil současný život studentů v různých barvách.

Autorka vzpomíná pochopitelně i na své učitele. Někteří jí objevili Nezvala, jiné připomene v krátkých charakteristikách, například J. B. Čapka, Františka Buriánka, Rade-gasta Parolka, Jiřího Honzika, Karla Kostrouna, a podává kusy obraz, jaký život na fakultě panoval. Profesora Vladimíra Šmilauera si velmi vážila. Nezapomněla ani na fenomén padesátých let – totiž autostop, jenž studentům částečně splňoval a naplňoval touhu po dále spojené s dobrodružstvím. Ostatně při autostopu se seznámila se svým budoucím manželem, studentem historie a budoucím významným afrikanistou, vědeckým pracovníkem Orientálního ústavu Akademie věd do normalizačního vyhazovu a návratu po pádu totality, Otakarem Hulcem. S Otakarem se vydala autostopem také do Polska a díky malému pohraničnímu styku dojeli na „černo“ až k moři. Tolik zážitků, překvapení a radosti najednou! Tato forma studentského cestování a zábavy již rovněž patří minulosti a je v knize i dokladem doby.

Dokladem doby padesátých let je také následující vzpomínka a současně i příklad uvážlivého jednání jednoho z „hodně osvícených komunistů“ (s. 66) proti zlovolnému udání a nenávislné zášti. Autorčin přítel a budoucí manžel Hulec byl po maturitě na večerní střední škole (denní studium mu z kádrových důvodů nebylo umožněno) a po dvou letech práce v továrně přijat ke studiu na Filozoficko-historické fakultě. Když končil 4. ročník, povolal si ho děkan fakulty, aby mu oznámil, že na něj přišlo stranické udání z místa bydliště a jeho studium bude muset ukončit. Překvapený student se odebral s Janou, půvabnou posluchačkou „velké“ češtiny a „malé“ ruštiny, za nyní již docentem Františkem Červinkou, kterému Otakar důvěřoval, stranickým funkcím navzdory. Docent Červinka vymyslel plán, který by umožnil studentovi ukončit řádně 5. ročník i celé vysokoškolské studium. Na docentovo doporučení se měl tak nějak šikovně „ztratit“. Odhlásit se z koleje, na fakultě se nevyskytovat, pracovat v klidu na diplomové práci u prof. Josefa Polišenského, který jediný byl do případu zasvěcen, a připravovat se na státnice. Doc. Červinka nechal na studijním oddělení potvrdit do indexu ukončení studia, a dokonce obětavě podnikl dvě cesty na Krajský výbor KSČ v Českých Budějovicích, kde zjistil, že pisatel udání zneužil úřední razítko, že udání nepochází z krajského výboru, nýbrž místního uličního. To bylo v Červinkových rukou významné eso pro případ potřeby. Otakar obhájil diplomovou práci, s úspěchem vykonal státní zkoušky a byl promován. Úspěch tak slavila i solidarita Františka Červinky a prof. Polišenského. Následovala připravovaná svatba v rodinném kruhu; druhá, rozverná studentská s přáteli ve fracích, se svědky a družičkami s uvitými věnečky pampelišek ve vlasech, s vlastními dětmi opouštějícími základní školu, byla radostná a plná rozpustilého mládí a konala se po dvaceti letech na zámku Sychrov.

Přišlo první zaměstnání, po ukončení vysoké školy se v této době chodilo na umístěnku, a ta nasměrovala autorku do Benešova na kulturní odbor Okresního národního výboru. Úřední pracovní zařazení – inspektorka pro kulturu – skrývalo však „dohled“ nad knihovnami benešovského okresu. Během půlročního působení stačila s místními studenty nacvičit

divadlo, a pak Praha – tam ji, již renomovanou mladou autorku, „zlanařili“ přátelé do Státního nakladatelství dětské knihy (od roku 1969 pod označením Albatros). Změna přišla vhod i z prostého důvodu. Manžel po ukončení studií nastoupil povinnou základní prezenční vojenskou službu a samotná by se v „nebytové prostoře“, kterou jim zaměstnavatel poskytl, necítila bezpečně. V pražském nakladatelství redigovala edici Jiskřičky a magazín Veronika. Řadu autorů přivedla ke spolupráci a uvedla je do literatury. Sama do literárního světa vstoupila záhy, již v roce 1955, prostřednictvím nového měsíčníku pro literaturu a umění Květen. Již ve druhém čísle prvního ročníku měla uveřejněny čtyři básně. V tomto ročníku jí vyšla ještě báseň *Srdce* a dva překlady – básni jednoho z nejvýznamnějších arménských básníků Hohannese Širaze a veršů korejského básníka Han Men Čona. V druhém ročníku opět vycházejí její nové verše, ve třetím ročníku se stává členkou redakční rady, které od vzniku časopisu předsedá Bohumil Březovský. První sbírku *Protěž* vydala v roce 1958, do roku 1970 stihla vydat ještě tři sbírky (*Kdyby nebylo na sůl; Hostinec u dvou srdcí; Torza*) a dvě prózy (*Nemalujte srdce na zed'; Archa*).

Neminul ji ani vstup „sprátelených armád“ s následnou normalizací. Pozbyla místo nakladatelské redaktorky, práce v Albatrosu ji těšila. Nedeprimována dále tvoří a píše; našťásti nemusela užívat přátelské pomoci „pokryvačů“, v normalizačním marastu se jí podařilo publikovat v řadě nakladatelství. V Národní knihovně je k dispozici více než třicet publikací, které v této neradostné době do listopadu 1989 vydala. S pokorou a pocity úzkosti musí čtenář sledovat její vyprávění o praktikách StB a marné snahy tajně bezpečnosti získat autorku ke spolupráci. Spolupráci nepodepsala.

Zprávu o knize absolventky naší univerzity jsem psal pro univerzitní časopis a sledoval jsem především atmosféru školní a vysokoškolskou, i dobu padesátých let na fakultě. Čtenář vzpomínek jistě ocení zajímavé a hutné čtení, krátké glosující poznámky o lidech, s kterými se během života setkala. A nebylo jich málo. Po změně politických poměrů v listopadu 1989 to byl přímo publikační a aktivizační gejzír. Vycházely reedice i nová její tvorba. Zpočátku pracovala jako redaktorka literárních vysílání v Československém, později Českém rozhlasu, od devadesátých let se objevila i na televizní obrazovce. Pomáhala s obnovou českého PEN klubu, je členkou výboru jeho Českého centra, Evropské akademie poezie. Ještě před listopadem 1989 se velice angažovala v oblasti ekologie a upozorňovala na ochranu a práva zvířat. Dost místa je věnováno tomuto tématu včetně hledání toho správného názvu pro zástupnou organizaci, včetně Spisovatelé za práva zvířat. Také některé zahraniční cesty se spisovateli, či s manželem jsou ve vyprávění zajímavě zaznamenány, jakož i některá významnější mezinárodní a domácí ocenění.

Jak šel čas, životní zkušenosti zhoustly, objevovaly se úvahy, které čtenář jistě ocení: „*Jak snadno se vytvoří animozita. Rozhodně rychleji než přátelství.*“ „*Máme svá tajemství a žijeme s přesahem ...*“ (s. 194) „*Čas pokročil a chvílemi se miň žije, než vzpomíná.*“ (s. 198) „*Po každém návratu domů cítili, že skutečnost zas o něco zhrubla, o něco se pokazila i rodná čeština – pokaždé nás něčím zasáhl ten o nějakých čtrnáct dní, či o tři neděle, či dokonce o celý měsíc horší jazyk. O dobu, co jsme byli pryč. Jako kdyby to byly roky. Takhle si s námi zahrává časový klam ...*“ (s. 199)

Při četbě jsem si také uvědomil, jak není snadné odpouštět, a jak si člověk léta pamatuje i malý odpor kladený jeho představě či rozhodnutí. Jan Skácel byl autorkou „*oblíbený, obdivovaný básník a k tomu člověk bez bázně a hany, jak jsem ho poznala během jednoho ze zájezdů po severní Moravě, kdy jsme si říkali Janku a Jano*“ (s. 77). Jednou „*přinesl*

rukopis leporela (!) Pohádka o velkém samovaru, v níž Lenin myslí, až vymyslí horu a na ní pak vaří čaj pro celý národ“. Nezdálo se redaktorce Štroblové vhodné, aby básník povahou své tvorby lyrik psal tak angažované verše. Snad by jí později v době normalizace, kdy do roku 1981 nesměl Skácel uveřejnit ani řádku, dal i za pravdu. Zemřel 7. listopadu 1989, pád totality a následné bouřlivé události s nástupem nové doby, žel nezažil. Rozmluva s ním tehdy byla marná. Skácel šel naopak za ředitelem, který „*odložil svou obvyklou dobromyslnost, rukopis svěřil jiné, starší a moudřejší redaktorce (!)*“ (s. 78). Ředitel nakladatelství Bohumil Říha Skácelovo veršování politicky využil. Knížečku, jednalo se o 8 stran tisku malého formátu a čtyři strany ilustrací národního umělce Karla Svolinského, vydalo Státní nakladatelství dětské knihy k 40. výročí založení KSČ. V tiráži se dočteme, že publikace je určena pro čtenáře od 5 let a odpovědnými redaktory jsou Karel Černý a Jana Štroblová. Náklad byl 25 000 a vázaný výtisk stál 4,10 Kč. Autorka tak trochu nelítostně připomněla i po dlouhých letech zvěčnělého Jana Skácela, který je i mým oblíbeným básníkem a jeho verše jsem v době jeho „duchovní klatby“ šířil opisováním a dělal sobě i přátelům radost.

Knihu hutného kultivovaného vyprávění doprovázejí četné fotografie z autorčina archivu. Škoda, že došlo k několika zbytečným překlepům (např.: dvakrát je uveden prof. František Kavka mylně jako Kafka). Čtenář nebude jistě autorce vyčítat drobné omyly typu: když píše, že byl Miloslav Vlk posluchačem stejného studijního oboru jako Otakar Hulec, její manžel. Pozdější kardinál a arcibiskup pražský byl posluchačem archivnictví, které také vystudoval. Obdobná záměna je s autorčinou poznámkou, jak Otakar, když získal na vojně zajímavý job – promítač filmů v areálu kasáren – si dal na dveře promítací kabiny cedulku PROM.FIL. Dal-li si tam oznámení o absolutoriu vysoké školy, pak Prom. hist., filologii nestudoval.

Zdeněk Pousta

doi: 10.14712/23365730.2024.7

Kronika

Konference „Katholische Erfahrungsräume und Bildungswirklichkeiten. Jesuitische Studentenkulturen und akademischer Alltag in Mittel- und Ostmitteleuropa vom 16. bis 18. Jahrhundert“, 29.–30. 11. 2022, Praha

Akce se konala u příležitosti šestisetletého výročí odevzdání nekatolické jednofakultní univerzity a jejího majetku do rukou jezuitského řádu v listopadu 1622. Připomínala tedy jeden z přelomových momentů v dějinách pražské univerzity.¹ Tématem konference, jak už její název napovídá, bylo vzdělávací působení jezuitského řádu jak na univerzitách, tak i na gymnáziích v dlouhé časové perspektivě 16.–18. století a v širokém regionálním středoevropském horizontu říše, habsburských zemí a polsko-litevské unie. Vzhledem k této okolnosti měla konference mezinárodní charakter – ostatně probíhala výhradně v anglickém nebo německém jazyce. Celkem na ní promluvalo 16 účastníků ze 7 zemí (Česká republika, Maďarsko, Německo, Polsko, Rakousko, Slovensko a Slovinsko), přičemž domácí historikové byli ve výrazné menšině (5 z 16). Organizačně se na jejím zajištění podílel Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy, za nějž akci zaštitoval zejména Marek Ďurčanský ve spolupráci s Markem Brčákem, Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., prostřednictvím svého Centra pro dějiny vzdělanosti, které reprezentoval jeho ředitel Martin Holý v součinnosti s Michalem Vokurkou, a postupimská univerzita (Universität Postdam), jmenovitě Matthias Asche. Kromě toho akci finančně podpořil Česko-německý fond budoucnosti (*Deutsch-tschechischer Zukunftsfond*). Účastníci měli možnost vychutnat genia loci nejstarší budovy Univerzity Karlovy, tj. Karolina, v jehož malé aule dvoudenní konferenční jednání probíhala.

Konferenci zahájili zástupci pořádajících organizací přivítáním a vysvětlením okolností uspořádání celé akce. Zdravici též pronesl jménem Česko-německého fondu budoucnosti Stefan Gehrke, který uvítal příležitost podpořit česko-německou spolupráci i v oblasti vědy. Úvodní přednášku přednesl Matthias Asche, který téma konference zasadil do širších souvislostí školní a studentské kultury v raném novověku. První blok, moderovaný Matthiasem Aschem, byl věnován studentské migraci a prosopografii. Otevřel jej svou přednáškou Zdeněk Hojda (Univerzita Karlova), který promluvil o roli jezuitů coby vychovatelů českých šlechticů při jejich kavalírských cestách po Evropě. Poté kolegové Robert Tomczak a Andrea Mariani (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) přednesli příspěvek zabývající se působením českých jezuitů v polsko-litevském soustátí. Jezuitským působením v rámci gymnázií v regionu dnešního západního Maďarska se zabývala Zsófia Kádár (Universität Wien). První blok pak uzavřelo vystoupení Marka Ďurčanského

¹ Nejnověji k tomu Martin Holý, *Dobytá univerzita. Pražská utrakvistická akademie v letech 1620–1622*, in: Olga Fejtová – Martina Maříková – Jirí Pešek (edd.), *Města dobývaná, dobytá a okupovaná. Kontexty a důsledky neúspěšné obrany měst od středověku do 20. století*, Praha 2022, s. 27–42; ze starších prací pak Ivana Čornejová, *Správní a institucionální vývoj pražské univerzity (Vztah univerzity k panovníkovi, státním a zemským orgánům)*, in: Táž (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, II, Praha 1995, s. 23–56, zde s. 23–30.

a Marka Brčáka (Univerzita Karlova), kteří pojednali o studentech filozofické a právnické fakulty pražské univerzity v 17. století z pohledu dat získaných z dochovaných matrik a dalších pramenů.

Druhý blok věnovaný studentské každodennosti a mentalitám, který moderoval Martin Holý, proběhl již odpoledne v rámci prvního dne konference. Otevřel ho svým distančním vystoupením o konfesionalizačním potýkání katolických studentů, protestantských vojáků a židovské menšiny v rezidenčním arcibiskupském městě Mohuči Sven Dittmar (Johannes Gutenberg Universität Mainz), který se však nemohl na poslední chvíli dostavit osobně. Konference tak neplánovaně proběhla částečně i hybridně, což účastníkům připomnělo průběh konferencí v době pandemie covidu-19. Obdobným tématem, tj. konfesijním násilím mezi nekatolickými a katolickými studenty vzdělávajícími se zejména na jezuitských školách se na příkladu polsko-litevského soustátí zabýval Robert Maryks (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Kulturu spojenou s volným časem studentů navštěvujících jezuitská gymnázia představili ve svých vystoupeních Stefan Römmelt a Elena Luckhardt (oba Universität Postdam). Blok uzavřela Kateřina Bobková-Valentová (Historický ústav AV ČR, v. v. i.) příspěvkem o studentském roku na pražské univerzitě ve světle provinčních konsuetudinářů.² Poté následovala společenská večere, která proběhla v Rektorském klubu univerzity.

Druhý den byl první dopolední blok věnován biografickým přístupům a moderoval jej Marek Ďurčanský. Otevřel ho Martin Holý sondou k šlechtickému mecenátu směřovanému k podpoře jezuitského školství v českých zemích. Poté vystoupil Zsolt Kökényesi (Eötvös Loránd University v Budapešti) s případovou studií o výchovných strategiích uherské šlechty na příkladu rodu Koháry, jehož členové navštěvovali zejména jezuitské instituce. Poslední v rámci bloku přišla na řadu Monika Bizoňová (Přešovská univerzita) s tématem jezuitského gymnázia v Levoči, která sice měla vystoupit až v rámci odpoledního bloku, ale z důvodu absence Markuse Christopa Müllera (Ludwig-Maximilians-Universität München), jenž měl pojednat o jezuitských gymnáziích coby totálních institucích na příkladu jižního Německa, byl její příspěvek přesunut do této části programu.

Odpolední blok, se zabýval jezuitským divadlem a náboženskými praktikami a jeho moderátorkou byla teatroložka Magdaléna Jacková (Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.). Zahájila jej Regina Meyer (Katholische Universität Eichstätt) svým referátem o vlivu předpisu „Ratio studiorum“ na výuku teologie na univerzitě v Ingolstadt. Sledovala v něm především účinek této normy na modelování kněžského ideálu ve sledované době. Poté již přišly na řadu příspěvky čistě teatrologické, nejprve Monika Deželak Trojar (Slovenska akademija znanosti in umetnosti Ljublaň) pojednala o roli divadla v jezuitském školském systému na příkladu jezuitské koleje v Lublani. Poslední v rámci celé konference pak referoval Ralf Müller (Internationale Hochschule Nürnberg) o přisnlosti a shovívavosti v jezuitských divadelních hrách.

Závěrem lze shrnout, což potvrdila jak závěrečná, tak i dílčí diskuze u jednotlivých bloků, že téma jezuitského vzdělávacího systému, ať už na gymnáziích či univerzitách, nelze studovat omezeně v jednotlivých středoevropských regionech bez znalosti širších souvislostí středoevropského prostoru. Například teze a data shromážděná při studiu jezuitských

² K nim podrobněji Kateřina VALENTOVÁ, *Consuetudines Assistentiae Germaniae*, I (= Opera Instituti Historici Pragae, řada B, Editiones 6), Praha 2011.

gymnázií v Maďarsku (Zsafia Kádár) či jezuitských divadelních her (Monika Deželak Trojar, Ralf Müller) vykazují řadu shod s výzkumem naší přední historičky v oblasti dějin jezuitského řádu Kateřiny Bobkové-Valentové.³ Potvrdilo se též, že obdobný komparační potenciál má téma jezuitských vzdělávacích institucí, pokud je zasazeno do kontextu konfesionalizačního paradigmatu, což souvisí s výzkumy Mathiase Ascheho.⁴ Z hlediska dějin pražské univerzity bylo v tomto ohledu přínosné vystoupení Reginy Meier týkající se fungování teologické fakulty v Ingolstadtu, které nabízelo z našeho pohledu silný komparační potenciál. Z těchto důvodů se lze jen těšit na tištěné výstupy z konference, které mají vyjít v řadě *Jesuitica. Quellen und Studien zu Geschichte, Kunst und Literatur der Gesellschaft Jesu im deutschsprachigen Raum* v nakladatelství Verlag Schnell&Steiner v Řezně.

Marek Brčák – Marek Ďurčanský

doi: 10.14712/23365730.2024.8

³ Kateřina VALENTOVÁ, *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, Praha 2006; Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Alena BOČKOVÁ – Magdaléna JACKOVÁ – Martin BAZIL – Eva PAUEROVÁ – Jan ZDICHYNEC – Zdeněk ŽALUD (edd.), *Sv. Jan Nepomucký na jezuitských školních scénách*, Praha 2015 (= Theatrum Neolatinum 1).

⁴ Například Thomas KOSSERT – Matthias ASCHE – Marian FÜSSEL (edd.), *Universitäten im Dreißigjährigen Krieg*, Potsdam 2011 (= Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit 15).

Recenze a zprávy

**Jan Cinglbauer (ed.), Carmina clericorum: latinské duchovní písně
14. až 15. století ve středoevropském univerzitním a školském prostředí =
Sacred Latin Songs from the 14th and 15th Centuries in the Central
European University and School Milieu**

L. Marek Publishing, Chomutov 2020, 288 s., ISBN 978-80-87127-99-5

Čtvrtý svazek řady Monumenta Liturgica Bohemica vznikl pod vedením Jana Cinglbauera z Ústavu hudební vědy FF UK za spolupráce Martina Bažila (ÚŘLS FF UK), Adély Ebersonové (CMS) a Henryho Howarda. Jedná se o komentovanou kritickou edici latinských duchovních písní z univerzitního a školského prostředí ve střední Evropě. Autoři se pokusili shromáždit ze středoevropských archivů, muzeí a knihoven písně se společnými koncepčními východisky. V první části knihy se zaměřili na terminologická úskalí sledovaného tématu, vztah zkoumaných „studentských“ písní k pozdním chorálům a vícehlasné hudbě. Stranou pozornosti nezůstala ani otázka jazyková a hledání vztahu mezi latinskými písněmi kleriků a jim současnými písněmi ve vernakulárních jazycích. Poměrně dost prostoru je věnováno i samotným rukopisům, které písně a hudební záznamy studentských písní uchovaly do dnešní doby. Kapitola Carmina je muzikologickým a textologickým rozbořením 32 písní, které kniha edičně zpřístupňuje. V edičních zásadách autoři zdůvodňují, proč převedli zápisy písní, které jsou v originále zaznamenány pomocí různých druhů neumetických znaků a na různém počtu řádků, na současnou 5řádkovou notovou osnovu. V této souvislosti je možné klást si otázku vztahu mezi edičním zpracováním historických pramenů a jejich následnou interpretací, přičemž uvedený případ má dle mého soudu blíže k druhému. Výhodou práce pro zahraniční zájemce o uvedenou problematiku je její dvoj-
jazyčnost, všechny texty v knize jsou publikovány ve stejném rozsahu v češtině i v angličtině. Stěžejní částí celé práce je pochopitelně vlastní edice notových záznamů a textů (s. 89–239), přičemž latinské texty písní jsou navíc přeloženy do obou autorů užívaných jazyků. Kniha je doplněna o obrazovou přílohu zachycující různé písně z užitých rukopisů. Publikované snímky dávají čtenáři představu o rozmanitosti užitých pramenných základny. Autoři se netají tím, že se nejedná o edici kompletní a do budoucna počítají s pokračováním svého výzkumu, což je vzhledem k významu jejich práce pro další poznávání dějin středověké vzdělanosti, hudby a literatury nutné ocenit.

Jan Boukal

doi: 10.14712/23365730.2024.9

Robert Gramsch-Stehfest, Bildund, Schule und Universität im Mittelalter
De Gruyter Oldenbourg, Berlin – Boston 2019, 273 s.,
ISBN 978-3-11-045214-3

Kniha vysokoškolského pedagoga Roberta Gramsch-Stehfesta, působícího na univerzitách v Jeně a Bochumu, navazuje na jeho dřívější práce, v nichž se zaměřoval na středověké univerzitní dějiny, zejména pak na univerzitu v Erfurtu. Oproti předchozím pracím autora se však jedná o knihu populárněji laděnou a koncipovanou přehledově. Kniha může sloužit i jako učebnice. Ostatně i proto ji nakladatel zařadil do své ediční řady Seminar Geschichte. Práce se zaměřuje na dějiny vzdělanosti a vzdělávání v evropském prostoru od časů pozdní antiky až do pozdního středověku, s občasným přihlédnutím k transferům vzdělání z prostředí arabských zemí. Vzdělávání před vznikem prvních univerzit, zejména počátky scholastiky, se popisují v téměř polovině celé knihy. Mnoho prostoru je věnováno také Pařížské katedrální škole a Abelárdovi. Samostatně autor pojednal pouze o dvou univerzitách, a to pařížské a boloňské. Zejména pozdně středověké univerzity by si s ohledem na množství dochovaných pramenů zasloužily více prostoru. Jak je patrné z přiložené mapy, bratislavskou Academií Istropolitanu patrně autor opomněl nebo ji vůbec nepovažoval za univerzitu. Metodologicky se autor snaží nasměrovat své čtenáře a potenciální zájemce o problematiku středověkých univerzit k sociálním dějinám, dějinám institucí a idejí, prosopografii i ke studiu dějin každodennosti. Poslední jmenované téma je rovněž obsahem závěrečné kapitoly, která odkazuje čtenáře na rozličné typy pramenů, na jejichž základě lze každodennost středověkých studentů a jejich učitelů poznávat. Každá z kapitol obsahuje i německý překlad pramene, který se k jejímu tématu vztahuje a s nímž lze případně v rámci výuky pracovat. Vzhledem k tomu, že je kniha koncipována jako učebnice, je každá z kapitol zakončena náměty k diskuzi a doporučenými edicemi a literaturou k dalšímu samostatnému studiu. Oproti slibnému názvu se však autor od chvíle vzniku univerzit prakticky nevěnuje vzdělávání a školám na nižší úrovni, tedy školám partikulárním. Zájemcům o základní přehled dějin středověkého školství, a univerzitního zvláště, lze knihu vřele doporučit. Současně poslouží i jako pomyslný odrazový můstek pro ty, kteří budou chtít vědět více.

Jan Boukal

doi: 10.14712/23365730.2024.10

Maria Theisen (Hg.), Gotteskrieger: der Kampf um den rechten Glauben rund um Wien im 15. Jahrhundert
Stift Klosterneuburg, Klosterneuburg [2022], ©2022, 223 s.,
ISBN 978-3-903229-39-6

Reprezentativní a bohatě ilustrovaná publikace vydaná klášterem v rakouském Klosterneuburgu se na první pohled může jevit pouze jako výstavní katalog stejnojmenné výstavy, která se zde konala od 29. 4. do 15. 11. 2022. Ve skutečnosti se však jedná o soubor pozoruhodných studií rakouských a českých (potažmo moravských) historiků, zaměřujících se na období husitských válek se zvláštním důrazem na prostředí rakouských zemí. Práce je tudíž doprovodnou výstavní publikací par excellence.

Kniha sestává z 5 větších oddílů. První z nich, *Züruck zur Urkirche: Erlösung oder Sakrileg*, se zabývá duchovní atmosférou a situací v církvi v Evropě na přelomu 14. a 15. století, přičemž samostatné podkapitoly jsou věnovány sporům o výklad Písma svatého (Anton Höslinger), otázce hledání autority v řadách světské a církevní moci (Martin Haltrich), Janu Husovi (Karel Hruza) a čtyřem pražským artikulům (Jiří Petrášek). Pro českého čtenáře může být zajímavý i text Christiny Traxler o vídeňské univerzitě v době husitské a tamní reflexi Husova díla a pražských artikulů. Samostatná kapitola z pera Sabine Miesang je věnována i osobnosti vévody a pozdějšího krále Albrechta (V.) Habsburského. Zvláštní pozornost autorka věnovala Albrechtovi jakožto bojovníku proti husitům. Oddíl *Reformbestrebungen* navazuje na oddíl předchozí texty o kostnickém a basilejském koncilu (Christina Traxler), reformě klášterů v době husitských válek (Clemens Galban) a vzniku protihusitského spisu zvaného *Vulpecula* (Pavel Soukup), přičemž uvedený rukopis je uložen přímo v klosterneuburské klášterní knihovně. V oddílu *Einsatz der Gotteskrieger* se autoři zaměřili na židy jako oběti náboženského fanatismu (Petr Elbel a Wolfram Ziegler), nájezdy Albrechta Habsburského na Moravu a Čechy (Petr Elbel), husitské spanilé jízdy do rakouských zemí (Herbert Krammer), úlohu obchodu a funkci hospodářských sankcí proti husitům (Alexandra Kaar) a uprchlíky ze Zemí Koruny české v rakouských zemích (Ondřej Vodička). Oddíl *Kunst und Kult im Glaubenskrieg* je zaměřen, jak již napovídá jeho název, převážně na dějiny umění v době husitské v českém a rakouském výtvarném umění (Daniela Rywíková a Maria Theisen). Poslední oddíl *Nachwirkungen* se zabývá reflexí husitského věku v pozdějších dobách (Sarah Deichstetter, Pavel Soukup, Sabine Miesang a Julie Anna Schön).

Samotná katalogová část na str. 168–198 velice podrobně seznamuje čtenáře se všemi na výstavu zapůjčenými předměty převážně z rakouských klášterů, archivů a galerií. Ocenit lze vhodně zvolený obrazový doprovod celé publikace, oproti tomu vazba je poněkud nekvalitní a při častějším čtení se uvolňuje, což je vzhledem k ceně a celkové kvalitě publikace poněkud tristní. Přestože po stránce faktografické práce příliš nepřichází se zásadními novými objevy, jedná se o sympatickou syntetickou práci, shrnující výsledky dosavadního badání a seznamující s předběžnými výsledky probíhajících výzkumů některých zúčastněných autorů. Pro českého čtenáře je pak zvláště cenné nahlížení na období husitských válek z jiné než české perspektivy.

Jan Boukal

doi: 10.14712/23365730.2024.11

**Marta Vaculínová – Martina Šárovcová – Alena Nachtmannová,
Portréty předbělohorských intelektuálů = Portraits of intellectuals
between 1516 and 1620**

Academia, Praha 2021, 420 s., ISBN 978-80-200-3245-4

Čtvrtý svazek ediční řady Knižní kultura zaměřuje svou pozornost na portréty učenců, kteří v 16. a v počátcích 17. století působili na území někdejšího Českého království. Hned v úvodu je nutné konstatovat, že klasifikace osoby jakožto učenice či intelektuála může být do značné míry subjektivní. Sledovaná skupina portrétovaných postav je značně nehomogenní, jedná se o osoby rozličného stavu (měšťané, šlechta i duchovenstvo), různého

povolání (učitelé, vysokoškolští profesori, písaři, tiskaři, kněží, lékaři) i rozličného původu – najdeme zde jak uherského Jesenia, tak i italského Mattioliho či běloruského Skarynu (v knize uváděn jako ruténský vydavatel František Skorina). Rovněž médium, jehož prostřednictvím byly osoby zobrazovány (autorkami označované jako „portrét“), bylo různé, kupříkladu grafické listy, iluminace, pamětní medaile či figurální náhrobníky. Neméně diskutabilní je i autenticita portrétů, neboť některé vznikly až po smrti portrétovaného. Trojice autorek vychází ze své specializace a každá z nich se soustředila na uvedenou problematiku z jiného úhlu pohledu. Martina Šárovcová se zaměřila na zobrazování učenců v kontextu knižní (rukopisné i tištěné) produkce. Portréty v knihách zachycovaly donátory i samotné autory textů. Alena Nachtmannová studovala oděvy zpodobňovaných osob v kontextu projektů reprezentace. Zde platí již výše zmiňovaná variabilita osob, které bývaly zobrazovány v oděvech typických pro jejich vrstvu, bez ohledu na to, zda uvedený typ oděvu skutečně nosily. Příklady mohou být Tycho Brahe či Kryštof Harant v plátových zbrojích jakožto atributu šlechty. V uvedené souvislosti je zajímavé, že učenci z menších měst bývali nezřídka nositeli oděvů a účesů, které byly v době vzniku portrétů již značně nemoderní, a to někdy až o několik desetiletí. Marta Vaculínová se soustředila na doprovodné texty, obklopující vyobrazení učenců nebo jsoucí přímo jejich součástí. Přidružený text mnohdy vypovídal o činnosti či zájmech zachycené osoby, mohlo se jednat i o oslavnou báseň. Stěžejní částí knihy je abecedně řazený katalog portrétů, který je společným dílem všech tří autorek. Na velice stručnou charakteristiku portrétovaného navazuje podrobný rozbor portrétu z hlediska výtvarného, doplněný o analýzu oděvu a rozbor přidružených textů. Charakteristiky (někdy dokonce redukováné na pouhý jeden řádek) mohly být propracovanější a rozsáhlejší, minimálně v rozsahu odstavce, z něj by bylo možné získat větší přehled o uvedené osobě. Z prostředí pražské univerzity jsou v katalogu zastoupeni Daniel Basilius z Deutschenberka, Marek Bydžovský z Florentina, Tadeáš Hájek z Hájku, Jan Jesenský a Prokop Poeonius Světnovský. Je ovšem zářející, proč byl s ohledem na mnohoznačnost, s jakou autorky využívají termín „portrét“, vynechán Matouš Collinus z Chotěřiny se svou pamětní deskou z roku 1566 v Karolinu. Současně je nutno brát v potaz, že si katalog neklađe nárok na úplnost. Některé osoby, jejichž portréty jsou z uvedené doby známy, autorky vynechaly záměrně, a to v případech, kdy byly inspirovány portréty jinými a zcela určitě tak nezachycují skutečnou podobu zobrazovaných (např. Daniel Adam z Veleoslavína).

Autorky shromáždily, zdokumentovaly a interpretovaly úctyhodný ikonografický materiál, který se nachází roztroušen v českých i zahraničních archívech, muzeích a knihovnách. Kromě tří úvodních studií a katalogu jsou cennými pomůckami rovněž chronologický přehled portrétů a dále rejstříky malířů, tiskařů, rytců, řezáčů, přehledy autorů básní, osobních hesel a citátů a incipity básní. Knihu lze vnímat slovy Marty Vaculínové jako „první krok, na nějž může navazovat další výzkum“. Případnému zájemci o ikonografii (nejen) české inteligence předbělohorského věku se dostane reprezentativního vzorku, z nějž již lze odvozovat obecné poznatky.

Jan Boukal

doi: 10.14712/23365730.2024.12

Dva životopisy českých historiků husitství

Jaroslav Hrdlička, Historik a diplomat Vlastimil Kybal

Karolinum, Praha 2020, 403 s., ISBN 978-80-246-4609-1

Jaroslav Hrdlička, Historik František Michálek Bartoš

L. Marek, [Chomutov] 2023, 432 s., ISBN 978-80-88380-13-9

Historik a teolog Jaroslav Hrdlička, působící na Husitské teologické fakultě, se dlouhodobě zabývá životními osudy historiků husitského věku Vlastimila Kybala a Františka Michálka Bartoše. Již dříve jim věnoval řadu článků a monografií, takže dvě další, vydané v letech 2020 a 2023, lze považovat za završení tohoto jeho badatelského tématu. Přestože práce dělí od sebe několik let a v mnoha ohledech jsou koncepčně identické, v jiných parametrech se značně liší. Je to patrně dáno i faktem, že monografii o Kybalovi vydalo univerzitní nakladatelství Karolinum a prošla přes posudky odborných recenzentů, zatímco práce o Bartošovi je nerecenzovaná a vydaná nakladatelstvím, které vydává jakékoliv práce pedagogů výše zmíněné fakulty (Bartoš vyšel jako 88. svazek řady *Pontes Pragenses*).

Kybalovská monografie sestává ze dvou oddělených částí, zachycujících život a dílo tohoto historika. Jeho život (s. 16–290) je vyličen víceméně chronologicky s drobnými odbočkami, zaměřujícími se na vztahy s konkrétními lidmi, např. Rudolfem Urbánkem, Tomášem Garrigue Masarykem nebo Josefem Pekařem. Velká pozornost je věnována Kybalovým studijním letům, ovšem studium samotné je pojato převážně na základě materiálů v Kybalově osobním fondu v Národním archivu. Zcela určitě by bylo možné uvést studium do širšího kontextu, a to i na základě materiálů z Archivu Univerzity Karlovy, a zjistit více o samotných přednáškách a přednášejících. Na základě matrik a katalogů posluchačů by bylo možné dohledat, kdo byli Kybalovi spolužáci. Po absolvování studia se Hrdlička soustředil na Kybalovy středoškolské pedagogické aktivity a pokusy o habilitaci, které přes mnohé peripetie dosáhl, a na profesuru. Souběžně Hrdlička vložil do tohoto období kapitoly týkající se Kybalových studijních cest a členství v odborných společnostech. Kybalovo zklamání z vědecké práce na univerzitě jej přivedlo (i díky stykům s představiteli československého státu) na dráhu diplomata, působícího v Itálii, jižní Americe a posléze ve Španělsku a po krátkém návratu na univerzitu i v Mexiku. Již méně prostoru je věnováno Kybalovu válečnému exilu ve Spojených státech amerických, krátkému návratu do Československa a posledním letům života dožitým opět v Americe. Důvodem je zejména fakt, že většina Kybalova osobního fondu, uloženého v Národním archivu, vznikla v čase před 2. světovou válkou a zdroje poznání závěru Kybalova života jsou již torzovité. Velice málo se dozvídáme o Kybalově rodinném životě, manželství s Mexičankou Anou Saenz a o synech Dalimilovi a Milíčovi, kteří se v knize jen mimoděk mihají, takřka jako kdyby celý Kybalův život sestával jen z vědecké a diplomatické práce. Oddíl knihy zabývající se Kybalovým dílem je poměrně skromnější (s. 291–371), a spíše než o interpretaci jeho děl se jedná o vyličení jejich osudů ve světle Kybalových zápisků a korespondence. Nejvíce prostoru ovšem není věnováno Kybalovým stěžejním pracím o Matějovi z Janova a Janu Husovi, nýbrž spisu *Arnošt Denis a Bilá Hora*, k němuž měl Hrdlička patrně nejvíce pramenů. Knihu uzavírá abecední soupis Kybalových prací, včetně novinových článků, bylo by však možná vhodnější členění díla podle roků a v jejich rámci abecedně pro přehled, čím se Kybal v kterém období svého života zabýval.

Kniha o F. M. Bartošovi překvapí čtenáře hned při prvním prolístování velikostí písma, díky němuž obsahují některé strany pouhých několik řádků a není to vždy způsobeno naddimenzovaným poznámkovým aparátem. Poměrně rozpačitě působí úvodní kapitola, která měla pravděpodobně shrnovat dosavadní bádání o Bartošovi. Zatímco v případě Kybala je obdobná kapitola poměrně střízlivá a odkazuje pouze na texty vyložené biografického rázu, v případě textu o Bartošovi je zmíněna téměř každá významnější práce o husitství, která od Bartošových časů vznikla a cituje jeho práce. Bylo by možná snazší uvést práce o uvedeném období, které na Bartoše nijak nenavazují, pokud takové vůbec existují. Oproti Kybalovské monografii je práce o Bartošovi rozčleněna do tří nestejně velkých oddílů. První se věnuje Bartošovu životu s důrazem na jeho vědeckou činnost. Stejně jako v případě Kybala i zde je klasická chronologicky pojatá narace přerušována drobnými exkurzemi, týkajícími se Bartošových vztahů s přáteli a manželkou nebo členství v odborných společnostech. Navzdory neúspěšným snahám o ukotvení se na Filozofické fakultě Bartoš přeci jen dosáhl místa v univerzitním prostředí, a to na Husově československé evangelické fakultě bohoslovecké. Stejně jako v případě Kybala i zde práce působí dojmem, že mimo svých vědeckých aktivit neměl Bartoš prakticky žádný jiný život. Vzhledem k napjatým vztahům mezi Bartošem a jeho manželkou, neúspěšně toužící po rodině a Bartošem donucené ke vzdání se práce učitelky, se však zde oproti Kybalovi zdá, že je tento předpoklad blízký skutečnosti. Na rozdíl od monografie o Kybalovi byl Hrdlička u Bartoše, co se týče pramenné materie, ve výhodě, neboť jeho osobní fond je dochován celistvěji, a to pro celé období života až do Bartošovy smrti. V poměru k práci o Kybalovi je v Bartošovské monografii více prostoru pro zhodnocení historikova díla, které tvoří druhou část monografie. Bartoš není představen pouze jako historik husitství, nýbrž je pojednána širší jeho badatelských zájmů od raného středověku až po osvícenství. Zvláštní pozornost zasluhuje kapitola zdůrazňující význam F. M. Bartoše pro formování Jihočeského sborníku historického, který sám považoval za prvořadé periodikum pro výzkum husitství. Poněkud nepochopitelně je jako třetí část knihy vydělena série krátkých kapitol o Bartošových stycích se zahraničními historiky (ve dvou případech ze čtyř se však jedná o historiky českého původu žijící ve Spojených státech, totiž V. Kybala a M. Spinku, dva zbývající jsou S. H. Thomson a Paul De Vooght). Těžko určit, co vedlo autora k takovému vydělení, když se klidně mohlo jednat o podkapitoly v rámci Bartošova životopisu, jako je tomu v případě posuzování vztahů s jinými osobami. I Bartošova monografie je opatřena bibliografickou přílohou, která je stejného charakteru jako v Kybalově případě.

Obě životopisné knihy si jistě zaslouží pozornost a pro zájemce o českou historiografii se zvláštním důrazem na studium dějin husitství se stanou základním kamenem poznání těchto dvou významných osobností. Konceptně jsou práce téměř shodné, ovšem Kybalovská práce je mnohonásobně zdařilejší. Monografii o F. M. Bartošovi by prospělo, kdyby některé její části byly zpracovány jinak.

Jan Boukal

doi: 10.14712/23365730.2024.13

Martin Nodl – Vladimír Urbánek (edd.), Josef Válka a myšlení o dějinách
Argo, Praha 2022, 198 s., ISBN 978-80-257-3912-9

Profesor Masarykovy univerzity Josef Válka (1929–2017) náležel k velikánům české historické vědy a humanitních věd obecně, což se výrazně projevilo na pracovním setkání zájemců o jeho osobu a dílo, které proběhlo 22.–23. 6. 2021 v Akademickém konferenčním centru Filosofického ústavu AV ČR. Většina příspěvků, které zde zazněly, se stala součástí kolektivní monografie, řadící se do známé edice nakladatelství Argo *Historické myšlení*, kde vyšla jako její 89. svazek. Martin Nodl se ve svém textu *Předbělohorský velkostatek jako laboratoř marxismu* zabýval Válkovými výzkumy poddanských vztahů ve starším raném novověku. Válka k tématu, vycházejícímu z jeho disertace, přistupoval pod vlivem marxistických výkladů historie, ovšem vnesl do něj právněhistorický přístup. Některými svými konstrukcemi se dostával do přímého názorového střetu se svými kolegy, odmítajícími model tzv. druhého nevolnictví. Jiří Němec se zaměřil na Josefa Válku jako na studenta a pedagoga Masarykovy univerzity. Jeho příspěvek ukazuje možnou cestu interpretace a využití studentských a zaměstnaneckých spisů v univerzitních archivech. V obou případech jsou Válkova studentská i zaměstnanecká léta zasazena do širšího kontextu. Roman Pazderský se soustředil na Válkovo bádání o Františku Palackém, o němž připravoval nikdy nevydanou monografii, vycházející z jeho habilitační práce. Nemělo se jednat o klasickou biografii, nýbrž spíše o jakýsi dialog mezi Palackým a marxistickou historiografií a současně reflexi nových historiografických metod v Československu 60. let, zejména přicházejících z francouzského prostředí. Milan Řepa se věnoval spolupráci J. Války s brněnským literárním časopisem *Host do domu*, v němž publikoval své historické úvahy. Vladimír Urbánek se soustředil na Válku coby komeniologa, který v převládajícím filosofickém diskurzu tohoto oboru zastupoval diskurz historický a prezentoval jej na uherskobrodských komeniologických kolokviích. Tomáš Malý se ve své kapitole *Manýrismus jako hledání cesty* zaměřil na Válkův zájem o historii kultury, především sociálně historickou interpretaci manýristického umění. Na T. Malého navázal Jan Horský, který se pokusil osvětlit koncepci kulturních dějin a koncept kultury, jimiž se Válka zabíral v 80. let minulého století. Poslední příspěvek z pera Tomáše Pánka sleduje Válkovu spolupráci s Českým rozhlasem, na jehož pořadech (a zejména na pořadu *Duchem, ne mečem*) se Válka aktivně podílel.

Stejně tak jako Josef Válka proplouval rozličnými tématy českých dějin od středověku do 19. století, obdobně tematicky pestrá je i tato monografie. Vnucuje se však otázka, proč autoři vydali pouze své přepracované referáty a nepokusili se na jejich základě společně vytvořit souhrnnou práci o Válkově životě, díle a myšlení. Zatímco některé z textů řeší podrobně některé aspekty Válkova díla a myšlení, jiné jsou spíše pouhými náčrtky případné budoucí rozsáhlejší práce. Je škoda, že se součástí knihy nestaly kolokviální příspěvky Veroniky Středové o vztahu Josefa Války k francouzské historiografii, Libora Jana o Válkově medievistickém bádání a o proměnách a konstantách Válkova myšlení v 60. letech od Tomáše Borovského. I přes určitou rozsahovou (nikoliv obsahovou) nevyváženost jednotlivých příspěvků se jedná o pozoruhodné dílo, reflektující rozličné aspekty života Josefa Války, které se do budoucna může stát základním odrazovým můstkem pro Válkovu biografii. Zároveň povzbuzuje čtenáře ke kritické reflexi a komparativní perspektivě studovaných pramenů, tak jako ji měl profesor Válka.

Jan Boukal

doi: 10.14712/23365730.2024.14

Ingo Runde – Heike Hawicks (Hgg.), Max Weber in Heidelberg

Universitätsverlag Winter GmbH, Heidelberg 2022, 417 s., ISBN 978-3825349332

Publikace obsahuje příspěvky třinácti badatelů u příležitosti stého výročí úmrtí sociologa Maxe Webera (1864–1920). K tomuto výročí se měla v Heidelbergu konat konference. Pandemie koronaviru však zapříčinila, že se dne 14. června 2020 uskutečnila pouze v online prostředí. Přednášky byly následně rozšířeny o další příspěvky, které doplnily obraz Maxe Webera, a tak vznikla tato kniha.

Max Weber náleží k nejvýznamnějším učencům, kteří působili na univerzitě v Heidelbergu. Byl sice jedním ze zakladatelů oboru sociologie, ale jako právník, ekonom a historik zosobňoval v mnoha ohledech to, co dnes nazýváme interdisciplinarností. Max Weber měl také trvalý vliv na metodologické a teoretické sebezpojetí historické vědy. Poskytl kategorie a pojmy, v jejichž rámci interpretujeme modernu a které v uplynulých 100 letech neztratily nic ze své intelektuální fascinace, i když jeho dílo a jeho osobnost bývaly vždy kontroverzní.

Publikace je rozdělena do pěti tematických částí – Vlivy, Bádání, Vztahy, „Druhý život“ (Nachleben) a Příloha.

První část – *Vlivy* – začíná příspěvkem *Student Max Weber*, jehož autorem je Thomas Gerhards.¹ Osmnáctiletý Max Weber začal svá studia práv v březnu roku 1882 v Heidelbergu, kde zůstal tři semestry, než v říjnu roku 1884 nastoupil roční vojenskou službu ve Štrasburku. Po jejím ukončení studoval dva semestry v Berlíně. V květnu roku 1885 složil u nejvyššího soudu v Celle první právnickou zkoušku, poté strávil půl roku v Göttingen. Téměř čtyřletý referendariát² pak odsloužil v Berlíně a zakončil jej úspěšným složením druhé právnické zkoušky v roce 1890. Autor čerpá vedle univerzitních dokumentů – imatrikulačních a zápisových listů – hlavně z dopisů z dob studií, které byly vydány tiskem a zahrnují 350 stran.³ Poskytují ojedinělý vhled do Weberova vnitřního života. Lze shrnout, že Max Weber nebyl obyčejným studentem své doby, a to díky svému výjimečnému intelektuálnímu nadání, které ho vyneslo nad akademický průměr své doby.

Druhá kapitola Jürgena Kaubeho⁴ popisuje „cestu Maxe Webera do Spojených států amerických a její následky“. V letech 1898–1899 se zhoršil Weberův duševní a zdravotní stav, přičemž nebyl schopný práce. Z tohoto stavu se dostával pět let, ovšem ne díky lékům ani lékařům, ale díky odpočinku a cestám. V roce 1902 pobýval dlouhodobě v Římě. Od 29. srpna do 19. listopadu roku 1904 podnikl cestu do Spojených států, a to díky pozvání organizátorů světové výstavy v St. Louis, kde měl mít také přednášku o agrárních dějinách. Byla to zároveň poslední přednáška, ve které hraje hlavní úlohu slovo kapitalismus. Weber zde změnil své téma a začal se primárně zabývat otázkami politické vlády, byrokracií, státním uspořádáním, politickou reprezentací a právem. Šlo mu o politickou vládu, a již ne o kapitalistický duch. Weber sem kvůli ověření svých tezí o duchu kapitalismu ostatně ani necestoval.

Kapitola Johannese Weiße⁵ pojednává o „Maxi Weberovi a Německé společnosti pro sociologii“. Tato Společnost vznikla 3. ledna 1909 a již 7. března byla slavnostně zahájena její

¹ Dr. Thomas Gerhards je vyučujícím na Univerzitě Heinricha Heineho v Düsseldorfu.

² Referendariát je přípravná služba (praxe).

³ Max WEBER, *Briefe 1975–1886*, hg. v. Gangolf HÜBINGER, Tübingen 2017.

⁴ Jürgen Kaube je vydavatel deníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, novinář a autor literatury faktu.

⁵ Prof. em. Dr. Dr. h. c. Johannes Weiß je bývalým profesorem sociologické teorie a filozofie sociálních věd na Univerzitě v Kasselu.

činnost. Iniciátory jejího vzniku byli v první řadě Hermann Beck, Rudolf Goldscheid⁶ a Georg Simmel,⁷ který pro společnost získal Webera. Založení Společnosti bylo nutné k tomu, aby byla konfrontována mnohoznačnost pojmu sociologie a nepopíratelný diletantismus, který se jí zaštiťoval. Zpočátku se Max Weber ve Společnosti velmi angažoval. Po několika letech však aktivní spolupráci přerušil, neboť se její činnost ubírala jiným směrem, než jaký požadoval. Společnost se dle něj měla chápat a organizovat jako pracovní společenství a měla se omezit na přísně empirický výzkum, prostý hodnotových soudů a v přesně vymezeném smyslu.

Poslední kapitolou první části je příspěvek od Hinnerka Bruhns⁸ *Trvalý úspěch míru? Weberovo politické myšlení během první světové války*. Počáteční nadšení z války v mnoha vrstvách německého obyvatelstva bylo spjato s přesvědčením, že válka od základů pozitivně změní německou společnost. Mnozí pozorovatelé si slibovali, že po vnější konsolidaci Bismarckem nastane také posun k vnitropolitickému budování státu. Weberovo počáteční nadšení z války v srpnu a září 1914 se mnohem více týkalo sympatizování s vojáky, než naděje, že válka jako taková vytvoří nové a lepší Německo. Nezbytným předpokladem pro reorganizaci Německa mělo být pro Webera omezení pruského vlivu v Německém císařství, a tím i stabilní budování národního státu. Weberovi však nešlo pouze o reformy, ale také o uzavření míru. Až do podzimu 1918 Max Weber předpokládal, že monarchie a pruská hegemonie budou určovat i budoucnost Německa, jako nezbytný prostředek změny se mu proto jevila parlamentarizace.

Druhou část knihy – *Bádání* – otevírá kapitola Gangolfa Hübinger⁹ *Max Weber a velké kulturní problémy soudobých dějin*. K jádru Weberova myšlení dle autora patří, že své otázky a výzkumné projekty vždy zasazoval do historické perspektivy. Weberovo dílo zahrnuje širokou škálu historických perspektiv a může poskytnout historickou platformu pro další výzkum přesahující kontexty jeho vzniku. Weberova dizertační práce o obchodních společnostech ve středověku a habilitační práce o římských agrárních dějinách dokládají Weberovo odborné vzdělání v oblasti právních a hospodářských dějin s univerzálním historickým zájmem.

Příspěvek Dirka Kaeslera¹⁰ *Protestantské etice můžeme porozumět jen biograficky a kontextuálně* je polemikou s tezí, že „dílo nelze odvodit z životopisu“, kterou napsal heidelbergský sociolog Tomas Schwinn u příležitosti přednášek k Weberovi. Naproti tomu autor kapitoly ukázal, že nelze porozumět třem textům, které tvoří Weberovo významné dílo *Protestantská etika a duch kapitalismu*,¹¹ pokud je neumíme (auto)biograficky a kontextuálně vyhodnotit. Jde tedy na jedné straně o autora Maxe Webera a na druhé straně o kontexty, do nichž jsou tyto texty zasazeny. Bez znalosti rodinného původu nebo akademického prostředí, bez znalosti významu Weberova nervového zhroucení, bez znalosti významu návštěvy USA nelze porozumět Weberově protestantské etice. Max Weber není náš současník, je proto třeba vynaložit úsilí, abychom jeho texty a život posuzovali v jeho době. Každý, kdo opomíjí Webera jako lidskou bytost, nerozumí mnoha textům ani jeho životu. Vše musí být zařazeno

⁶ Rudolf Goldscheid (12. 8. 1870 – 6. 10. 1931) byl rakouský sociolog, filozof a spisovatel. Patří k průkopníkům sociologie v německy mluvících zemích.

⁷ Georg Simmel (1. 3. 1858 – 28. 9. 1918) byl filosof, kritik a sociolog, představitel formální sociologie a filosofie života. Bývá řazen mezi „otce zakladatele“ moderní sociologie.

⁸ Hinnerk Bruhns je emeritním ředitelem výzkumu francouzského Národního centra pro vědecký výzkum (CNRS).

⁹ Prof. Dr. Gangolf Hübinger je emeritním profesorem srovnávacích kulturních dějin novověku a vedoucím pracovníkem Centra B/Orders in Motion na Evropské univerzitě Viadrina ve Frankfurtu nad Odrou.

¹⁰ Prof. em. Dr. Dirk Kaesler je sociolog a odborník na Maxe Webera. Působil jako profesor obecné sociologie na univerzitě v Hamburku a poté v Marburgu.

¹¹ *Protestantská etika a duch kapitalismu* byla poprvé publikována v letech 1904–1905.

do rodinných vztahů, do společenského prostředí a okruhu jeho kolegů a přátel. Oddělení života od díla povede k tomu, že nebudeme rozumět Weberovu dílu ani jeho životu.

Poslední kapitolou druhé části je *Město Maxe Webera – ideální typ a empirie* autora Eberharda Isenmanna.¹² Pojednání Maxe Webera *Město* vyšlo posmrtně a nedokončené v roce 1921 v časopise *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* s podtitulem *Eine Soziologische Untersuchung*. Tento počín Maxe Webera byl ojedinělý, reflektoval v něm univerzální historický pohled na města Číny, Japonska, Indie, Ruska nebo města řecké a římské antiky. Rozdíly zdůrazněné v (kontrastním) srovnání mezi orientálním (východním) a okcidentálním (západním) městem a mezi antikou a středověkem nelze ignorovat, protože je známo, že jsou pro Weberem vytvořené typ okcidentálního města konstitutivní, resp. že jej specifickým způsobem konturují. Pro italské a severoevropské město středověku vychází Max Weber z odborné literatury, která byla v jeho době ještě poměrně omezená, ale která prozrazuje svou kvalitu tím, jak ji Weber využívá. Na minimálním prostoru, někdy jen v jedné složité větě, Max Weber úžasně zhuštěně a intelektuálně uceleně pojal množství empirických faktů a teoretických hledisek, včetně osvětlujících komparativních aspektů.

Následuje třetí část – *Vztahy* – začínající kapitolou *Max a Alfred Weberovi: konkurenti ve vědě a lásce*. Jejím autorem je Eberhard Demm,¹³ jenž se nezabývá Maxem Weberem, ale jeho bratrem. Alfred Weber¹⁴ se narodil v Erfurtu v roce 1868, studia práv dokončil v Tübingenu v roce 1897 a od roku 1904 přednášel na Německé univerzitě v Praze. Odtud přešel v roce 1907 do Heidelbergu, kde přednášel do své smrti v roce 1958. Během první světové války byl dobrovolníkem a poté pracoval v letech 1916–1918 v úřadu císařské pokladny v Berlíně. Během nacistické diktatury se stáhl do vnitřního exilu. Mezi bratry existovaly názorové rozdíly, např. na změny po první světové válce – Alfred požadoval kancléřskou demokracii, ve které by kancléř byl volen parlamentem, Max požadoval parlamentarizaci modernizované spolkové rady a v roce 1919 plebiscitní demokracii v čele se silným prezidentem, jak bylo později realizováno ve Výmarské republice. Alfred žádal posílení sebeurčovací tendence obyvatelstva, Max chtěl posílit postavení Německého císařství. Oba bratři horlivě diskutovali také o byrokracii, proti které vystupoval Alfred a žádal její reformu. Max požadoval posílení mezinárodní mocenské pozice Německa a zvýšení rentability dělníků v podnicích, naproti tomu Alfred chtěl občany osvobodit od byrokratického omezování a polidštit svět dělnictva. Další část kapitoly se věnuje „boji“ obou bratrů o jednu z nejkrásnějších žen v Heidelbergu – Else Jaffé, rozenou von Richthofen.¹⁵

Příspěvek od Andrease Csera¹⁶ *Max, Marianna a Alfred Weberovi v korespondenci Gotheinových* přináší pohled na korespondenci mezi Eberhardem Gotheinem¹⁷ a jeho manželkou Marií Luisou,¹⁸ jež je poučným dokumentem k dějinám německé střední vrstvy zakotvené v akademickém prostředí. Korespondence mezi manželi trvala od roku 1882 do smrti manžela v roce 1923. Eberhard Gothein byl v roce 1903 povolán na katedru pro národní ekonomii a finanční vědu. Marie Luise Gothein byla historička umění, jejíž dějiny zahradního

¹² Prof. em. Dr. Eberhard Isenmann byl profesorem středověkých dějin na Univerzitě v Kolíně nad Rýnem.

¹³ Prof. Dr. Dr. Eberhard Demm je bývalým profesorem německé civilizace na Univerzitě v Lyonu.

¹⁴ Alfred Weber (30. 7. 1868 – 2. 5. 1958) byl národohospodář, sociolog a filosof.

¹⁵ Else von Richthofen (8. 10. 1874 – 22. 10. 1973) patřila mezi první německé vědkyně ve společenských vědách.

¹⁶ Dr. Andreas Cser vyučoval historii na Univerzitě v Heidelbergu. Dlouhodobě se zabývá dějinami měst, univerzit a idejí. Zvláště se zajímá o Heidelberg.

¹⁷ Eberhard Gothein (29. 10. 1853 – 13. 11. 1923) byl národní ekonom, kulturní a hospodářský historik.

¹⁸ Marie-Luise Gothein (12. 9. 1863 – 24. 12. 1931) byla historička umění.

umění (1914) dodnes slouží jako referenční dílo v dějinách umění. V dopisech manželů se místy objevují kritické poznámky o Weberově prudké, svéhlavé a „rváčské“ povaze. Jinak jsou komentáře o Weberovi prodchnuty úctou a obdivem. Weberova manželka Marianne¹⁹ je zmiňována jako aktivistka za ženská práva, právní poradkyně a „opatrovnice“, která se snaží pomoci ženám v nouzi. Vědecky si však Gothein o Maxi Weberovi myslel jen málo. Zaujímal např. kritický postoj k jeho sociální teorii nebo historicko-politickým hodnocením. Korepondence se týkala i Alfreda Webera, s nímž Eberhard Gothein spolupracoval. Navzdory celé řadě kritických odsudků na adresu Alfreda fungovala spolupráce obou kolegů na ekonomickém semináři dobře. Společně vedli přednášky a cvičení z národního hospodářství a byli schopni nabídnout i kurzy z kulturní sociologie nebo kulturních dějin. Jejich spolupráce byla zároveň rozhodujícím krokem k institucionálnímu a organizačnímu rozvoji moderních společenských věd v Heidelbergu.

Další kapitolou je *Max Weber a okruh heidelbergských učenců* autora Wolfganga Schluchtera.²⁰ Na přelomu 19. a 20. století byl Heidelberg maloměstem, jehož průmysl byl řemeslnického charakteru. Nacházela se zde však také univerzita, jejíž věhlas překračoval hranice Bádenska i Německého císařství. Panovala zde neobyčejná kulturní pestrost, a to jak v náboženské, tak i sekulární oblasti. Mohli jsme tu potkat náboženská společenstva sestávající z protestantů, konzervativních luteránů, katolíků či starokatolíků, židů a sekulárních společenstev složených z básníků, umělců a vědců, kteří byli organizováni v různých spolcích. Jedním z těchto spolků byl Eranos, založený teologem Gustavem Adolfem Deissmannem²¹ a klasickým filologem Albrechtem Dieterichem.²² Eranos měl pro Webera zvláštní význam. Weber se po nervovém zhroutilí v roce 1903 vzdal své akademické pozice. Náhradu mu však poskytl právě tento spolek, který navštěvovali další významní učenci, například právník Georg Jellinek,²³ jenž měl na Webera velký vliv. Další významnou osobností byl Ernst Troeltsch,²⁴ který byl Weberovým vrstevníkem. Troeltsch se rovněž zabýval významem protestantismu pro vznik moderního světa. Weber nebyl na Troeltschově religiózně historických analýzách závislý. I když sledovali různé cíle, lze v jejich díle najít i styčné body. Eranos se rozpadl začátkem roku 1909. Záhy se však utvořil nový spolek, který se soustředil okolo nového bydliště Weberových v ulici Landstrasse 17. Připomínal sice salóny 19. století, místo krásné a bohaté ženy však v centru dění stál muž považovaný za génia. Velkorosý dům Weberových byl navštěvován George Lukáčzem²⁵ nebo Karlem Jaspersem.²⁶

Předposlední část – *Druhý život* – otevírá kapitola z pera Hanse-Martina Mumma,²⁷ jenž se zabývá právě domem Maxe Webera na Landstrasse 17. Jeho historie začíná v roce 1846,

¹⁹ Marianne Weber (2. 8. 1870 – 12. 3. 1954) byla německá socioložka a aktivistka za ženská práva.

²⁰ Prof. Dr. Dr. h. c. Wolfgang Schluchter je bývalým ordinářem Institutu Maxe Webera v Heidelbergu, bývalý profesor sociálních věd Univerzity v Düsseldorfu.

²¹ Gustav Adolf Deissmann (7. 11. 1866 – 5. 4. 1937) byl protestantský teolog, známý především díky své práci o řeckém jazyce použitím v Novém zákoně.

²² Albrecht Dieterich (2. 5. 1866 – 6. 5. 1908) byl klasický filolog a religionista.

²³ Georg Jellinek (16. 6. 1851 – 12. 1. 1911) byl rakouský právník a právní teoretik narozený v Německu. Byl klíčovým představitelem právního pozitivismu.

²⁴ Ernst Peter Wilhelm Troeltsch (17. 2. 1865 – 1. 2. 1923) byl protestantský teolog a sociolog náboženství, svým působením zasáhl i do religionistiky.

²⁵ György Lukács (13. 4. 1885 – 4. 6. 1971) byl maďarský filosof a estetik. Svým dílem významně přispěl ke vzniku tzv. západního marxismu.

²⁶ Karl Jaspers (23. 2. 1883 – 26. 2. 1969) byl filozof a lékař, specializující se na psychiatrii, jeden z nejdůležitějších představitelů existencialismu.

²⁷ Hans-Martin Mumm byl od roku 2014 vedoucí kulturního úřadu města Heidelberg.

kdy Weberův dědeček Georg Fallenstein získal vinici, na níž dům nechal postavit. Weberovi se do něj nastěhovali na jaře roku 1910. Žili v něm do konce září roku 1919, kdy se odstěhovali do Mnichova. V roce 1922 se do něj nastěhovala vdova po Weberovi Marianne. Po její smrti v roce 1954 byl dům prodán zemské církvi, která zde ubytovávala studenty. V roce 1989 převzala Weberův dům Heidelberská univerzita.

Kapitola *Heidelberský hřbitov jako místo vzpomínky na Maxe Webera* autora Folkera Reicherta²⁸ se zabývá nejen posmrtným osudem Maxe Webera, ale v širší souvislosti také osobami pohřbenými spolu s ním. Max Weber zemřel 14. července 1920 v Mnichově, pravděpodobně jako oběť španělské chřipky. Smuteční obřad a následný pohřeb se konal na hřbitově na východě města, který byl zřízen v roce 1844. Marianne Weberová zemřela o tři desetiletí později a byla uložena ke svému manželovi. Kromě toho byli pohřbeni na tomto hřbitově také jejich známí: Else von Richthofen-Jaffé nebo pianistka Mina Tobler²⁹ a také učenci a kolegové jako např. již zmíněný Weberův rival Eberhard Gothein.

Poslední kapitolou je *Max Weber 1920–2020, konjunktury přijímání a pozornosti* autora Thomase Schwinna.³⁰ Smrt Maxe Webera se kryje s počátkem institucionalizace německojazyčné sociologie, na německých univerzitách totiž začaly vznikat první katedry. V následujícím textu nastínil autor jednotlivé fáze dějin přijímání díla Maxe Webera, přičemž rozlišil tři fáze: první založenou na lidech a událostech, druhou fázi založenou na institucích, v níž se stává klasikem, a nejnovější, třetí fázi, v níž lze pozorovat tendence k soumraku klasika. Po smrti se Weberovi nedostalo žádné systematické pozornosti, což bylo způsobeno tehdejším stavem sociologie. Ještě v šedesátých letech nebylo předvídatelné, že se Weberovo dílo stane pevnou součástí výzkumu. Naproti tomu druhá fáze přijímání začala od 70. let 20. století, kdy Weberovy spisy získaly na významu a získaly mezinárodní pozornost. Ve třetí fázi se zdálo, že Weber je nerušeně přijímán i nadále na vysoké úrovni. Weberův vzhlas začíná však v současnosti upadat, což je mimo jiné způsobeno obecným vývojem ve společenských vědách.

Poslední část publikace je tvořena přílohami. Nachází se zde rozsáhlý přehled pramenů a literatury. Nechybí soupis vydaných Weberových děl a rozsáhlá edice jeho dopisů, ani prameny v archívech. Knihu uzavírá seznam autorů a editorů³¹ s jejich biografickými údaji a rejstřík jmen a míst.

Přítomná publikace je dle mého názoru přínosná v tom, že zkoumá osobnost Maxe Webera z různých úhlů. Jednotlivé kapitoly nabízejí různost autorských přístupů. Vedle teoretických pojednání tu můžeme nalézt také pohled na „každodenní“ život a klíčové okamžiky v životě Maxe Webera. Je zde také shrnut stav současného bádání. Práce jistě nemá ambice stát se vyčerpávající monografií o životě a díle tohoto významného vědce, ale je vhodným startovním bodem ke studiu této výjimečné osobnosti. Kniha je vhodná pro sociology či historiky a může být inspirací a impulsem k dalšímu bádání.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2024.15

²⁸ Prof. Dr. Folker Reichert byl v letech 1994–2012 vedoucím katedry pro středověké dějiny Univerzity Stuttgart.

²⁹ Mina Tobler (24. 6. 1880 – 5. 1. 1967) byla švýcarská klavíristka a učitelka klavíru.

³⁰ Prof. Dr. Thomas Schwinn je profesorem obecné a teoretické sociologie na Univerzitě v Heidelbergu.

³¹ Dr. Ingo Runde je ředitelem Univerzitiního archívu v Heidelbergu; Dr. Heike Hawicks vyučuje na Univerzitě Heidelberg a Mannheim.

**Maria-Élizabeth Ducreux, Kultura – zbožnost – symbolická politika.
Proměny společnosti ve střední Evropě v 17. a 18. století**
Edd. Ivana Čornejová – Zdeněk Hojda, Karolinum, Praha 2023, 422 s.,
ISBN 978-246-5114-9

Výbor studií francouzské historičky Marie-Élizabeth Ducreux¹ věnovaných náboženským dějinám ve středoevropském prostoru, zejména v českých zemích v době pobělohorské, seznamuje čtenáře s životním dílem této pozoruhodné badatelky. M.-É. Ducreux ovlivněná francouzskou historiografií druhé poloviny 20. století, která se silně zaměřovala na studium raného novověku, dokáže na české pobělohorské církevní dějiny nahlédnout jako cizinka nezatížená² a zároveň velice inovativně. Dle mého názoru jí na tématu nejvíce zajímají vnější náboženské projevy spadající do oblasti antropologie, dějin hudby či literatury, přistupuje k němu tedy zorným úhlem kulturní historie.³ Na základě těchto faktů je potřeba rovnou říci, že knihu pokládám za velice přínosnou, a je jen dobře, že tyto texty, dosud v českém jazyce nevydané, vyšly i v češtině, jelikož francouzštinu, dříve nejvýznamnější jazyk (*Lingua franca*) ve vědecké komunitě, nejen u českých historiků zabývajících se obdobím raného novověku v dnešní době dávno již vytlačila angličtina. V této souvislosti je potřeba též vyzdvihnout nemalé zásluhy mladé překladatelky Alžběty Stříbrné, která dílo dokázala přeložit jednak hodnověrně a jednak i velice čtivou formou.

Na práci M.-É. Ducreux oceňuji, že jako zahraniční historička zná relevantní českou historiografií, byť tu nejnovější v nejmladších (publikovaných po roce 2010) studiích již tolik „nevyužívá“, což je dáno i tím, že po roce 1989 u nás velice vzrostl zájem o toto téma.⁴ Kromě toho však pracuje ve velké míře i s primárními prameny,⁵ což není u zahraničních

¹ Její život a dílo dosud nejpodrobněji představila Ivana Čornejová v předmluvě recenzované knihy (s. 14–23). Z titulů francouzské historičky vydaných již česky lze připomenout například články o tajných nekatolících, které u nás ve své době byly velice průkopnické: Marie-Élizabeth DUCREUX, *Čtení a vztah ke knihám u podezřelých z kacířství v Čechách 18. století*, AUC-HUCP 32/1–2, 1992, s. 51–79; TÁŽ, *Knihy a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*, in: Česká literatura doby baroka: sborník k české literatuře 17. a 18. století, Literární archiv 27, 1994, s. 61–88. Z dalších prací je nutné alespoň uvést TÁŽ, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, Český časopis historický 95, 1997, s. 585–620; TÁŽ, *Několik úvah o barokní zbožnosti a rekatolizaci Čech*, Folia Historica Bohemica 22, 2006, s. 143–177. V neposlední řadě je třeba vyzdvihnout, že M.-É. Ducreux má četné zásluhy o rozvoj česko-francouzské vědecké spolupráce v oblasti humanitních věd, mj. byla první ředitelkou pražského francouzského vědeckého ústavu (CEFRES – Centre français de recherche en sciences sociales). Za tuto činnost jí byl mj. udělen čestný doktorát Univerzity Karlovy, viz Ivana ČORNEJOVÁ, *Čestný doktorát pro francouzskou historičku Marii-Élizabeth Ducreux*, AUC-HUCP 49/1, 2009, s. 121–122.

² Na základě i mých osobních zkušeností je pobělohorské období našich dějin stále v řadách nepoučených laiků (nejen u starších generací) hodnocené negativními úsudky jako doba temna. K tomu podrobněji Ivana ČORNEJOVÁ, *Temno: stručná historie*, Praha 2022, s. 9.

³ Jiří PEŠEK, *Kulturní dějiny raného novověku: koncept k zamyšlení*, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Vlast a rodný kraj v díle historika. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petrěňovi*, Praha 2004, s. 145–157.

⁴ Tento trend velmi dobře dokumentuje text: Zdeněk HOJDA, *Reflexe baroka mezi Skýllou a Charybdou – zamyšlení po deseti letech*, in: Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740. Sborník příspěvků k vědecké konferenci o fenoménu baroka v Čechách, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24.–27. září 2001, Praha 2004 s. 1017–1024.

⁵ M.-É. Ducreux se například nejen velmi dobře vyzná v archivu pražského arcibiskupství (APA), ale i ve fondech řeholní proveniencie (jezuíté, benediktýni). Jako historika kapucínských dějin mě velice mile překvapila i podrobná znalost aktového materiálu z provinčního archivu kapucínů (nacházejícího se v I. odd. Národního archivu) spojeného s ostatky římských prvomučedníků uložených v kapucínských kostelech české provincie, s nimiž bohatě pracuje v článku *Propagovat slávu svatých (...)* (výbor s. 239–308). Kromě toho je třeba zdůraznit, že autorka pracuje ve velkém množství i s prameny týkajícími se českých zemí uložených v římských archívech (například v ASV – Archivio Segreto Vaticano, dnes oficiálně Archivio Apostolico Vaticano).

historiků samozřejmostí. Lze například uvést amerického historika Howarda Louthana zabývajícího se stejným tématem v knize *Obracení Čech na víru (...)*,⁶ v níž se však dopustil řady problematických interpretací.⁷ Znalost pramenů je dána i tím, že M.-Ě. Ducreux do českých archivů jezdila již od druhé poloviny 70. let,⁸ díky čemuž navázala s řadou našich historiků osobní přátelství a to se promítlo i do milé skutečnosti, že jí a kolegyni Ivaně Čornejové byl v nedávné době věnován společný jubilejní sborník, který vyšel v tomto roce.⁹

Antologie, kterou sledujeme, má tři tematické části. Do prvního bloku věnovaného rekatolizaci v českých zemích byly vybrány nejstarší studie autorky (*Katolictví znovu dobývá český prostor a Misie a role misionářů v českých zemích v 18. století*), které byly zveřejněny už v 80. letech 20. století. Z pohledu tehdejší české historiografie se jedná o průkopnická díla, jelikož před rokem 1989 toto téma studováno nebylo (nemohlo být) až na několik málo světlých výjimek, z nichž je na prvním místě vyzdvihnout práci Elišky Čaňové (podotýkám dosud nosnou).¹⁰ Tyto tituly, které ovlivnily české raně novověké historiky (například Martina Svatoše, Ivanu Čornejovou, Zdeňka Hojdu atd.) při psaní jejich textů na toto téma již ve svobodné době 90. let, ukazují, jak by mohlo vypadat naše dějepiscectví, kdyby před rokem 1989 nepodléhalo marxistické ideologii.

Nejobsáhlejší částí knihy je druhý celek nazvaný *Zbožnost, světci, katolický kult*. V rámci něho bych vyzdvihl především studie (*Cesty „svatého“ Heraklia: Praha 1706–1708; „Propagovat slávu svatých v oblastech tolik vzdálených od Říma“: šíření ostatků z katakomb ve střední a východní Evropě; Zbožnost, služba panovníkovi, literární tvorba a finance: vzešup rodu Putzů z Adlersturnu, 1616–1700*) zaměřené na ostatky získávané v době baroka z římských katakomb. Jejich transfer do českých zemí a utvoření kultu kolem nich jako téma není v zásadě v české historiografii až na několik málo výjimek, z nichž je možno na prvním místě vyzdvihnout práce Miroslava Herolda,¹¹ probádáno. I po vydání prací M.-Ě. Ducreux se naskytá ještě prostor, jak by tento výzkum bylo možné dále rozšiřovat. Z mého pohledu pokládám tyto texty za nejvíce inspirativní a přínosné, ukazují totiž jak oficiální, tak i postranní cesty, jak si jednotliví šlechtici a církevní instituce opatřovali relikvie katakombálních světců. Je však otázkou, zda získání ostatků a jejich přenesení do farního kostela mohlo mít až tak zásadní vliv na změnu konfese od protestantské ke katolické v případě obyvatel města Mimoně, jak je ukázáno ve studii *Zbožnost (...) rodu Putzů z Adlersturnu, 1616–1700*, což je ale obecně těžko prokazatelné.

⁶ Howard LOUTHAN, *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Praha 2011.

⁷ Slabiny této práce velmi přesně zhodnotil v recenzi Tomáš MALÝ (Časopis Matice moravské 131/1, 2012, s. 175–182).

⁸ Ivana ČORNEJOVÁ, *Hrst vzpomínek na novodobou historii univerzitního archivu aneb od Kavky po Litsche*, AUC-HUCP 58/1, 2018, s. 233–240, zde s. 239.

⁹ Název sborníku má přímo v názvu vetknuté pouto přátelství: Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jiří M. HAVLÍK – Zdeněk HOJDA (edd.), *Amicitiae vinculum potens et praevalidum. Vějíř pohledů do náboženského a kulturního života barokní společnosti k počtĕ Ivany Čornejové a Marie-Élizabeth Ducreux*, Praha 2022.

¹⁰ Eliška ČAŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace (1620–1671)*, Sborník archivních prací 35/2, 1985, s. 486–560.

¹¹ Miroslav HEROLD, *Svatí Primitiv a Konstantius, barokní ochránci města Brna*, Brno v minulosti a dnes 29, 2016, s. 99–136; Týž, *Svatá Pavlína, ochránkyně Olomouce*, Olomouc 2023. Z dalších titulů je třeba uvést alespoň: Zdeňka PROKOPOVÁ, *Barokní kult světců z katakomb na příkladu sv. Reparáta z kláštera minoritů v Českém Krumlově*, in: Martin Gaží – Petr Pavelec (edd.), *Český Krumlov od rezidenčního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010, s. 527–566; Michaela RAMEŠOVÁ, *Das Fest der hl. Margaretha in Teutsch (Telč): Gestalt und Akteure*, in: Jiří Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollerman (edd.), *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohltäter (= Monastica Historia 4)*, Praha – St. Pölten 2019, s. 172–185.

Nosné jsou i další studie v této části, upozornil bych např. na velmi zdařilé komparativní studie (*Zbožnost, literatura a poezie v 17. století: Bridel a Nádasi; Císaři, království, teritoria: různé verze Pietas Austriaca*), v nichž srovnává barokní zbožnost českých, rakouských a maďarských zemí (autorka kromě češtiny a němčiny ovládá i maďarštinu – obecně lze říci, že autorčiny jazykové znalosti jsou mimořádné). Je třeba mít stále na paměti, že řada našich domácích témat má zahraniční přesah a že je nutné je vykládat alespoň v rámci celého středoevropského prostoru. V neposlední řadě bych v rámci tohoto oddílu zmínil ještě text pojednávající o loretánském kultu (*Santa casa /Svatá chýše/ v habsburském mariánském prostoru 17. století: teologicko-politická opora a formy kultu*), v němž jsou podrobně rozebrány okolnosti, které vedly k rozšíření této specifické mariánské úcty do střední Evropy. Dosud se lze s loretami v České republice setkat na řadě míst, byť mnohé z nich již byly zbourány či přestavěny.¹²

Z posledního oddílu *Miscellanea* bych upozornil na článek nazvaný *Česká identita mezi katolicstvím a protestanstvím*. Text byl napsán pod dojmem listopadových událostí 1989, kterých byla M.-É. Ducreux i přímým svědkem, jelikož přicestovala do Československa, aby se svými přáteli prožila tyto zlomové okamžiky. Studie, jejíž součástí jsou i osobité vzpomínky na toto období, skvěle reflektuje historické souvislosti, které byly součástí tehdejšího dění (například svatořečení Anežky České).

V rámci recenze bych chtěl vyzdvihnout i práci editorů Ivany Čornejové a Zdeňka Hojdy, kteří vybrané texty dokázali i zdařile propojit. Například tím, že upozornili v poznámkovém aparátu na studie zmiňované u jednotlivých textů, které byly zařazeny do zde představované knihy, ačkoliv jsou původně uvedeny francouzsky. Je však trochu na škodu, že nedošlo k důslednému sjednocení citačního úzu v poznámkovém aparátu.

Závěrem je nutné ještě zdůraznit, že M.-É. Ducreux není jen historička církevních dějin, jak správně píše Zdeněk Hojda v medailonku, který ji v jubilejním sborníku představuje: „Při poněkud mechanickém chápání historických oborů bychom mohli přiřadit naprostou většinu studií Marie-Élizabeth Ducreux k církevním dějinám. To by ovšem znamenalo značné zjednodušení. Badatelka totiž dokáže najít velmi sofistikované přístupy k tematizaci vztahů církve a politické moci, politické propagandy, reprezentace apod., například prostřednictvím symbolického jednání, takže její texty patří stejným právem politickým nebo kulturním dějinám.“¹³ Já bych k tomu podotkl, že nejen ke kulturním dějinám, ale potažmo i k dějinám vzdělanosti, s nimiž jsou kulturní dějiny silně provázány. Ostatně ve studiích otištěných v recenzované knize je velká pozornost věnována jezuitskému řádu, který se silně zaměřoval na pedagogickou a vědeckou činnost. Například v oddíle *Miscellanea* jsou podrobně rozebrány důvody antipatií vůči němu v české společnosti (*Český antijezuitismus v 19. století*).

Uvedený výbor textů skutečně reflektuje badatelské zájmy M.-É. Ducreux, její metody a způsob práce, na nichž nejvíce oceňuji pohled kulturní historičky, která velice inspirativně využívá různé „nevšední“ prameny (např. literární, liturgické či hudební – viz studie *Pocta hlavnímu svatému patronu Čech: jeho „noviciát“ a dvě polohy uznání kultu*),¹⁴ jež dokáže

¹² Jan BUKOVSKÝ, *Loretánské kaple v Čechách a na Moravě*, Praha 2000.

¹³ Zdeněk HOJDA, *Marie-Élizabeth Ducreux*, in: K. Bobková-Valentová – J. Havlík – Z. Hojda (edd.), *Amicitiae vinculum*, s. 13–15, zde s. 15.

¹⁴ Byť na první pohled se může zdát, že každý církevní historik s těmito zdroji (například s breviáři, mešními oficii, kancionály, katechismy, dobovou modlitební literaturou) pracuje, tak realita je jiná a tyto prameny jsou často opomíjeny.

dovedně propojovat nejen s církevními, ale i „velkými“ politickými dějinami. Kromě toho kniha také nastavuje zrcadlo české historiografii, jelikož ukazuje, jaký dluh měla vůči církevním dějinám raného novověku na přelomu 20. a 21. století (dle mého názoru stále ještě má, byť se na tomto poli udělalo již mnohé), jelikož v letech 1948–1989 bylo velmi problematické je studovat.

Marek Brčák

doi: 10.14712/23365730.2024.16

Šárka Velhartická (ed.), 100 let české staroorientalistiky. České klínopisné bádání, předovýchodní archeologie a spřízněné obory v dokumentech

Libri, Praha 2021, 848 s., ISBN 978-80-7277-588-0

Poměrně obsáhlá kolektivní publikace *100 let české staroorientalistiky* vyšla u příležitosti stého výročí založení české staroorientalistiky a klínopisného bádání na Univerzitě Karlově. Jak už název napovídá, je věnována historii i současnosti blízkovýchodního výzkumu v českých zemích. Jednotlivé příspěvky jsou přehledně rozděleny do tří částí – první je věnována období od samotných počátků do poloviny 20. století, druhá se zabývá druhou polovinou 20. století a třetí představuje současné projekty.

Kromě úvodního příspěvku Josefa Förstera, který je věnován cestovatelům do Svaté země a na Blízký východ před vznikem vědecké orientalistiky (ať už to byli raněnovověcí cestovatelé nebo misionáři), je většina příspěvků a studií zakotvena ve 20. století s drobnými přesahy do 19. a samozřejmě také do 21. století. Vzhledem k významu vědecké osobnosti Bedřicha Hrozného nepřekvapí, že celá řada příspěvků je věnována přímo tomuto přednímu představiteli české orientalistiky první poloviny 20. století, popřípadě je výklad chronologicky veden od Hrozného jako jakéhosi pomyslného počátku všeho (rozuměj české orientalistiky). Dozvídáme se o Hrozného vzdělání i rodinném zázemí, o jeho prvních výzkumech, dva příspěvky hlavní editorky jsou věnovány semináři pro klínopisné bádání a dějiny starého Orientu Univerzity Karlovy. Polsko-českým kontaktům na poli staroorientalistiky (konkrétně vztahu Bedřicha Hrozného a Tadeusze Kowalského na základě vzájemné korespondence) je věnován příspěvek Ewy Dziurzynské a Marka Ďurčanského. Úloze Aloise Musila a Bedřicha Hrozného při budování československé orientalistiky (zejména Orientálního ústavu) se věnuje příspěvek Pavla Žďárského. Orientální ústav a spory o jeho zaměření stojí v centru zájmu v příspěvku Adély Jünové Mackové. Studie Petra Charváta (†) pak přináší přehled blízkovýchodních výzkumů s českou účastí od konce 19. století (od Hrozného a Musila) téměř do současnosti. Výuka orientálních jazyků a návazná studia (např. asyriologie) měly dlouhou tradici na teologických fakultách – přehled asyriologických přednášek i osobností katolické asyriologie na obou pražských teologických fakultách (tedy české a německé) v první polovině 20. století přináší Luděk Vacín. Jeho příspěvky jsou také jediné, které se hlouběji zabývají i německými badateli z českých zemí a nezůstávají v této problematice jen na rovině obecného přehledu. Tentýž autor se také věnuje životním osudům další významné osobnosti české staroorientalistiky – Lubora Matouše, ovšem pouze do konce druhé světové války.

První studie druhé části knihy (tedy části zahrnující druhou polovinu 20. století) – článek Lukáše Pechy – mapuje výzkumy českých asyriologů v oblasti hospodářských dějin, a to opět od Hrozného po Blahoslava Hrušku, který se výzkumem mezopotamské ekonomiky zabýval ze všech českých asyriologů nejsystematičtěji, a to od sedmdesátých let 20. století. Dvě přehledové kapitoly Šárky Velhartické mapují českou staroorientalistiku ve druhé polovině 20. století. První z příspěvků přináší přehled odborných pracovišť a významných osobností oboru, druhá studie nabízí přehled přednášek semináře pro klínopisné bádání a dějiny starého Orientu v letech 1945–2002, vyhotovený podle pravidelně vydávaných seznamů přednášek (tzv. karolinek). Podobně přehledové jsou i příspěvky Marka Vinklárta (*Studium starého Předního východu na Husitské teologické fakultě UK*), přetiskující seznamy přednášek z let 1992–2020, Kateřiny Šaškové (*Klínopisná studia na Západočeské univerzitě v Plzni*), obsahující seznamy přednášek 1999–2020, a Filipa Čapka (*Katedra Starého zákona ETF*), kde jsou zachycena léta 2001–2021. Příspěvek Petra Slámy je věnován starozákonnímu bádání v českých zemích od doložitelných počátků v 16. století do současnosti. V dalších přehledových studiích jsou představeny česká chetitologie (Velhartická), íránistika (Novák – Kříhová) i egyptologie (Bareš, Šichan).

Za zmínku rozhodně stojí dvě studie Jaroslava Strnada, které se zabývají periodiky vydávanými Orientálním ústavem. První je věnována *Archivu orientálnímu* a druhá populárnějšímu *Novému Orientu*. Studie nejsou jen přehledem vývoje časopisů, ale také poměrně výstižně načrtávají vývoj Orientálního ústavu v průběhu bouřlivého politického vývoje 20. století i spory o jeho zaměření (od tradičního lingvistického a historického pojetí orientalistiky po zájem o současný politický vývoj v regionu). Kolísání populárněji laděného Nového Orientu mezi odborností a politickou revue je hezkým dokladem toho, jakým způsobem bylo či nebylo možno pracovat v často nelehkých dobách s jasným či méně jasným politickým zadáním (ať už to byla padesátá léta, či normalizace). Vzhledem k důkladnosti obou zmíněných článků zamrzí stále ještě občas tradované označení Německé univerzity v Praze za německou část Karlovy univerzity (při charakterizování Adolfa Grohmann). V Praze byly v letech 1882–1945 dvě samostatné univerzity a skutečně není možné psát o nějaké české či německé části. V posledním příspěvku druhé části knihy se Ondřej Rašín zabývá rekonstrukcí Muzea Bedřicha Hrozného v Lysé nad Labem.

Třetí část knihy je zaměřena na aktuální výzkumy a problémy. Filip Čapek představuje aktuální výzkumy vedené Evangelickou teologickou fakultou na několika lokalitách v Izraeli, a to ve spolupráci s univerzitami v Tel Avivu a Heidelbergu. David Rafael Moulis přináší analýzu sošek ze starověkého Izraele, Pavel Král ukazuje, jakým způsobem lze využít satelitní snímky pro zkoumání asyrského venkova (dnes severní Irák). Kateřina Šašková se v posledním příspěvku na základě literárních textů zabývá babylonským Mardukem.

Jak vyplývá z předchozích odstavců, jubilejní publikace přistupuje k české staroorientalistice z mnoha různých úhlů, a to přesto, že podstatnou část tvoří příspěvky zabývající se jednotlivými obory takřkajíc od počátku do současnosti. Nechybějí ani problémově zaměřené studie či studie věnované jednotlivým výrazným osobnostem oboru. Přes jistou roztříštěnost je publikace důstojným příspěvkem mapujícím sto let vývoje oboru.

Jana Ratajová

doi: 10.14712/23365730.2024.17

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2023

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LXIII. Fasc. 2

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1
www.karolinum.cz

Praha 2024

Obálku navrhly Jana Ratajová a Kateřina Řezáčová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0323-0562 (Print)

ISSN 2336-5730 (Online)

MK ČR E 18593

Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1
petr.svobodny@ruk.cuni.cz